

यदुत—अरे दुरात्मन् ! निर्लज्ज त्वं मां बालकल्पं कल्पयसि, तथाऽचिन्त्यप्रभावोपेतं परमोपकारकमन्तरङ्गभूतं मे वैश्वानरं तथाविधदुष्ट-
स्पर्शानोपमं मन्यसे, अददानस्य च प्रत्युत्तरं विदुरस्य मया दत्ता कपोलद्वाराणी चपेटा गृहीत्वा महत्फलकं प्रहर्तुमारब्धोऽहं, ततो भया-
तिरेकप्रकम्पमानगात्रयष्टिर्नेष्टो विदुरः गतस्तातसमीपं कथितः समस्तोऽपि दृष्टान्तः, ततो निश्चितं स्वमनसि तातेन, यथा 'न शक्यत
एव कथञ्चिदपि कुमारो वियोजयितुमेतस्माद्वैश्वानरपापमित्रादिति' तदेवं स्थिते 'यद्भविष्यत्तामेवावलम्ब्यास्माभिर्मनैव स्थातुं युक्त'मिति
स्थापितस्तातेन सिद्धान्तः । इतश्च निःशेषितं मया कलाग्रहणं, ततो गणितं प्रशस्तदिनं आनीतोऽहं कलाशालायास्तातेनात्मसमीपं पूजितः
कलाचार्यो दत्तानि महादानानि कारितो महोत्सवः अभिनन्दितोऽहं तातेनाम्बाभिः शेषलोकैश्च वितीर्णो मे पृथगावासकः यथा-
सुखमास्तामेव इतिकृत्वा तातेन नियुक्तः परिजनः समुपहृतानि मे भोगोपभोगोपकरणानि स्थितोऽहं सुरकुमारवल्लभमानः, ततस्त्रिभुवन-
विलोभनीयोऽमृततरस इव सागरस्य सकललोकनयनानन्दजननञ्चन्द्रोदय इव प्रदोपस्य बहुरागविकारभङ्गुरः सुरचापकलाप इव जलधर-
समयस्य मकरध्वजायुधभूतः कुसुमप्रसव इव कल्पपादपस्य अभिव्यज्यमानरागरमणीयः सूर्योदय इव कमलवनस्य विविधलास्यविलास-
योग्यः कलाप इव शिखण्डिनः प्रादुर्भूतो मे यौवनारम्भः संपन्नमतिरमणीयं शरीरं विस्तीर्णीभूतं वक्षःस्थलं परिपूरितमूरुदण्डद्वयं अग-
मत्तनुतां मध्यदेशः प्रातः प्रथिमानं नितम्बभागः प्रतापवदारूढा रोमराजिः वैशद्यमवाप्ते लोचने प्रलम्ब्यतामुपागतं भुजयुगलं यौवनस-
हायेनैवाधिष्ठितोऽहं मकरध्वजेन, इतश्च स्वभवनात्रिसन्ध्यं ब्रजामि स्माहं राजकुले गुरूणां पादवन्दकः, ततोऽन्यदा गतः प्रभाते कृतं
तातस्याम्बादीनां च पादपतनं अभिनन्दितस्तैराशीर्वादेन स्थितस्तत्समीपे कियन्तमपि क्षणं समागतः स्वभवने निविष्टो विष्टरे यावद-
काण्ड एवोहसितो राजकुले वहलः कलकलः, ततः किमेतदित्यलक्षिततन्निमित्ततया जातो मे संपन्नमः, प्रस्थितस्तदभिमुखं, यावत्तूर्णमाग-

मिहितं—भद्र ! सुन्दरमनुष्ठितं, यतोऽतिरमणीयकमिदं कथानकं, बुध्यत एव श्रोतुम्, अहो अत्यन्तदुरन्तः पापमित्रसम्बन्धो यतस्तस्य पालस्य स्पर्शनसम्पर्कोदिहासुत्र च निविडविडम्बनागर्भो दुःखपरम्परैव केवलं संपन्ना नान्यत्किञ्चेति, विदुरेण चिन्तितं—बुद्धस्तावदनेन कथानकतात्पर्यार्थ इति भविष्यति मे वचनावकाशः, इतश्च तत्रावसरे मत्तो नातिदूरे वर्तते वैश्वानरः श्रुतं तेन मामकीनं वचनं, विनिर्गतमेन—अये ! विरूपको नन्दिबर्धनस्योद्घापो व्युत्पादितप्रायोऽयमेन विदुरेण तत्र सुन्दरमिदं वर्तते, धृष्टः खल्वेव विदुरो, प्रापयिष्यत्यस्य मदीयस्वरूपमिति साशङ्कः संपन्नो वैश्वानरः, विदुरेणाभिहितं—कुमार ! सत्यमिदं, सम्यगवधारितं कुमारेण, अन्यच्च—प्रणतिरेया प्रायः प्राणिनां यथा यत्र कुत्रचिच्छिन हृष्टं श्रुतं वा सर्वमात्मविषये योजयन्ति, ततो मयाऽपीदं कथानकमनुश्रुत्य स्वहृदये चिन्तितं यदुत—यदि कुमारस्य कदाचिदपि पापमित्रसम्बन्धो न भवति ततः सुन्दरं संपद्यते, मयाऽभिहितं—भद्र ! किमत्र चिन्तनीयं ?, नास्त्येव मे नापि भविष्यति पापमित्रसम्बन्धगन्धोऽपीति, विदुरः प्राह—वयमप्येतावदेवार्थयामहे, ततः स्थितो मदीयकर्णाभ्यर्णो विदुरः, शनैः शनैरभिहितं चानेन यदुत—केवलमेवोऽपि वैश्वानरो लोकवार्त्तया दुष्टप्रकृतिः श्रूयते, तदयं सम्यक् परीक्षणीयः कुमारेण, मा भूदेव स्पर्शनवद्बालस्य पापमित्रतया भवतोऽनर्थपरम्पराकारणमिति, निरीक्षते च तस्मिन्नवसरे वैश्वानरः साकूतः सन्नभिमुखो मदीयवदनं, लक्षितोऽयमेन मुरगविकारतस्तैर्विदुरवचनैर्दूयमानः, ततः कृता वैश्वानरेण मां प्रति सा पूर्वसाङ्केतिका संज्ञा, भक्षितं मया क्रूरचित्ताभिधानं तद्वटकं, ततस्तत्प्रभावान्धे क्षणेन वृद्धोऽन्तस्तापः समुद्घसिताः स्वेदविन्दवो जातं गुञ्जार्धसन्निभं शरीरं संपन्नं विषमदृष्टोष्ठं भ्रमो-मभृकुटितरङ्गमतिकरालं वक्त्रद्वारं, ततो भद्रे अगृहीतसङ्केते ! तथा वैश्वानरवटकप्रभावाभिभूतात्मना मया पापकर्मणाऽनाकलय्य तस्य यत्सलतामनालोच्य हितभाषितामविगणय्य चिरपरिचयं परिलज्य स्नेहभावमुररीकृत्य दुर्जनतां सर्वथा निमुरवचनैस्तिरस्कृतोऽसौ विदुरः,

महाभागः, प्रशान्तो मुनिसत्तमः ॥ ३ ॥ क्षीरसागरगम्भीरस्तापनीयगिरिस्थिरः । दिवाकरमहातेजाः, शुद्धस्फटिकनिर्मलः ॥ ४ ॥ ततः प्रादुर्भवद्भक्तिरहं गत्वा तदन्तिकम् । प्रणम्य चरणौ तस्य, निषण्णः शुद्धभूतले ॥ ५ ॥ वयस्या अपि मे सर्वे, प्रणिपत्य मुनीश्वरम् । उपविष्टा मदभ्यर्णे, विनयानम्रमस्तकाः ॥ ६ ॥ उपसंहृतसद्धानः, स साधुर्दत्तनामकः । दत्ताशीर्मेधुरैर्वाक्यैः, समस्तान् संभाषयत् ॥ ७ ॥ तदीयवाक्यप्रीतेन, मयोक्तं प्रहृषेतसा । भदन्त ! कीदृशः प्रोक्तो, धर्मस्तावकदर्शने ? ॥ ८ ॥ अथ प्रह्लादयन्नुच्चैर्मनो मे कलया गिरा । धर्ममाख्यस्त्रपञ्चेन, जैनचन्द्रं स मे मुनिः ॥ ९ ॥ तत्रापि प्रथमं तेन, साधुधर्मो निवेदितः । ततस्तदनु विस्तार्य, गृहिधर्मः प्रकाशितः ॥ १० ॥ ततश्च—सम्यग्दर्शनसन्मूलो, व्रतस्कन्धो महाफलः । शमादिशाखो गृहिणां, धर्मः कल्पद्रुमोपमः ॥ ११ ॥ गृहीतः सवयस्येन, गतोऽन्यत्र महामुनिः । धर्मं पालयतो मेऽसावन्यदा पुनरागतः ॥ १२ ॥ इतश्च—व्युत्पन्नबुद्धिः संजातस्तदाऽहमपरापरैः । श्रावकैः सह संसर्गं, कुर्वाणो धर्मकाम्यया ॥ १३ ॥ अथासौ वन्दितो भक्त्या, गत्वोद्यानं महामुनिः । पृष्टश्चेदं भदन्तेह, किं सारं जिनशासने ? ॥ १४ ॥ मुनिरुवाच—अहिंसा ध्यानयोगश्च, रागादीनां विनिग्रहः । साधर्मिकानुरागश्च, सारमेतज्जिनागमे ॥ १५ ॥ मया चिन्तितम्—सर्वोरम्भप्रवृत्तानां, मादृशां सुपरिस्फुटम् । अहिंसा प्राणिनां तावद्विधातुमतिदुःशका ॥ १६ ॥ निष्प्रकम्पमनःसाध्यो, ध्यानयोगोऽपि मादृशाम् । विषयामिषभूढानां, दूराद् दूरतरं गतः ॥ १७ ॥ रागादिनिग्रहोऽप्यत्र, तत्त्वाभ्यासपरायणैः । अप्रमादपरैः शक्यः, कर्तुं पुष्मिर्न मादृशैः ॥ १८ ॥ साधर्मिकानुरागस्तु, यो भदन्तेन साधितः । स कदाचिद्विधीयेत, मादृशैरपि जन्तुभिः ॥ १९ ॥ तदत्र यत्नः कर्तव्यो, यथाशक्ति मयाऽधुना । यतः सारमनुष्ठेयं, नरेण हितमिच्छता ॥ २० ॥ एवं निश्चित्य चित्तेन, वन्दित्वा तं मुनीश्वरम् । प्रवर्धमानसंवेगस्ततोऽहं गृहमागतः ॥ २१ ॥ इतश्चैकमुतत्वेन, जीवितादपि बह्वमः । अहं तातस्य सर्वत्र, यथेच्छाकरणक्षमः ॥ २२ ॥

पृष्ठप्रादोक्षितो मया धवलभिधानः सवलो धलाधिकृतः प्राप्तो मदन्तिकं, प्रणतोऽहमनेन, आह च—कुमार! देवः समादिशति, यदुतेतो निगंतमाग्रस्य ते प्रविष्टो मत्समीपे दूतो, निवेदितं च तेन—यथा कुशावर्त्तपुरात् कनकचूडराजसूनुः कनकशेखरो नाम राजकुमारो जनपापमानाभिमानाद्भवत्समीपमागतो गव्यूतमात्रवर्तिनि मलयनन्दने कानने तिष्ठति, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, ततोऽहं स्वगृहागततया प्रत्यासमयन्धुतया महापुरुषतया च प्रत्युद्गमनमर्हति कनकशेखरः कुमार इति आस्थानस्थायिभ्यो राजवृन्देभ्यः प्रख्याप्य एष समुच्चलितः स्वयं तद्भिगुरां, कुमारोऽपि शीघ्रमागन्तव्यमित्यहं प्रहितो शुष्मदाह्वनाय तत्तूर्णं प्रस्थातुमर्हति कुमारः, ततो यदाज्ञापयति तात इति दुषणध्रलितोऽहं सपरिकरो, मीलितस्तातवले, पृष्टो मया धवलः, कथमेव कनकशेखरोऽस्माकं बन्धुरिति, धवलेनाभिहितं—यतो न-
न्दायाः कनकचूडः सद्योदरो भवति, तेन ते मातुलसूरोऽप भ्रातेति, प्राप्तास्तत्समीपं कृतं कनकशेखरेण तावत्स पादपतनं समालिङ्गित-
मातेन मया च कृतोचिता प्रतिपत्तिः प्रवेक्षितो नगरे महानन्दविमर्देन, अभिहितश्च तातेन अन्वया च कनकशेखरो, यथा कुमार! मुन्दरमनुष्ठितं यदात्मीयवदनकमलदर्शनेन जनितोऽस्माकं मनोरथानामप्यगम्यो महोच्चित्तानन्दः, तदेतदपि कुमारस्य पैतृकमेव राज्यं तन्माप्राप्त्य कुमारोऽपि तिष्ठता विफल्पो विधेय इति, अभिनन्दितां ताताम्वावचनं कनकशेखरेण, समर्पितस्तातेन मदीयभवनाभ्यर्णवर्ती कन-
कशेखरस्य महाप्रासादः, स्थितस्तत्रासौ, जातोऽस्य मया सह स्नेहभावः, समुत्पन्नो विश्रम्भः, अन्यदा रहसि पृष्टोऽसौ मया यदुत मया-
ऽऽकर्णितं किल जनकापमानाभिमानाद्भवतामिहागमनमभूत्, तत्कीदृशो जनकेन भवतोऽपमानो विहित इति श्रोतुमिच्छामि, कन-
कशेखरेणाभिहितम्—आकर्ण्य—तातेन चूतमञ्जर्या, जनन्याऽत्यन्तलालितः । कुशावर्त्तपुरे तावदहमासं कुमारकः ॥ १ ॥ अन्यदा मित्र-
पृन्देन, युक्तः केलिपरायणः । गतः शमावहं नाम, काननं नन्दनोपमम् ॥ २ ॥ तत्र साधूचिते देशे, रक्षाशोक्तलस्थितः । दृष्टो मया

न्यचात्राधुना भूरिलोको जैनमते स्थितः । कः कुमारप्रसादार्थी, नाश्रयेत्तत् सकर्णकः ? ॥ ४२ ॥ एवं च—क रहीने जने जाते, यथेष्टप्र-
 विचारिणि । कस्यात्र यूयं राजानः, किं वा राज्यं विनाऽऽज्ञया ? ॥ ४३ ॥ तदिदं यत् कुमारेण, देव ! प्रारभ्य लौकिकम् । राजनीतेः
 समुत्तीर्णं, बुध्यते तन्न सुन्दरम् ॥ ४४ ॥ तातः प्राहार्य ! यदेवं, स्वयमेवोच्यतां त्वया । कुमारो न वयं तस्य, सम्मुखं भाषितुं क्षमाः
 ॥ ४५ ॥ ततश्च—तातानुज्ञामवात्यैवं, दुर्मुखो मामभाषत । कुमार ! नेदृशी नीतिर्नृपतेर्लोकपालने ॥ ४६ ॥ यतः—करापीतजग-
 त्सारो, महसा व्याप्तभूतलः । राजा दिनकराकारो, लोकस्योपरि तिष्ठति ॥ ४७ ॥ यस्तु प्राकृतलोकस्य, वशगः स्यान्महीपतिः ।
 तस्य स्यात्कीदृशं राज्यं ? को वा न्यायस्तदाज्ञया ? ॥ ४८ ॥ राजदण्डभयाभावात्ततो लोका निरङ्कुशाः । दुष्टचेष्टितमार्गेण, प्रवर्तन्ते य-
 थेच्छया ॥ ४९ ॥ तदेवं स्थिते—आदितः करदण्डाभ्यां, यस्तान्नो शालि भूपतिः । तेनैव परमार्थेन, सत्कृतो धर्मसम्प्लवः ॥ ५० ॥
 कुमार ! तदिदं ज्ञात्वा, राजधर्मव्यतिक्रमात् । नालीकं धर्मवात्सल्यं, युक्तं कर्तुं भवादृशम् ॥ ५१ ॥ ततः प्रादुर्भवत्कोपविह्वलीभूतचेतसा ।
 आकारसंवरं कृत्वा, मया तं प्रति भाषितम् ॥ ५२ ॥ आर्य ! युक्तमिदं वक्तुमेव मां प्रति यद्यहम् । दुष्टवष्टादिलोकस्य, कुर्यात्सन्मानपूज-
 नम् ॥ ५३ ॥ ये तु स्वगुणमाहात्म्यादेवानामपि पूजिताः । तेषां यथेच्छदानेऽपि, नैतत्संबध्यते वचः ॥ ५४ ॥ तथाहि—ये चौर्यपा-
 रदार्यादेः, सर्वस्मादुष्टचेष्टितात् । स्वत एव महात्मानो, निवृत्ताः सर्वभावतः ॥ ५५ ॥ तेषां जैनेन्द्रलोकानां, दण्डः स्यात् कुत्र कारणे ? ।
 दण्डबुद्धिर्भवेत्तेषु, यस्यासौ दण्डमर्हति ॥ ५६ ॥ करोऽपि रक्षणीयेषु, लोकेषु ननु बुध्यते । तस्यापि नोचिता जैना, ये गुणैरेव रक्षिताः
 ॥ ५७ ॥ अतः किङ्करतां मुक्त्वा, नान्यत्किञ्चन भूभुजाम् । विधातुं युक्तमेतेषां, सैवास्माभिर्विधीयते ॥ ५८ ॥ येषां नाथो जगन्नाथो,
 भगवांस्तेषु किङ्करः । यः स्याद्राजा स एवात्र, राजा शेषास्तु किङ्कराः ॥ ५९ ॥ एवं चाचरता ब्रूहि, राजनीतेर्विलङ्घनम् । किं मया

विनयं राजनीतिं च, अनुवर्तयता मया । तथापि तातः प्रच्छन्ने, प्रार्थितो नतया गिरा ॥ २३ ॥ तद्यथा—करिष्येऽहं यथाशक्ति, वा-
त्सल्यं जैनधर्मिणाम् । तात! तत् कुर्वतो यूयमनुज्ञां दातुमर्हय ॥ २४ ॥ इतश्च—मत्सङ्गेनैव तातोऽपि, भद्रको जिनशासने । ततः सा
मामिका तस्य, प्रार्थना रुचिरा मता ॥ २५ ॥ आह च—राज्यं पुत्र! तवायत्तमायत्तं तव जीवितम् । स्वाभिप्रेतमतः कुर्वन्न त्वं मां प्रष्टु-
मर्हसि ॥ २६ ॥ ततोऽहं हर्षपूर्णाङ्गः, पतितस्तातपादयोः । महाप्रसाद इत्येवं, युवाणः प्रीतमानसः ॥ २७ ॥ ततःप्रभृति सर्वोऽपि, यो
नमस्कारपारकः । सोऽन्यजोऽपि निजे देशे, बन्धुबुद्ध्या मयेक्षितः ॥ २८ ॥ भोजनाच्छादनैर्दिव्यैरलङ्कारैः सरत्नकैः । धनेन च यथा-
कामं, भृतः साधर्मिको जनः ॥ २९ ॥ अन्यच्च—अर्हतो यो नमस्कारं, धत्ते पुण्यधनो जनः । स देशे घोषणापूर्वं, विहितोऽक्रदो मया
॥ ३० ॥ साधवः परमात्मानः, साध्यः परमदेवताः । गुरवः श्रावका लोका, ममेति ख्यापितं मया ॥ ३१ ॥ जिनेन्द्रशासने भक्तिं, यः
कञ्चित् कुरुते जनः । आनन्दजलपूर्णक्षिप्तमहं बहुशः सुखे ॥ ३२ ॥ यात्रान्नात्रमहोत्सर्गे, प्रमोदमुद्विताशयाः । विचरन्ति स्म जैनेन्द्रा-
सतः सर्वत्र सज्जनाः ॥ ३३ ॥ तथाभिनवधर्मिणो, ये मौनीन्द्रमते स्थिताः । कृता विशेषतस्तेषां, सपर्या भावतो मया ॥ ३४ ॥ ततो
मदनुरागेण, लोका धर्मपरायणाः । वहवस्तत्र संपन्ना, यथा राजा तथा प्रजा ॥ ३५ ॥ अथ तं तादृशं वीक्ष्य, प्रमोदं जिनशासने ।
अमात्यो दुर्मुखो नाम, पापः प्रद्वेषमागतः ॥ ३६ ॥ ततो रहसि ताताय, स दुरात्मा हितः किल । युष्मभ्यमहमित्येवं, प्रख्याप्य शठ-
मानसः ॥ ३७ ॥ इदं न्यवेदयदेव! नैवं राज्यस्य पालना । उच्छृङ्खलीकृताः सर्वे, कुमारेण यतो जनाः ॥ ३८ ॥ नातिक्रामन्ति मर्यादां,
लोका हि करभीरवः । ते मुक्ता मुक्कलाचाराः, कमनर्थं न कुर्वते? ॥ ३९ ॥ राजदण्डभयोदेव, देव! लोको निरङ्कुशः । उन्मार्गप्रस्थित-
सूर्य, करीव विनिवर्तते ॥ ४० ॥ उदण्डोऽनार्यकार्येषु, वर्तमानः स केवलम् । प्रतापहाने राज्ञोऽपि, लाघवं जनयत्यलम् ॥ ४१ ॥ अ-

मिदमकरिष्यत्ततोऽहमदर्शयिष्यमस्य यदीदृशस्याविनयस्य फलं, यदा तु परकृतभनुमतमप्रतिपिच्छमिति न्यायात् तातेनापीदं गजनिमी-
लिकां कुर्वताऽभिमतेव तदा किमत्र कुर्मः?, यतो दुष्प्रतिकारौ मातापितरावित्याख्यातं भगवता, ततो न युक्तं तावत्तातेन सह
विग्रहकरणं, नापीदृशमिदानीं द्रष्टुं शक्यं, तस्मादितोऽपक्रमणमेव श्रेयः, इत्यालोच्य कस्यचिदप्यकथयित्वा आप्तमित्रवृन्देन सहापक्रा-
न्तोऽहं समागतोऽब्रूति, तदेव मे जनकेनापमानो विहित इति, मयाऽभिहितं—कुमार! सुन्दरमनुष्ठितं भवता, न युक्त एवाभिमानशा-
लिनां पुरुषाणां मानम्लानिकारिभिः सहैकत्र निवासः, तथाहि—भास्करस्तावदेवास्ते, गगने तेजसां निधिः । निर्धूय तिमिरं या-
वत्, कुरुते सज्जनोत्सवम् ॥ १ ॥ यदा तु लक्ष्यलेप, तमसोऽपि महोदयम् । तदाऽपरसमुद्रादौ, गत्वा कालं प्रतीक्षते ॥ २ ॥ तत-
स्तुष्टो मद्भचनेन कनकशेखरः, तदेवं परस्परप्रीत्या गतं दशरात्रं, अत्रान्तरे मद्भवने तिष्ठतोरवयोः समागतो वेदकः, प्रणतिपूर्वकमभिहि-
तमनेन—यदुत कुमारौ! देवः समाज्ञापयति—शीघ्रमागन्तव्यं कुमाराभ्यामिति, ततो यदाज्ञापयति तात इत्यभिधायावां गतौ तातसमीपे
यावत्तावदतिरमसवशेन तातास्थानादुत्थाय गलदानन्दोदकप्रवाहप्लावितनयनयुगलास्त्रयः प्रधानपुरुषाः समागत्य सपरिकराः पतिताः कनकशे-
खरचरणयोः, ततः साकूतम्—अये! कैते सुमतिवराङ्गकेशरिण इति वदता सत्नेहमूर्ध्वीकृत्य समालिङ्गिताः कनकशेखरेण, मयोक्तं—कुमार!
क एते?, कनकशेखरः प्राह—मदीयजनकमहत्तमा इति, ततः कृतप्रतिपत्तयः समुपविष्टाः सर्वेऽपि ताताभ्यर्णे, तातः कनकशेखरं प्रत्याह
—कुमार! एतैस्त्वदीयजनकमहत्तमैराख्यातं यथा—यतः प्रभृति कुमारोऽनाख्याय निर्गतो गेहान् तत आरभ्य राजा कनकचूडः परि-
जनसकाशान्न दृश्यते कापि कुमार इत्याकर्ण्य सहसा वज्राहत इव पिष्ट इव परायत्त इव मत्त इव मूर्च्छित इव न किञ्चिच्चेतयते स्म, देवी
च चूतमञ्जरी प्रविष्टा महामोहं मृतेव स्थिता मुहूर्तं कृतं परिजनेन द्वयोरपि व्यञ्ज(ज)नचन्दनादिभिराश्वासनं, ततो हा पुत्रक! क गतोऽ-

चिदितं येन, भयानकं प्रजल्पति ? ॥ ६० ॥ किं च—अलीकधर्मवात्सल्यं, मदीयं वदता त्वया । परिस्पृष्टीकृतं नूनं, दुर्मुखत्वमिहात्मनः ॥ ६१ ॥ एवं च वदति मयि लक्षितो दुर्मुखेण मदीयोऽभिप्रायः, चिन्तितमनेन—अये ! अर्हदर्शने निर्भरोऽस्यानुरागः अनिवर्तकश्चित्त-
प्रसरः पुषितश्चायं मदीयवचसा तदलमनेनाधुना गाढतरमुद्वेजितेन, प्रगुणीकृत एवात्रार्थे मया राजा, ततः स्वयमेव स्वाभिमतमनुष्ठा-
स्यामि साधुप्रतं पुनरेनमनुलोमयामीति संचिन्त्याभिहितमनेन—साधु कुमार ! साधु, सुन्दरस्ते सद्धर्मस्यैर्यातिरेकः, मया हिं भवतश्चित्त-
परीक्षणार्थं सर्वमिदमुपस्कान्तं, ततश्च सुनिश्चितमधुना यदुत—तावकीनं मनः स्थिरतया मेरुशिखरमप्यधरयति, तत्रेदं मदीयवचनं कुमारे-
णान्यथा सम्भाषणीयं, मयाऽभिहितम्—आर्य ! किमत्र वक्तव्यं ? अविषयो भवादृशाम(शोऽन्य)न्यथासम्भावनायाः, ततो निर्गतो मत्समीपा-
दुर्मुखाः, मया चिन्तितं—शठप्रकृतिरेष दुर्मुखः पापात्मा च तन्न विज्ञायते किमयमाचरिष्यति ? यतो महताऽऽकूतेन प्रथममनेन मञ्जितं
पद्मादतिस्वरया कृतमाकारसंवरणम्, अतो निरूपयामस्तावत्, ततः प्रयुक्तो मया प्रणिधिचतुरो नामाप्तदारकः, गतेषु कतिचिदिनेषु स-
मागतोऽतौ मत्समीपं, निवेदितमनेन—यथा स्वाभिन् ! तावदितो निर्गतोऽहं, विनयेनाराध्य दुर्मुखं संपन्नस्तस्याङ्गरक्षकः, ततो दुर्मुखेण
रहसि समाहूय समस्तस्थानेभ्यः प्रधानश्रावकानिदमभिहितं यदुत—अरे एष कनकशेखरकुमारोऽलीकधर्ममहदृहीतो राज्यं विनाशयितुं
लभः, ततो युष्माग्यमितः प्रभृति यदेष किञ्चित् प्रयच्छति यश्च राजभगसद्भूतो भवतां करस्तद्वयमपि पच्छन्नेमेव मम समर्पणीयं, न
च कुमाराय निवेदनीयमितरथा नास्ति भवतां जीवितमिति, श्रावकैरुक्तं—यदाज्ञापयति महामालः, ततो निर्गतास्ते, मयाऽभिहितं भद्र !
अपि शतमेतत्तातेन, चतुरः प्राह—ज्ञातं, मयोक्तं—कुतः सकाशात् ? चतुरेणोक्तं—तत एव दुर्मुखान्, मयाऽभिहितं—ततः किमाच-
रितं तातेन ? चतुरः प्राह—न किञ्चित्, केवलं कृता गजनिमीलिका, ततो मया चिन्तितं—यद्येष दुर्मुखः केवल एव तातस्यानभिप्रेत-

निर्वोसितेव देवाङ्गनिका मानससरःसमुत्कण्ठितेव कलहंसिका ग्लहविरहितेव द्यूतकरी शून्यहृदयतया न वादयति वीणां न विलसति कन्दुकलीलया न विघत्ते पत्रच्छेद्यादिकं नाभ्यस्यति चित्रादिकलाः न कुरुते शरीरस्थितिं न ददाति कस्याचिदुल्लापं न लक्षयति रात्रिन्दिनं केवलं निष्पन्दमन्दनिश्चललोचना परमयोगिनीव निरालम्बनं किमपि ध्यायन्ती तिष्ठति, ततः पर्याकुलीभूतः परिकरो न जानीते तादृशविकारस्य कारणं, ततोऽतिवल्लभत्वेन सदा सन्निहितया लक्षितोऽसौ रत्नवत्या विकारहेतुः, यतश्चिन्तितं तया—अये ! कनकशेखरकुमारनामग्रहणादनन्तरमिदमवस्थान्तरमस्याः संपन्नं, अतो निश्चितमेतत्—तेनैव प्रियभगिन्या मनश्चोरितं, तदिदमत्र प्राप्तकालं, निवेदयान्येवंस्थितमेव ताताय, येन तात एव तस्य प्रियभगिनीचित्तचौरस्य निग्रहं करोतीतिविचिन्त्य निवेदितं तया सर्वं नन्दनरपतये, चिन्तितमनेन—दूतैवेयं जनन्या विभाकराय, तथापि नान्यथाऽधुनाऽस्या जीवितमितिकृत्वा प्रेषयामि तस्यैव कनकशेखरस्य स्वयंवराभेनां, यतो नेदशावस्थायामस्यां युक्तः कालविलम्बः, पश्चादेव विभाकरं संभालयिष्यामः, ततो वत्से ! धीरा भव सुख विपादं गच्छ कुशावर्ते कनकशेखरायेति मधुरवचनैरालप्य देवेन सह महापरिजनेन प्रस्थापिता तत्र विमलानना, रत्नवत्यापि विज्ञापितो देवः, यथा तात ! नाहमनया रहिता क्षणमपि जीवितुस्संदेह, ततो मयाऽपि यातव्यमित्यनुजानीत यूयं, केवलं न मम कनकशेखरो भर्ता, यतः सापत्न्यं नारीणां महदेव स्नेहत्रोटकारणं ततो मया तदिष्टस्य वयस्यस्य कस्याचिद्भार्यया भाव्यमिति, देवेनाभिहितं—वत्से ! यत्ते रोचते तदेव समाचर, न खलु वत्सा स्वयमेवानुचितमाचरिष्यति, ततो महाप्रसाद इतिवदन्ती प्रवृत्ता रत्नवती, ततोऽनवरतप्रयाणकैः प्राप्ते ते विमलाननारत्नवत्यौ अद्यास्मिन्नगरे, स्थिते बहिरुद्याने, ग्रहितोऽहममुमर्थं विज्ञापयितुं देवपादमूलं, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, ततस्तद्गतवचनमाकर्ण्य कनकचूडराजा हर्षविपादपूरितहृदयः कन्यावासकदानार्थं व्यापार्य शूरसेनवलाघिकृतमस्यान् सुमतिवराङ्गकेसरिणः प्रधानमह-

सीति प्रलपितुं प्रयुक्तौ तौ देवीनृपौ, ततः परिजनस्यापि समुल्लासितो महानाक्रन्दरवः, मिलितं मस्त्रिमण्डलं, अभिहितमनेन—देव ! नाय-
मत्रोपायः, ततो मुञ्च विपादं अवलम्बस्व धैर्यं क्रियतां यत्नः कुमारान्वेषणे, राजा न तद्वचनं वेदयते स्म, ततश्चतुरेण चिन्तितं—शो-
कातिरेकेण सद्यति देवः प्राणान् ततो नाधुना ममोपेक्षा कर्तुं युक्ता ततः पादयोर्निपत्य तेन राज्ञे निवेदितं सकारणं तदीयमपक्रमणं,
ततो जीवति कुमार इति कृत्वा प्रत्यागता राज्ञश्चेतना, पृष्टश्चतुरः, क पुनर्गतः कुमार इति, चतुरेणाभिहितं—न मे किञ्चिद्वाल्यातं कुमारे-
णापक्रमणकारणमिति, चतुरतया मया लक्षितं केवलमेतावद्वितर्कयामि यदुत—अयस्यले पितृष्वसुः समीपे गतो भविष्यति, बहूमा हि
नन्या कुमारस्य, वत्सलः पद्मराजः, कुमारपरिचयादेवावगतमिदं मया, इतो निर्गतस्य तत्रैव चित्तिनिर्वाणं नान्यत्रेति, ततः साधु चतुर !
विज्ञातं साध्वितिवदता दापितं चतुराय पारितोषिकं महादानं राज्ञा, अयमस्यानर्थव्यतिकरस्य हेतुरितिकृत्वा निर्वासितः स्वविषयात्सगोत्रो
दुर्मुखाः, प्रविज्ञातं च देवीनृपाभ्यां यथा 'यावत् कुमारवदनं साक्षान्नावलोकितं तावन्नैवावाभ्यामाहारशरीरसंस्कारादिकं करणीय'मिति ।
इतश्च तत्रैव दिने प्रविष्टो दूतः, तेन च विहितोचितप्रतिपत्तिना निवेदितं कनकचूडाय, यथा देव ! अस्ति विशाला नाम नगरी, तस्यां
नन्दनौ नाम राजा, तस्य च द्वे भार्ये—प्रभावती पद्मावती च, तयोश्च यथाक्रमं द्वे दुहितरौ—विमलानना रत्नवती च, इतश्च कनकपुरे
प्रभावत्याः सहोदरोऽस्ति प्रभाकरो नाम राजा, तस्य बन्धुसुन्दरी नाम भार्या, तस्याश्च विभाकराभिधानस्तनयः, तयोश्च प्रभाकरप्रभा-
वत्योः पूर्वमजातयोरेव विभाकरविमलाननयोः परस्परमभूजल्पः यदुत—आवयोर्यस्य कस्यचिदुहिता जायेत तेनेतरसम्बन्धिने सुताय
सा देयेति, अतः पूर्वप्रतिपन्ना सा विमलानना विभाकरस्य, अन्यदा गुणसंभारगर्भनिर्भरं वन्दिभिरुद्धुष्यमाणं श्रुतं तथा कनकशेखरकुमा-
रनामकं, ततस्तदाकर्ण्य सा विमलानना कुमारे विजृम्भितानुरागातिरेका निजयूथपरिश्रष्टेव हरिणिका सहचरवियुक्तेव चक्रवाकिका नाक-

निर्वासितेव देवाङ्गनिका मानससरःसमुत्कण्ठितेव कलहंसिका ग्लहविरहितेव द्यूतकरी शून्यहृदयतया न वादयति वीणां न विलसति कन्दुकलीलया न विधत्ते पत्रच्छेद्यादिकं नाभ्यस्यति चित्रादिकलाः न कुर्वते शरीरस्थितिं न ददाति कस्यचिदुल्लापं न लक्षयति रात्रिन्दिनं केवलं निष्पन्दमन्दनिश्चललोचना परमयोगिनीव निरालम्बनं किमपि ध्यायन्ती तिष्ठति, ततः पर्याकुलीभूतः परिकरो न जानीते तादृशविकारस्य कारणं, ततोऽतिवह्मत्वेन सदा सन्निहितया लक्षितोऽसौ रत्नवत्या विकारहेतुः, यतश्चिन्तितं तथा—अये ! कनकशेखरकुमारनामप्रहणादनन्तरमिदमवस्थान्तरमस्याः संपन्नं, अतो निश्चितमेतत्—येनैव प्रियमगिन्या मनञ्जोरितं, तदिदमत्र प्राप्तकालं, निवेदयाम्येवंस्थितमेव ताताय, येन तात एव तस्य प्रियमगिनीचित्तचौरस्य निग्रहं करोतीतिविचिन्त्य निवेदितं तथा सर्वं नन्दननरपतये, चिन्तितमनेन—दत्तैवेयं जनन्या विभाकराय, तथापि नान्यथाऽधुनाऽस्या जीवितमिति कृत्वा प्रेषयामि तस्यैव कनकशेखरस्य स्वयंवराभेतां, यतो नेदृशावस्थायामस्यां युक्तः कालविलम्बः, पञ्चादेव विभाकरं संभालयिष्यामः, ततो वत्से ! धीरा भव मुञ्च विपादं गच्छ कुशावर्त्ते कनकशेखरायेति मधुरवचनैरालभ्य देवेन सह महापरिजनेन प्रस्थापिता तत्र विमलानना, रत्नवत्यापि विज्ञापितो देवः, यथा तात ! नाहमनया रहिता क्षणमपि जीवितुमुत्सहे, ततो मयाऽपि यातव्यमित्यनुजानीत यूयं, केवलं न मम कनकशेखरो भर्ता, यतः सापन्न्यं नारीणां महदेव स्नेहत्रोटकारणं ततो मया तदिष्टस्य वयस्यस्य कस्यचिद्भार्यया भाव्यमिति, देवेनाभिहितं—वत्से ! यत्ते रोचते तदेव समाचर, न खलु वत्सा स्वयमेवानुचितमाचरिष्यति, ततो महाप्रसाद इतिवदन्ती प्रवृत्ता रत्नवती, ततोऽनवरतप्रयाणकैः प्राप्ते ते विमलाननारत्नवत्यौ अद्यास्मिन्नगरे, स्थिते बहिरुद्याने, प्रहितोऽहममुमर्थं विज्ञापयितुं देवपादमूलं, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, ततस्तद्वत्तवचनमाकर्ण्य कनकचूडराजा हर्षविपादपूरितहृदयः कन्यावासकदानार्थं व्यापार्य शूरसेनवलाघिकृतमस्मान् सुमतिवराङ्गकेसरिणः प्रधानमह-

रामान् प्रत्याह—पश्यताहो परमानन्दकारणमपीदमस्माकं नन्दनराजदुहित्रोरागमनं कुमारविरहानलसर्पिष्यक्षेपकल्पतया क्षते क्षारनिपेक-
 गुल्यं प्रतिभासते, तद्रच्छत शीघ्रं यूयं जयस्थले निश्चितमेतत्तत्रैवास्ते कुमारः निवेद्यत पद्माराजनुपतये मदीयावस्थां कन्यागमनं च कार-
 णद्वयपवगम्य प्रदेय्यतेव कुमारं पद्माराजः, अन्यच्च नन्दिवर्धनकुमारोऽपि पद्माराजमनुज्ञाप्य युष्माभिरानेयः, यतः स एवोचितो वरो
 रत्नपत्याः, तवोऽस्माभिरभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, तत्तद्ब्रह्मा मुना प्रयोजनेन समागता वयमिति । तदिदं सर्वमस्मभ्यमेतैराख्यातं,
 तदेवं स्थिते यद्यपि युष्मद्विरहफातरहदयतया नेदमस्माभिरभिधातुं शक्यं तथाऽपि महाप्रयोजनमित्याकलय्याभिधीयते यदुत—मा कुरु-
 तापुना कालपिलम्बं गच्छतातित्वरया कुशावर्ते जनयतं द्वावपि युवां कनकचूडराजचित्तानन्दमिति, ततः शोभनमाज्ञापितं तातेन, भ-
 विष्यत्येव कनकशेखरेण सह ममावियोग इति चिन्तयता मया कनकशेखरेण चाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततस्तोपनिर्भरेण तातेन
 वस्मिन्नेव क्षणे सज्जीकारितं प्रस्थानोचितं चतुरङ्गं बलं नियुक्ता महत्तमाः कारिताशेषमाङ्गलिककर्तव्यौ प्रस्थापितावावामिति, प्रवृत्तोऽ-
 न्वरङ्गपरिजनमध्ये मया सद्वाभिव्यक्तरूपो वैश्वानरः, पुण्योदयोऽपि प्रवृत्त एव केवलं प्रच्छन्नरूपतया, ततो दत्तं प्रयाणकं लङ्घितः कि-
 यानपि मार्गः । इतश्च—निवासस्थानं दुष्टलोकानां उत्पत्तिभूमिरनर्थवेतालानां द्वारभूतं नरकस्य कारणं भुवनसन्तापस्य तत्स्वरपल्लिप्रायमस्ति
 रौद्रचित्तं नाम नगरं, तथाहि—उत्कर्तनशिररखेदयश्रपीडनमारणैः । ये भावाः सत्त्वसङ्घस्य, चोराः सन्तापकारिणः ॥ १ ॥ ते लोका-
 स्त्रय पास्तव्या, रौद्रचित्तपुरे सदा । तस्मात्तदुष्टलोकानां, निवासस्थानमुच्यते ॥ २ ॥ कलहः प्रीतिविच्छेदस्तथा वैरपरम्परा । पितृमातृ-
 मुतादीनां, भारणे निरपेक्षता ॥ ३ ॥ ये चान्येऽनर्थवेताला, लोके सम्भावनाऽतिगाः । ते रौद्रचित्ते सर्वेऽपि, संपद्यन्ते न संशयः ॥ ४ ॥
 उत्पत्तिभूमिस्तत्तेषां, पत्तनं तेन गीयते । यथा च नरकद्वारं, तथेदानीं निगद्यते ॥ ५ ॥ ये सत्त्वा नरकं यान्ति, स्वपापभरपूरिताः ।

कनकशे-
 खरनन्दि-
 वर्धनयोः
 प्रयाणं
 रौद्रचित्त-
 पुरे दुष्टा-
 भिसन्धि-
 निष्करु-
 णापुत्री
 हिंसा
 ॥ २४४ ॥

ते तत्र ग्रथं तावत्प्रविशन्ति पुराधमे ॥ ६ ॥ अतः प्रवेशमार्गत्वात्तस्य निर्मलमानसैः । गीतं तन्नरकद्वारं, रौद्रचित्तपुरं जनैः ॥ ७ ॥ ये जीवाः छिष्टकर्माणो, वास्तव्यास्तत्र पत्तने । ते स्वयं सततं तीव्रदुःखग्रस्ताशरीरकाः ॥ ८ ॥ तथा परेषां जन्तूनां, दुःखसङ्घातकारिणः । अतो भुवनसन्तापकारणं तदुदाहृतम् ॥ ९ ॥ किंचात्र बहुनोक्तेन ? रौद्रचित्तपुरं यादृग्भुवनेऽपि पुराधमम् ॥ १० ॥ तत्र रौद्रचित्तनगरे सङ्ग्रहपरञ्चौराणां परमशत्रुः शिष्टलोकानां विपमशीलः प्रकृत्या विलोपको नीतिमार्गस्य चरदप्रायो दुष्टाभि-
सन्धिर्नाम राजा, तथाहि—मानोप्रकोपाहङ्कारशाठ्यकामादितस्कराः । दुष्टाभिसन्धि सर्वेऽपि, नरेन्द्रं पर्युपासते ॥ १ ॥ अतोऽन्तरङ्ग-
चौराणां, तेषां पोषणतत्परः । स राजा गीयते लोकैश्चौरसङ्ग्रहणे रतः ॥ २ ॥ सत्यशौचतपोज्ञानसंयमप्रशमादयः । ये चापरे सदाचाराः, शिष्टलोका यशस्विनः ॥ ३ ॥ दुष्टाभिसन्धिः सर्वेषां, तेषामुन्मूलने रतः । अतोऽसौ परमः शत्रुः, शिष्टानामिति गीयते ॥ ४ ॥ बह्वी-
भिर्वर्षकोटीभिर्धर्मध्यानं यदर्जितम् । लोकेन तद्दहत्येव, क्षणमात्रेण दारुणः ॥ ५ ॥ न चास्य तोषणोपायो, मुग्धलोकैर्विभाव्यते । अतो विपमशीलोऽसौ, प्रकृत्या प्रतिपाद्यते ॥ ६ ॥ सर्वाः सत्रीतयस्तावत्प्रवर्तन्ते जगन्त्रये । दुष्टाभिसन्धिर्नो यावत्तासां विषयको भवेत् ॥ ७ ॥ प्रादुर्भावे पुनस्तस्य, क्व धर्मः क्व च नीतयः ? । तेनासौ नीतिमार्गस्य, धीरैर्गीतो विलोपकः ॥ ८ ॥ तस्य च दुष्टाभिसन्धिनोरेन्द्रस्यान-
भिज्ञा परवेदनानां कुशला पापमार्गे वत्सला चरदवृन्दस्यानुरक्तचित्ता निजे भर्तेरि पूतनाकारा निष्करुणता नाम महादेवी, तथाहि—
दुष्टाभिसन्धिना तेन, नानाकारैः कदर्थनैः । चिरं कदर्थितं दीनं, लोकमालोक्य सस्मिता ॥ १ ॥ सा निष्करुणता देवी, दुःखं गाढतरं ततः । जनयेत्तस्य नो वेत्ति, तेन सा परवेदनाम् ॥ २ ॥ नेत्रोत्पाटशिरश्छेदनासिकाकर्णकर्तनम् । उत्कर्तनं त्वचोऽङ्गस्य, खदिरस्येव कुट्ट-
नम् ॥ ३ ॥ ये चान्ये जन्तुपीडयाः, प्रकारास्तेषु कौशलात् । सा निष्करुणता देवी, पापमार्गे विचक्षणा ॥ ४ ॥ ये ये भुवनसन्ताप-

रामान् प्रत्याह—पश्यताहो परमानन्दकारणमपीदमस्माकं नन्दनराजदुहित्रोरगमनं कुमारविरहानलसर्पिष्यक्षेपकल्पतया क्षते क्षारनिपेक-
 गुल्यं प्रतिभासते, तद्रच्छत शीघ्रं यूयं जयस्थले निश्चितमेतत्तत्रैवास्ते कुमारः निवेदयत पद्मराजनृपतये मदीयावस्थां कन्यागमनं च कार-
 णद्वयमवगम्य ग्रहेष्वेत्येव कुमारं पद्मराजः, अन्यच्च नन्दिबर्धनकुमारोऽपि पद्मराजमनुज्ञाप्य युष्माभिरानेयः, यतः स एवोचितो वरो
 रत्नयत्नाः, ततोऽस्माभिरभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, ततश्चेद्वायुना प्रयोजनेन समागता वयमिति । तदिदं सर्वमस्मभ्यमेतैराख्यातं,
 तदेवं स्थिते यद्यपि पुष्पद्विरहकातरहृदयतया नेदमस्माभिरभिधातुं शक्यं तथाऽपि महाप्रयोजनमित्याकलय्याभिधीयते यदुत—मा कुरु-
 णापुना फालविलम्बं गच्छतातित्वरया कुशावर्ते जनयतं द्वावपि युवां कनकचूडयजचित्तानन्दमिति, ततः शोभनमाज्ञापितं तातेन, भ-
 विष्यत्येव कनकशेखरेण सह ममावियोग इति चिन्तयता मया कनकशेखरेण चाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततस्तोयनिर्भरेण तातेन
 तस्मिन्नेव क्षणे सञ्जीकारितं प्रस्थानोचितं चतुरङ्गं बलं नियुक्ता महत्तमाः कारिताशेषमाङ्गलिककर्तव्यौ प्रस्थापितावावामिति, प्रवृत्तोऽ-
 न्तरङ्गपरिजनमध्ये मया सहाभिव्यक्त रूपो वैश्वानरः, पुण्योदयोऽपि प्रवृत्त एव केवलं प्रच्छन्नरूपतया, ततो दत्तं प्रयाणकं लङ्घितः कि-
 यानपि मार्गः । इतश्च—निवासस्थानं दुष्टलोकानां उत्पत्तिभूमिरनर्थवेतालानां द्वारभूतं नरकस्य कारणं भुवनसन्तापस्य तत्स्वरपल्लिप्रायमस्ति
 रौद्रचित्तं नाम नगरं, तथाहि—उत्कर्तनशिरश्छेदयन्प्रपीडनभारणैः । ये भावाः सत्त्वसङ्गस्थ, घोराः सन्तापकारिणः ॥ १ ॥ ते लोका-
 स्त्रय वास्तव्या, रौद्रचित्तपुरे सदा । तस्मात्तुष्टलोकानां, निवासस्थानमुच्यते ॥ २ ॥ कलहः प्रीतिविच्छेदस्तथा वैरपरम्परा । पितृमातृ-
 मुक्तादीनां, मारणे निरपेक्षता ॥ ३ ॥ ये चान्येऽनर्थवेताला, लोके सम्भावनाऽतिगाः । ते रौद्रचित्ते सर्वेऽपि, संपद्यन्ते न संशयः ॥ ४ ॥
 उत्पत्तिभूमिस्तत्तेषां, पत्तनं तेन गीयते । यथा च नरकद्वारं, तथेदानीं निगद्यते ॥ ५ ॥ ये सत्त्वा नरकं यान्ति, स्वपापभरपूरिताः ।

कनकशे-
 खरनन्दि-
 वर्धनयोः
 प्रयाणं
 रौद्रचित्त-
 पुरे दुष्टा-
 भिसन्धि-
 निष्कल-
 णापुत्री
 हिंसा
 ॥ २४४ ॥

भवति, सा च केनचित्प्रयोजनेन ततस्तामसचित्ताग्ररादूर्भस्थिते सति वैश्वानरे तत्र रौद्रचित्तपुरे समागताऽऽसीत्, यादृक् तत्तामसचित्तं नगरं यादृशोऽसौ द्वेपगजेन्द्रो राजा यादृशी साऽविवेकिता यच्च तस्यास्तामसचित्तनगराद्रौद्रचित्तपुरं प्रत्यागमनप्रयोजनमेतत् सर्वमुत्तरत्र कथयिष्यामः, केवलं भद्रेऽगृहीतसङ्केते! न तदाऽस्य व्यतिकरस्याहं गन्धमपि ज्ञातवान्, इदानीमेवास्य भगवतः सदागमस्य प्रसादादिदं समस्तं मम प्रत्यक्षीभूतं, तेन तुभ्यं कथयामि, ततः साऽविवेकिता तत्र रौद्रचित्तपुरे स्थिता कियन्तमपि कालं, जातो दुष्टाभिसन्धिना सह परिचयः, यतो द्वेपगजेन्द्रप्रतिबद्ध एवासौ दुष्टाभिसन्धिश्चरटनेन्द्रः, ततोऽविवेकितायाः किङ्करभूतो वर्तते, ततः साऽविवेकिता मां मनुजगतौ समागतमवगम्य नमोपरि स्नेहवशेनागत्य ततो रौद्रचित्तपुरात् स्थिता सन्निहिता, जातोऽस्या मम जन्मदिने वैश्वानरो, वृद्धिं गतः क्रमेण, कथितस्तथा तस्मै सर्वोऽप्यात्मीयः स्वजनवर्गः, ततस्तस्य वैश्वानरस्य तत्र मार्गे मया सह गच्छतः समुत्पन्नैवन्भूता वृद्धिः यदुत —नयान्येनं नन्दिवर्धनकुमारं रौद्रचित्तपुरे, दापयाम्यस्मै दुष्टाभिसन्धिना तां हिंसाकन्यकां, ततस्तथा परिणीतया ममैव सर्वप्रयोजनेन गान्धर्वात् निर्व्यभिचारो भविष्यति, ततो विचिन्त्य तेनैवमभिहितोऽहं तत्र गमनार्थं, मयोक्तं—कनकदेशरादयोऽपि गच्छन्तु, वैश्वानरः प्राह—कुमार! नामीपां तत्र गमनप्रसरो, यतोऽन्तरङ्गं तद्रौद्रचित्तं नगरं, ततो विना परिजनेन मत्सहाय एव कुमारस्तत्र गन्तुमर्हति, ततस्तदाकर्ण्यहिमलङ्घनीयतया तद्वचनस्य गुरुतया तत्र स्नेहभावस्य अज्ञानोपहततया चित्तस्थानाकलय्य तस्य परमशत्रुतां अपर्यालोच्यात्म-हिताहितं अदृष्ट्वाऽप्यागामिनीमनर्थपरम्परां गतो वैश्वानरेण सह रौद्रचित्तपुरे दृष्टो दुष्टाभिसन्धिः दापिता वैश्वानरेण मह्यं तेन हिंसा परिणीता क्रमेण कृतमुचितकरणीयं ततः ग्रहितो दुष्टाभिसन्धिना सहितो हिंसावैश्वानराभ्यां, मिलितोऽहं कनकदेशरादिचले, गच्छतां मार्गे प्रारब्धः सहर्षेण वैश्वानरेण सह जल्पः यदुत—कुमार! कृतकृत्योऽहमिदानीं, मयोक्तं—कथम्?, स प्राह—यदेवा परिणीता कु-

नन्दिवर्ध-
नेन हिंसा-
या विवाहः

॥ २४७ ॥

कारिणो दुष्टवष्टकाः । रौद्रचित्तपुरे लोकाः ॥ ५ ॥ ते तेऽतिबलमास्तस्यास्ते ते सर्वस्वनायकाः । अतश्चरदृ-
 न्दस्य, देवी साऽत्यन्तबलभा ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥ दुष्टाभिसन्धिगजेन्द्रं, तं भर्तारं दिवानिशम् । मन्यते परमात्मानं, सा शुश्रूपापरायणा ॥ ७ ॥
 न मुञ्चति च तदेहं, संवाहयति तद्वलम् । अनुरक्ता निजे पत्नौ, सा देवी तेन वर्ण्यते ॥ ८ ॥ तस्याश्च निष्करुणताया महादेव्या अभि-
 वृद्धिहेतुस्तस्य रौद्रचित्तपुरस्य बलभा तन्निवासिजनानां विनीता जननीजनकयोरतिभीषणा स्वरूपेण साक्षात्कालकूटस्फुटघटितेव हिंसा
 नाम दुहिता, तथाहि—यतः प्रभृति सा जाता, कन्यका राजमन्दिरे । तत आरभ्य तत्सर्वं, पुरं समभिवर्धते ॥ १ ॥ राजा पुष्टतरी-
 भूतो, देवी स्थूलत्यमागता । अतोऽभिवृद्धिहेतुः सा, पत्तनस्य सुकन्यका ॥ २ ॥ ईर्ष्याप्रद्वेषमात्सर्यचण्डत्वाप्रशमादयः । प्रधाना ये जना-
 सात्र, पुरे विल्यातफीर्तयः ॥ ३ ॥ तेषामानन्दजननी, सा हिंसा प्रविलोकिता । स्थिता परापरोत्सङ्गे, संचरन्ती करात्करे ॥ ४ ॥ दु-
 न्यमाना जनेनोर्षैर्गन्ध्रमीति निजेच्छया । सा तन्निवासिलोकस्य, तेनोक्ताऽत्यन्तबलभा ॥ ५ ॥ दुष्टाभिसन्धिदृपतेर्वचनं नातिवर्तते । सा
 निष्करुणतादेव्या, वचनेन प्रवर्तते ॥ ६ ॥ शुश्रूपातत्परा नित्यं, तयोर्हिंसा सुपुत्रिका । जननीजनकयोस्तेन, सा विनीतेति गीयते ॥ ७ ॥
 भीषणा सा स्वरूपेण, यथाभिहितमञ्जसा । तदिदानीं मया सम्यक्कथ्यमानं निवोषत ॥ ८ ॥ अपि सा नाममात्रेण, त्रासकम्पविधायिका ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां, किं पुनः प्रविलोकिता ? ॥ ९ ॥ साऽयोमुखेन शिरसा, नरकं नयति देहिनः । सा संसारमहावर्तगर्तसंपातकारिका ॥ १० ॥
 सा मूलं सर्वपापानां, सा धर्मध्वंसफारिणी । सा हेतुश्चित्तपापानां, सा शास्त्रेषु विगर्हिता ॥ ११ ॥ किंचिद् बहुनोक्तेन ? , नास्त्येव ननु
 तादृशी । लोकेऽपि दारुणाकारा, सा हिंसा हन्त यादृशी ॥ १८ ॥ इतश्चास्ति तामसचित्तं नाम नगरं, तत्र महामोहितनयो द्वेषगजेन्द्रो
 नाम नरेन्द्रः प्रतिवसति, इतश्च या प्राणाल्याता वैद्यानरस्य जननी मम धात्री अविवेकिता नाम ब्राह्मणी, सा तस्य द्वेषगजेन्द्रस्य भार्या

तामसचित्-
 ते द्वेषग-
 जेन्द्रभा-
 र्याऽविवे-
 किता-

॥ २४६ ॥

भवति, सा च केनचित्प्रयोजनेन ततस्तामसचित्तान्नगराद्गर्भस्थिते सति वैश्वानरे तत्र रौद्रचित्तपुरे समागताऽऽसीत्, यादृक् तत्तामसचित्तं नगरं यादृशोऽसौ द्वेषगजेन्द्रो राजा यादृशी साऽविवेकिता यच्च तस्यास्तामसचित्तनगराद्रौद्रचित्तपुरं प्रत्यागमनप्रयोजनमेतत् सर्वमुत्तरत्र कथयिष्यामः, केवलं भद्रेऽगृहीतसङ्केते ! न तदाऽस्य व्यतिकरस्याहं गन्धमपि ज्ञातवान्, इदानीमेवास्य भगवतः सदागमस्य प्रसादादिदं समस्तं मम प्रत्यक्षीभूतं, तेन तुभ्यं कथयामि, ततः साऽविवेकिता तत्र रौद्रचित्तपुरे स्थिता कियन्तमपि कालं, जातो दुष्टाभिसन्धिना सह परिचयः, यतो द्वेषगजेन्द्रप्रतिबद्ध एवासौ दुष्टाभिसन्धिध्वस्तनरेन्द्रः, ततोऽविवेकितायाः किङ्करभूतो वर्तते, ततः साऽविवेकिता मां मनुजगतौ समागतमवगम्य ममोपरि स्नेहवशेनागत्य ततो रौद्रचित्तपुरात् स्थिता सन्निहिता, जातोऽस्या मम जन्मदिने वैश्वानरो, वृद्धिं गतः क्रमेण, कथितस्तया तस्मै सर्वोऽव्यात्मीयः स्वजनवर्गः, ततस्तस्य वैश्वानरस्य तत्र मार्गे मया सह गच्छतः समुत्पन्नैवम्भूता बुद्धिः यदुत —नयान्येनं नन्दिवर्धनकुमारं रौद्रचित्तपुरे, दापयान्यस्मै दुष्टाभिसन्धिना तां हिंसाकन्यकां, ततस्तया परिणीतया ममैव सर्वप्रयोजनेषु गाढतरं निर्व्यभिचारो भविष्यति, ततो विचिन्त्य तेनैवमभिहितोऽहं तत्र गमनार्थं, मयोक्तं—कनकशेखरादयोऽपि गच्छन्तु, वैश्वानरः प्राह—कुमार ! नामीपां तत्र गमनप्रसरो, यतोऽन्तरङ्गं तद्रौद्रचित्तं नगरं, ततो विना परिजनेन मत्सहाय एव कुमारस्तत्र गन्तुमर्हति, ततस्तदाकर्णार्हमलङ्घनीयतया तद्वचनस्य गुरुतया तत्र स्नेहभावस्य अज्ञानोपहततया चित्तस्यानाकलय्य तस्य परमशत्रुतां अपर्यालोच्यात्म-हिताहितं अट्टाऽप्यागामिनीमनर्थपरम्परां गतो वैश्वानरेण सह रौद्रचित्तपुरे दृष्टो दुष्टाभिसन्धिः दापिता वैश्वानरेण मयां तेन हिंसा परिणीता क्रमेण कृतमुचितकरणीयं ततः ग्रहितो दुष्टाभिसन्धिना सहितो हिंसावैश्वानराभ्यां, मिलितोऽहं कनकशेखरादिबले, गच्छतां मार्गे प्रारब्धः सहर्षेण वैश्वानरेण सह जल्पः यदुत—कुमार ! कृतकृत्योऽहमिदानीं, मयोक्तं—कथम् ? , स प्राह—यदेपा परिणीता कु-

नन्दिवर्ध-
नेन हिंसा-
या विवाहः

॥ २४७ ॥

कारिणो दुष्टपटकाः । रौद्रचित्तपुरे लोकाः ॥ ५ ॥ ते तेऽतिबहुभास्तस्यास्ते ते सर्वस्वनायकाः । अतश्चरद्वु-
 न्दस्य, देवी साऽत्यन्तबलभा ॥ ६ ॥ शुभम् ॥ दुष्टाभिसन्धिगजेन्द्रं, तं भर्तारं दिवानिशम् । मन्यते परमात्मानं, सा शुश्रूपापरायणा ॥ ७ ॥
 न शुभति च घरेहं, संवाहयति तद्वलम् । अनुरक्ता निजे पत्नौ, सा देवी तेन वर्ण्यते ॥ ८ ॥ तस्याश्च निष्करुणताया महोदेव्या अभि-
 वृद्धिहेतुस्य रौद्रचित्तपुरस्य बलभा तन्निवासिजनानां विनीता जननीजनकयोरतिभीषणा स्वरूपेण साक्षात्कालकूटसम्पुटघटितेव हिंसा
 नाम दुहिता, तथाहि—यतः प्रभृति सा जाता, कन्यका राजमन्दिरे । तत आरभ्य तत्सर्वं, पुरं समभिवर्धते ॥ १ ॥ राजा पुष्टतरी-
 भूतो, देवी स्थूलत्यमागता । अतोऽभिवृद्धिहेतुः सा, पत्तनस्य सुकन्यका ॥ २ ॥ ईर्ष्याप्रद्वेषमात्सर्यचण्डत्वाप्रशमादयः । प्रधाना ये जना-
 स्ताव, पुरे विख्यातकीर्तयः ॥ ३ ॥ तेषामानन्दजननी, सा हिंसा प्रविलोकिता । स्थिता परापरोत्सङ्गे, संचरन्ती करात्करे ॥ ४ ॥ चु-
 न्यमाना जनेनोर्ध्वभ्रमीति निजेच्छया । सा तन्निवासिलोकस्य, तेनोक्ताऽत्यन्तबलभा ॥ ५ ॥ दुष्टाभिसन्धिनृपतेर्वचनं नातिवर्तते । सा
 निष्करुणतादेव्या, वचनेन प्रवर्तते ॥ ६ ॥ शुश्रूपातत्परा नित्यं, तयोर्हिंसा सुपुत्रिका । जननीजनकयोस्तेन, सा विनीतेति गीयते ॥ ७ ॥
 भीषणा सा स्वरूपेण, यस्याभिहितमञ्जसा । तदिदानीं मया सम्यक्कथ्यमानं निबोधत ॥ ८ ॥ अपि सा नाममात्रेण, त्रासकम्पविधायिका ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां, किं पुनः प्रविलोकिता ? ॥ ९ ॥ साऽधोमुखेन शिरसा, नरकं नयति देहिनः । सा संसारमहावर्तगतसंपातकारिका ॥ १० ॥
 सा मूलं सर्वपापानां, सा धर्मध्वंसकारिणी । सा हेतुश्चित्तापानां, सा शाखेषु विगर्हिता ॥ ११ ॥ किंचिद् बहुनोकेन ? नास्त्येव ननु
 यादृशी । लोकेऽपि दारुणाकारा, सा हिंसा हन्त यादृशी ॥ १८ ॥ इतश्चास्ति तामसचिंतं नाम नगरं, तत्र महामोहतनयो द्वेषगजेन्द्रो
 नाम नरेन्द्रः प्रतिवसति, इतश्च या प्रागाख्याता वैधानरस्य जननी मम घात्री अविवेकिता नाम ब्राह्मणी, सा तस्य द्वेषगजेन्द्रस्य भार्या

तामसचि-
 ते द्वेषग-
 जेन्द्रभा-
 र्याऽविवे-
 किता-
 ॥ २४६ ॥

मारेण हिंसा, फेवलमेतावद्धुनाऽहं श्राथये—यद्येषा कुमारस्य सततमनुरक्ता भवति, मयाऽभिहितं—कः पुनरेवंभवनेऽस्या उपायो भविष्यति?, वैश्वानरः प्राह—सापराधं निरपराधं वा प्राणिनं मारयता कुमारेण न मनागपि घना(घृणा)यितव्यं अयमस्याः खल्वनुरक्तीभवनोपायः, अश्रितया परेषां केवलं त्रासमात्रं जनयति, अनया पुनर्हिंसयाऽत्यन्तमनुरक्त्याऽऽलिङ्गितमूर्तिर्मेहाप्रभावतया दर्शनमात्रादेव जीवितमपि शरभशयरसारङ्गादीनामाढ्यजीवानां शतसहस्राणि मारयामि स्म ततः प्रहृष्टा हिंसा संपन्ना मय्यनुकूला ततः कम्पन्ते मदर्शनेन पमफूटौ नाम पर्वतः, तस्मिन् कनकचूडमण्डलोपद्रवकारिणोऽम्बरीपनामानश्चरदाः प्रतिवसन्ति, ते च कदर्थिताः पूर्वं बहुशः कनकचूडेन यतः कनकशेखरागच्छन्तमवगम्य निरुद्धसैर्मार्गः, प्रत्यासन्तीभूतमस्मद्गलं, ततः कलकलं कुर्वन्तः समुत्थिताश्चरदाः, समालम्भमायोधनं, तत्रास्ति वि-
त्यराजीपय्युदुनाकारेण रत्नौपनीरेण दण्डास्त्रसंघातहंसेन तुल्यं तडागेन संजातयुर्बैर्ह्ययुद्धमस्माकमिति, ततः समुदीर्णतया चर-
दयंगस्य संजाताः परिभ्रमन्त्याः कनकशेखरादयः; अत्रान्तरे प्रवरसेनाभिधानेन चरदनायकेन सार्वं समापतितं ममायोधनमिति, ततः
संज्ञितोऽहं वैश्वानरेण भक्षितं मया तत्कुरचिन्ताभिधानं वटकं ततः प्रवृद्धो मेऽन्तस्तापः संजातो भृकुटितरङ्गभङ्गुरो ललाटपट्टः समा-
पितं स्वेदविन्दुनिकरेण शरीरं, स च प्रवरसेनोऽत्यन्तकुशलो धनुर्वेदे निर्व्यूढसाहसः करवालेऽतिनिपुणः सर्वस्त्रप्रयोगेषु गर्वोद्धुरे विद्या-

चितम् ॥ १ ॥ रचितप्रथितोरुहस्तिघटं, घटनागतभीरुकृतार्तखम् । खपरितभूधरदिग्विरं, वरहेतिनिवारणखिन्ननृपम् ॥ २ ॥ नृप-
भिन्नमदोद्भुरवैरिगणं, गणसिद्धनभश्चरघुष्टजयम् । जयलम्पटयोधशतैश्चटुलं, चटुलाश्वसहस्रविमर्दकरम् ॥ ३ ॥ करस्तुष्टशरौघविदीर्णरथं,
रथभङ्गविवाद्वितवोलबलम् । बलशालिभटेरितसिंहनदं, नदभीपणरक्तनदीप्रवहम् ॥ ४ ॥ ततश्चेदृशे प्रधृत्ते महारणे दत्तः परैः कृतभीपण-
नादैः समरभरः भग्नमस्मद्वलं समुल्लसितः परवले कलकलः केवलं न चलिता वयं पदमपि पराङ्मुखं, त्रयोऽपि नायकाः समुत्कटतया
निकटतरिभूताः परैः, अत्रान्तरे पुनः संक्षितोऽहं वैश्वानरेण भक्षितं मया क्रूरचित्ताभिधानं वटकं जातो मे भासुरतरः परिणामः ततः
साक्षेपमाहूतो मया समरसेनो, चलितोऽसौ ममोपरि मुञ्चन्नखवर्पं, केवलं सन्निहिततया पुण्योदयस्य न प्रभवन्ति स्म तानि मे शस्त्राणि,
ततो विलोकितोऽहं हिंसया जातो मे दारुणतरो भावः ततः प्रहिता मया परविदारणचतुरा शक्तिः विदारितः समरसेनो, गतः प-
श्चात्वं भग्नं तद्वलं चलितोऽहं द्रुमाभिमुखं, स च लग्न एव योद्धुं कनकचूडेन, ततो मयाऽभिहितो—रे ! किमत्र भवति हन्तव्ये तातेना-
यासितेन?, न खलु गोमायुकेसरिणोरनुरूपमायोधनं, ततस्त्वमारादागच्छेति, ततो बलितो ममाभिमुखं द्रुमनरेन्द्रः, निरीक्षितोऽहं हिंसया,
ततो दूरादेव निपातितमर्धचन्द्रेण मया तस्योत्तमाङ्गं, भग्नं तदीयसैन्यं, विहितो मयि सिद्धविद्याधरादिभिर्जयजयशब्दः, इतश्च कनकशे-
खरेणापि सहापतितो योद्धुं विभाकरः, शरवर्षच्छेदानन्तरं मुक्तानि तेन कनकशेखरस्योपरि आभेयपन्नगादीन्यस्त्राणि, निवारितानि वारु-
णगारुडादिभिः प्रतिशस्त्रैः कनकशेखरेण, ततोऽसिलतासहायः समवतीर्णः स्वन्दनाद्विभाकरः, कीदृशं रथस्थस्य भूमिस्थेन सह युद्धमि-
तिमत्या कनकशेखरोऽपि स्थितो भूतले, ततो दर्शितानेकरणविन्यासमभिवाञ्छितमर्मप्रहारं प्रतिग्रहारवच्चनानसारं संजातं द्वयोरपि बृहतीं
वेलां बलकरवालयुद्धं, ततः समाहृत्य स्कन्धदेशे पातितः कनकशेखरेण विभाकरो भूतले गतो मूर्च्छां समुल्लसितः कनकशेखरवले

चूतचूचुकं नामोद्यानं, प्रवृत्ते क्रीडितुं, वयं तु कनकचूडराजास्थाने तदा तिष्ठामः, यावदकाण्ड एव प्रवृत्तः कोलाहलः, पूकृतं दासचे-
दीभिः, किमेतदितिसंधानं जित्यतमास्थानं, हृते विमलाननारत्नवत्स्यौ केनचिदिति प्रादुर्भूतः प्रवादः, ततः सन्नद्धमस्मद्वलं, लभं तद-
नुमोर्गेण, ततो मार्गलित्रतया परसैन्यस्य सोत्साहतयाऽऽमदनीकस्य स्लोकभूभाग एव समवष्टब्धा परचमूरस्मत्पताकिन्या, द्रुतमस्माभि-
र्विभाकरनाम यन्दिभिरुद्रयुव्यमाणं, ततः सर्वैव चिन्तितमस्माभिः—अये ! स एव कनकपुरनिवासी प्रभाकरवन्धुसुन्दर्योस्तनयो विभा-
करो यस्मै प्रभायत्या दत्ता विमलानना पूर्वमासीदिति निवेदितं दूतेन, ततश्चैषोऽस्मान् परिभूय हरत्येते बन्धौ दुष्टात्मेति भावयतो मे
विहिता वैश्वानरेण संज्ञा ततो भक्षितं मया कूरचित्ताभिधानं वटकं संजातो भासुरः परिणामः, ततो मयाऽभिहितं—अरेरे पुरुपाधम
विभाकर ! परदारहरणतस्कर ! क यासि ? पुरुषो भव पुरुषो भवेति, ततस्तदाकर्ण्य गङ्गाप्रवाह इव त्रिभिः स्त्रोतोमुलैर्वलितमभिमुखं
परवलं आविर्भूतालवधिप्रायकाक्षय एव नायकाः, ततो मया कनकचूडराजेन कनकशेखरेण च त्रिभिरपि योद्धुकामैर्यथासंमुखं दृत्तास्ते,
इत्यथ योऽसौ कन्यागमनसूचनार्थं कनकचूडराजसमीपे समागतः पूर्वमासीन्नन्दराजदूतः स तत्रावसरे मत्सकाशे वर्तते, ततोऽभिहितोऽसौ
मया—अरे विकट ! जानीये त्वं फतमाः खल्वेते त्रयो नायकाः, विकटः प्राह—देव ! सुप्तु जानामि, य एव वामपाशेऽनीकस्य सम्मुखो
भवतः एव कलिङ्गाधिपतिः समरसेनो नाम राजा, एतद्वलैर्नैव हि प्रारब्धमिदमनेन विभाकरेण, यतो महाबलतया विभाकरपितुः प्रभा-
करस्यायं स्वामिभूतो वर्तते, यः पुनरेव मध्यमसैन्ये वर्ततेऽभिमुखः कनकचूडनरपतेः अयं विभाकरस्यैव मातुलो वङ्गाधिपतिर्द्रुमो नाम
राजा, यस्त्वेव दक्षिणभागवर्तिनि चले नायकोऽभिमुखः कनकशेखरस्य, सोऽयं विभाकर एव, यावदेवं कथयति विकटः तावत्समाल-
प्रमायोपनं, तथ कौटुम्भम्—शरजालतिरस्कृतदृष्टिपथं, पथरोधसमाकुलीत्रभटम् । भटकोटिविपाटितकुम्भतटं, तदविभ्रमहस्तिशरीर-

चितम् ॥ १ ॥ रचितप्रथितोरुसुहस्तिघटं, घटनागतभीरुधृतातर्वमम् । खपूरितभूधरदिग्विवरं, वरहेतिनिवारणखिन्ननृपम् ॥ २ ॥ नृप-
भिन्नमदोद्गुरवैरिणं, गणसिद्धनभश्चरयुष्टजयम् । जयलम्पटयोधशतैश्चटुलं, चटुलाश्वसहस्रविमर्दकरम् ॥ ३ ॥ करस्तृशरौघविदीर्णरथं,
रथभङ्गविवर्द्धितबोलवलम् । बलशालिभटेरितसिंहनदं, नदभीपणरक्तनदीप्रवहम् ॥ ४ ॥ ततश्चेदृशे प्रवृत्ते महारणे दत्तः परैः कृतभीपण-
नादैः समरभरः भग्नमस्मद्वलं समुल्लसितः परबले कलकलः केवलं न चलिता वयं पदमपि पराङ्मुखं, त्रयोऽपि नायकाः समुत्कटतया
निकटतरीभूताः परैः, अत्रान्तरे पुनः संज्ञितोऽहं वैश्वानरेण भक्षितं मया क्रूरचित्ताभिधानं वटकं जातो मे भासुरतरः परिणामः ततः
साक्षेपमाहूतो मया समरसेनो, चालितोऽसौ ममोपरि मुञ्चन्नस्त्रवर्षं, केवलं सन्निहिततया पुण्योदयस्य न प्रभवन्ति स्म तानि मे शस्त्राणि,
ततो विलोकितोऽहं हिंसया जातो मे दारुणतरो भावः ततः प्रहिता मया परविदारणचतुरा शक्तिः विदारितः समरसेनो, गतः प-
श्चात्वं भग्नं तद्वलं चालितोऽहं द्रुमाभिमुखं, स च लभ एव योद्धुं कनकचूडेन, ततो मयाऽभिहितो—२ ! किमत्र भवति हन्तव्ये तातेना-
यासितेन?, न खलु गोमायुकैसरिणोरुत्तरूपमायोधनं, ततस्त्वमारादागच्छेति, ततो वलितो ममाभिमुखं द्रुमनरेन्द्रः, निरीक्षितोऽहं हिंसया,
ततो दूरादेव निपातितमर्धचन्द्रेण मया तस्योत्तमाङ्गं, भग्नं तदीयसैन्यं, विहितो मयि सिद्धविद्याधरादिभिर्जयजयशब्दः, इतश्च कनकशे-
खरेणापि सहापतितो योद्धुं विभाकरः, शरवर्षच्छेदानन्तरं मुक्तानि तेन कनकशेखरस्योपरि आग्नेयपन्नगादीन्यस्त्राणि, निवारितानि वारु-
णगरुडादिभिः प्रतिशस्त्रैः कनकशेखरेण, ततोऽसिलतासहायः समवतीर्णः स्यन्दनाद्विभाकरः, कीदृशं रथस्थस्य भूमिस्थेन सह युद्धमि-
तिमत्वा कनकशेखरोऽपि स्थितो भूतले, ततो दर्शितानेककरणविन्यासमभिवाञ्छितमर्मप्रहारं प्रतिप्रहारवचनासारं संजातं द्वयोरपि बृहतीं
वेलां बलकरवाल्युद्धं, ततः समाहत्य स्कन्धदेशे पातितः कनकशेखरेण विभाकरो भूतले गतो मृच्छां समुल्लसितः कनकशेखरबले

चूतचूतुकं नामोद्यानं, प्रवृत्ते क्रीडितुं, वयं तु कनकचूडराजास्थाने तदा विद्यामः, यावदकाण्ड एव प्रवृत्तः कोलाहलः, पूढृतं दासचे-
 दीभिः, किमेतदितिसंभ्रान्तं उल्लिख्यमाणं, हृते विमलाननारत्नवत्स्यौ केनचिदिति प्रादुर्भूतः प्रवादः, ततः सन्नद्धमस्मद्वलं, लभं तद-
 नुमार्गेण, ततो मार्गलित्रतया परसैन्यस्य सोत्साहतयाऽऽदनीकस्य स्लोकभूभाग एव समवष्टब्धा परचमूरस्सत्पताकिन्या, द्युतमस्माभि-
 र्निभाकरनाम यन्दिभिरुद्द्युत्यमाणं, ततः सर्वैरेव चिन्तितमस्माभिः—अये! स एष कनकपुरनिवासी प्रभाकरवन्द्युन्दुर्योस्तनयो विभा-
 फरो यस्मै प्रभावत्या दत्ता विमलानना पूर्वमासीदिति निवेदितं दूतेन, ततश्चैषोऽस्मान् परिभूय हरयेते वध्वौ दुष्टात्मेति भावयतो मे
 विहिता वैधानरेण संज्ञा ततो भक्षितं मया कूरचित्ताभिधानं वटकं संजातो भासुरः परिणामः, ततो मयाऽभिहितं—अरेरे पुरुषाधम
 विभाकर! परदारहरणतस्कर! क्व यासि? पुरुषो भव पुरुषो भवेति, ततस्त्वदाकर्ण्य गङ्गाप्रवाह इव त्रिभिः स्त्रोतोमुखैर्वलितमभिमुखं
 परपलं आपिर्भूतास्त्वदपिष्टायकाख्य एव नायकाः, ततो मया कनकचूडराजेन कनकशेखरेण च त्रिभिरपि योद्धुकामैर्यथासंमुखं दृष्टास्ते,
 इतश्च योऽसौ फन्यागमनसूचनार्थं फनकचूडराजसमीपे समागतः पूर्वमासीन्नन्दराजदूतः स तत्रावसरे मत्सकाशे वर्तते, ततोऽभिहितोऽसौ
 मया—अरे विकट! जानीये त्वं कतमाः खल्वेते त्रयो नायकाः?, विकटः प्राह—देव! सुप्तु जानामि, य एष वामपार्श्वेऽनीकस्य सम्मुखो
 भवतः एष फलिङ्गाधिपतिः समरसेनो नाम राजा, एतद्वलनैव हि प्रारब्धमिदमेनेन विभाकरेण, यतो महाबलतया विभाकरपितुः प्रभा-
 करस्यायं स्यामिभूतो वर्तते, यः पुनरेष मध्यमसैन्ये वर्ततेऽभिमुखः कनकचूडनरपतेः अयं विभाकरस्यैव मातुलो वङ्गाधिपतिर्द्रुमो नाम
 राजा, यस्त्वेव दक्षिणभागवर्तिनि वले नायकोऽभिमुखः कनकशेखरस्य, सोऽयं विभाकर एव, यावदेवं कथयति विकटः तावत्समाल-
 प्रमायोपनं, तद्य कीदृशम्—शरजालतिरस्कृतदृष्टिपयं, पथरोधसमाकुलतीव्रभटम् । भटकोटिविपाटितकुम्भतटं, तदविभ्रमहस्तिशरीर-

चरः ॥ ११ ॥ तथापि प्रियया नूनं, ममेदं हन्त हिंसया । सर्वं संपादितं मन्ये, कृतमालोकनं यया ॥ १२ ॥ अहो प्रभावो हिंसाया, अहो मय्यनुरक्तता । अहो कल्याणकारित्वमहो सर्वगुणाढ्यता ॥ १३ ॥ यादृशी वर्णिता पूर्वं, वरमित्रेण मे प्रिया । एषा वैश्वानरेणोच्चै-
स्तादृश्येव न संशयः ॥ १४ ॥ तस्यागृहीतसङ्केते !, वृत्तान्तस्यात्र कारणम् । स मे पुण्योदयो नाम, वयस्यः परमार्थतः ॥ १५ ॥ केव-
लम्—तदा न लक्षयाम्येवमहं पापहृतात्मकः । यथा पुण्योदयाज्जातं, ममेदं सर्वमञ्जसा ॥ १६ ॥ ततश्च—एवंविधविकल्पेनाहं वैश्वानर-
हिंसयोः । अत्यन्तमनुरक्तात्मा, न जानामि स्म किञ्चन ॥ १७ ॥ इतश्च हृष्टमार्गेण, मामकीनरथस्तदा । प्राप्तो राजकुलाभ्यर्णे, कृतलोक-
चमत्कृतिः ॥ १८ ॥ अथास्ति सु(ब्र)ह्मनाथस्य, दुहिता जयवर्मणः । प्रिया कनकचूडस्य, देवी मलयमञ्जरी ॥ १९ ॥ तस्याश्च भुवनाभोग-
सर्वसौन्दर्यमन्दिरम् । अस्ति मन्मथमञ्जूषा, कन्या कनकमञ्जरी ॥ २० ॥ सा स्यन्दनस्थं गच्छन्तं, वातायनमुसंस्थिता । मां दृष्ट्वा पञ्च-
धाणस्य, शरगोचरमागता ॥ २१ ॥ कुतूहलवशेनाथ, वीक्षमाणेन सर्वतः । गवाक्षे लीलया दृष्टिर्मया तत्र निपातिता ॥ २२ ॥ ततः
कनकमञ्जरी, लोललोचनमीलिता । क्षणं सा मामिका दृष्टिञ्चलति स्म न कीलिता ॥ २३ ॥ सापि तां मामिकां दृष्टिं, पिबन्ती स्तिमि-
तेक्षणा । स्वेदकम्पनरोमाश्चैर्व्यक्तकामा क्षणं स्थिता ॥ २४ ॥ मम तस्याश्च सानन्दं, दृष्टिसंयोगदीपितम् । मदीयसारथिर्भावं, तेतलिस्तम-
लक्षयन् ॥ २५ ॥ ततश्चिन्तितं तेतलिना—अये ! रतिमकरकेतनयोरिवातिसुन्दरोऽयमन्योनुरागविशेषः, केवलं महाजनसमक्षमेवमनि-
मेपाक्षतया निरीक्षमाणस्यैनां हीनसत्त्वतया, लाघवमस्य संपत्त्यते रत्नवत्याश्च कदाचिदीष्यो संपद्येत ततो न मे युक्तमुपेक्षितुमिति ततः
काकलीं, कृत्वा चोदितस्तेतलिना स्यन्दनः, ततोऽहं लावण्यामृतपङ्कमग्राभिव कपोलपुलककण्टकलग्राभिव मदनशरशलाकाकीलितामिव तदी-
यसौभाग्यगुणस्यूतामिव कनकमञ्जरीवदनकमलावलोकनान् कथञ्चिद्दृष्टिमाकृष्य तस्यामेव निक्षिप्तहृदयः प्राप्तः क्रमेण निजमन्दिरं, तत्र च,

हर्षरत्नरुलः, ततो निवार्य तं चायुदानसलिलभ्युक्षणादिभिराश्रासितो विभाकरः कनकशेखरेण, अभिहितश्च—साधु भो नरेन्द्रतनय ! मायु न मुञ्चो भवता पुरुषकारः नाङ्गीकृतो दीनभावः समुज्ज्वलिता पूर्वपुरुषस्थितिः लेखितमात्मीयं शशधरे नामकं, तदुत्थाय पुनर्यो-
 दुगर्हति राजस्त्रुः, ततोऽहो अस्य महानुभावता अहो गम्भीरता अहो पुरुषातिरेकः अहो वचनातिरेकः इति चिन्तयता विभाकरेणाभि-
 हिनं—आर्य ! अलमिदानीं युद्धेन, निर्जितोऽहं भवता न केवलं खड्गेन, किं तर्हि ? चरितेनापि, ततः परमबन्धुवत् स्वयं निवेशितो
 विभाकरः स्वकीयस्यन्दने फनकशेखरेण समाह्लादितो मधुरवचनैः उपसंहृतमायोधनं, गतं पदातिभावं सर्वमपि परसैन्यं कनकशेखरस्य,
 दृष्टे भयातिरेकप्रकम्पमानगात्रयष्टी विमलाननारत्नवत्सौ, समानन्दिते पेशलवाक्यैः, स्थापिते निजभर्तृस्यन्दनयोः कनकचूडेन, ततो लब्ध-
 जयतया हर्षपरिपूर्णा वयं गुहावर्त्तपुरे प्रवेष्टुमारब्धाः, कथम् ? पुरतः कुञ्जरारूढो, राजा देवेन्द्रसन्निभः । ददद्दानं यथाकामं, प्रविष्टो
 निजगन्दिरे ॥ १ ॥ तत्र प्रमुदितार्शेपलोकलोचनवीक्षितः । पुरं प्रविश्य स्वे गेहे, गतः कनकशेखरः ॥ २ ॥ ततो रत्नवतीयुक्तः, स्व-
 न्दनस्थः शनैः शनैः । यावद्गच्छामि तत्राहं, निजावासकसम्मुखम् ॥ ३ ॥ तावदेते समुल्लापाः, प्रवृत्ताः पुरयोयिताम् । जयश्रिया परी-
 ताज्ञैः मयि मसृष्टैरेतसाम् ॥ ४ ॥ जगत्प्रतिमहोऽपि, येनासौ विनिपातितः । द्रुमः समरसेनश्च, स सोऽयं नन्दिवर्धनः ॥ ५ ॥ अहो
 धैर्यमहो धैर्यमहो दाक्ष्यमहो गुणाः । अस्य नूनं न मत्स्योऽयं, देवोऽयं नन्दिवर्धनः ॥ ६ ॥ इयं रत्नवती धन्या, याऽस्य भार्यो महात्मनः ।
 धन्या वयमपि ह्येष, यासां दृष्टिपथं गतः ॥ ७ ॥ अथवा सर्वमेवेदमहो धन्यतमं पुरम् । अचिन्त्यसाहसाह्वयेन, यदनेन विभूयितम् ॥ ८ ॥
 ततस्तस्मादसीर्वाचः, शृण्वतो मम मानसे । महामोहात्समुत्पन्नो, वितर्कोऽयमभूद्भूशम् ॥ ९ ॥ ममायमीदृशो लोके, प्रवादोऽत्यन्तदु-
 र्लभः । यः संजातो महानन्देऽहुरुन्नतिकारकः ॥ १० ॥ तस्या(त्रा)स्य कारणं तावद्वयस्यो हितकारकः । एष वैश्वानरोऽस्त्येव, नात्र सन्देहगो-

ततो मया चिन्तितं—अहो अस्य मयि भक्तिप्रकर्षः अहो वचनकौशलं, युज्यत एवासौ सद्भावः कथयितुं, तथापि वामशीलतया मदन-
विकारस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले ! न जाने किमत्र कारणं ? केवलं यतः प्रभृति हृद्भगमतिक्रम्य समानीतस्त्वया रथो राजकुलाभ्यर्णे
धारितस्तत्र कियन्तमपि क्षणं तदारात्सर्वाणि मे विलीयन्तेऽङ्गानि प्रवर्धतेऽन्तस्तापः ज्वलतीव भुवनं न सुखायन्ते जनोद्धापाः आवि-
र्भवति रणरणकः समुद्रूतालीकचिन्ता शून्यमिव हृदयं ततोऽहमस्य दुःखसालब्धपरित्राणोपायः खल्वेवं स्थित इति, ततः सहर्षेण तेत-
लिनाभिहितं—देव ! यद्येवं ततो विज्ञातं मयाऽस्य दुःखस्य निदानमौपयं च, न विपादः कर्तव्यो देवेन, मयाऽभिहितं—कथं ?, तेतलिः
प्राह—समाकर्णय, निदानं तावदस्य दुःखस्य चक्षुर्दोषः, मयोक्तं—कस्य सम्वन्धी ?, तेतलिः प्राह—न जाने किमसौ लक्षिता न वा दे-
वेन ?, मया पुनर्दृष्टीं वेलां निरूपिता तत्र राजकुलपर्यन्तवर्तिनि प्रासादे वर्तमाना काचिद् दृढदारिका देवमर्धेतिरश्चीनेनेक्षणयुगलेन साभि-
निवेशमङ्गप्रत्यङ्गतो निरूपयन्ती, तन्निश्चितमेतत्तस्या एव सम्वन्धी चक्षुर्दोषोऽयं, यतो देव ! अतिविपमा विपमशीलानां दृष्टिर्भवति, ततो
मया चिन्तितं—वष्टः खल्वेप तेतलिः बुद्धोऽनेन मदीयभावः विलोकिता सा चिरमनेन अतः पुण्यवानयं, यतश्च वदत्येप यथा लब्धं
मया तवास्य दुःखस्य भेषजमिति ततः संपादयिष्यति नूनं तां मदनज्वरहरणमूलिकां कन्यकामेप मे, तस्मात्प्राणनाथो ममायं वर्तत इति
विचिन्त्य समारोपितो बलात्पर्येङ्के तेतलिः, अभिहितश्च—साधु भोः ! साधु सुष्ठु विज्ञातं भवता मदीययोगनिदानं इदानीमौपधमस्य नि-
वेदयतु भद्रः, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! इदमत्र चक्षुर्दोषि भेषजं, यदुत—निपुणवृद्धनारीभिः कार्यतां सम्यग् लवणावतारणकं विधीयतां
मन्त्रकुशलैरपमार्जनं लिख्यन्तां रक्षाः निवध्यन्तां कण्डकानि अनुशील्यन्तां भूतिकर्मणि, अन्यच्च—शाकिन्यपि किल प्रत्युद्यारिता न
प्रभवतीतिकृत्वा गत्वा निष्ठुरवचनैर्गण्डं निर्भर्त्स्यतां सा दारिका यदुत—हे वामलोचने ! निरीक्षितस्त्वया विपमदृष्ट्या देवः ततस्त्वं ज्ञाता

शून्यमनस्को विषय दिवसोचितं कर्तव्यमाल्लोड्डमुपरितनभूमिकायां, ततः प्रस्थाप्य समस्तं परिजनमेकाकी निषण्णः शय्यायां, तस्यां पापरापरेः कनकमञ्जरीगोचरैर्वितर्ककल्लोलैर्विधुरितचेतोदृत्तिर्न जानामि स्नाहं यदुत—किमागतोऽस्मि? किं गतोऽस्मि? किं तत्रैव स्थितोऽस्मि! किमेककोऽस्मि? किं परिजनघृतोऽस्मि? किं सुप्तोऽस्मि? किं ना जागर्मि? किं रोदिमि? किं वा न रोदिमि? किं दुःखमिदं? किं या मुरमिदं? किमुत्कण्ठकोऽयं? किं वा व्याधिरयं? किमुत्सवोऽयं? किं वा व्यसनमिदं? किं दिनमिदं? किं वा रजनीयं? किं मृतोऽस्मि? किं वा जीयामीति, कचिदीपल्लव्यचेतनः पुनश्चिन्तयामि—अये! क गच्छामि? किं करोमि? किं शृणोमि? किं पश्यामि? किं गालयामि? कस्य फययामि? कोऽस्य मे दुःखस्य प्रतीकारो भविष्यतीति, एवं च पर्याकुलचेतसो निषिद्धाशेषपरिजनस्यापरापरपार्श्वेण शरीरे परावर्तयतो महानारकस्येव तीव्रदुःखेनालव्यनिद्रस्यैव लङ्घिता सा रजनी समुद्रतोऽंशुमाली गतस्तथैव तिष्ठतो मेऽर्धप्रहरः, अत्रान्तरे ममागतस्तेतलिः अतिवल्लभतया मे न वारितः केनापि प्राप्तो मत्समीपं द्रुतमनेन पादपतनं निषण्णो भूतले, विरचितकरमुकुलेन पाभिहितमनेन—देव! नीचजनमुलभेन चापलेन किञ्चिद्देवं विज्ञापयिष्यामि तच्चावचारु वा सोढुमर्हति देवः, मयाऽभिहितं—भद्र तेतले! विग्रहं बद्ध किमियत्या दूर्यशोभया?, तेतलिनाऽभिहितं—यदेवं ततो मया देव! परिजनादाकर्णितं यथा रथादवतीर्य देवो न ज्ञायते किमत्र कारणं सोढुग इव निषिद्धाशेषपरिजनः सचिन्तः शयनीये विवर्तमानस्तिष्ठति?, इतश्च स्यन्दनाश्वानां दृष्टिं कारयतो लङ्घितोऽतीतदिनरोपः, ततो रात्रौ समुत्पन्ना मे चिन्ता यदुत—किं पुनर्देवस्योद्देगकारणं भविष्यति?, ततस्तदलक्षयतश्चिन्ताविधुरस्य जाग्रत एव मे विभक्ता रजनी, ततो यावदुत्थाय किल्लेहागच्छामि तावद्दृढचमं प्रयोजनान्तरमापतितं तेनातिवाह्येयतीं वेलामहमागत इत्यतो निवेदयतु देवः प्रसादेन शरीरदुःखालवार्तामात्रायचजीविताय किङ्करापसदायासौ जनाय यदस्य व्यतिकरस्य कारणमितिद्रुवाणः पतितो मञ्जरणयोस्तेतलिः;

ततो मया चिन्तितं—अहो अस्य मयि भक्तिप्रकर्षः अहो वचनकौशलं, युज्यत एवासौ सद्भावः कथयितुं, तथापि वामशीलतया मदन-
विकारस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले ! न जाने किमत्र कारणं ? केवलं यतः प्रभृति हट्टमार्गमतिक्रम्य समानीतस्त्वया रथो राजकुलाभ्यर्णे
धारितस्तत्र कियन्तमपि क्षणं तदारात्सर्वोणि मे विलीयन्तेऽङ्गानि प्रवर्धतेऽन्तस्तापः ज्वलतीव भुवनं न सुखायन्ते जनोद्धापाः आवि-
र्भवति रणरणकः समुद्रतूतालीकचिन्ता शून्यमिव हृदयं ततोऽहमस्य दुःखस्थालब्धपरित्राणोपायः खल्वेवं स्थित इति, ततः सहर्षेण तेत-
लिनाभिहितं—देव ! यथेवं ततो विज्ञातं मयाऽस्य दुःखस्य निदानमौपधं च, न विपादः कर्तव्यो देवेन, मयाऽभिहितं—कथं ? तेतलिः
प्राह—समाकर्णय, निदानं तावदस्य दुःखस्य चक्षुर्दोषः, मयोक्तं—कस्य सम्बन्धी ? तेतलिः प्राह—न जाने किमसौ लक्षिता न वा दे-
वेन ? मया पुनर्बुद्धतीं वेलां निरूपिता तत्र राजकुलपर्यन्तवर्तिनि ग्रासादे वर्तमाना काचिद् बृहदारिका देवमर्धेतिरश्त्रीनेनेक्षणयुगलेन साभि-
निवेशमङ्गप्रलङ्गतो निरूपयन्ती, तन्निश्चितमेतत्तस्या एव सम्बन्धी चक्षुर्दोषोऽयं, यतो देव ! अतिविपमा विपमशीलानां दृष्टिर्भवति, ततो
मया चिन्तितं—दष्टः खल्वेयं तेतलिः बुद्धोऽनेन मदीयभावः विलोकिता सा चिरसनेन अतः पुण्यवानयं, यतश्च वदत्येय यथा लब्धं
मया तवास्य दुःखस्य भेषजमिति ततः संपादयिष्यति नूनं तां मदनज्वरहरणमूलिकां कन्यकामेय मे, तस्मात्प्राणनाथो ममायं वर्तत इति
विचिन्त्य समारोपितो वलात्पर्यङ्के तेतलिः, अभिहितश्च—साधु मोः ! साधु सुष्टु विज्ञातं भवता मदीयरोगनिदानं इदानीमौपधमस्य नि-
वेदयतु भद्रः, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! इदमत्र चक्षुर्दोषे भेषजं, यदुत—निपुणवृद्धनारीभिः कार्यतां सम्यग् लवणावतारणकं विधीयतां
मन्त्रकुशलैरपमार्जनं लिख्यन्तां रक्षाः निवध्यन्तां कण्डकानि अनुशील्यन्तां भूतिकर्मोणि, अन्यच्च—शाकिन्यपि किल प्रत्युच्चारिता न
प्रभवतीति कृत्वा गत्वा निष्ठुरवचनैर्गाढं निर्मत्स्यतां सा दारिका यदुत—हे वामलोचने ! निरीक्षितस्त्वया विपमदृष्ट्या देवः ततस्त्वं ज्ञाता

पुत्रा विप्रसि यदि च देवस्य शरीरे मनागपि स्थलितं भविष्यति ततो नास्ति मे(ते) जीवितमिति, एवं क्रियमाणे देव! नियमादुपशाम्यत्येष पशुर्दोषः, तदिदमस्य भेषजं मया विज्ञातमिति, ततो विद्वस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले! पर्याप्तं परिहासेन, निवेद्यतां यद्यवधारितः फधिद्रूपता निश्चित(तो)मदुःखविगमोपायः?, तेतलिः प्राह—देव! किमलब्धदेवदुःखप्रतीकारा एव देवपादोपजीविनः कदाचिदपि देवस्य पुरतः सोद्वेगे सति देवे सहर्षं जल्पितुमुत्सहन्ते?, तस्मान्मा कुरुत विपादं सिद्धमेव देवसमीहितं, मया हि देवोद्वेगनिरासार्थमेवैष परिहासो विहितः, मयाऽभिहितं—वर्णय तर्हि कथं सिद्धमस्मत्समीहितम्?, तेतलिः प्राह—देव! विज्ञापितमिदमादावेव मया यथा मम प्रत्युपस्येव देवसमीपमागच्छतो दृष्टत्तमं प्रयोजनान्तरमापसितं तेन लङ्घितो ममायं दिनार्धप्रहर इति, तदेवसमीहितसिद्ध्यर्थमेव प्रयोजनान्तरं, कथमन्यथा दृष्टत्तमत्वमस्योपपद्येत?, यतोऽस्ति मम परिचिता मलयमञ्जरीसम्बन्धिनी कपिञ्जला नाम वृद्धगणिका, सा मम रायनादुत्तिष्ठतः पुरतः प्रविश्य मद्भुवने वयस्य! त्रायध्वं त्रायध्वमिति महता शब्देन पूल्लुतवती, ततोऽनुपलब्धभयकारणेन मयाऽभिहितं—भद्रे! कपिञ्जले कुतस्ते भयं?, तयाऽभिहितं—मीनकेतनादिति, मयाऽभिहितं—कपिञ्जले! अग्रद्वयमिदं, यतोऽहमेवं तर्कयामि यदुत—कुङ्कुमरागपिङ्गलपलितचित्ताज्वालीभासुरं कटकटायमानास्थिपञ्जरशिखाशब्दभैरवं संकुचितवलीतिलकजालपिच्छलतातिभीषणं उ-
 स्मन्निवरावाकारलम्बमानातिस्पृल्लानभयानकं अतिरौद्रमहाशमशानविभ्रमं त्वदीयशरीरमिदमुपलभ्य नूनं कामः कातरन्तर इवारादीदृत्वा दूरतः प्रपलायते ततः कुतस्ते भयमिति?, कपिञ्जलयाऽभिहितं—अयि! अलीकदुर्विदग्ध! न लक्षितस्त्वया मदीयोऽभिप्रायः तेनैवं ब्र-
 वीषि, अतः समाकर्णय यया मे मदनाद्भयमिति, मयाऽभिहितं—तर्हि निवेद्यतु भवती, सा प्राह—अस्ति तावद्विदितैव भवतो मल-
 यमञ्जरी नान मम स्वामिनी तस्याश्चास्ति कनकमञ्जरी नाम दुहिता, अत्रान्तरे तेतलिना कनकमञ्जरीनामग्रहणादेव स्पन्दितं मे दक्षि-

कपिञ्जलो-
 दितवृत्ता-
 न्तोक्तिः

णलोचनेन स्फुरितमधरेण उच्छ्वसितं हृदयेन रोमाञ्चितमङ्गेन गतमिवोद्वेगेन, ततो मया चिन्तितं—नूनं सैषा मम हृदयदयिता कनकमञ्जरीत्युच्यते, सहर्षेण चाभिहितं—तवस्ततः, ततो लक्षितमदीयभावेन अहो प्रियनामोच्चारणमब्रसामर्थ्यमिति विचिन्त्य तेतलिनाऽनुसन्दधानेन कपिखलावचनमिदमभिहितं—सा च मदीयस्तन्यपानेन संवर्धिता तेन मम सर्वस्वमिव शरीरमिव हृदयमिव जीवितमिव सा कनकमञ्जरी स्वरूपादव्यतिरेकिणी वर्तते अधुना पीड्यते सा वराक्री मकरध्वजेन ततो यत्तस्या मीनकेतनाद्भयं तत्परमार्थतो ममैव भयमिति, तदिदमाकर्ण्य धा(वा)र्यतस्तेतलेराकृष्य करवालमरेरे मन्मथहृत्क ! सुख मुञ्च मे प्रियां कनकमञ्जरीं पुरुषो वा भव दुःरात्मन् ! नास्त्यधुना ते जीवितमिति श्रुवाणोऽहमुत्थितः शयनीयतलद्वेगेन, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! अलमनेनावेगेन, न खलु सदये देवे कनकमञ्जर्या मदनहृत्कादन्यस्माद्वा सकाशाद्भयगन्धोऽपि, कथानकं चेदमतस्तच्छेषमप्याकर्णयतु देवः, ततस्तद्वचनेनाहं पुनः प्रत्यागतचेतनो मनाग् विलक्षीभूतो निषण्णः शय्यातले, तेतलिः प्राह—ततो मयाऽभिहितं—भद्रे कपिखले ! किं पुनर्निमित्तमासाद्य तस्यां कनकमञ्जर्या प्रभवति मदनहृत्कः, कपिखलयाऽभिहितं—आकर्ण्य, अस्ति तावदतीतं दिने संपन्नं बधूहरणविद्वरं, संजातो देवस्य कनकचूडस्य परैः सह महासंप्रामः, ततो लब्धपताकेषु नगरं प्रविशत्सु कनकचूडकनकशेखरनन्दिवर्धनेषु कुतूहलवशेनाहं गेहाभिर्गत्य स्थिता हट्टमार्गे, प्रविष्टेषु गता स्वामिनी भवनं, आरूढा चोपरितनभूमिकायां, तत्र च वातायने वर्तमाना राजमार्गाभिमुखनिःसारितवदनकमला निषण्णमन्दस्तिमितशून्यदृष्टिका चित्रविन्यस्तेव शैलघटितेव निष्पन्नयोगेव परमयोगिनी व्युपरताशेषाङ्गप्रत्यङ्गचलनचेष्टा दृष्टा मया कनकमञ्जरी, ततो हा किमेतदितिविचिन्त्य ससम्भ्रमं पुत्रि ! कनकमञ्जरीति पुनः पुनस्तामहमाहूतवती न च दत्तं मे मन्दभाग्यायास्तथा प्रत्युत्तरं, इत्थं तस्मिन्नवसरे तत्रासीत्कन्दलिका नाम दासदारिका, ततस्तां प्रति मयाऽभिहितं—भद्रे कन्दलिके ! केन पुनर्हेतुना वत्सायाः

कनकमञ्जर्या इयमेवंविधाऽवस्था संजातेति ?, कन्दलिकयाऽभिहितं—अम्ब ! न सम्यग् लक्षयामि, केवलं यतः प्रभृति राजमार्गेऽवतीर्णो नन्दिवर्धनकुमारः पतितो दृष्टिगोचरे भर्तृदारिकायाः तत आरभ्येयं प्रसुदितेव लब्धरवेव अमृतसिक्तेव महाभ्युदयप्राप्तेव अनाख्येयं किमपि रमान्तरमनुभवन्ती मया दृष्टाऽऽसीत्, यदा त्वतीतोऽसौ दृष्टिगोचरात् तदेयमीदृशीमवस्थां प्राप्तेति, ततस्तदाकर्ण्य मरिष्यतीयमकृत-प्रतीकोरेति संचिन्त्य शोकविह्वलतया विहितो मया हाहारवः, तदाकर्णेनेन समागता मलयमञ्जरी, ततः सापि किमेतत्कपिञ्जले ! किमेतदिति पदन्ती निरीक्ष्य कनकमञ्जरी विलपितुमारब्धा, ततो बृहत्तमतया दोहल्य जननीवल्लभतया हृदयस्य स्वभ्यस्ततया विनयस्य मनाक् संजातचेतना संपन्ना कनकमञ्जरी मोदितमनया शरीरकं प्रवृत्ता जृम्भितुं, ततस्तां स्वकीयोत्सङ्गे निधाय मलयमञ्जर्याऽभिहितं—यत्से ! कनकमञ्जरि ! किं ते शरीरके वाघते ?, कनकमञ्जर्याऽभिहितं—अम्ब ! नाहमन्यत्किञ्चिद्विदुष्यामि केवलं दाहज्वरो मे शरीरं वाघते, ततो यावदाकुला वयं कुर्मस्तस्याः शरीरस्य मलयजरसेन सेचनं प्रेरयामः कर्पूरजलविन्दुवर्षाणि तालधृन्तानि प्रयच्छामोऽङ्गे हिमसेकशी-तला जलार्द्राः (कापायीः) समर्पयामो मुहुर्मुहुः कर्पूरपरितानि नागवल्लीदलवीटकानि समाचरामोऽन्यामप्यनेकाकारां शीतक्रियां तावद्रतोऽस्तं पासरेयारः समुद्रतो निशीथिनीनाथः परिश्रावितं विमलचन्द्रिकया नभस्तलं, ततो मयाऽभिहिता मलयमञ्जरी—स्वामिनि ! सघर्ममिदं स्थानं भतः प्रकाशे निःसार्यतां राजदुहिता, तयाऽभिहितं—एवं क्रियातां, ततो हिमगिरिविशालशिलाविभ्रमे सुधाधवलप्रकाशदृग्म्यतेले कथञ्चिद्वार्यमाणा नीता कनकमञ्जरी विरचितं तत्रातिशीतलनलिनीदलपल्लवशयनीयं, तत्र तां निवेश्य विहितानि भुजयुगले मृणालनाल-वलयानि स्थापितो यक्षस्थले सिन्दुवारहारः समुपनीताः स्पर्शनार्थं प्रक्षेपमात्रेण महासरोवरस्थापि स्थानभावसम्पादकाः शीतवीर्या म-हामणयः, लगति च तत्र प्रदेदो स्वत एव वलिनामपि रोमहर्षदन्तवीणासञ्जननो गन्धवाहनः, ततो मलयमञ्जर्याऽभिहितं—वत्से ! कन-

कमञ्जरि ! किमपगताऽधुना भवत्या दाहज्वरवाधा, कनकमञ्जरी प्राह—नहि अम्ब ! मृत्युताधुना मम मतिः यदुत—अनन्तगुणा सा वर्तते, यतः प्रज्वलितत्वादिराङ्गारपुञ्जायते मां प्रत्येप शशधरहृत्कः ज्वालाकलापायते चन्द्रिका विस्फुलिङ्गायते तारकानिकरः द-
हति मामेप नलिनीदलस्रस्तरः श्लोपयन्ति सिन्दुवारद्वारादयः, किं बहुना ? हतशरीरकमपि मेऽधुना पापाया दाहात्मकतया वह्निपिण्डायते, ततो दीर्घं निःश्वस्य मलयमञ्जर्याभिहितं—भद्रे कपिञ्जले ! जानासि वत्सायाः किं पुनरीदृशदाहज्वरकारणं ? मया तु कर्णे स्थित्वा निवे-
दितं तस्यास्तत्कन्दलिकावचनं, मलयमञ्जर्याभिहितं—यद्येवं ततः किं पुनरत्र प्राप्तकालं ? अत्रान्तरे समुत्थितो राजमार्गे शब्दः यदुत—
सिद्धमेवेदं प्रयोजनं, केवलं वेलाऽत्र विलम्बते, ततः सहर्षया मयाऽभिहितं—स्वामिनि ! गृहीतः शब्दार्थः ? सा प्राह—यादं गृहीतः, मयाऽभिहितं—यद्येवं ततः सिद्धमेव वत्सायाः कनकमञ्जर्याः समीहितं स्पन्दते च मम वामलोचनं अतो नात्र सन्देहो विधेयः, मल-
यमञ्जरी प्राह—कोऽद्यापि सन्देहः ? सिध्यत्येवेदं, अत्रान्तरे कनकमञ्जर्या एव ज्येष्ठा भगिनी मणिमञ्जरी नाम, सा समारुह्य हृन्त्यतलं सहर्षो निपण्णाऽस्तत्समीपे, मयाऽभिहितं—यत्से ! मणिमञ्जरी ! निर्दुःखसुखतया कठोरा त्वमसि, सा प्राह—कथं ? मयोक्तं—या त्व-
मेवमस्मासु विषादवतीषु सहर्षो दृश्यसे, मणिमञ्जर्याऽभिहितं—अथ किं क्रियतां ? न शक्यते गोपयितुं महन्मे हर्षकारणं, मयोक्तं—आ-
ख्याहि वत्से ! कीदृशमिति, मणिमञ्जर्याऽभिहितं—गताऽहमासं तातसमीपे निवेशिता तातेन निजोत्सङ्गे, तदा च तातस्य कनकशेखरः पा-
श्वर्धनी वर्तते, ततस्तं प्रति तातेनाभिहितं—पुत्र ! येनानेन नन्दिवर्धनेन महाबलावपि तौ समरसेनद्रुमौ लीलया विनिपातितौ, स नैप
सामान्यः पुरुषः न चास्य सुकृतस्य वयं जीवितदानेनापि निष्कथं गच्छामः तदिदमत्र प्राप्तकालं—जीवितादपि बल्लभतरे ममैते मणि-
मञ्जरीकनकमञ्जर्यौ, दत्ता चेयं पूर्वमेवास्यैव महत्तमसहोदराय शीलवर्धनाय, इयं तु कनकमञ्जरी साम्प्रतमस्मै नन्दिवर्धनाय दीयतामिति,

कनकशेखरेणोक्तं—चारु मन्त्रितं तातेन, तात एवोचितं जानीते, ततो दातव्यैवेति स्थापितस्ताभ्यां सिद्धान्तः, समुत्थिताऽहं तातो-
 त्सद्भान् प्रयुक्ता चेद्भागान्तुं चिन्तितं च मया अहो मे धन्यता अहो मे अनुकूलता दैवस्य अहो सुपर्यालोचितकारिता तातस्य अहो विनयः
 कनकशेखरस्य भविष्यत्येवं प्रियभगिन्या सह मम यावज्जीवमवियोगः ललिष्यावहे नानाविधं, एवं च चिन्तयन्त्या ममाविर्भूतः स्फुट-
 पट्टिलिङ्गो हयः तदिदं मे हर्षकारणमिति, मलयमन्त्र्योभिहितं—कपिञ्जले ! पश्य कालहीनो निमित्तस्य संवादः, मयोक्तं—किमाश्चर्यं ?
 यतो दैवीयमुत्पातुका भाषा भवति, केवलं वत्से ! कनकमन्त्रि ! मुञ्चेदानीं विषादं अवलम्बस्व धैर्यं सिद्धमधुना नः समीहितं व्यपगतं
 भवत्या दाहश्चरकारणं प्रतिपादिताऽसि देवेन हृदयनन्दनाय नन्दिवर्धनाय, ततः संजाताभ्यासाऽपि हृदये कुटिलशीलतया मदनस्य वि-
 षाय ममाभिमुखं विपमभृकुटिं कनकमन्त्र्योऽभिहितं आः भवतु मातः ! किमेवमलीकवचनैर्मा प्रतारयसे शिरोऽपि ममाधुना स्फुटति
 भ्रममनेनासंपद्यप्रलापेन, मलयमन्त्र्योभिहितं—वत्से ! मा मैवं वोचः सत्यमेवेदं नान्यथा वत्सया संभावनीयं, ततः कुतो ममेयन्ति
 भाग्यानीति दानैर्वदन्ती स्थिताधोमुखी कनकमन्त्रि, ततस्तां निजपतिभक्तस्त्रीकथानिकाकथनव्याजेन विनोदयन्तीभिरस्माभिरतिवाहिता
 रजनी, न चाराप्युपशान्यति तस्याः परिदहनं, मया चिन्तितं—यावत्क्रमेण संपत्स्यते नन्दिवर्धनदर्शनं तावन्मरिष्यतीयं राजदुहिता, अतः
 पश्यामि तावत्तेतलिं बहभोऽसौ कुमारस्य शक्नोति तं विज्ञापयितुं कदाचित्ततः संपद्यतेऽस्याः परित्राणमद्यैव कुमारदर्शनेनेतिविचिन्त्य स-
 मागताऽहं त्वत्समीपे, तदिदं निमित्तमासाद्य तस्यां प्रभवति मीनकेतन इत्येतदाकर्ण्य वयस्यः प्रमाणं, मयाऽभिहितं—यद्येवं ततो यद्यपि
 शरयेन्द्रियो देवो महासत्त्वतया च वृणमिव रसैणमाकलयति तथाप्येवं विज्ञापयामि यथाऽभ्युद्धरति निजदर्शनेन राजदुहितरं, केवलं रतिमन्मथे
 कानने भवतीभिः स्थातव्यं ततो महाप्रसादोऽनुगृहीताऽस्मीति वदन्ती पतिता मच्चरणयोः कपिञ्जला गता स्वभवनं, अहमपीहागतः, त-

दिदं देव ! मया भवद्भवेपजमवाप्तं, मयाऽभिहितं—साधु तेतले ! साधु त्वमेव वक्तुं जानीये, ततः समारोपितस्तस्य वक्षःस्थले मयाऽऽत्मीयो हारः परिहिता मुजयोः कटककेयूरद्वयः, तेतलिः ग्राह—देवात्र तुच्छकिङ्करजने देवकीयोऽयमतिप्रसादोऽनुचित इवाभासते, मयाऽभिहितं—आर्य ! प्राणप्रदेऽपि सदैवो किं किञ्चिदनुचितमस्ति ? तत्र कर्तव्योऽत्र भवता संक्षोभः, त्वं ममेदानीं जीवितादव्यतिरिक्तो वर्तसे, अत्रान्तरे समागतो द्वारि विमलो नाम महाराजमहत्तमो निवेदितो मे प्रतिहार्या, स्थितः पृथगासने तेतलिः, प्रविष्टो महत्तमः, कृतोचिता प्रतिपत्तिः, अभिहितमेनेन—कुमार ! देवेन प्रहितो शुष्मस्मीपेऽनेनार्थेन यथा अस्ति मम जीवितादपीष्टतमा कनकमञ्जरी नाम दुहिता, सा ममोपरोधात् कुमारेण स्वयं पाणिग्रहणेनाह्लादनीया, ततो निरीक्षितं मया तेतलिवदनं, तेनाभिहितं—देवानुवर्तनीयो महा-राजो देवस्य, अतो मान्यतामियं तस्य प्रथमप्रणयप्रार्थना, मयाऽभिहितं—तेतले ! त्वमत्र प्रमाणं, विमलः ग्राह—कुमार ! महाप्रसादः, ततो निर्गतो विमलः, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! गम्यतामिदानीं तत्र रतिमन्मथे कानने, मा उन्मनीभूत्सा राजदुहिता अलं कालहरणेन, मयाभिहितमेवं भवतु, ततस्तेतलिसहाय एव गतोऽहं तत्रोद्याने, दृष्टं तदपहसितनन्दनवनं काननं, ततश्चम्पकवीथिकासु कदलीगुपिलेषु अतिशुक्लकलतावितानेषु केतकीपण्डेषु मृद्रीकामण्डपेषु अशोकवनेषु खवलीगहनेषु नागवह्यारामेषु नलिनसरोवरोपान्तेषु विचरितमितश्चेतश्च भूयो भूयः कनकमञ्जरीदर्शनलोलुपतया न च दृष्टा सा कुरङ्गलोचना, ततो मया चिन्तितं ? हन्त प्रतारितोऽहमेनेन तेतलिना, विमलव्यतिकरोऽपि नूनं तेतलेरेव मायाप्रपञ्चः, कुतस्तद्दर्शनसम्पादकानि भाग्यानि मादृशां ? अत्रान्तरे श्रुतो मया तरुलतागहनमध्ये कलनूपुरध्वनिः, ततोऽपस्तृत्य तेतलिसमीपान्निरूपितं तद्गहनं मया, दृष्टा च तमालतरोरधस्ताद्वर्तमाना स्वर्गोत्परिभ्रष्टेवामराङ्गना स्वभवनाग्नि-प्लासितेव नागकन्यका रतिरिव मदनविरहकातरा सशोका कनकमञ्जरी, विलोकितमनया तरलतारया दृष्ट्या दिक्चक्रवालं, न दृष्टः को-

नन्दिवर्ध-
नाय विम-
लेनाख्यानं

रतिमन्मथे
संवन्धः

॥ २६१ ॥

कनकशेखरेणोक्तं—चारु मयितं तातेन, तात एवोचितं जानीते, ततो दातव्यैवेति स्थापितस्वाभ्यां सिद्धान्तः, समुत्थिताऽहं तातो-
त्सम्राणं प्रवृत्ता चेहागन्तुं चिन्तितं च मया अहो मे धन्यता अहो मे अनुकूलता दैवस्य अहो सुपर्यालोचितकारिता तातस्य अहो विनयः
कनकशेखरेण भविष्यत्येवं प्रियभगिन्या सह मम यावज्जीवमवियोगः ललिष्यावहे नानाविधं, एवं च चिन्तयन्त्या ममाविर्भूतः स्फुट-
पट्टिलिङ्गो हृपः तदिदं मे हर्षकारणमिति, मलयमञ्जर्योभिहितं—कपिश्वले ! पश्य कालहीनो निमित्तस्य संवादः, मयोक्तं—किमाश्चर्यं ?
यतो दैवीयमुत्पातुका भाषा भवति, केवलं वत्से ! कनकमञ्जरी ! मुञ्चेदानीं विषादं अवलम्बस्व धैर्यं सिद्धमधुना नः समीहितं व्यपगतं
भयत्या दाहज्वरकारणं प्रतिपादिताऽसि देवेन हृदयतन्दनाय नन्दिवर्धनाय, ततः संजाताधासाऽपि हृदये कुटिलशीलतया मदनस्य वि-
षाय ममाभिमुखं विषमधुकुटिं कनकमञ्जर्योऽभिहितं आः भवतु मातः ! किमेवमलीकवचनैर्मा प्रतारयसे शिरोऽपि ममाधुना स्फुटति
भ्रममनेनासंयदप्रलापेन, मलयमञ्जर्योभिहितं—वत्से ! मा मैवं वोचः सत्यमेवेदं नान्यथा वत्सया संभावनीयं, ततः कुतो ममेयन्ति
भाग्यानीति शनैर्वदन्ती स्थितायोमुखी कनकमञ्जरी, ततस्तां निजपतिमकस्त्रीकथानिकाकथनव्याजेन विनोदयन्तीभिरस्माभिरतिवाहिता
रजनी, न चाद्याप्युपशान्यति तस्याः परिदहनं, मया चिन्तितं—यावत्कमेण संपत्स्यते नन्दिवर्धनदर्शनं तावन्मरिष्यतीयं राजदुहिता, अतः
परयामि तापस्तेतलिं बहभोऽसौ कुमारस्य शक्नोति तं विज्ञापयितुं कदाचित्ततः संपद्यतेऽस्याः परित्राणमद्यैव कुमारदर्शनेनेतिविचिन्त्य स-
मागताऽहं त्वत्समीपे, तदिदं निमित्तमासाद्य तस्यां प्रभवति मीनकेतन इत्येतदाकर्ण्य वयस्यः प्रमाणं, मयाऽभिहितं—यद्येवं ततो यद्यपि
वश्येन्द्रियो देवो महासत्त्वतया च तृणमिव स्रैणमाकलयति तथाप्येवं विज्ञापयामि यथाऽभ्युद्धरति निजदर्शनेन राजदुहितरं, केवलं रतिमन्मथे
कानने भवतीभिः स्थातव्यं ततो महाप्रसादोऽनुगृहीताऽस्मीति वदन्ती पतिता मचरणयोः कपिश्वला गता स्वभवनं, अहमपीहागतः, त-

कनकमञ्ज-
री वाचाद-
त्ता नन्दि-
वर्धनाय

भवितुमर्हति, एवं च वदति मयि सा कनकमञ्जरी किञ्चिद्वक्तुकामापि न वक्तुं शक्नुवती केवलं विलसद्दशनकिरणरञ्जिताधरविम्या कपोलमूलस्फुरितसूचितान्तःस्मिता वामचरणानुष्ठेन भूतलं लिखन्ती स्थितेपद्मोमुखी मयामिहितं—अलमत्र सुन्दरि! विकल्पितेन, यतः—हृदयाजीविताद्देहात्सकाशादतिवल्लभां । नाथोऽत्र त्वां विहायान्यो, नास्ति मे भुवनत्रये ॥ १ ॥ अद्यप्रभृति निर्भिश्यं, तव पद्मविलोचने ! । क्रीतः सङ्कावमूलेन, दासोऽहं पादधावकः ॥ २ ॥ कठोरहृदयो नाहं, कठोरोऽत्र विधिः परम् । यो मे दर्शनविच्छेदं, कुर्यात्ते वक्त्रपङ्कजे ॥ ३ ॥ एतच्च मामकं वाक्यमाकर्ण्य प्रीतमानसा । मया निरीक्षिता घाला, भजन्ती सा रसान्तरम् ॥ ४ ॥ कथम्—क्षणेनामृतसिक्तेव, क्षिमेव सुखसागरे । प्राप्तराज्याभिपेक्षेव, तोषादन्येव सा स्थिता ॥ ५ ॥ इतश्च मामन्वित्यमाणा नानास्थानेषु पर्यटन्ती प्राप्ता तमुद्देशं कपिशला दृष्टस्तेतलिः, अभिहितमनया—स्वागतं वयस्य !, क पुनः कुमार इति, तेतलिनाऽभिहितं—अत्र तरुलतागहने प्रविष्टः, ततश्चलिते द्वे अपि ते अस्मदभिमुखं दृष्टमावयोर्मिथुनं संजातो हर्षोत्तिरेकः, कपिशलयाऽभिहितं—नमस्तस्मै भगवते देवाय येनेवं युगलमत्यन्तमनुरूपं संयोजितं, तेतलिः आह—कपिशले ! नूनं रतिमन्मथयोरिवानयोर्योगिनेदमुद्यानमद्यैव यथार्थं संपन्नं, इतरथा व्यर्थकमेवास्व रतिमन्मथमित्यभिधानं पूर्वमासीत्, ततोऽस्मन्निकटदेशे प्राप्ते तेतलिकपिशले समुत्थिता ससंभ्रमेण कनकमञ्जरी, कपिशलयाऽभिहितं—वत्से ! निपीदालं संभ्रमेण, ततोऽमृतपुष्पक इव तत्र दूर्वाविताने नियण्णानि स्नेहनिर्भरसहासविश्रम्भजल्पैः, स्थितानि वयं कियन्तमपि क्षणं, अत्रान्तरे समागतो योगन्धरो नाम कन्यान्तःपुरकञ्चुकी, तेन च विधाय मम प्रणामं सत्वरमाहूता कनकमञ्जरी, कपिशलयाऽभिहितं—भद्र ! किमितीदमाकारणं ?, योगन्धरः ग्राह—श्रुतेयमपदुशरीरा रात्रौ देवेन, ततः प्रभाते स्वयमेव गवेपिता स्वस्थाने न चोपलब्धा ततः पर्याकुलीभूतो देवः, समादिष्टोऽहमेनेन यथा यतः कुतश्चिद्वत्सां गृहीत्वा शीघ्रमागच्छेति, तदिदमाह्वानकारणं, तत-

ऽपि मत्पथः, ततोऽभिहितं तथा, हे भगवत्यो वनदेवताः ! प्रतीतमेवेदं भवतीनां—यत्किल प्रतिपन्नं तेतलिना तस्य जनस्थानयनं दत्तोऽत्र रतिमन्मथे कानने सद्देव इत्युपप्रलोभ्याहमिहानीता तथा जरन्मार्जार्या, अधुना किलासौ जनो न दृश्यत इति तं गवेपयामीत्यभिधाय मागेकाकिनीं विमुच्य सा न जाने कुत्रचिद्गता ?, तदेवं प्रतारिताऽहमिन्द्रजालरचनाचतुरया कपिञ्जलया, तदलं मे जीवितेन प्रियविर-
हानलदग्धाया आप्रजनेनापि वञ्चिताया मन्दभाग्यायाः, केवलं प्रसादाद्भगवतीनां जन्मान्तरेऽपि स एव जनो भर्तो भूयादिति वदन्त्या व-
ल्मीकमारुह नियद्वस्तमालतरुशालायां पाशकः निर्मिता तत्र शिरोधरा प्रवृत्ता मोक्षं शरीरं, अत्रान्तरे सुन्दरि ! मा साहसं मा साह-
समितिदुबाणः प्राप्तोऽहं वेगेन, धृतं वामभुजेनाश्लिष्य मध्यदेशे निपतच्छरीरकं, छिन्नो दक्षिणकरेणासिपुत्रिकया पाशकः आश्रयसिता प-
वनदानेन, अभिहिता च—देवि ! किमिदमसमश्वासमारब्धं ?, ननु स्वाधीनोऽयं जनस्ते वर्तते, तन्मुख विपादं, वतः सा तथैव स्थिता
पूर्णमानविलोपिलोचना मां निरीक्षमाणा, तत्क्षणमनेकरससंभारगर्भनिर्भरं सुपरिस्पृष्टं मदनचिह्नं योगिनामपि वागगोचरतीतं स्वरूपं धा-
रयन्ती मया विलोकिता, कथं ?, एकाकिनीतिभीता सा एवायमिति सहर्षा कुत इति साशङ्का स्वरूपोऽयमिति ससाध्वसा स्वयमागतेति-
सलज्जा विजने प्राप्तेति विदुः निक्षिप्ततरलवारिका दत्तसङ्केतेति विश्वस्ता दृष्टमिदमनेन मदीयमाचरणमिति सर्वैलक्ष्या लक्ष्मीरिव क्षी-
रोदमन्यनोत्थिताग्रा विदादस्वेदजलप्रावितदेहतया कदम्बकुसुममालिकेव परिस्पृष्टपुलकोद्भेदसुन्दरतया पवनप्रेरिततरुमञ्जरीव प्रकम्पमा-
नमर्वाङ्गतया आनन्दसागरमवगाहमाना स्तिमितनिष्पन्दमन्दमन्दलोचनतया ततः साऽनभिव्यक्तैरक्षरैर्मुखं मुञ्च कठोरहृदय ! मुञ्च न कार्य-
मनेन जनेन जनस्येति वदन्ती मदीयभुजमध्याद्दहिर्मुखं निष्पतितुमारब्धा, ततो निवेशिता मया ललितकोमले दूर्वाविताने, निषण्णः स्व-
यमभ्यर्ण एव तदभिमुखः, ततोऽभिहितं मया—सुन्दरि ! मुखं लज्जां परित्यज कोपं न खत्वाज्ञाकारी किङ्करजनोऽयं कोपस्य गोचरो

भवितुमर्हति, एवं च वदति मयि सा कनकमञ्जरी किञ्चिद्वक्तुकामापि न वक्तुं शक्नुवती केवलं विलसद्दशनकिरणरञ्जिताधरविम्या कपोलमूलसुफुरितसूचितान्तःस्मिता वामचरणाङ्गुष्ठेन भूतलं लिखन्ती स्थितेपद्मधोमुखी मयामिहितं—अलमत्र सुन्दरि! विकल्पितेन, यतः—हृदयाजीविताद्देहात्सकाशादतिबलभां । नाथोऽत्र त्वां विहायान्यो, नास्ति मे भुवनत्रये ॥ १ ॥ अद्यप्रभृति निर्मित्यं, तव पद्मविलोचने ! । क्रीतः सद्भावमूल्येन, दासोऽहं पादधावकः ॥ २ ॥ कठोरहृदयो नाहं, कठोरोऽत्र विधिः परम् । यो मे दर्शनविच्छेदं, कुर्यात्ते वक्त्रपङ्कजे ॥ ३ ॥ एतच्च मामकं वाक्यमाकर्ण्य प्रीतमानसा । मया निरीक्षिता बाला, भजन्ती सा रसान्तरम् ॥ ४ ॥ कथम्—क्षणेनामृतसिक्तेव, क्षिप्तेव सुखसागरे । प्राप्तराज्याभिपेक्षेव, तोषादन्येव सा स्थिता ॥ ५ ॥ इतश्च मामन्वित्यमाणा नानास्थानेषु पर्यटन्ती प्राप्ता तमुद्देशं कपिञ्जला दृष्टस्तेतलिः, अभिहितमनया—स्वागतं वयस्य !, क पुनः कुमार इति, तेतलिनाऽभिहितं—अत्र तरुलतागहने प्रविष्टः, ततश्चलिते द्वे अपि ते अस्मदभिमुखं दृष्टमावयोर्मिथुनं संजातो हर्षोत्तिरेकः, कपिञ्जलयाऽभिहितं—नमस्तस्मै भगवते देवाय येनेवं युगलमत्यन्तमनुरूपं संयोजितं, तेतलिः आह—कपिञ्जले ! नूनं रतिमन्मथयोरिवानयोर्योगिनेदमुद्यानमयैव यथार्थं संपन्नं, इतरथा व्यर्थकमेवास्य रतिमन्मथमित्यभिधानं पूर्वमासीत्, ततोऽस्मान्निक्कटदेशे प्राप्ते तेतलिकपिञ्जले समुत्थिता ससंभ्रमेण कनकमञ्जरी, कपिञ्जलयाऽभिहितं—वत्से ! निपीदालं संप्रमेण, ततोऽमृतपुष्पक इव तत्र दूर्वाविताने निपण्णानि स्नेहनिर्भरसहासश्रविश्रम्भजल्पैः, स्थितानि वयं कियन्तमपि क्षणं, अत्रान्तरे समागतौ योगन्धरो नाम कन्यान्तःपुरकञ्चुकी, तेन च विधाय मम प्रणामं सत्वरमाहूता कनकमञ्जरी, कपिञ्जलयाऽभिहितं—भद्र ! किमितीदमाकारणं ? योगन्धरः प्राह—श्रुतेयमपदुशरीरा रात्रौ देवेन, ततः प्रभाते स्वयमेव गवेपिता स्वस्थाने न चोपलब्धा ततः पर्याकुलीभूतो देवः, समादिष्टोऽहमनेन यया यतः कुतश्चिद्वत्सां गृहीत्वा शीघ्रमागच्छेति, तदिदमाह्वानकारणं, तत-

ऽपि मरयः, ततोऽभिहितं तथा, हे भगवत्यो वनदेवताः ! प्रतीतमेवेदं भवतीनां—यत्किल प्रतिपन्नं तेललिता तस्य जनस्थानयनं दृत्तोऽत्र रतिमन्मथे फानने सद्देव इत्युपप्रलोभ्याहमिहानीता तथा जरन्मार्जार्यो, अधुना किलासौ जनो न दृश्यत इति तं गवेपयामीत्यभिधाय भागेफाफिनीं विमुच्य सा न जाने कुत्रचिद्रता?, तदेवं प्रवारिताऽहमिन्द्रजालरचनाचतुरया कपिञ्चलया, तदलं मे जीवितेन प्रियविर-
हानलदग्धाया आप्तजनेतापि वञ्चितया मन्दभाग्यायाः, केवलं प्रसादाद्भगवतीनां जन्मान्तरेऽपि स एव जनो भर्ता भूयादिति वदन्त्या व-
ल्मीकगण्डा नियदुत्सालतरुदात्यायां पाशकः निर्मिता तत्र शिरोधरा प्रवृत्ता मोक्षं शरीरं, अत्रान्तरे सुन्दरि ! मा साहसं मा साह-
समिति युवाणः प्रामोऽहं वेगेन, धृतं वाममुजेनास्त्रिय मध्येदेशे निपतच्छरीरकं, छिन्नो दक्षिणकरेणासिपुत्रिकया पाशकः आन्वासिता प-
वनदानेन, अभिहिता च—देवि ! किमिदमसमजसमारब्धं?, ननु स्वाधीनोऽयं जनस्ते वर्तते, तन्मुञ्च विषादं, ततः सा तथैव स्थिता
पूर्णमानविलोलविलोचना मां निरीक्षमाणा, तत्क्षणमनेकरससंभारगर्भनिर्भरं सुपरिस्पृष्टं मदनचिह्नं योगिनामपि वागोचरातीतं स्वरूपं धा-
रयन्ती मया विलोकिता, कथं?, एकाकिनीतिमीता सा एवायमिति सहर्षो कृत इति साशङ्का स्वरूपोऽयमिति ससाध्वसा स्वयमागतेति-
सलभ्या भिजने प्राप्तेति दिक्षु निक्षिप्ततरलवारिका दत्तसङ्केतेति विध्यस्ता दृष्टयिदमनेन मदीयमाचरणमिति सवैलङ्क्या लक्ष्मीरिव क्षी-
रोदमन्थनोत्थितगात्रा विरादस्तेजलश्रुवितदेहतया कदम्बकुसुममालिकेव परिस्पृष्टपुलकोद्भेदसुन्दरतया पवनप्रेरिततरुमञ्चरीव प्रकम्पमा-
नमर्षोक्तया आनन्दसागरमवगाहमाना स्मितनिष्पन्दमन्दलोचनतया ततः साऽनभिव्यक्तैरक्षरैर्मुखं मुञ्च कठोरहृदय ! मुञ्च न कार्य-
मनेन जनेन जनस्तेति वदन्ती मदीयमुजमध्याद्विद्युत्सं निष्पतितुमारध्या, ततो निवेक्षिता मया ललितकोमले दूर्ध्वाविताने, निपण्णः स्व-
यमभ्यर्ण एव तदभिमुखः, ततोऽभिहितं मया—सुन्दरि ! मुञ्च लज्जां परित्यज कोपं न स्वात्वाज्ञाकारी किङ्करजनोऽयं कोपस्य गोचरो

सांवस्वरचनेन पाणिग्रहणं भ्रान्तानि मण्डलानि प्रयुक्ता आचाराः विहिता लोकोपचाराः, वृत्तो महता विमर्देन विवाहयज्ञः, प्रवि-
ष्टोऽहमपहसितसुरभवने कनकमञ्जरीसनाथे वासभवने अवगाहितः सुरतामृतसागरः, एवं च प्रवर्धमानानुरागयोरावयोर्योगतानि कति-
चिद्दिनानि, इतश्च विभाकरस्य कृतं व्रणकर्म प्रगुणीभूतः शरीरेण जातो मया सहास्य स्नेहभावः समुत्पन्नो विश्रम्भः, अन्यदा विधाय
यदुमानं प्रहितः सपरिकरोऽसौ स्वस्थाने कनकचूडराजेन, येऽपि तेऽम्बरीपनामानश्चरदा वीरसेनप्रभृतयो हते प्रवरसेने प्रतिपन्नमृत्युभावा-
मया सह पूर्वमागताः तेऽपि कृतसन्माना मया विसर्जिता गताः स्वस्थाने, ततोऽहं विगतचिन्तासन्तापस्ताभ्यां रत्नवतीकनकमञ्जरीभ्या-
मानन्दमहोदधिमवगाहमानः स्थितस्तत्रैव कियन्तमपि कालं, अस्यापि च व्यतिकरस्य परमार्थतः स एव पुण्योदयः कारणं, मम तु महा-
मोहवशेन तदा प्रतिष्ठितं हृदये यदुत—अहो हिंसावैश्वानरयोः प्रभावातिशयः, अन्ययोर्हि माहात्म्येन मयेयं निरुपमानन्दामृतसकूपिका
कनकमञ्जरी लब्धेति, यतः कथितं तेतलेः कपिञ्जलया कनकचूडराजादाकर्णितं मणिमञ्जरीवचनं यथा—यतोऽजेन नन्दिवर्धनकुमारेण
महायलावपि हुमसमरसेनौ लीलया विनिपातितौ तस्मादसौ युक्त्यं दातुं कनकमञ्जरीति, तौ च हुमसमरसेनौ मया हिंसावैश्वानरप्रभा-
वादेव विनिपातितौ, तस्मात्परमार्थतो हिंसावैश्वानराभ्यामेव ममेयं कनकमञ्जरी संपादितेति, ततो जातं मे गाढतरं हिंसावैश्वानरस्नेहप्र-
तिबद्धमन्तःकरणं, ततो वैश्वानरवचनेन तैः कूरचित्ताभिधानैर्वटकैः प्रतिदिनमुपयुज्यमानैर्जनितं मे चण्डत्वं संपादितमसहनत्वं विहिता
रौद्रता, निर्वर्तितो भासुररौद्रभावः गताऽङ्गाङ्गीभावं कूरता जातोऽहं स्वरूपं तिरोधाय साक्षादिव वैश्वानरः, ततो नापेक्षे वटकोपयोगं,
किं तर्हि ? सततप्रज्वलितोऽहमाक्रोशामि हितभाषिणं ताडयामि निष्कारणमेव परिजनं, हिंसया तु पुनः पुनराश्लिष्यमाणस्य मे संजात-
माखेटकव्यसनं, ततः प्रतिदिनं निपातयामि स्माहमनेकजन्तुसंघातं, दृष्टं तन्मदीयचेष्टितं कनकशेखरेण, चिन्तितमनेन—अहो किमि-

वैश्वानर-
हिंसयो-
नुमोदनं

कनकरा-
जाद्युप-
क्रमः

॥ २६५ ॥

मन्त्राकर्णालङ्घनीयवनस्तात इति मन्यमाना मुहुर्मुहुर्मां वलिततारं विलोकयन्ती सालस्यं प्रस्थिता सह कपिञ्जलया कनकमञ्जरी, क्र-
मेणातिश्रान्ता दृष्टिगोचरात्, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! किमिदानीमिह स्थितेन ? ततोऽहं 'तदेव कृतककोपं वृद्धं तदेव मुञ्च मुञ्च क-
ठोरहृदय ! मुञ्चेति वचनं तच्च विलसद्भजनकिरणरञ्जितमधरविम्बं तदेव च हर्षातिरेकसूचकमलकपोलविस्फुरितं तच्च सद्भावसमर्पकं
मलयं परणादुद्येन भूमिलेखनं तदेव चाभिलाषातिरेकसन्दर्शकं सिरस्त्रीनेक्षणनिरीक्षणं' तस्याः कनकमञ्जरीः सम्बन्धि तीव्रतरमदनदा-
हग्नप्रवर्धकमपि प्रकृत्या महामोहवदनेन तदुपशमार्थमधृतबुद्ध्या स्वचेतसि पुनः पुनश्चारयन् प्राप्तः स्वभवनं, कृतं दिवसोचितं कर्तव्यं,
अपराहे तभायाता कन्दलिका, तयाऽभिहितं—कुमार ! देवः समादिशति यथा—निरूपितं मया सांवत्सरैर्विवाहदिनं अद्यैव गोधूल्यां
गुण्यतीति, तदाकर्ण्य निमग्न इवाहं रतिसमुद्रे दापितं कन्दलिकायै पारितोषिकं, स्तोकवेलायां समायाता गृहीतकनकलला वारनार्यः
निर्वर्तितं मे ह्यपनकं विहितानि कौतुकानि ततो दापितानि महादानानि मोचितानि बन्धनानि पूजिता नगरदेवताः सन्मानिता गु-
रवः विधापिता हृद्दोभाः शोधिता राजमार्गाः पूरिताः ग्रणयिवर्गाः गीतमन्त्राजैः नृत्यमन्त्रः पुरैः विलसितं राजवल्लभैः, ततो महता
विमर्देन प्राप्तोऽहं राजभवनं प्रयुक्ता युसलताडनादयः कुलाचाराः प्रविष्टोऽहं बधूगृहके, तत्र चामरवधूरप्युपहसन्ती रूपातिशयेन रति-
मपि विमोपयन्ती मदनहरविलासैः ईषलभ्याधरा चक्रवाकमिथुनविभ्रमेण स्तनकलशयुगलेन सुनिविष्टनासिकावंशा रक्ताशोकिसलयाका-
राभ्यां कराभ्यां कोकनदपद्मेन च करिकराकारधरेणोरुण्डद्वयेन विस्तीर्णनितम्बविम्बा त्रिवलीतरङ्गभङ्गुरेण मध्यभागेन कृष्णस्निग्धकुटि-
लचैस्ता स्पलकमलयुगलानुकारिणा चरणद्वयेन कुण्डलमिव मदनरसस्य राक्षसिब सुखानां निधानमिव रतेः आकरो रूपानन्दरत्नानां सुनी-
तामपि मनोहारिणीमवस्थामनुभवन्ती महाभोहतितोहिदिविवेकलोचनेन मया दृष्टा कनकमञ्जरी हृष्टचेतसा पुलकितशरीरेण कृतं प्रधान-

अरे घृपल ! किं मत्तोऽपि पण्डिततत्त्वमसि ? येनैवं मां शिक्षयसि, तवस्तद्वलोक्याकर्ण्य च मदीयवचनं विस्मितोऽसौ राजा, कृतं कनकशे-
खरेण स्मेरं मुलं, मया चिन्तितं—अये ! नैतौ मां गणयतः, ततः समाकृष्टा चमत्कुर्वाणा क्षुरिका, अभिहितं च—अरे गेहेनर्दिनौ !
दर्शयामि भवतोः स्वकीयवैद्यानरवीर्यं, ग्रहरणहस्तौ भवतः, ततः समुत्खातक्षुरिकं ललभानजिह्वं यममिव मामवलोक्य दूरीभूतं राजकं
न चलितौ राजकनकशेखरौ, ततः सन्निहिततया पुण्योदयस्य महाप्रतापतया राजकनकशेखरयोर्भवेदित्यतावशेन चादत्तैव प्रहारं निर्ग-
तोऽहमास्थानाद्, गतः स्वभवनं, ततः प्रभृत्यपकर्णितोऽहं कनकचूडकनकशेखराभ्यां, मयाऽपि दृष्टौ तौ शत्रुरूपौ, विच्छिन्नः परस्परं
लोकव्यवहारोऽपीति, अन्यदा समागतौ जयश्लाघारुको नाम दूतः, प्रत्यभिज्ञातो मया, निवेदितमनेन यथा—कुमार ! महत्तमैः ग्रहितो-
ऽहं, मया चिन्तितं—अये ! किमिति महत्तमैः ग्रहितोऽयं, न पुनस्तातेन, ततो जाताशङ्केन घृष्टोऽसौ मया—अपि कुशलं तातस्य ? दा-
रुकः प्राह—कुशलं, केवलमस्ति वङ्गाधिपतिर्यवनो नाम राजा, तेन चागत्य महाबलतया समन्तान्निरुद्धं नगरं, स्वीकृतो बहिर्विषयः,
दापितानि स्थानकानि, भग्नः पर्याहारः, न चास्ति कश्चित्त्रिराकरणोपायः, ततः क्षीरसागरगम्भीरहृदयोऽपि मनागाकुलीभूतो देवः
वियण्णा मन्त्रिणः उन्मनीभूता महत्तमाः त्रस्ता नागरकाः, किं बहुना ? न जाने किमत्र भविष्यतीति वितर्केण संजातं सर्वमपि दैवशरणं
तन्नगरं, ततो मन्त्रिमहत्तमैः कृतपर्यालोचः स्थापितः सिद्धान्तः यदुत—नन्दिवर्धनकुमार एव यदि परमेनं यवनहृतकमुत्सादयति, नापरः
पुरुष इति, ततो मतिधनेनाभिहितं—ज्ञाप्यतामिदमेवंस्थितमेव देवाय, बुद्धिविशालेनाभिहितं—नैवेदं देवाय ज्ञापनीयं, मतिधनः प्राह—
कोऽत्र दोषः ?, बुद्धिविशालेनाभिहितं—सुतवत्सलतया देवस्य कदाचिदेवंविधसङ्कटे नन्दिवर्धनागमनं न प्रतिभासते, तस्माद्देवस्याज्ञापनेमेव
श्रेयः, मन्त्राकरः प्राह—साधु साधूपपद्यमानं मन्त्रितं बुद्धिविशालेन, मतिधन ! किमत्रान्येन विकल्पेन ?, प्रेष्यतां कुमाराराहनाय प्रच्छन्न

दारुकदू-
तोक्तोर्नगरे
आगमो न-
न्दिवर्ध-
नस्य

दुमीदृशमस्यासम्भवं चरितं ? तथाहि—रूपवान् कुलजः शूरः, कृतविद्यो महारथः । तथाप्ययं ममाभाति, न किञ्चिन्नन्दिर्वर्धनः ॥ १ ॥
ततोऽहं (यतोऽयं) हिंसयाऽऽश्लिष्टो, युक्तो वैश्वानरेण च । परोपतापनिरतो, धर्मोद्धरेण वर्तते ॥ २ ॥ अतो नोपेक्षितं युक्तो, ममायं हितकारिणः । यत्ने यदि वर्तते, स्यादस्मै हितमुत्तमम् ॥ ३ ॥ केवलस्य च मे वाक्यं, कदाचिन्न करोत्ययम् । ताताभ्यर्णे पुनः प्रोक्तः, कुर्यात्तत्ता-तलज्जया ॥ ४ ॥ तदेनं तातसहितः, शिक्षयामि तथा कृते । हिंसावैश्वानरौ हित्वा, स्यादेव गुणभाजनम् ॥ ५ ॥ ततः कृतो गृहीतार्यः कनकशेखरेण राजा, अन्यदा प्रविष्टोऽहं राजास्थाने, विहितप्रतिपत्तिर्निविष्टोऽहं नरेन्द्रसमीपे, ततः श्लाघितोऽहं कनकचूडराजेन, कनकशे-
खरेणाभिहितं—तात ! एवंविध एवायं नन्दिर्वर्धनः स्वरूपेण, केवलमिदमेकमस्य विरूपकं—यदेव सतां गृहीते कुसंसर्गे वर्तते, नृपति-
रह—कीदृशोऽस्य कुसंसर्गः ? कनकशेखरेणाभिहितं—अस्य स्वरूपोपतापहेतुः सर्वानर्यकारणं वैश्वानरो नाम बालकयस्यः, तथा विच-
तेऽस्य भूयमाणपि जगतस्त्रासकारिणी महापापहेतुर्हिंसा नाम भार्या, ताभ्यां च युक्तस्यास्येक्षुक्षुमस्येव निष्फलेव शेषगुणवत्ता, नृप-
तिराह—यदेवं ततस्त्वयोः पापयोस्त्याग एव श्रेयान्, नाश्रयणं, तथाहि—यस्यः स विधातव्यो, नरेण हितमिच्छता । इहा-
मुत्र च यः श्रेयान्, न लोकद्वयनाशकः ॥ १ ॥ तथा—सा भार्या विदुषा कार्या, या लोकाद्वादकारिका । धर्मसाधनहेतुश्च, न पुनर्दुष्टचेष्टिता ॥ २ ॥ एवं च यदतोत्तयोर्वचनेन सततं ज्वलमानोऽपि बहिरिव सर्पिणा गाढतरं प्रज्वलितोऽहं, ततो मया व्या-
धूनिवमुत्तमाङ्गं आस्फोटितं करतलेन भूमिपृष्ठं विमुक्तः प्रलयनिर्घाताकारो हुङ्कारः आलोकितमुग्रचलत्तारिकया दृष्ट्या तयोर्भिमुखं, अभिहितम् राजा—अरे मृतक ! मदीयजीवितं वैश्वानरं हिंसां च पापतया कल्पयसि, न लक्षयसि कस्य प्रसादात्स्वयेदं राज्यं समा-
सादितं, किं तर्हि ? मदीयवैश्वानरमन्तरेण भवतः पित्राऽपि स समरसेनो दुमो वा निहन्तुं शक्येत ? , कनकशेखरः पुनरेवमभिहितः—

यन्तः पराक्रमम् । मम गन्धोदकं पुष्पैर्मिश्रं मुञ्चन्ति मस्तके ॥ २ ॥ ततश्च तत्परानीकं, क्षणेन हतनायकम् । जातं मे किङ्करं सर्वमा-
ज्ञानिर्देशकारकम् ॥ ३ ॥ निर्गत्य नगरात्तातो, हर्षेण सह बन्धुभिः । समागतः समीपं मे, नगरं च सवालकम् ॥ ४ ॥ ततो रथादव-
तीर्य पतितोऽहं तातपादयोः, गृहीत्वाऽसंदेशयोरूर्ध्वीकृत्यानन्दोदकवर्षेण स्त्रपयता समालिङ्गितोऽहं तातेन चुम्बितो मुहुर्मुहुर्भूधदेशे, ततो
दृष्ट्वा मयाऽन्या, कृतं तस्याः पादपतनं, समालिङ्गितोऽहमस्वया, चुम्बितो मस्तके, अभिहितश्चानन्दान्दाशुपरिपूर्णलोचनया गद्गदया गिरा यथा
—पुत्र ! वञ्चशिलासम्पुटघटितमेतत्ते जनन्याः सम्बन्धि हतहृदयं यत्तवापि विरहे न शतधा विदीर्णं, निःसारितानि च वयममुष्माद्रभ-
वासादिव नगररोधकाद्भवता, अतो ममापि जीवितेन चिरं जीवेति, ततो लज्जितोऽहं स्थितो मनागधोमुखं, समारूढानि सर्वाण्यपि रथ-
वरे, ततश्च—हृष्टा वैरिविमर्देन, तुष्टा मत्सङ्गमेन च । ते राजलोकाः सर्वेऽपि, तदा किं किं न कुर्वते ? ॥ १ ॥ तथाहि—केचिद्वदति
दानानि, केचिद्रायन्ति भाविताः । उदामतूर्यनिर्घोषैः, केचिन्नृत्यन्ति निर्भरम् ॥ २ ॥ केचित्कलकलायन्ते, केचिदुत्कृष्टनादिनः । काश्मी-
रचन्दनक्षौदैः, केचित्केलिपरायणाः ॥ ३ ॥ केचिद्रत्नानि वर्पन्ति, तथाऽन्ये ह्रासपूर्वकम् । हरन्ति पूर्णपात्राणि, वल्गमानाः परस्परम्
॥ ४ ॥ तुष्टो नागरको लोको, वलन्ते कुब्जवामनाः । कृतोर्ध्वबाहवो नृत्ताः, सर्वेऽन्तःपुरपालकाः ॥ ५ ॥ एवं महाप्रभोदेन, प्रविश्य
नगरं ततः । सित्वा राजकुले किञ्चिद्रतोऽहं निजमन्दिरे ॥ ६ ॥ दिवसोचितकर्तव्यं, तत्र संपाद्य सर्वथा । अनेकान्धुतविस्तारदर्शनप्री-
तमानसः ॥ ७ ॥ समं कनकमञ्जर्यां, रजन्यां शयने स्थितः । अथैवं चिन्तयामि स्म, महामोहवशंगतः ॥ ८ ॥ अहो वैद्यानरस्योच्चैः,
प्रभावोऽयं महात्मनः । ममेयमीदृशी जाता, यतः कल्याणमालिका ॥ ९ ॥ आगतोऽहं तदुत्साहाज्जाता तेजस्विता परा । तोषितौ जनकौ
लोके, लब्धा जयपताफिका ॥ १० ॥ अहो प्रभावो हिंसाया, या विलोकनलीलया । करोत्येषा विशालाक्षी, मङ्गु वैरिविमर्दनम् ॥ ११ ॥

प्रवेशः कु-
दुम्बमेलो
हर्षश्च ना-
गराणां

हिंसायाः
फलदात्वे-
संकल्पः
॥ २६९ ॥

एव दूतः येन सर्वत्र शान्तिः संपद्यते, मतिघनेनाभिहितं—एवं भवतु, ततः सर्वोचकेन ग्रहितोऽहमिति, तदिदं दूतवचनमाकर्ण्योद्ध-
 स्तितो वैश्वानरः, भविष्यति मम चारुतरोऽवसर इति ग्रहसिता हिंसा, मयाऽभिहितं—अरे! ताडयत प्रस्थानमेरिं सज्जीकुरुत चतुरङ्ग-
 सेनां तथा घृतं नियुक्तैः, ततः सर्ववलेन चलितोऽहं, नाख्यातं कनकचूडकनकशेखरयोः, केवलं कनकमञ्जरीवत्सलतया प्रवृत्ता मणिम-
 खरी, ततोऽन्तरतः प्रयाणकैः प्राप्ता वयं जयस्थलासन्ने, अभिहितो मया वैश्वानरः यदुत—वयस्य! सततप्रवृत्ता ममाधुना तेजस्विता
 नापेक्षते षट्कोपयोगं तत्किमत्र कारणमिति?, वैश्वानरेणाभिहितं—कुमार! निष्कृत्रिमभक्तिप्राप्ता वयं, अतुला च ममोपरि कुमारस्य
 भक्तिः, मर्द्वीयप्रभवाणि चैतानि शूरचित्तानि वटकानि भक्तिमतामेव पुसां शरीरे प्रचरन्ति, तेन प्रचारितानि कुमारस्य शरीरे, गतानि
 एतन्मयतां, किं घटुना?, मद्रूप एवाधुना वीर्येण कुमारो वर्तते, अन्यच्च—कुमार! मदीयवचनानुभावादेवैयमपि हिंसाऽधुना कुमारस्य
 प्रतिपन्ना साल्मीभावं, नात्र सन्देहो विधेयः, मयाऽभिहितं—अद्यापि सन्देहः?, ततो यावदेतावानावयोर्योर्जल्पः संपद्यते स्म तावदर्शनवी-
 धिमवतीर्णं परदलं दृष्टमेनास्मदनीकं, ततस्तत्संनद्धमागतमभिमुखं, ततः संलग्नमायोधनं, तच्च कीदृशम्?—रथौघघर्षारवं गजेन्द्रग-
 जिषारुणम् । महाश्वहेपितोऽदुः, पदातिशब्दभीषणम् ॥ १ ॥ क्षणेन च तत्किंभूतं संपन्नम्?—विदीर्णचक्रकूबरं, विभिन्नमत्तकुञ्जरम् । विनाय-
 पाजिराजितं, पतत्पदाविमत्तकम् ॥ २ ॥ प्रजातसैन्यतानवं, प्रनष्टदेवदानवम् । असिग्रहप्रवर्धकं, प्रनृत्तसत्कवन्धकम् ॥ ३ ॥ ततोऽभि-
 भूता यवनराजसेनयाऽस्मत्पताकिनी, समुद्रसितस्तद्वले कलकलः, ततो बालितोऽहमेककस्तदभिमुखं, समापतितो मया सह योद्धुं स्वयमेव
 यवनराजः, रणरभसेन चातीव मिलितौ स्यन्दनौ, ततः सित्वाऽहं कूबराग्रे चरणं दत्त्वा पतितस्तत्स्यन्दने, त्रोटितं स्वहस्तेन यवनराजस्य
 मस्तकं,—ततः प्रादुर्भवचोपलसज्जयजारवम् । अस्मद्वलं परावृत्य, समायातं मदन्तिकम् ॥ १ ॥ अन्यच्च तदा—देवदानवगन्धर्वो, वर्णे-

यवनरा-
जस्य परा-
जयो मृ-
त्तिश्च

॥ २६८ ॥

—देव ! वैश्वानरवन्निरुपक्रमेयं लक्ष्यते, अथवा श्रूयते पुनरप्यायातोऽत्र नगरे स जिनमतज्ञो नैमित्तिकः, ततः स एवाहूय प्रष्टुं युक्तो यदत्र कर्तव्यमिति, तातेनाभिहितं—आकाशय तर्हि तं नैमित्तिकं, विदुरेणोक्तं—यदाज्ञापयति देवः, ततो निर्गतो विदुरः, समागतः स्तोत्रवेलायां गृहीत्वा जिनमतज्ञं, ततो विधाय तस्य प्रतिपत्तिमाख्यातं तातेन प्रयोजनं, ततो निरूपितं बुद्धिनाडीसञ्चारतो नैमित्तिकेन, अभिहितं च यथा—महाराज ! एक एवात्र परमुपायो विद्यते स यदि संपद्येत ततः स्वयमेव प्रलीयेत कुमारस्येयमनर्थकारिणी हिंसा-भिधाना भार्या, तातेनाभिहितं—कीदृशः सः ? इति कथयत्वार्थः, जिनमतज्ञेनाभिहितं—यत्तदा वर्णितं समक्षमेव भवतां यथा—अस्ति “रहितं सर्वोपद्रवैर्निवासस्थानं समस्तगुणानां कारणं कल्याणपरम्परयाः दुर्लभं मन्दभागधेयैश्चित्तसौन्दर्यं नगरं, तत्र च यो वर्णितः यथा “अस्ति हितकारी लोकानां कृतोद्योगो दुष्टनिग्रहे दत्तावधानः शिष्टपरिपालने परिपूर्णः कोशदण्डसमुदयेन शुभपरिणामो नाम राजा, तस्य “राज्ञो यथासौ क्षान्तेर्जनयित्री निष्प्रकम्पता नाम महादेवी तदा वर्णिता तथैव तस्यान्यापि द्वितीयाऽस्ति हितकारिणी लोकानां निकपभूमिः “सर्वशास्त्रार्थानां प्रवर्तिका सद्नुष्ठानानां दूरवर्तिनी पापानां चारुता नाम राज्ञी । तथाहि—तावहुःखानि संसारे, लभन्ते सर्वजन्तवः । “स्वर्गोपवर्गमार्गं च, न लभन्ते कदाचन ॥ १ ॥ यावत्सा चारुता देवी, तैर्न सम्यग् नियेव्यते । यदा पुनर्निषेवन्ते, तां देवीं ते विधानतः “॥ २ ॥ लब्ध्वा कल्याणसन्दोहं, तदा यान्ति शिवं नराः । अतः सा चारुता देवी, लोकानां हितकारिणी ॥ ३ ॥ युग्मम् । संसारसा- “गरोत्तारकारणानि महात्मनाम् । लोके लोकोत्तरे वापि, यानि शास्त्राणि कानिचित् ॥ ४ ॥ तेषु सर्वेषु शास्त्रेषु, वर्णिता परमार्थतः । “उपादेयतया देवी, सा प्राज्ञैस्तत्त्वचिन्तकैः ॥ ५ ॥ युग्मम् । तेन सा निकपस्थानं, शास्त्राणामिह गीयते । तां विना सर्वशास्त्रार्थोऽसद्बु- “द्धिप्रकरायते ॥ ६ ॥ दानं शीलं तपो ध्यानं, गुरुपूजा शमो दमः । एवमादीनि लोकेऽत्र, चारुकर्मणि भावतः ॥ ७ ॥ प्रवर्तयति सा

नातः परतरं मन्ये, प्रभावे वृद्धिकारकम् । यथेयं मम हिंसेति, प्रत्यक्षफलदायिनी ॥ १२ ॥ ततो गाढतरं रक्तोऽहं वैश्वानरहिंसयोः । सिद्धान्तं हृदयेनैवं स्थापयामि विशेषतः ॥ १३ ॥—एते मे परमौ बन्धू, एते परमदेवताः । एते एव हिते मन्ये, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥ एते यः श्लाघयेद्वन्यः, स मे बन्धुः स मे सुहृत् । एते यो द्वेष्टि मूढात्मा, स मे शत्रुर्न संशयः ॥ १५ ॥ न पुनस्तद्विज्ञानमि, महामोहपरायणः । यथा पुण्योदयाज्जातं, ममेदं सर्वमञ्जसा ॥ १६ ॥ हिंसावैश्वानरासक्तः, पुण्योदयपराङ्मुखः । ततोऽहं धर्ममार्गस्य, दूरगद् दूरतरं गतः ॥ १७ ॥ ततश्च—रात्रिशेषे समुत्थाय, पापद्वौ बद्धमानसः । ताताम्यादीनदृष्टेव, गतोऽटव्यामहं ततः ॥ १८ ॥ अनेकसत्त्वसम्भारं, मारयित्वा गते दिने । सन्ध्यायां पुनरायातः, प्रविष्टो भवने निजे ॥ १९ ॥ अथासौ विदुरः प्रोक्तस्तत्तेनाकुलपेत्सा । मत्समीपे कुमारोऽय, किं नायातो निरूपय ? ॥ २० ॥ विदुरेणोक्तं प्रभातेऽहं, स्मृत्वा मैत्री चिरन्तनीम् । दर्शनार्थं कुमारस्य, गतस्तस्यैव मन्दिरे ॥ २१ ॥ ततः परिजनेनोक्तं, यथाऽऽखेटककान्यया । रात्रावेव गतोऽटव्यां, कुमारो नास्ति भो ! गृहे ॥ २२ ॥ ततो मयाऽभिहितं—किमद्यैव कुमारो गतः पापद्विबुद्ध्या किं वा प्रतिदिनं गच्छतीति ? परिजनः प्राह—भद्र ! यतः प्रभृतीयं हिंसा परिणीता कुमारेण तव आरभ्य प्रतिदिनं गच्छति, नान्यथा धृतिं लभते, किं बहुना ? जीवितादपि वल्लभोऽयमधुना आखेटकः कुमारयेति, मया चिन्तितं—अहो हता दैवेन वयं मन्दभाग्याः, तदिदमाभाणकमायातं यदुत—‘यत्करभस्य पृष्ठे न माति तत्कण्ठे निवध्यते’ इति, तथाहि—वैश्वानरपापमित्रयोगेनैव कुमारस्य गाढमुद्वेजिता वयं यावतेयमपरा कृतेवास्व भार्या संपन्नति, तत्किं पुनरय विधेयमिति चिन्तयतो मे गतं दिनं, तदिदं कुमारस्य शुष्मत्समीपेऽनागमनकारणमिति, तातेनाभिहितं—विदुर ! महापापहेतुरिदं शृणवाद्यत्सनं, न च सेवितमसंशयैर्नरपतिभिः, अतो यद्यस्य निमित्तमूतेयं भार्या कुमारस्यापसार्यते ततः सुन्दरं भवति, विदुरः प्राह

—देव ! वैद्यानवरूपक्रमेयं लक्ष्यते, अथवा श्रूयते पुनरप्यायातोऽत्र नगरे स जिनमतज्ञो नैमित्तिकः, ततः स एवाहूय प्रष्टुं युक्तो यदत्र कर्तव्यमिति, तातेनाभिहितं—आकारय तर्हि तं नैमित्तिकं, विदुरेणोक्तं—यदाज्ञापयति देवः, ततो निर्गतो विदुरः, समागतः स्तोत्रवेलायां गृहीत्वा जिनमतज्ञं, ततो विधाय तस्य प्रतिपत्तिमाख्यातं तातेन प्रयोजनं, ततो निरूपितं बुद्धिनाडीसञ्चारतो नैमित्तिकेन, अभिहितं च यथा—महाराज ! एक एवात्र परमुपायो विद्यते स यदि संपद्येत ततः स्वयमेव प्रलीयेत कुमारस्येयमनर्थकारिणी हिंसा-भिधाना भार्यो, तातेनाभिहितं—कीदृशः सः ? इति कथयत्वार्थः, जिनमतज्ञेनाभिहितं—यत्तदा वर्णितं समक्षमेव भवतां यथा—अस्ति “रहितं सर्वोपद्रवैर्निवासस्थानं समस्तगुणानां कारणं कल्याणपरम्परायाः दुर्लभं मन्दभागधेयैश्चित्तसौन्दर्यं नगरं, तत्र च यो वर्णितः यथा “अस्ति हितकारी लोकानां कृतोद्योगो दुष्टनिग्रहे दत्तावधानः शिष्टपरिपालने परिपूर्णः कोशदण्डसमुदयेन शुभपरिणामो नाम राजा, तस्य “राज्ञो यथासौ क्षान्तेर्जनयित्री निष्प्रकम्पता नाम महादेवी तदा वर्णिता तथैव तस्यान्यापि द्वितीयाऽस्ति हितकारिणी लोकानां निकपभूमिः “सर्वशास्त्रार्थानां प्रवर्तिका सदनुष्ठानानां दूरवर्तिनी पापानां चारुता नाम राक्षी । तथाहि—तावदुःखानि संसारे, लभन्ते सर्वजन्तवः । “स्वर्गपवर्गमार्गं च, न लभन्ते कदाचन ॥ १ ॥ यावत्सा चारुता देवी, तैर्न सम्यग् निषेव्यते । यदा पुनर्निषेवन्ते, तां देवीं ते विधानतः “॥ २ ॥ लब्ध्वा कल्याणसन्दोहं, तदा यान्ति शिवं नराः । अतः सा चारुता देवी, लोकानां हितकारिणी ॥ ३ ॥ युग्मम् । संसारसा-गरोत्तारकारणानि महात्मनाम् । लोके लोकोत्तरे वापि, यानि शास्त्राणि कानिचित् ॥ ४ ॥ तेषु सर्वेषु शास्त्रेषु, वर्णिता परमार्थतः । “उपादेयतया देवी, सा प्राज्ञैस्तत्त्वचिन्तकैः ॥ ५ ॥ युग्मम् । तेन सा निकपस्थानं, शास्त्राणामिह गीयते । तां विना सर्वशास्त्रार्थोऽसद्वु-द्धिप्रकरायते ॥ ६ ॥ दानं शीलं तपो ध्यानं, गुरुपूजा शमो दमः । एवमादीनि लोकेऽत्र, चारुकर्मणि भावतः ॥ ७ ॥ प्रवर्तयति सा

“देवी, स्वयलेन महात्मनाम् । तेन सा सदनुष्ठानजनकेति निरुच्यते ॥८॥ (युग्मम्) कामक्रोधमयद्रोहमोहमात्सर्यविभ्रमाः । शास्त्रपैशुन्यरा-
“गात्ता, ये लोके पापहेतवः ॥ ९ ॥ तेषां तथा सहावस्था, नास्त्येव भुवनत्रये । अतः सा चारुता देवी, पापानां दूरवर्तिनी ॥१०॥ तस्याश्च
“गुभपरिणामसम्बन्धिन्याश्चारुताया महादेव्या आह्लादहेतुर्जगतः सुन्दरा रूपेण बल्लभा बन्धूनां कारणमानन्दपरम्परायाः सततं सुनीनामपि
“हृदयवासिनी विद्यते दया नाम दुहिता, तथाहि—सर्वे चराचरा जीवा, भुवनोदरचारिणः । दुःखं वा मरणं वाऽपि; नाभिकाङ्क्षन्ति
“संपत्ता ॥ १ ॥ ततश्च—सा दया द्वयमप्येतद्वारयत्येव देहिनाम् । तेन सा भुवनाह्लादकारणं परिकीर्तिता ॥ २ ॥ मुखं शशधराकारं,
“भाभीर्दानाल्यमुत्तमम् । सदानन्दुःखत्राणाल्यौ, दयायाः पीवरौ स्तनौ ॥ ३ ॥ विस्तीर्णं जगदानन्दं, शमाख्यं जघनस्थलम् । यद्वा नास्त्येव
“तदेहे, किञ्चिदङ्गमसुन्दरम् ॥ ४ ॥ रूपेण सुन्दरा प्रोक्ता, तेन सा मुनिपुङ्गवैः । यथेष्टा बन्धुवर्गस्य, तथेदानीं निगद्यते ॥ ५ ॥ क्षान्तिः
“गुभपरिणामश्च, चारुता निष्यकम्पता । शौचसन्तोषधैर्योद्या, दयाया बान्धवा मताः ॥ ६ ॥ तेषां तु सत्ताह्लादकारिणी हृदयस्थिता ।
“तेनातिबल्लभा प्रोक्ता, बन्धुवर्गस्य सा दया ॥७॥ सुरेषु मर्त्यलोके च, मोक्षे च सुखपद्धतिः । दयापरीतचित्तानां, वर्तते करवर्तिनी ॥ ८ ॥
“आनन्दपद्धतौ हेतुस्तेन सा कन्यका मता । अत एव सुसाधूनां, हृदये सा प्रतिष्ठिता ॥ ९ ॥ अथवा—दया हितकरी लोके, दया सर्वगु-
“णापहृ । दया हि धर्मसर्वस्वं, दया दोषनिपूदनी ॥ १० ॥ दयैव चित्तसन्तापविध्यापनपरायणा । दयावतां न जायन्ते, नूनं वैरपरम्पराः
“॥ ११ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ? गुणसम्भारगौरवम् । बहन्ती पद्मपत्राक्षी, सा दया केन वर्ण्यताम् ? ॥ १२ ॥ तदत्र परमार्थोऽयं,
“महाराजाय कथ्यते । हिंसायाः प्रलयोपायो, नापरोऽत्र निरीक्ष्यते ॥ १३ ॥ यदैप सां दयां धीरः, कुमारः परिणेष्यति । तदाऽस्य स्वय-

१ जनयतादिति जनका ‘आदिप्यकन्’ इत्यकनि निस्त्वात्रेकारः.

“मैत्रेया, दुष्टा भार्यो विनश्यति ॥ १४ ॥ यतः—इयं द्राह्मिका पापा, सा पुनर्हिमशीतला । ततोऽनयोर्विरोधोऽस्ति, यथाऽग्निजलयोः “सदा ॥ १५ ॥” ततस्तातेनाभिहितं—आर्य ! कदा पुनरेष नन्दिवर्धनकुमारस्तां दयाकन्यकां परिणेष्यति ? , जिनमतज्ञेनाभिहितं—यदा शुभपरिणामो दास्यति, तातः प्राह—स एव तर्हि कदा दास्यति ? , जिनमतज्ञेनाभिहितं—यदा कुमारं प्रति प्रगुणो भविष्यति, तातेनाभिहितं—कस्तर्हि तस्य प्रगुणीभवनोपायः ? , जिनमतज्ञः प्राह—कथितं पूर्वमेवेदं मया भवतां यथा तं शुभपरिणामनरेश्वरं यदि परं कर्मपरिणाममहाराजः प्रगुणयितुं समर्थो, नापरः, यतस्तदायत्तोऽसौ वर्तते, तस्मात्किमत्र बहुना ? , यदा स कर्मपरिणाममहानरेन्द्रः कुमारं प्रति सप्रसादो भविष्यति तदा स्वयमेव शुभपरिणामेनास्मै कुमाराय दयादारिकां दापयिष्यति, किं चिन्तया ? , अन्यच्च—लक्षयान्येवाहं निमित्तबलेन कुमारस्य भव्यतामपेक्ष्य युक्तिबलेन च यदुत—नियमेन कचित्काले सप्रसादो भविष्यत्येनं कुमारं प्रति कर्मपरिणामो, नात्र सन्देहः, ततश्च तस्मिन् काले आपृच्छ्य महत्तमभगिनीं लोकस्थितिं पर्यालोच्य सह कालपरिणत्या निजभार्यया कथयित्वाऽऽत्मीयमहत्तमाय स्वभावाय संभाल्य च स्वरमधुरवचनैस्त्वैव नन्दिवर्धनकुमारस्य सम्बन्धिनीं समस्तभवान्तरानुयायिनीं प्रच्छन्नरूपामन्तरङ्गभार्यां भवितव्यतां दीपयित्वा नियतियदृच्छादीनां कुमारवीर्यं स्थापयित्वा दयादारिकादानस्य योग्योऽयमिति सर्वसमक्षं सिद्धान्तपक्षं ततो दापयिष्यत्येव स कर्मपरिणाममहाराजो दयादारिकां कुमाराय, निःसन्दिग्धमेतद्, अतो मुञ्चत यूयमाकुलतां, तातः प्राह—तत्किमधुनाऽस्माकं प्राप्तकालं ? , जिनमतज्ञेनोक्तं—मौनमवधीरणा च, तातेनाभिहितं—आर्य ! किमात्मपुत्रोऽस्माभिरवधीरयितुं शक्यते ? , जिनमतज्ञः प्राह—तत्किमत्र क्रियतां ? , यदि हि बहिरङ्गोऽयमुपद्रवः कुमारस्य स्यात् ततो न युज्येत कर्तुं तत्र भवतामवधीरणां, अयं पुनरन्तरङ्ग उपद्रवो वर्तते, ततस्तमवधीरयन्तोऽपि भवन्तो नोपालम्भमर्हन्ति, ततो यदादिशत्यार्य इति वदता तातेन परिपूज्य प्रहितो नैमिस्तिकः, ग-

तानि कतिपिदिनानि, समुत्पन्नेयं तातस्य दुद्धिः यथा—स्थापयामि यौवराज्ये नन्दिवर्धनकुमारं ज्ञापितं महत्तमानां प्रतिपन्नमेतैः ग-
णितं प्रदत्तदिनं कृताऽभियेकसामग्री समाहृतोऽहं विरचितं यद्रासनं मीलितः सामन्ताः समागता नागरकाः संनिधापितानि
माद्वलिकानि प्रकटितानि रत्नानि प्रत्यासन्नोभूतान्यन्तःपुराणि, अत्रान्तरे प्रविष्टा प्रतीहारी कृतं तथा पादपतनं विरचितं करपुटकु-
ब्जलं निवेदितं ललाटपट्टे, गदितमनया—देव ! अरिदमननृपतेः सम्बन्धी स्फुटवचनो नाम महत्तमः प्रतीहारमूसौ तिष्ठति, एतद्वक्तव्यं
देवः प्रमाणं, तातेनाभिहितं—शीघ्रं प्रवेशय, प्रवेशितः प्रतीहार्यो विहिता प्रतिपत्तिः, अभिहितं स्फुटवचनेन, महाराज ! श्रुतो मया वहिरेव
कुमारस्य यौवराज्याभियेकव्यतिकरः तेनाहं शुभमुहूर्तोऽयमिति कृत्वा स्वप्रयोजनसिद्धये त्वरिततरः प्रविष्टः, तातेनाभिहितं—सुन्दरमनुष्ठितं,
निषेदयतु स्वप्रयोजनमार्गः, स्फुटवचनः प्राह—अस्ति तावद्विदित एव भवादृशां शार्दूलपुराधिपतिः सुगृहीतनामधेयो देवोऽरिदमनः,
तस्यास्ति विनिर्जितरतिरूपा रतिचूला नाम महादेवी, तस्याश्चाचिन्त्यगुणरत्नमञ्जूपा मदनमञ्जूपा नाम दुहिता, तथा च लोकप्रवादेना-
कर्णितं नन्दिवर्धनकुमारचरितं, ततो जातस्तस्याः कुमारेऽनुरागातिरेकः, निवेदितः स्वाभिप्रायो रतिचूलार्थै, तथाऽपि कथितो देवाय,
ततस्मां मदनमञ्जूपां कुमाराय प्रदातुं युष्मत्समीपे ग्रहितोऽहं देवेन, अधुना महाराजः प्रमाणं, ततो निरीक्षितं तातेन मत्तियनवदनं, मत्ति-
पनः प्राह—देव ! महापुरुषोऽरिदमनः, युक्त एव देवस्य तेन सार्धं सम्बन्धः, ततोऽनुमन्यतामिदं तस्य वचनं, कोऽत्र विरोधः ? , ताते-
नाभिहितं—एवं भवतु, अत्रान्तरे मयाऽभिहितं—अहो कियद् दूरे तत्तावकीनं शार्दूलपुरमितः स्थानात्, स्फुटवचनः प्राह—सार्धयो-
जनशते, मयाऽभिहितं—मैवं वोचः, स्फुटवचनः प्राह—तर्हि यावद् दूरे तत्कथयतु स्वयमेव कुमारः, मयाऽभिहितं—गन्धूतेतोने सार्ध-
योजनशते, स्फुटवचनः प्राहः—किमेतत् ? , मयाऽभिहितं—श्रुतमस्माभिर्बालकाले, स्फुटवचनः प्राह—न सम्पगवधारितं कुमारेण, मयोक्तं

—त्वया कथमवधारितम्?, सुटवचनः प्राहः—गणितं मया पदं पदेन, मयाऽभिहितं—मुनिर्णीतमिदमस्माभिरप्याप्तप्रवादात्, सुटव-
चनेनोक्तं—कुमार! विप्रतारितः केनापि, न चलतीदं मदीयं प्रमाणं तिलतुपत्रिभागमात्रेणापि, ततो मामेप दुरात्मा लोकमध्येऽलीकं
करोतीति चिन्तयतो मे जृम्भितं वैश्वानरेण ग्रहसितं हिंसया प्रयुक्ता योगशक्तिः कृतो द्वाभ्यामपि मदीयशरीरेऽनुप्रवेशः ततः संजा-
तोऽहं साक्षादिव प्रलयज्वलनः समाकृष्टं दिनकरकरनिकरकरालं करवालं, अत्रान्तरे चिन्तितं पुण्योदयेन यदुत—पूर्णं ममाधुनावधिः
पालितो भवितव्यतानिर्देशः न योग्योऽयमिदानीं नन्दिवर्धनकुमारो मत्सम्बन्धस्य, तस्मादपक्रमणमेव मेऽधुना श्रेय इत्यालोच्य नष्टः
पुण्योदयः, मया कुर्वतो द्वाहारवं तावतो जनसमुदायस्याश्रित एव अविचार्य कार्याकार्यमेकग्रहारेण कृतो द्विदलः सुटवचनः, ततो हा
पुत्र! २ किमिदमकार्यमनुष्ठितमितिदुवाणः समुत्थितः सिंहासनात् तातः, चलितो मदभिमुखं वेगेन, मया चिन्तितं—अयमप्येतद्रूप एव,
यो दुरात्मा मयापि कृतमिदमकार्यमिलारदति, ततः समुदीर्णस्वङ्गो चलितोऽहं तावाभिमुखं, कृतो लोकेन कोलाहलः, ततो मया न स्मृतं
जनकत्वं न लक्षिता स्नेहनिर्भरता न गणितं परमोपकारित्वं नालोचितो महापापागमः सर्वथा वैश्वानरहिंसावशीभूतचित्तेनावलम्ब्य
कर्मचाण्डालतां तथैव रटतस्तास्य त्रोटितमुत्तमाङ्गं, ततो हा जात! मा साहसं मा साहसं त्रायध्वं लोकास्त्रायध्वमिति
विमुक्तकरुणाक्रन्दरवा आगत्य लग्ना ममाम्बा करे करवालोलालनार्थं, मया चिन्तितं—इयमपि पापा मम वैरिणीव वर्तते, यैवं शत्रूच्छे-
दपरेऽपि मयि लक्षकायते, ततः कृता साऽपि द्वेधा करवालेन, ततो हा भ्रातर्हो कुमार! हा आर्यपुत्र! किमिदमारब्धमिति पूतकुर्वा-
णानि शीलवर्धनो मणिमञ्जरी रत्नवती च लग्नानि त्रीण्यपि मम गुजयोरेककालमेव निवारणार्थं, मया चिन्तितं—एतत् कालोचितं नूतन-
मीपां सर्वेषामपि दुरात्मनां, ततो गाढतरं परिज्वलितोऽहं, नीतानि त्रीण्यप्येकग्रहारेणान्तकसदनं, अत्रान्तरेऽमुं व्यतिकरमाकर्ण्य हा

आर्यपुत्र ! किमिदं किमिदमिति प्रलपन्ती प्राप्ता कनकमञ्जरी, नया चिन्तितं—अये ! एषाऽपि पापा मदैरिणामेव मिलिता येवं विक्त्रो-
राति, अहो हृदयमपि मे वैरिभूतं वर्तते, तत्किमनेन ? अपनयाम्यस्या अपि बन्धुवत्सलत्वं, ततो विगलिते प्रेमाबन्धे विस्मृता तद्विरहका-
तरता, न स्युरितानि हृदये विश्रम्भजल्पितानि, अपहृतिता रतिसुखसन्दोहाः न पर्यालोचितस्तस्याः सन्वन्धी निरुपमः स्नेहानुबन्धः,
संवंधा वैद्यानराग्ययुद्धिना हिंसाक्रोडीकृतहृदयेन मया विदलिता करवालेन वराकी कनकमञ्जरी, अत्रान्तरे संरम्भेण गलितं मे कटीत-
दात्परिधानं बिभ्रुलितं भूमौ निपतितयुत्तरीयं क्षितितले जातोऽहं यथाजातः मुत्कलीभूताः केशाः संपन्नः साक्षादिव वेतालः, तत-
न्याभूतं मामवलोक्य दूरवर्तिभिः प्रेक्षकडिम्बरूपैर्हंसद्विरदृहासेन कृता किलिकिलिका ततः सुतरां प्रज्वलितोऽहं चलितस्तन्मारणार्थं
वेगेन, ततो मे भ्रातरो भगिन्यः स्वजनाः सामन्ताश्च लम्बाः सर्वेऽप्येककालं निवारणार्थं, ततः कृतान्त इव समदर्शितया समस्तानपि
निर्दलयन्नहं गतः कियन्तमपि भूभागं, ततो भूरितया लोकस्य वनकरीव श्रमे पातयित्वा गृहीतः कथञ्चिदहं, उद्दालितं मण्डलाग्रं, यद्धः
पश्चाद्ग्राहयन्धेन, ततो रतद्रसभ्यवचनानि प्रक्षिप्तोऽपवरके, दत्ते कपाटे, तत्र च प्रज्वलन्ननुनयवचनैः प्रलपन्नश्राव्यभाषया ददानः कपा-
टयोर्मस्तकास्फोटान् क्षामो वुमुक्षया पीडितः पिपासया दग्धहामानश्चित्तसन्तापेनालभमानो निद्रां महायोरनारक इव तथावद्ध एव स्थितो
मासमात्रं कालं अवपीरितः परिजनेन, अन्यदाऽत्यन्तक्षणीतया समागता ममार्धरात्रे क्षणमात्रं निद्रा, ततः प्रसुप्तस्य छिन्नं मे मूर्पकैर्ब-
न्धनं जातोऽहं मुत्कलः उद्घाटिते कपाटे निर्गतो वहिर्देशे निरूपितं राजकुलं यावन्न कञ्चिचेतयते, ततो मया चिन्तितं—सर्वमेवेदं
राजकुलं नगरं च मम वैरिभूतं वर्तते येनाहमेवं परिछेदितः पापेन, ततो विजृम्भितो ममान्तर्वर्त्ती वैद्यानरः, सहर्षया हुङ्कारितं हिंसया,
दटं मया प्रज्वलिताग्निगुण्डं, चिन्तितं हृदये—अयमत्र वैरिनिर्घातनोपायः, यदुत गृहीत्वा शरावं मृत्वाऽङ्काराणां ततो राजकुलस्य नग-

रस्य च अपरापरेषु इन्धनबहुलेषु स्थानेषु स्तोकस्तोकांस्तान्प्रक्षिपामि, ततः स्वयमेव भस्मीभविव्यतीदं द्वयमपि दुरात्मकमिति, ततः कृतं सर्वं तथैव तन्मया, लभं समन्तात्प्रदीपनकं, निर्गतोऽहमपि दृढह्रमानः कथंचिद्भवितव्यताविशेषेण, प्रवृत्तो जनाक्रन्दरवः, धावन्ति स्म लात लतेति श्रुवाणाः परवलशङ्कया सुभटाः, ततः क्षीणतया शरीरस्य परस्परानुविद्धतया शरीरमनसोर्विगलितं धैर्यं, समुत्पन्नं मे भयं, पलायितोऽटवीसमुद्रं, पतितो महारण्ये विद्धः कण्टकैः स्फोटितः कीलकैः परिभ्रष्टो मार्गोत् प्रस्खलितो विपमोदृक्कात् निपतितोऽधोमुखो निन्नदेशे चूर्णितान्यङ्गोपाङ्गानि न शक्नोम्युत्थातुं, अत्रान्तरे समागताश्चौराः, दृष्टसैस्तथावस्थितोऽहं, अभिहितममीभिः परस्परं —अरे! महाकायोऽयं पुरुषो, लप्स्यते परकूले यहुमूल्यं, तद् गृहीत्वा नयामः स्वस्वामिमूलभेनं, तदाकर्ण्य समुल्लसितो ममान्तर्निमग्नो वैश्वानरः, स्थितोऽहमुपविष्टः, ततस्तेषामेकेनाभिहितं—अरे! विरूपकोऽस्याभिप्रायः ततः शीघ्रं वधीत यूयमेनं अन्यथा दुर्भेदो भविष्यति, ततो गाढं हत्वा धनुःशाखाभिर्नियन्त्रितोऽहं पश्चान्मुखीकृत्य बाहू, ददतो गालीर्वद्धं मे वक्रकुहरं, ततः समुत्थापितोऽहं, परिहितं जरसीवरत्नलण्डं, खेटितो ददन्निर्गोढग्रहारान्, नीतः कनकपुरप्रत्यासन्नां भीमनिकेतनाभिधानां भिल्लपल्लीं, दर्शितो रणधीरस्य पक्षीपतेः, अभिहितमनेन—अरे पोषयत तावदेनं येन पुष्टो विक्रेतुं नीयते, ततो यदाज्ञापयति देव इति वदता नीतोऽहमेकेन चौरेण स्वभवने, छोटितं वदनं, कृतो मुत्कलो, लभोऽहं चकारादिभिः, कुपितश्चौरो, हतोऽहं दण्डादिभिर्नवरं समर्पितोऽयं मम स्वामिनेति मत्वा न मारितोऽहमेनेन, केवलं दापितं कदशनं, ततो वुमुक्षाक्षामकुक्षितया संजातं मे दैन्यं, तदेव कदन्नं भक्षयितुमारब्धः, न पूरितमुदरं, संजातश्चित्तोद्वेगः, गतानि कतिचिदिनानि, पुष्टोऽसौ रणवीरेण चौरः, कीदृशोऽसौ पुरुषो वर्तते इति, स प्राह—देव! न कथञ्चित्तस्य बलमारोहतीति, ततः क्षपितोऽहमेवं तेन भूयांसं कालं, अन्यदा समायातः कनकपुराचौराणामुपरि दण्डः, नष्टास्तस्कराः, लुपिता सा पल्ली,

आर्यपुत्र ! किमिदं किमिदमिति प्रलपन्ती प्राप्ता कनकमञ्जरी, मया चिन्तितं—अये ! एषाऽपि पापा मद्द्वेरिणामेव मिलिता येवं विक्रो-
शति, अहो हृदयमपि मे वैरिभूतं वर्तते, तत्किमनेन ? अपनयाम्यस्या अपि बन्धुवत्सलत्वं, ततो विगलिते प्रेमावन्धे विस्मृता तद्विरहका-
तरता, न स्युरितानि हृदये विश्रम्भजल्पितानि, अपहृस्तिता रतिसुखसन्दोहाः न पर्यालोचितस्तस्याः सम्बन्धी निरुपमः स्नेहानुबन्धः,
मयया वैश्रानरान्धयुद्धिना हिंसाक्रोडीकृतहृदयेन मया विदलिता करवालेन वराकी कनकमञ्जरी, अत्रान्तरे संरम्भेण गलितं मे कटीत-
टात्परिधानं घिलुलितं भूमौ निपतितमुत्तरीयं क्षितितले जातोऽहं यथाजातः सुत्कलीभूताः केशाः संपन्नः साक्षादिव वेतालः, तत-
स्तथाभूतं मामयलोक्य दूरवर्तिभिः प्रेक्षकडिम्बरूपैर्हंसद्विरदृष्टासेन कृता किलिकिलिका ततः सुतरां प्रज्वलितोऽहं चलितस्तान्मारणार्थं
वेगेन, ततो मे भ्रातरो भगिन्यः स्वजनाः सामन्ताश्च लम्पाः सर्वेऽप्येककालं निवारणार्थं, ततः कृतान्त इव समदर्शितया समस्तानपि
निर्दलयग्रहं गतः कियन्तमपि भूभागं, ततो भूरितया लोकस्य वनकरीव श्रमे पातयित्वा गृहीतः कथञ्चिदहं, उद्गलितं मण्डलाग्रं, वद्धः
पद्माद्राहुयन्धेन, ततो रतप्रसभ्यवचनानि प्रक्षिप्तोऽपवरके, दत्ते कपाटे, तत्र च प्रज्वलन्ननुनयवचनैः प्रलपन्नश्राव्यभाषया दृढानः कपा-
टयोर्मल्लकारफोटान् क्षामो दुःसुक्षया पीडितः पिपासया दन्दहृमानश्चित्तसन्तापेनालभमानो निद्रां महाघोरनारक इव तथावद्ध एव स्थितो
मासमात्रं फालं अवधीरितः परिजनेन, अन्यदाऽत्यन्तक्षीणतया समागता ममार्धरात्रे क्षणमात्रं निद्रा, ततः प्रसुप्तस्य छिन्नं मे मूपकैर्व-
न्धनं जातोऽहं मुत्कलः उद्घाटिते कपाटे निर्गतो वहिर्देशे निरूपितं राजकुलं यावन्न कश्चिच्चेतयते, ततो मया चिन्तितं—सर्वमेवेदं
राजकुलं नगरं च मम वैरिभूतं वर्तते येनाहमेवं परिच्छेदितः पापेन, ततो विजृम्भितो ममान्तर्वर्ती वैश्रानरः, संहर्षया हुङ्कारितं हिंसया,
दृष्टं मया प्रज्वलिताग्निकुण्डं, चिन्तितं हृदये—अयमत्र वैरिनिर्योतनोपायः, यदुत गृहीत्वा शरावं मृत्वाऽङ्गाराणां ततो राजकुलस्य नग-

भाकरेण साधु लोचनयुगलं, अभिहितं च—वयस्य ! ताते परोक्षेऽधुना युष्माभिस्तातकार्यमनुष्ठेयं, तदिदं राज्यमेते वयमेताश्च तातपा-
दप्रसादलालिताः प्रकृतयः प्रतिपन्नाः किङ्करभावं वयस्यस्य यथेष्टं नियोज्यतां, ततो वैश्वानरवैगुण्यादवस्थितोऽहं मौनेन, लक्षितो दिवसो,
प्रवृत्तं प्रादोपिकमास्थानं, तदन्ते विसर्जितराजमण्डलो निवार्य त्रियतमाप्रवेशं मया सहातिशेहनिर्भरतया महाहर्षायामेकस्यामेव शय्यायां
प्रसुप्तो वासभवने विभाकरनरेन्द्रः, ततो भद्रेऽगृहीतसङ्केते ! तदा मया वैश्वानरहिंसाभ्यां विधुरितहृदयेन स तथाविधोऽतिस्निग्धगुग्धविश्रब्धो
विभाकरः समुत्थाय विनिपातितः पापेन, निर्गतश्चाहं परिधानद्वितीयः स्वकर्मत्रासेन, पलायितो वेगेन, निपतितोऽटव्यां, सोढानि
नानाविधदुःखानि, प्राप्तो महता छेशेन कुशावर्त्ते, विश्रान्तो वहिः कानने, दृष्टः कनकशेखरपरिकरेण, निवेदितः कनकचूडकनकशेख-
रयोः, चिन्तितमाभ्यां—भवितव्यमत्र कारणेन यदेकाकी नन्दिर्वधेन इति, ततः समागतौ कतिचिदाप्तपुरुषपरिवारौ मत्समीपं, विहित-
मुचितं, स्थितौ मया सहोत्तारके कनकशेखरः, पृष्टमेकाकिताकारणं, मया चिन्तितं—अस्यापि न प्रतिभासिष्यते मदीयचरितं, तत्किं
कथितेन ? ततो मयाऽभिहितं—अलमनया कथया, कनकशेखरः प्राह—किं महामपि न कथ्यते ? मयोक्तं—नेति, कनकशेखरेणोक्तं—
कुमारावश्यतया कथनीयमितरथा न भवति मे चित्ते निर्वाणं, ततो मया(दा)ऽऽदिष्टमयमुल्लङ्घयतीति चिन्तयतो मेऽन्तर्गतौ प्रज्वलितौ हिंसा-
वैश्वानरौ, समाकृष्टा कनकशेखरकटीतटाकृतान्तजिह्वाभासुरासिपुत्रिका, समुद्रीर्णः कनकशेखरभारणाय प्रहारः, ततः किमेतदिति प्राप्ता

गृहीता यन्यो, नीताः कनकपुरं, गतोऽहमपि तन्मध्ये, दर्शिता वन्यो विभाकरनृपतेः, ततो मामवलोक्य चिन्तितमनेन—अये ! किमिदमाश्रयं ? यदेप पुरुषोऽसिचर्मशेषतया द्रवदग्धस्थानुकल्पोऽपि नन्दिवर्धनकुमाराकारं धारयति, ततो निरूपितोऽहं नक्षाप्रेभ्यो बालाग्राणि यावत्, ततः स्थितं तस्य हृदये—नन्दिवर्धनकुमार एवायं, केवलं कथं तस्येह संभवः ? अथवा विचित्राणि विधेर्विलसितानि, तद्वदगानां हि ग्राणितां किं वा न संभवति ? तथाहि—य एकदा नताशेषभूमौल्यार्चितक्रमः । वचने वचने लोकैर्जय देवेति भण्यते ॥ १ ॥ स एव विधिना राजा, तस्मिन्नेव भवेऽन्यदा । रोरकारं विधायोच्चैर्नानाकारं विडम्ब्यते ॥ २ ॥ तस्मात्स एवायं, नास्त्यत्र सन्देहः, ततः स्मृत-
मिग्रभावेन गलदानन्दोदकप्रवाहक्षालितकपोलेन सिंहासनादुत्थाय समालिङ्गितोऽहं विभाकरेण, ततः किमेतदिति विस्मितं राजमण्डलं, ततो निवेदयामीयार्थासनेऽभिहितोऽहमनेन—वयस्य ! कोऽयं वृत्तान्तः ? ततः कथितं विभाकराय मयाऽऽत्मचरितं, विभाकरः प्राह—
हा कष्टं, न सुन्दरमनुष्ठितं भवता, यदिदमतिनिर्घृणं जननीजनकादिमारणमाचरितं, ततः अयमपीह जन्मन्येव कुशो भवतस्तस्यैव फल-
विपाकः, तच्छ्रुत्वा विस्फुरितौ ममान्तर्गतौ हिंसावैश्वानरौ, चिन्तितं मया यथा—अयमपि मे वैरिरूप एव यो मत्कर्तव्यमप्यसुन्दरं
मन्यते, ततो जातो मे तन्मारणाभिप्रायः, तथापि दुर्बलतया देहस्य महाप्रतापतया विभाकरस्य संनिहिततया बहुराजघृन्दस्य अतिनिकटव-
र्तितया प्रहरणस्य न दत्तो मया प्रहारः, केवलं कृतं कालं मुखं, लक्षितो विभाकरेण मदीयाभिप्रायः यथा—न सुखायतेऽस्य मदीयोऽयं
जल्पः, तत् किमेनेन संतापितेन ? ततो विहितः प्रस्तुतकथाविक्षेपः, ज्ञापितं सामन्तमहचत्तमादीनां यथा—एष नन्दिवर्धनकुमारो मम शरीरं
जीवितं सर्वस्वं वन्युभ्राता, पूज्यो(पुण्यो)ऽद्य जातोऽहमस्य दर्शनेन, अतः कुरुत प्रियसमागममहोत्सवमिति, तैरभिहितं—यदाज्ञापयति
देवः, ततः प्रवर्तितो महानन्दः, लुपितोऽहं विधिना, परिधापितो दिव्यवस्त्राणि, भोजितः परमान्नैः, विलेपितः सुरभिविलेपनेन, भूपितो

महालङ्कारैः, दत्तं स्वयमेव विभाकरेण मनोहारि ताम्बूलं, मया त्वहमनेनेदमभिहितो यथा न सुन्दरमनुष्ठितं भवतेति, ततो मारयिष्या-
म्येनं वैरिणमिति रौद्रवितर्कपरम्परारोहयमानचेतसा न किञ्चिच्चेतितं, उत्थाय भोजनमण्डपादुपविष्टा वयमास्थानशालायां, मतिशेख-
रेण मञ्जिष्णाभिहितं—किं विदितं कुमारेण? यथा देवभूयं गतः सुगृहीतनामधेयो देवः प्रभाकरः, ततो धूनिता मया कन्धरा, कृतं वि-
भाकरेण साधु लोचनयुगलं, अभिहितं च—वयस्य! ताते परोक्षेऽधुना युष्माभिस्तातकार्यमनुष्ठेयं, तदिदं राज्यमेते वयमेताञ्च तातपा-
दप्रसादलालिताः प्रकृतयः प्रतिपन्नाः किङ्करभावं वयस्यस्य यथेष्टं नियोज्यतां, ततो वैश्वानरवैगुण्यादवस्थितोऽहं मौनेन, लङ्घितो दिवसो,
प्रदत्तं प्रादोपिकमास्थानं, तदन्ते विसर्जितराजमण्डलो निवार्य प्रियतमाप्रवेशं मया सहातिशेहनिर्भरतया महाहर्षाभ्येकस्यामेव शय्यायां
प्रसुप्तो वासभवने विभाकरनरेन्द्रः, ततो भद्रेऽगृहीतसङ्केते! तदा मया वैश्वानराहिंसाभ्यां विधुरितहृदयेन स तथाविधोऽतिस्निग्धमुग्धविश्रब्धो
विभाकरः समुत्थाय विनिपातितः पापेन, निर्गतश्चाहं परिधानद्वितीयः स्वकर्मत्रासेन, पलायितो वेगेन, निपतितोऽटव्यां, सोढानि
नानाविधदुःखानि, प्राप्तो महता ह्येतेन कुशावर्त्ते, विश्रान्तो बहिः कानने, दृष्टः कनकशेखरपरिकरेण, निवेदितः कनकचूडकनकशेख-
रयोः, चिन्तितमाभ्यां—भवितव्यमत्र कारणेन यदेकाकी नन्दिर्वर्धन इति, ततः समागतौ कतिचिदाप्रपुरुषपरिवारौ मत्समीपं, विहित-
मुचितं, स्थितौ मया सहोत्तारेके कनकशेखरः, पृष्ठमेकाकिताकारणं, मया चिन्तितं—अस्यापि न प्रतिभासिष्यते मदीयचरितं, तत्किं
कथितेन?, ततो मयाऽभिहितं—अलमनया कथया, कनकशेखरः प्राह—किं महामपि न कथ्यते?, मयोक्तं—नेति, कनकशेखरेणोक्तं—
कुमारावश्यतया कथनीयमिनरथा न भवति मे चित्ते निर्वाणं, ततो मया(दा)ऽऽदिष्टमयमुल्लङ्घयतीति चिन्तयतो मेऽन्तर्गतौ प्रज्वलितौ हिंसा-
वैश्वानरौ, समाकृष्टा कनकशेखरकटीतटाकृतान्तजिह्वाभासुराऽसिपुत्रिका, समुद्रीर्णः कनकशेखरमारणाय प्रहारः, ततः किमेतदिति प्राप्ता

येन कनकचूडादयः, शार्दूलतः कोलाहलः, स्वस्मितोऽहं कनकशेखरगुणवर्जितया देवतया, समुत्क्षिप्तः पश्यतामेव
तेषां गगनमार्गेण, नीतस्तद्विषयसन्धिदेशे, क्षिप्तोपासकवरीपाभिधानानां वीरसेनादीनां चरटानां मध्ये, दृष्टस्त्वैवोद्रीर्णप्रहारो गृहीत-
क्षुरिकः, प्रत्यभिज्ञातोऽमीभिः, पतिताः पादयोरभिहितं च तैः—देव! कोऽयं वृत्तान्तः?, न शक्तिं मया जल्पितुं, विस्मिताश्चरटाः,
आनीतमासनं, न शक्तिं मयोपेयं, ततो गता दैन्यमेते, तत्करणयोत्तम्भितोऽहं देवतया, चालितान्यङ्गानि, हृष्टस्ते वराकाः, निवेशितो-
ऽङ्गामेने, पुनरपि वृष्टः प्रस्तुतव्यतिकरः, मया विनितं—अहो यत्र यत्र ब्रजामस्तत्र तत्र वयमेतैः परतप्तिपरायणैरलीकवत्सलैर्लोकैरा-
सितुं न लभामहे, ते स्वलब्धप्रतिवचनाः पुनः पुनर्मां पृच्छन्ति स्म, ततो विस्फुरितौ मे हिसावैश्वानरौ, निपातिताः कस्तिचिश्चरटाः,
जातः फलफलः, ततो बहुत्वात्तेषां गृहीता मम हस्तादसिपुत्रिका, बद्धोऽहमात्मभयेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं दिनकरः, विजृम्भितं तिमिरं,
ममालोचितं परटैः यथा—पूर्ववैरिण एवायमस्माकं नन्दिवर्धनो येन हतः प्रवरसेनोऽधुनापि घातिता एतेनैते प्रधानपुरुषाः तथापि
प्रतिपन्नोऽस्माभिरेव स्वामिभावेन ग्रह्यापितो लोके विज्ञातमेतदेशान्तरेषु ततोऽस्य मारणे महानयशस्कारः संपद्यते, नैव बह्विवपुटलके
कथञ्चिद्धारयितुं शक्यः, तस्माद् दूरदेशं नीत्वा लाग एवास्य श्रेयानिति स्थापितः सिद्धान्तः, ततो नियन्त्रितोऽहं गङ्गामारटंश्च निबद्धो
वरेण यदनदेशे, युक्तौ मनःपवनगमनौ दृष्टमौ, प्रस्थापिताः कतिचित्पुरुषाः, खेदिता गन्त्री, गता रजन्यैव द्वादश योजनानि, ततः प्रापि-
तोऽहमनपरतप्रयाणकैः शार्दूलपुरं, त्यक्तो मलविलयाभिधाने वहिष्कानने, गताः स्वस्थानं सगन्त्रीकास्ते मनुष्याः, स्तोत्रकेलायां “अकाण्ड
“एव विजृम्भितः गुरभिपवनः, विभुः सहजोऽपि वैरानुधन्वः पशुगणैः, सुवनश्रियेव तत्समाध्यासितं काननं, समवतीर्णः समकमेव
“सर्वं भवतः, प्रमुदिता विद्वद्भगणाः, मनोहरमनुचालतालं रुण्टितं मधुकरावलीभिः, विगततापं विशेषतस्तमुदेशमुद्योतयितुमारब्धो

देवतयो-
स्यादितः
अंवरीपा-
णां पाश्व-
मुक्तिः
चङ्का शा-
दुल्लेचहिः-
कानने-
मुक्तः
केवलिस-
मवसरणं
॥ २८० ॥

“दिनकरः, तथा ममापि मनागलित इव चित्तसन्तापः, तदनन्तरं च देहभूषणप्रभाप्रवाहेन द्योतयन्तो दिक्चक्रवालं समागतास्तत्र देवाः,
 “शोधितं तैर्भूतलं, घृष्टमतिसुरभिगन्धोदकं, विमुक्तः पञ्चवर्णभनोद्धारिकुसुमप्रकरः, विरचितं विशालमतिरमणीयं मणिकुट्टिमं, विहितं
 “तस्योपरि कनककमलं, विस्तारितमुपरिष्ठादेवदूष्यवितानं, अवलम्बितास्तत्र मौक्तिकावचूलाः, ततः समुत्सुकैस्तेदैवैरवलोकितमार्गः कल्पद्रुम
 “इव यथेष्टफलदायितया कनकगिरिरिव स्थिरतया क्षीरनीरधिरिव गुणरत्नाकरतया शशधर इव शीतलेय्यतया दिनकर इव सप्रतापतया
 “चिन्तामगिरिव दुर्लभतया स्फटिक इव निर्मलतया भूभाग इव सर्वसहिष्णुतया गगनतलमिव निरालम्बनतया गन्धकरटीव वरकरिभिः
 “परिकरितः स्वप्रतिविम्बकैरिव बहुविधविनैयः समागतः केवलज्ञानदिवाकरो विवेको नामाचार्यः” समुपविष्टः कनककमले, प्रणिपत्य विहि-
 तकरमुकुला निपण्णा परिपत्, प्रारब्धं व्याख्यानं, अत्रान्तरे भगवतः प्रतापं सोढुमशक्नुवन्तौ मदीयशरीरान्निर्गतौ हिंसावैश्वानरौ, दूर-
 देशे स्थितौ मां प्रतीक्षमाणौ,—अथारिदमनो राजा, मुनिं विज्ञाय लोकतः । सपुरो निर्गतस्तस्य, गुनेर्वन्दनकाम्यया ॥ १ ॥ तथा मदन्-
 मश्रूपा, या दत्ता मम कन्यका । सापि तत्र समायाता, सहिता रतिचूला ॥ २ ॥ विहाय पञ्च चिह्नानि, भक्तिनिर्भरमानसः । राजा
 कृतोत्तरासङ्गः, प्रविष्टः सूर्यवग्रहे ॥ ३ ॥ पञ्चाङ्गप्रणिपातेन, पादयोन्यस्तमस्तकः । प्रणम्य सूरिं नौति स्म, ललोटं कृतकुञ्जलः ॥ ४ ॥
 कथम्?—“अज्ञानतिमिरोच्छेदकर नाथ दिवाकर ! । नमस्ते रागसन्तापनाशकारिनिशाकर ! ॥५॥ स्वपाददर्शनेनाद्य, नाथ ! कारुण्यसागर ! ।
 “भवता भवनिर्गोश ! पूतपपाः कृता वयम् ॥६॥ अचैव ननु जातोऽस्मि, राज्येऽद्यैव प्रतिष्ठितः । अचैव पटुकर्णोऽस्मि, पश्याम्यद्यैव च-
 “श्रुपा ॥ ७ ॥ यदद्याखिलसन्तापपापाजीर्णविरचनम् । भाग्यसंसूचकं मन्ये, संपन्नं तव दर्शनम् ॥ ८ ॥” एवं संस्तुत्य राजेन्द्रः, सूरिं
 सूदितकल्मषम् । प्रणम्य शेषसाधून्, निपण्णः शुद्धभूतले ॥ ९ ॥ स्वर्गोपवर्गपण्यस्य, सत्यंकार इवाखिलैः । गुरुभिर्गुनिभिश्चोच्चैर्धर्मलाभः

छतो नृपे ॥ १० ॥ ततः छतप्रणमेषु, शेषलोकेषु भावतः । प्रयुक्तलोकयात्रेण, गुरुणाऽऽरम्भि देशना ॥ ११ ॥ कथम्?—“भो भव्या ! भवकान्तारे, पर्यटद्विनारतम् । अत्यन्तदुर्लभो ह्येष, धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥ १२ ॥ यतः—अनादरेष संसारः, कालोऽनादिः प्रवा-
“हतः । जीवाश्चानादिकाः सर्वे, दृश्यन्ते ज्ञानचक्षुषा ॥ १३ ॥ न चैते प्राप्नुवन्तोऽसुं, धर्मं सर्वज्ञभाषितम् । कदाचिदपि पूर्वं तु, तेनैते
“भयभाजनम् ॥ १४ ॥ अथावाप्तो भवेज्जैनो, धर्मोऽमीभिः कदाचन । ततः कुतो भवोऽमीपां?, क तार्णं वह्निमीलके? ॥ १५ ॥ तस्मा-
“त्युनिश्चितं राजभ्रेतन्नास्त्यत्र संशयः । नैवावाप्तः पुरा धर्मो, जन्तुभिर्जिनदेशितः ॥ १६ ॥ एवं च स्थिते—यदाऽनादौ भवेऽमीपां, म-
“त्स्थानामिव सागरं । सदा दोलायमानानां, जीवानां दुःखसङ्कुले ॥ १७ ॥ स्वकर्मपरिणामेन, भव्यत्वरिपाकतः । मनुष्यत्वादिसामग्र्या,
“तथा कालादियोगतः ॥ १८ ॥ धन्यः सकलकल्याणजनकोऽचिन्त्यशक्तिकः । यत्र कचिद्भवेज्जीवेऽनुग्रहः पारमेश्वरः ॥ १९ ॥ स तदा
“लभते जीवो, दुर्भेदप्रन्यभेदतः । अशेषछेशनिर्णोशि, जैनेन्द्रं तत्त्वदर्शनम् ॥ २० ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततोऽसौ गृह्णिधर्मं वा, प्राप्नु-
“धर्मप्राप्तिः प्रकीर्तिता ॥ २१ ॥ लभते साधुसद्वर्धम्, सर्वदुःखविमोचकम् ॥ २२ ॥ सा चैयती भवेत्कस्य, सामग्रीयं सुदुर्लभा । राधावेधोपमानेन,
“नरे चिन्तितं नरेन्द्रेण—केवलज्ञानदिवाकरो भगवानयं, नास्त्यस्य किञ्चिदज्ञेयं, अतः पृच्छामि भगवन्तमात्मीयं संशयं, अथवा पश्य-
“त्येष भगवान्मदीयं सन्देहं जिज्ञासां वा, अतः कथयतु ममानुग्रहेण, ततो भगवता सूरिणा भव्यजनबोधनार्थमभिहितो नरेन्द्रः—महा-
“राज ! वाचा पृच्छ, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! येयं मदीयदुहिता मदनमञ्जूषा, अस्याः पद्मानुपतिसुतनन्दिवर्धनकुमाराय दानार्थं प्र-
“दितो मया जयस्यले स्फुटवचनो नाम महत्तमः, गतः कियानपि कालो, न निवृत्तोऽसौ, ततः प्रहिता मया तद्वाचोपलम्भार्थं पुरुषाः,

तैश्चागत्य निवेदितं यथा—देव ! तजयस्थलं सर्वं भस्मीभूतं द्वदग्धस्थलमात्रमधुना वर्तते, छिन्नमण्डलं च तत्, तेन न विद्यन्ते प्रत्यासन्ना-
न्यन्यग्रामनगराणि, अरण्यग्रायः सोऽधुना देशो वर्तते, तथा वार्त्तामात्रमपि नास्माभिरुपलब्धं कथं तत्तथाभूतं संजातमिति, ततो मया
चिन्तितं—हा कष्टमहो कष्टं, किं पुनरत्र कारणं?, किमकाण्ड एव तत्रोत्पाताङ्गारवृष्टिर्निपतिता? किं वा पूर्वविरुद्धदेवेन भस्मीकृतं नगरं?
उत मुनिना केनचित्कोपाग्निना दग्धं? आहोस्वित् क्षेम(त्र)बहिना चौरादिभिर्वा?, ततश्चाविज्ञातपरमार्थः ससन्देहः शोकापन्नश्च स्थितोऽहमे-
तावन्तं कालं, अधुना भगवति दृष्टे संजातः शोकापनोदः, स सन्देहः पुनरद्यापि मे नापगच्छति, तमपनयतु भगवानिति, भगवताऽभि-
हितं—महाराज ! पश्यसि त्वमेनं पर्यदः प्रत्यासन्नं नियञ्चितं पञ्चाद्राहुबन्धेन निबद्धवक्त्रविवरं तिरस्त्रीनं पुरुषं?, नृपतिनाऽभिहितं—सुष्टु
पद्यामि, भगवानाह—महाराज ! एतेन भस्मीकृतं नगरं, नृपतिराह—भदन्त ! कोऽयं पुरुषः?, भगवानाह—महाराज ! स एवायं तव
जामाता नन्दिवर्धनकुमारः, नृपतिराह—कथं पुनरनेनेदमीदृशं व्यवसितं? किमिति वाऽयमेवंविधावस्थोऽधुना वर्तते?, ततः कथितो भग-
वता स्फुटवचनविरोधादिकश्चरदमनुष्यपरित्यागपर्यवसानः सर्वोऽपि नरपतये मदीयवृत्तान्तः, तमाकर्ण्य विस्मितो राजा परिपञ्च, नृपतिना
चिन्तितं—किं छोटयाम्यस्य वदनं?, करोमि मुत्कलं बाहुयुगलं, अथवा नहि नहि, निवेदितमेवास्य चरितं भगवता, तदेव मुत्कलोऽस्मा-
कमपि केनचिदकाण्डविडुरसम्पादनेन धर्मकथाश्रवणविघ्नहेतुः स्यात्, तस्मात्तावदयं यथान्यासमेवास्तां, पञ्चादुचितं करिष्यामः, अस्यानं
चैव करुणायाः यस्येदृशं चरितं, तदधुना तावदपरं भगवन्तं सन्देहं प्रश्रयामः, ततोऽभिहितं नृपतिना—भदन्त ! नन्दिवर्धनकुमारोऽस्मा-
भिरेवंगुणः समाकर्णितः, यदुत—वीरो दक्षः स्थिरः प्राज्ञो, महासत्त्वो दृढव्रतः । रूपवान्नयमार्गज्ञः, सर्वशास्त्रविशारदः ॥१॥
गुणानां निकपस्थानं, प्रख्यातपरपरौरुषः । अतोऽनेन महापापं, कथं चेष्टितमीदृशम्? ॥२॥ सूरिणाऽभिहितं राजन्नास्य दोषस्तपस्विनः ।

कृतो नृपे ॥ १० ॥ ततः कृतप्रणामेषु, शेषलोकेषु भावतः । प्रयुक्लोकयात्रेण, गुरुणाऽऽरम्भि देशना ॥ ११ ॥ कथम्?—“भो भव्या!
 “भवकान्तारे, पर्यटद्विरत्नारतम् । अत्यन्तदुर्लभो ह्येष, धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥ १२ ॥ यतः—अनादिरेष संसारः, कालोऽनादिः प्रवा-
 “हतः । जीवाश्चानादिकाः सर्वे, दृश्यन्ते ज्ञानचक्षुषा ॥ १३ ॥ न चैते प्राप्नुवन्तोऽमुं, धर्मं सर्वज्ञभाषितम् । कदाचिदपि पूर्वं तु, तेनैते
 “भयभाजनम् ॥ १४ ॥ अथावासो भवेजैनो, धर्मोऽमीभिः कदाचन । ततः कुतो भवोऽमीपां?, क तार्णं वह्निमीलके? ॥ १५ ॥ तस्मा-
 “त्युनिश्चितं राजप्रेतश्चास्त्यत्र संशयः । नैवावाप्तः पुरा धर्मो, जन्तुभिर्जितदेशितः ॥ १६ ॥ एवं च स्थिते—यदाऽनादौ भवेऽमीपां, म-
 “त्स्यानामिव सागरं । सदा दोलायमानानां, जीवानां दुःखसङ्कुले ॥ १७ ॥ स्वकर्मपरिणामेन, भव्यत्वपरिपाकतः । मनुष्यत्वादिसामग्र्या,
 “तथा फालादियोगतः ॥ १८ ॥ धन्यः सकलकल्याणजनकोऽचिन्त्यशक्तिकः । यत्र कचिद्भवेज्जीवेऽनुग्रहः पारमेध्वरः ॥ १९ ॥ स तदा
 “लभते जीवो, दुर्भेदप्रन्थिभेदतः । अशेषश्रेयानिर्णाशि, जैनेन्द्रं तत्त्वदर्शनम् ॥ २० ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततोऽसौ गृह्णिधर्मं वा, प्राप्नु-
 “याञ्जिनभाषितम् । लभते साधुसद्धर्मं, सर्वदुःखविमोचकम् ॥ २१ ॥ सा चेयती भवेत्कस्य, सामग्रीयं सुदुर्लभा । राधावेधोपमानेन,
 “धर्मप्राप्तिः प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ तदत्र लब्धे सद्धर्मे, कुरुष्वं यत्नमुत्तमम् । अलब्धस्य तु लाभार्थं, घटव्यसिंह हे जनाः! ॥ २३ ॥” अत्रा-
 न्तरे चिन्तितं नरेन्द्रेण—केवलज्ञानदिवाकरो भगवानयं, नास्त्यस्य किञ्चिदज्ञेयं, अतः पृच्छामि भगवन्तमात्मीयं संशयं, अथवा पश्य-
 लेय भगवान्मदीयं सन्देहं जिज्ञासां वा, अतः कथयतु ममानुग्रहेण, ततो भगवता सूत्रिणा भव्यजनबोधनार्थमभिहितो नरेन्द्रः—महा-
 राज! वाचा पृच्छ, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त! येयं मदीयदुहिता मदनमखूपा, अस्याः पद्मनृपतिसुतनन्दिवर्धनकुमाराय दानार्थं प्र-
 हितो मया जयस्यले स्फुटवचनो नाम महत्तमः; गतः कियानपि कालो, न निवृत्तोऽसौ, ततः ग्रहिता मया तद्द्वार्तोपलम्भार्थं पुरुषाः,

जयस्य-
लीयप्रश्नः

॥ २८२ ॥

धर्मदौर्ल-
भ्ये देशना

वर्धनकुमारस्य दोषगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अयं स्वरूपेण स्थानभनन्तज्ञानस्य भाजनभनन्तदर्शनस्य पात्रभनन्तवीर्यस्य निलयभनन्तसुखस्य कुलभवनमपरिमितगुणानां, न चेदृशमात्मस्वरूपमद्याप्येव वराको लक्षयति, तेनानयोः पापभार्योवयस्योः स्वरूपविपर्यासकारिणोर्वेशे वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्वं मस्माभिः श्रुतमासीद्वक्तव्यं—यदुतानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दिनं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोषितं नगरं, वर्धमानेन पुनराह्लादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भारः, प्रतापेन वशीकृतं भूषण्डलं, निर्जिताः शत्रवः, गृहीता जयपताका, समुल्लसितो यशःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितः सुखामृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापभार्योवयस्यौ ? यदिमौ दुःखपरम्पराकारणभूताविति ? भगवताऽभिहितं—महाराज ! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं तत् ? भगवतोक्तं—पुण्योदयो नाम सहचरः, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेपामेपामनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननीनां प्रयोजनविशेषाणां संपन्नः कारणं, केवलं महामोहवशात् लक्षितोऽनेन नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः, पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्याणकदम्बकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं भूतदिलेखमेव मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदयः, नष्टो गृहीत्वैकां दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां संपादितमिति, नृपतिराह—भदन्त ! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्यां सह सम्बन्धस्य ? भगवताऽभिहितं—अनादिपरिचितावस्थेभौ हिंसावैश्वानरौ, केवलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽयं नन्दिवर्धनकुमारः ? भगवानाह—वाढं, नृपतिराह—वत्किमित्ययं पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्धः ? भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, अतो नात्रास्था

तादृगुणगणोपेतः, स्वरूपेणैव वर्तते ॥ ३ ॥ राजाह ननु कस्यायं, दोषो ? नाथ ! निवेद्यताम् । यद्येवमात्मरूपेण, निर्दोषो नन्दिर्वर्धनः ॥ ४ ॥ ततो गुरुणाऽभिहितं—यदेतदृश्यते दूरवर्त्तिं कृष्णरूपं मानुषद्वयं, अस्यैव समस्तोऽपि दोषः, ततो नरपतिना विस्तारितं मद्-भिमुखमीक्षणयुगलं, निरूपितं बृहतीं चेलां तन्मानुषद्वयं, गदितं चानेन—भगवन्नेकोऽत्र मनुष्यो द्वितीया नारीति लक्ष्यते, भगवताऽ-भिहितं—सम्यगवधारितं महाराजेन, नृपतिराह—भदन्त ! कोऽयं मनुजः ? भगवताऽभिहितं—एष महामोहस्य पौत्रको द्वेपगजेन्द्रस्य गुरुरपियेकितानन्दनो वैश्वानरोऽभिधीयते, अस्य हि जननीजनकाभ्यां प्रथमं क्रोध इति नाम प्रतिष्ठितं, पश्चात्स्वगुणैरस्य परिजनसकाशादिवं द्वितीयं वैश्वानर इति प्रियनामकं संपन्नं, नृपतिराह—तर्हि नारी केयं ? भगवताऽभिहितं—एषा द्वेपगजेन्द्रप्रतिचक्षुस्य दुष्टाभिसन्धिनरेन्द्रस्य निष्करुणताया महादेव्या दुहिता हिंसोच्यते, नृपतिनाऽभिहितं—अनेन नन्दिर्वर्धनकुमारेण सहानयोः कः सम्बन्धः ? भगवानाह—अस्मान्तरङ्गे एते मित्रभार्ये भवतः, “अनयोश्च समर्पितहृदयोऽयं न गणयति स्वकमर्थानर्थं नापेक्षते धर्माधर्मं न लक्षयति भक्ष्याभक्ष्यं नाकल-“यति पेयापेयं न जानीते वाच्यावाच्यं नावगच्छति गम्यागम्यं न बुध्यते हिताहितविभागं, ततो विस्मरन्ति स्वभ्यस्ता अपि समस्ता गुणाः, “क्षणमात्रेण परावर्तते निःशेषदोषपुञ्जतयाऽस्यात्मा, ततो महाराज ! नन्दिर्वर्धनेनानेन चालकाले कदर्थिता निरपराधा दारकाः, खलीकृतः “कलोपाध्यायसाडितो हितोपदेशदायकोऽपि विदुरः, तथा तरुणेन सता घातिताः प्राणिसंघाताः, विहिता महासङ्ग्रामा, जनितो जगत्स-“न्तापः, परमोपकारिणौ धान्यवावपि मारयितुमारब्धौ, तिरस्कृतौ कनकचूडकनकशेखरौ, तदाराप्युनर्यदनेनाचरितं स्फुटवचनेन सहाकाण्ड-“भण्डनं तन्मारणं च, तथा जननीजनकसहोदरभंगिनीप्रियभार्यादिव्यापादानं नगरदहनं स्नेहनिर्भरमित्रभृत्यनिपातनं च तन्निवेदितमेव “गुप्ताकं, स एष महाराज ! समस्तोऽयनयोरेव पापयोर्हिंसावैश्वानरयोरस्य भार्यावयस्ययोर्दोषसंघातो” न पुनः स्वयमस्य तपस्विनो नन्दि-

वर्धनकुमारस्य दोषगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अयं स्वरूपेण स्थानमनन्तज्ञानस्य भाजनमनन्तदर्शनस्य पात्रमनन्तवीर्यस्य निलयनमनन्तसुखस्य कुलभवनमपरिमितगुणानां, न चेदृशमात्मस्वरूपमद्याप्येव वराको लक्षयति, तेनानयोः पापभार्यावयस्योः स्वरूपविपर्ययसकारिणोर्वेशे वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्व-मस्माभिः श्रुतमासील्लोकवार्त्तया—यदुतानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दिनं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोपितं नगरं, वर्धमानेन पुनराढ्यादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भारः, प्रतापेन वशीकृतं भूमण्डलं, निर्जिताः शत्रवः, गृहीता जयपताका, समु-ल्लसितो यशःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितः सुखाधृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापभार्यावयस्यौ ? यदिमौ दुःखपर-म्पराकारणभूताविति ?, भगवताऽभिहितं—महाराज ! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं तत् ?, भगवतोक्तं—पुण्योदयो नाम सहचरः, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेपापमनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननादीनां प्रयोजनविशेषाणां संपन्नः कारणं, केवलं महामोहवशात् लक्षितोऽनेन नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः; पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्या-णकदम्बकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं भमैतदित्येवमेव मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदयः, नष्टो गृहीत्वैकां दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां संपादितमिति, नृपतिराह—भदन्त ! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्यां सह सम्बन्धस्य ?, भगवताऽभिहितं—अनादिपरिचितावस्येमौ हिंसावैश्वानरौ, के-वलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽयं नन्दिवर्धनकुमारः ?, भगवानाह—वाढं, नृपतिराह—तत्किमित्ययं पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्धः ?, भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, अतो नात्रास्था

“चिन्तारत्नस्य काचेन, यावत्तावद्गुणान्तरम् ॥ ६ ॥ एवं च ज्ञातमाहात्म्यैः, संसारे ब्रूहि तत्त्वतः । ईदृशधर्मसम्प्राप्तिर्भूय ! केनोपमीय-
 “ताम् ? ॥ ७ ॥ एवं स्थिते—एनं संसारविस्तारं, विलङ्घ्य कथमप्यदः । मानुष्यं प्राप्य दुष्प्रापं, राधावेधोपमं जनः ॥ ८ ॥ यो जैनमपि
 “संप्राप्य, शासनं कर्मनाशनम् । हिंसाक्रोधादिपापेषु, रज्यते मूढमानसः ॥ ९ ॥ स हारयति काचेन, चिन्तामणिमनुत्तमम् । करोत्यङ्गा-
 “रखाणिज्यं, दग्ध्वा गोशीर्षचन्दनम् ॥ १० ॥ युगम् । भिनत्ति नावं मूढात्मा, लोहार्यं स महोदधौ । सूत्रार्थं दारयत्युच्चैर्बह्वैर्यं रत्नमुत्त-
 “मम् ॥ ११ ॥ प्रदीपयति कीलार्थं, देव ! द्रोणीं महत्तमाम् । रत्नस्थाल्यां पचलान्त्वलकं मोहदोषतः ॥ १२ ॥ सौवर्णलाङ्गलाग्रेण, लि-
 “खित्वा वसुधां तथा । अर्कवीजं वपलेप, चूतार्थं मूढमानसः ॥ १३ ॥ छित्त्वा कर्पूरखण्डानि, कोद्रवाणां समन्ततः । श्रुतिं विधत्ते मूढो-
 “ऽयमहंसश्रुतिकः किल ॥ १४ ॥ यतः—हिंसाक्रोधादिपापेषु, जन्तोरासक्तचेतसः । सद्धर्मोऽयं जितेन्द्रोक्तो, दूरादूरेण गच्छति ॥ १५ ॥
 “सद्धर्मरहितश्चासौ, पापपूरितमानसः । न मोक्षमार्गलेशेन, कथञ्चिदपि युज्यते ॥ १६ ॥ ततो जानन्नपि वलापुनर्भूमिं भवोदधौ । नि-
 “र्बोलं याति मोहान्धो, ययाऽयं नन्दिवर्धनः ॥ १७ ॥” नृपतिनाऽभिहितं—भगवंस्तस्य नन्दिवर्धनस्य किमियताऽपि प्रपञ्चेन कथ्यमाने
 स्वसंबेदनसंसिद्धेऽपि निजचरिते संजातः प्रबोधः ? , भगवताऽभिहितं—महाराज ! न केवलमस्यं प्रतिबोधाभावः, किं तर्हि ? , मयि कथ-
 यति प्रत्युतास्य महानुद्वेगो वर्तते, नृपतिराह—किमभव्योऽयं ? , भगवतोक्तं—तामन्यः, किं तर्हि ? , भव्य एव, केवलमधमस्यैव वैश्वानरस्य
 दोषो यन्मदीयवचनं न प्रतिपद्यते, यतोऽयमनन्तोऽनुबन्धोऽस्येति कृत्वा अनन्तानुबन्धीति तृतीयनाम्ना मुनिभिर्गीयते, ततोऽत्र विद्यमाने न
 मुत्प्राप्यते मदीयवचनं उत्पादयत्यरतिं जनयति कलमलकं, ततः कुतोऽस्य तपस्विनः प्रबोधः ? , पर्यटितव्यमद्याप्यनेन नन्दिवर्धनेनास्य वै-
 श्वानरस्य प्रसादादपरापरस्थानेषु दुःखमनुभवताऽनन्तं कालं, प्राप्तव्या च वैरपरम्परा, नृपतिराह—भदन्त ! महारिपुरेषोऽस्य वैश्वानरः,

वर्धनकुमारस्य दोषगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अयं स्वरूपेण स्थानमनन्तज्ञानस्य भाजनमनन्तदर्शनस्य पात्रमनन्तवीर्यस्य निलयनमनन्तसुखस्य कुलभयनमपरिमितगुणानां, न चेदशमात्मस्वरूपमद्याप्येव वराको लक्षयति, तेनानयोः पापभार्यावयस्ययोः स्वरूपविपर्ययासकारिणोर्विशो वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्व-
मस्माभिः श्रुतमासील्लोकवार्त्तया—यदुत्तानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दिनं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोषितं नगरं, वर्धमानेन पुनराह्लादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भारः, प्रतापेन वशीकृतं भूमण्डलं, निर्जिताः शत्रवः, गृहीता जयपताका, समु-
ल्लसितो यदाःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितः सुखामृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापभार्यावयस्यौ ? यदिमौ दुःखपर-
म्पराकारणभूताविति ?, भगवताऽभिहितं—महाराज ! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं
तत् ?, भगवतोक्तं—पुण्योदयो नाम सहचरः, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेयामेयामनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननादीनां
प्रयोजनविशेषाणां संपन्नः कारणं, केवलं महामोहवशात् नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः, पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्या-
णकन्दन्धकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं ममैतदित्येवमेव मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदयः, नष्टो गृहीत्वैकां
दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां संपादितमिति, नृपतिराह
—भदन्त ! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्यां सह सम्बन्धस्य ?, भगवताऽभिहितं—अनादिपरिचितावस्येमौ हिंसावैश्वानरौ, के-
वलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽयं नन्दिवर्धनकुमारः ?, भगवानाह—
यादं, नृपतिराह—तत्किमित्ययं पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्धः ?, भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, अतो नात्रास्था

तादृगुणगणोपेतः, स्वरूपेणैव वर्तते ॥ ३ ॥ राजाह ननु कस्यायं, दोषो? नाथ! निवेद्यताम् । यद्येवमात्सरूपेण, निर्दोषो नन्दिर्वर्धनः ॥ ४ ॥ ततो गुरुणाऽभिहितं—यदेतद्दृश्यते दूरवर्त्तिं कृष्णरूपं मानुषद्वयं, अस्यैव समस्तोऽपि दोषः, ततो नरपतिना विस्तारितं मद-भियुत्पत्तीक्षणयुगलं, निरूपितं दृष्टतीं वेलं तन्मानुषद्वयं, गदितं चानेन—भगवन्नेकोऽत्र मनुष्यो द्वितीया नारीति लक्ष्यते, भगवताऽ-भिहितं—सम्यगवधारितं महाराजेन, नृपतिराह—भदन्त! कोऽयं मनुष्यः?, भगवताऽभिहितं—एष महामोहस्य पौत्रको द्वेषगजेन्द्रस्य ममुरयियेफितानन्दनो वैश्वानरोऽभिधीयते, अस्य हि जननीजनकाभ्यां प्रथमं क्रोध इति नाम प्रतिष्ठितं, पञ्चात्स्वगुणैरस्य परिजनसकाशादिदं द्वितीयं वैश्वानर इति प्रियनामकं संपन्नं, नृपतिराह—तर्हि नारी केयं?, भगवताऽभिहितं—एषा द्वेषगजेन्द्रप्रतिवद्धस्य दुष्टाभिसन्धिनेन्द्रस्य निष्करुणताया महादेव्या दुहिता हिंसोच्यते, नृपतिनाऽभिहितं—अनेन नन्दिर्वर्धनकुमारेण सहानयोः कः सम्बन्धः?, भगवानाह—अस्यान्तरङ्गे एते मित्रभार्ये भवतः, “अनयोश्च समर्पितहृदयोऽयं न गणयति स्वकमर्थानर्थं नापेक्षते धर्माधर्मं न लक्षयति भक्ष्याभक्ष्यं नाकल-“यति पेयापेयं न जानीते वाच्यावाच्यं नावगच्छति गन्यागम्यं न बुध्यते हिताहितविभागं, ततो विस्मरन्ति स्वभ्यस्ता अपि समस्ता गुणाः, “क्षणमात्रेण परावर्तते निःशेषदोषपुञ्जतयाऽस्यात्मा, ततो महाराज! नन्दिर्वर्धनेनानेन बालकाले कदर्थिता निरपराधा दारकाः, खलीकृतः “श्लोपाध्यायस्तादितो हितोपदेशदायकोऽपि विदुरः, तथा तरुणेन संता घातिताः प्राणिसंघाताः, विहिता महासङ्क्रामा, जनिता जगत्स-“न्तापः, परमोपकारिणौ यान्धवावपि मारयितुमारब्धौ, तिरस्कृतौ कनकचूडकनकशेखरौ, तदारात्पुनर्यदनेनाचरितं स्फुटवचनेन सहाकाण्ड-“भण्डनं तन्मारणं च, तथा जननीजनकसहोदरभंगिनीश्रियभार्यादिव्यापादानं नगरदहनं खेहनिर्भरमित्रभृत्यनिपातनं च तन्निवेदितमेव “पुष्पाकं, स एष महाराज! समस्तोऽप्यनयोरेव पापयोर्हिंसावैश्वानरयोरस्य भार्यावयस्योर्दोषसंघातो” न पुनः स्वयमस्य तपस्विनो नन्दि-

भगवतोक्तं—पर्याप्तमियस्या महारिपुतया, नृपतिराह—किमस्यैवायं वयस्यः ? किं वाऽन्येषामपि जन्तूनां ? भगवानाह—यदि महाराज ! स्फुटं प्रश्नयसि ततस्तथा ते कथयामि यथा पुनः प्रष्टव्यमिदं न भवति, नृपतिराह—अनुग्रहो मे, भगवताऽभिहितं—इह सर्वेषां जीवानां प्रत्येकं त्रीणि कुटुम्बकानि, तद्यथा—क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तिज्ञानदर्शनवीर्यसुखसत्यशौचतपःसन्तोषादीनि यत्र गृहमातुषाणि तदिदमेकं कुटुम्बकं, तथा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषमोहाज्ञानशोकभयाविरतिप्रभृतयो यत्र बान्धवाः तदिदं द्वितीयं कुटुम्बकं, तथा शरीरं तदुत्पादकौ स्त्रीपुरुषावन्ये च तथाविधा लोका यत्र सम्बन्धिनः तदिदं तृतीयं कुटुम्बकं, कुटुम्बत्रितयद्वारेण चासंख्याताः स्वजनवर्गा भवन्ति, तत्र यदिदमाद्यं कुटुम्बकमेतज्जीवानां स्वाभाविकमनाद्यपर्यवसितं हितकरणशीलमाविर्भावतिरोभावधर्मकमन्तरङ्गं च वर्तते मोक्षप्राप्तं च, यतः प्रकृत्यैवेदं जीवमुपरिष्ठान्नयति, यत्पुनरिदं द्वितीयं कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकं, तथाऽव्यविज्ञातपरमार्थैर्जन्तुभिर्गृहीतं तद्वाढतरं स्वाभाविकमिति, तदनाद्यपर्यवसितमभव्यानां अनादि सपर्यवसितं केषाञ्चिद्भव्यानां, एकान्तेनाहितकरणशीलमाविर्भावतिरोभावधर्मकमन्तरङ्गं च वर्तते संसारकारणं च, यतः प्रकृत्यैवेदं जीवमधस्तात्पातयति, यत्पुनरिदं तृतीयं कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकमेव, तथा सादि सपर्यवसितमनियतसद्भावं च, यथाभव्यतया हिताहितकरणशीलमुत्पत्तिविनाशधर्मकं बहिरङ्गं च वर्तते, तथाभव्यतया संसारकारणं मोक्षकारणं वा भवति, यतो बाहुल्येन द्वितीयकुटुम्बकस्यावष्टम्भकारकमिदं अतः संसारकारणं, यदि पुनः कथञ्चिदाद्यं कुटुम्बकमनुवर्तते ततो जीवस्येदमप्याद्यकुटुम्बकपोषणे सहायं स्यात्, ततश्च मोक्षकारणतां प्रतिपद्यते, तदेवं स्थिते महाराज ! यदिदं द्वितीयं कुटुम्बकमस्य मध्ये सर्वेषां संसारिजीवानामेव वैश्वानरो वयस्यस्तथेयमपि हिंसा भार्यो विद्यत एव, नात्र सन्देहो विधेयः, नृपतिराह—भदन्त ! यदीदमाद्यं कुटुम्बकं स्वाभाविकं हितकरणशीलं मोक्षकारणं च तत्किमितीमे जीवा गाढं नेदमाद्रियन्ते ? यदि चेदं द्वितीयकुटु-

विधेया, नृपतिनोक्तं—भदन्त ! तत्परमार्थः कुतस्त्योऽयमवधार्यतां?, भगवताऽभिहितं—असंव्यवहारनगरवास्तव्यः कुटुम्बिकोऽयं संसारिजीवनाया कर्मपरिणाममहाराजदेशेन लोकस्थितिनियोगसुररीकृत्य स्वभार्यया भवितव्यतया ततो नगरान्निःसारितोऽपरापरस्यानेषु पर्यटनं धार्यत इत्यवधारणीयं, नृपतिराह—भदन्त ! कथमेतदिति सप्रपञ्चामस्य वक्तव्यतां श्रोतुमिच्छामि, भगवानाह—महाराज ! आकर्ण्य, ततः कथितो भगवता समस्तोऽपि विस्तरेण मदीयव्यतिकरः, ततः क्षुण्णतया भगवद्दर्शनेऽरिदमनस्य विमलतया बोधस्य प्रत्यायकतया भगवद्वचनस्य लघुकर्मतया जीवस्य प्रत्यासन्नतया महाकल्याणस्य परिस्फुरितमस्य हृदये—अये ! भगवता विमलकेवलालोकेनोपलभ्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्य सम्यन्धी भवप्रपञ्चोऽयमेनेन व्याजेन प्रतिपादितः, ततोऽभिहितमेनेन—भदन्त ! ययैव मयाऽवधारितं तथैवेदमुतान्येति, भगवानाह—महाराज ! तथैव, मार्गानुसारिणी हि भवतो बुद्धिः, तत्कुतस्तत्रान्यान्याभावः?, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! तत्किमस्यैव नन्दिवर्धनकुमारस्यायं धृत्तान्तः? किंवाऽन्येषामपि प्राणिनामिति?, भगवानाह—महाराज ! सर्वेषां संसारोदरविवरवर्तिनामसुमतामेप व्यतिकरः प्रायेण समानो वर्तते, तथाहि—“स्थिताः सर्वेऽप्येतेऽनादिकं कालं प्राप्योऽसांव्यवहारिकजीवराशिमध्ये, तत्र च निवसतामेतेयामेत “एव क्रोधमानमायालोभास्त्रवद्वारादयोऽन्तरङ्गः परिजनः, यावन्तश्चागमप्रतिपादितानुष्ठानवलेन जीवाः सिध्यन्ति तावन्त एवासांव्यवहार-“रिक्जीवराशिमध्यादागच्छन्तीति केवलिवचनं, ततो निर्गताश्चैतेऽपि सर्वे जीवाः, विडम्बिता भूयांसं कालमेकेन्द्रियेषु, विनाटिता विक-“लेन्द्रियेषु, विगोपिताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजेषु, कंदर्थिता नानाविधानन्तदुःखैः, कारिता बहुविधरूपाणि संततमपरापरभवप्रायोग्यकर्म-“तालविपाकोदयद्वारेण भवितव्यतया, भ्रमिताश्चारघट्टघटीयन्न्यायेन सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकट्टयिव्यमेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय-“चतुरिन्द्रियसंन्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजलचरजलचरस्थलचरादिभेदविवर्तेन सर्वस्थानेषु प्रत्येकमनन्तवाराः, ततः कैश्चिज्जीवैः कथञ्चि-

भगवतोक्तं—पर्याप्तमित्या महारिपुतया, नृपतिराह—किमस्यैवायं वयस्यः ? किं वाऽन्येषामपि जन्तूनां ? भगवानाह—यदि महाराज ! स्पृष्टं प्रश्नयसि ततस्तथा ते कथयामि यथा पुनः प्रष्टव्यमिदं न भवति, नृपतिराह—अनुग्रहो मे, भगवताऽभिहितं—इह सर्वेषां जीवानां प्रत्येकं त्रीणि कुटुम्बकानि, तद्यथा—क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्त्विज्ञानदर्शनवीर्यसुखसत्यशौचतपःसन्तोषादीनि यत्र गृहमानुषाणि तदिदमेकं कुटुम्बकं, तथा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषमोहाज्ञानशोकभयाविरतिप्रभृतयो यत्र बान्धवाः तदिदं द्वितीयं कुटुम्बकं, तथा शरीरं तदुत्पादकौ स्त्रीपुरुषावन्ये च तथाविधा लोका यत्र सम्बन्धिनः तदिदं तृतीयं कुटुम्बकं, कुटुम्बत्रितयद्वारेण चासंख्याताः स्वजनवर्गो भवन्ति, तत्र यदिदमाद्यं कुटुम्बकमेतज्जीवानां स्वाभाविकमनाद्यपर्यवसितं हितकरणशीलमाविर्भावधर्मकमन्तरङ्गं च वर्तते मोक्षप्राप्त्यर्थं च, यतः प्रकृत्यैवेदं जीवमुपरिष्ठात्रयति, यत्पुनरिदं द्वितीयं कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकं, तथाऽप्यविज्ञातपरमार्थैर्जन्तुभिर्गृहीतं तद्गाढतरं स्वाभाविकमिति, तदनाद्यपर्यवसितमभव्यानां अनादि सपर्यवसितं केपाश्चिद्भव्यानां, एकान्तेनाहितकरणशीलमाविर्भावतिरोभावधर्मकमन्तरङ्गं च वर्तते संसारकारणं च, यतः प्रकृत्यैवेदं जीवमधस्तात्पातयति, यत्पुनरिदं तृतीयं कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकमेव, तथा सादि सपर्यवसितमनियतसद्भावं च, यथाभव्यतया हिताहितकरणशीलमुत्पत्तिविनाशधर्मकं वहिरङ्गं च वर्तते, तथाभव्यतया संसारकारणं मोक्षकारणं वा भवति, यतो बाहुल्येन द्वितीयकुटुम्बकस्यावष्टम्भकारकमिदं अतः संसारकारणं, यदि पुनः कथञ्चिदाद्यं कुटुम्बकमनुवर्तते ततो जीवस्येदमप्याद्यकुटुम्बकघोषणे सहायं स्यात्, ततश्च मोक्षकारणतां प्रतिपद्यते, तदेवं स्थिते महाराज ! यदिदं द्वितीयं कुटुम्बकमस्य मध्ये सर्वेषां संसारिजीवानामेव वैश्वानरो वयस्यस्तथेयमपि हिंसा भार्या विद्यत एव, नात्र सन्देहो विधेयः, नृपतिराह—भदन्त ! यदीदमाद्यं कुटुम्बकं स्वाभाविकं हितकरणशीलं मोक्षकारणं च तत्किमितीमे जीवा गाढं नेदमाद्रियन्ते ? यदि चेदं द्वितीयकुटु-

“चिन्तारत्रस्य काचेन, यावत्तावदुणान्तरम् ॥ ६ ॥ एवं च ज्ञातमाहात्म्यैः, संसारे ब्रूहि तत्त्वतः । ईदृशधर्मसम्प्राप्तिर्भूष ! केनोपमीय-
“ताम् ? ॥ ७ ॥ एवं स्थिते—एनं संसारविस्तारं, विलङ्घ्य कथमप्यदः । मानुष्यं प्राप्य दुष्प्रापं, राधावेधोपमं जनः ॥ ८ ॥ यो जैनमपि
“मंप्राप्य, शासनं कर्मनाशनम् । हिंसाक्रोधादिपापेषु, रज्यते मूढमानसः ॥ ९ ॥ स हारयति काचेन, चिन्तामणिमनुत्तमम् । करोत्यङ्गा-
“रस्याणिज्यं, दग्ध्वा गोदीर्प्यचन्दनम् ॥ १० ॥ युग्मम् । भिनत्ति नावं मूढात्मा, लोहार्यं स महोदधौ । सूत्रार्थं दारयत्युच्चैर्बद्धै र्वसुत्त-
“मम् ॥ ११ ॥ प्रदीपयति कीलार्थं, देव ! द्रोणीं महत्तमाम् । रक्ताम्लखलकं मोहदोषतः ॥ १२ ॥ सौवर्णलाङ्गलाम्रेण, लि-
“खित्वा वसुधां तथा । अर्कबीजं वप्लेप, चूतार्थं मूढमानसः ॥ १३ ॥ छित्त्वा कर्पूरखण्डानि, कोद्रवाणां समन्ततः । द्युतिं विधत्ते मूढो-
“ऽयमहंसधुतिकः किल ॥ १४ ॥ यतः—हिंसाक्रोधादिपापेषु, जन्तोरासक्तचेतसः । सद्धर्मोऽयं जिनेन्द्रोक्तो, दूरादूरेण गच्छति ॥ १५ ॥
“नद्धर्मरहितश्चासौ, पापपूरितमानसः । न मोक्षमार्गलेशेन, कथञ्चिदपि युज्यते ॥ १६ ॥ ततो जानन्नपि बलात्पुनर्भूमि भवोदधौ । नि-
“र्बोलं याति मोहान्धो, यथाऽयं नन्दिवर्धनः ॥ १७ ॥” नृपतिनाऽभिहितं—भगवंस्तस्य नन्दिवर्धनस्य किमियंताऽपि प्रपञ्चेन कथ्यमाने
स्वमयेदनसंसिद्धेऽपि निजचरिते संजातः प्रबोधः ? भगवताऽभिहितं—महाराज ! न केवलमस्य प्रतिबोधाभावः, किं तर्हि ? मयि कथ-
यति प्रत्युतास्य महाबुद्धेर्गो वर्तते, नृपतिराह—किमभव्योऽयं ? भगवतोक्तं—नाभव्यः, किं तर्हि ? भव्य एव, केवलमधमस्यैव वैश्वानरस्य
दीपो यन्मदीयवचनं न प्रतिपद्यते, यतोऽयमनन्तोऽनुबन्धोऽस्येति कृत्वा अनन्तानुबन्धीति तृतीयनाम्ना मुनिभिर्गीयते, ततोऽत्र विद्यमाने न
मुरायते मदीयवचनं उत्सादयत्यरतिं जनयति कलमलकं, ततः कुतोऽस्य तपस्विनः प्रबोधः ? पर्यटितव्यमद्याप्यनेन नन्दिवर्धनेनास्य वै-
श्वानरस्य प्रसादादपरापरस्थानेषु दुःखमनुभवताऽनन्तं कालं, प्राप्तव्या च नैरपरम्परा, नृपतिराह—भदन्त ! महारिपुरेयोऽस्य वैश्वानरः,

नन्दिवर्ध-
नस्य बो-
धाभावः

॥ २८८ ॥

द्वितीय-
त्यागे तृती-
यत्यागस्य
सफलता

राज्ञोऽति-
निर्घृण-
कर्मच्छा

॥ २९३ ॥

सूरिराह—महाराज ! सम्यग्ज्ञातमिदं त्वया ! महामोहं विना को वा, कुर्यादेवं सकर्णकः ? ॥ ३२ ॥ राजाऽह—यो न शक्नोति, कर्तुं नाथ ! निवर्हणम् । द्वितीयस्य कुटुम्बस्य, कथञ्चिच्छक्तिविभ्रमात् ॥ ३३ ॥ तृतीयस्य परित्यागात्तस्य किं जायते फलम् । यथोक्तं ? यदि वा नेति, तथेदं प्रविवेचय ॥ ३४ ॥ सूरिराह—महाराज !, यो न हन्ति द्वितीयकम् । तृतीयत्यजनं तस्य, नूनमात्मविहम्बनम् ॥ ३५ ॥ तृतीयं हि परित्यज्य, यदि हन्यान्निराकुलः । द्वितीयमेवं तस्यागः, सफलो विफलोऽन्यथा ॥ ३६ ॥ नृपतिनाऽभिहितम्—भदन्त ! यद्येवं ततः—भवप्रपञ्चं विज्ञाय, महाघोरं सुदुस्तरम् । अवाप्य मानुषं जन्म, संसारेऽत्यन्तदुर्लभम् ॥ ३७ ॥ अनन्तानन्दसंपूर्ण, मोक्षं विज्ञाय तत्त्वतः । तस्य कारणभूतं च, बुद्ध्या जैनान्द्रशासनम् ॥ ३८ ॥ युष्मादृशेषु नाथेषु, प्राप्तेषु हितकारिषु । कुटुम्बत्रयरूपे च, विज्ञाते पर-तत्त्वतः । तस्य कारणभूतं च, बुद्ध्या जैनान्द्रशासनम् ॥ ३९ ॥ को नामाऽऽद्यकुटुम्बस्य, पुरुषो हितकामुकः । कुर्यान्न पोषणं नाथ !, यन्धुभूतस्य मार्यतः ॥ ४० ॥ विभ्रं सर्वस-मर्थतः ॥ ४१ ॥ को नामाऽऽद्यकुटुम्बस्य, पुरुषो हितकामुकः । कुर्यान्न पोषणं नाथ !, यन्धुभूतस्य मार्यतः ॥ ४२ ॥ येनात्यक्तेन दुःस्वौषस्सक्तेन परमं सुखम् । को मृद्धीनां, सर्वव्यसनकारणम् । द्वितीयं वा न को हन्ति, शत्रूभूतं कुटुम्बकम् ? ॥ ४३ ॥ येनात्यक्तेन दुःस्वौषस्सक्तेन परमं सुखम् । को न त्यजति तन्नाथ !, तृतीयं वा कुटुम्बकम् ? ॥ ४४ ॥ सूरिराह—महाराज !, ज्ञाततत्त्वेन जन्तुना । इदमेवात्र कर्तव्यं, त्रयं संसारमी-रुणा ॥ ४५ ॥ राजाहाज्ञाततत्त्वानां, नाथ ! मौनीन्द्रशासने । किं विद्यतेऽधिकारोऽत्र ?, नेति नेति गुरोर्वचः ॥ ४६ ॥ राजा समुद्धृतवीर्यो-तम्—अये ! विज्ञाततत्त्वोऽहं, श्रद्धाक्षालितमानसः । ततोऽस्ति मेऽधिकारोऽत्र, गुरुक्ते कर्मणि ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ ततो राजा समुद्धृतवीर्यो-ह्यसौ यतीश्वरम् । प्रणम्य पादयोरेवं, स ग्राह्य विहिताञ्जलिः ॥ ४८ ॥ यदादिष्टं भदन्तेन, किल कर्मोतिनिर्घृणम् । तदहं कर्तुमिच्छामि, नाथ ! युष्मदनुज्ञया ॥ ४९ ॥ सूरिणोक्तं—महावीर्ये !, युक्तमेतद्ववादशात् । अनुज्ञातं मयाऽपीदं, ज्ञातं तत्त्वं त्वयाऽधुना ॥ ५० ॥ ततः सरभसेन नरपतिना विलोकितं पार्श्ववर्तिनो विमलमतेर्मन्त्रिणो वन्दनं, आदिशतु देव इति श्रुवाणोऽसौ स्थितः प्रह्वयया, नृपतिनाऽभिहितं

“यापकं नैव, तद्वितीयं कुटुम्बकम् ॥ १४ ॥ अन्यच्च पोपकं ज्ञात्वा, द्वितीयस्य तृतीयकम् । राजन्नैतः परित्यक्तं, सर्वथैव कुटुम्बकम् ॥ १५ ॥
 “यावत्तृतीयं न त्यक्तं, तावज्ज्ञेयं न शक्यते । द्वितीयमपि कात्स्न्येन, पुरुषेण कुटुम्बकम् ॥ १६ ॥ अतो यद्यस्ति ते वाञ्छा, भूप ! संसार-
 ”रमोपने । ततोऽतिनिर्घृणं कर्म, मयोक्तमिदमाचर ॥ १७ ॥ केवलं सम्यगालोच्यं, मध्यस्थेनान्तरात्मना । किं शक्येत मया कर्तुं ? किं-
 “वा नेदमिति त्वया ॥ १८ ॥ एतेऽतिनिर्घृणाः कर्म, कथञ्चिदिदमीदृशम् । कुर्वन्त्यभ्यासयोगेन, नृशंसा भूप ! साधवः ॥ १९ ॥ अन्येन
 “पुनरीदृशं, कर्म बन्धुदयालुना । चिन्तयितुमपि नो शक्यं, करणं दूरतः स्थितम् ॥ २० ॥ किं तु—योऽयं त्यागस्तृतीयस्य, द्वितीयस्य
 “च पातनम् । कुटुम्बकस्य राजेन्द्र !, प्रथमस्य च पोपणम् ॥ २१ ॥ एतन्नयं परिश्राय, कृत्वा श्रद्धानमखसा । अनुष्ठाय च वीर्येण, भू-
 “यांसो मुनिपुङ्गवाः ॥ २२ ॥ भवप्रपञ्चाग्निमुक्ताः, सर्वद्वन्द्वविवर्जिताः । स्थित्वा स्वाभाविके रूपे, मोदन्ते मोक्षवर्तिनः ॥ २३ ॥ त्रिभि-
 “र्विशेषकम् ।” तदिदं दुष्करं कर्म, किं तु पर्यन्तसुन्दरम् । एवं व्यवस्थिते भूप !, कुरुष्व यदि रोचते ॥ २४ ॥ नृपतिराह—शिष्टं भगवता
 पूर्वं, कुटुम्बद्वयमादिमम् । अविच्छिन्नं प्रवाहेण, सदाऽज्ञादिभवोदधौ ॥ २५ ॥ तृतीयं पुनरुद्दिष्टं, विनाशोत्पत्तिधर्मकम् । तत्किं भवे भवे
 नाय !, संभवत्यपरापरम् ? ॥ २६ ॥ सूरिराह—महाराज !, संभवत्यपरापरम् । भवे भवेऽत्र जन्तूनां, तत्तृतीयं कुटुम्बकम् ॥ २७ ॥
 राजाह—नाय ! यद्येवं, ततोऽज्ञादिभवाण्ये । अनन्तानि कुटुम्बानि, त्यक्तपूर्वाणि देहिभिः ॥ २८ ॥ सूरिराह—महाराज !, सत्यमेतन्न
 संशयः । एते हि पथिकप्रायाः, सर्वे जीवास्तपस्विनः ॥ २९ ॥ ततश्च—अन्यान्यानि कुटुम्बानि, मुञ्चन्तो वासकेष्विव । अपरापरदे-
 हेषु, संचरन्ति पुनः पुनः ॥ ३० ॥ राजाह—नाय ! यद्येवं, ततोऽत्रापि भवे नृणाम् । कुटुम्बे स्नेहसम्बन्धो, महामोहविविजृम्भितम् ॥ ३१ ॥

१ चिन्तितुमिति अनित्यत्वाण्येव चतुर्दशेः, नवासुरो वा पादः, सर्वजातीनामपीति वचनादुपजातिच्छन्दो वा.

जिताः प्रवचनोक्तेन विधिना सर्वेऽप्युपस्थितलोका भगवता, विहिता भवप्रपञ्चनिर्वेदजननी परमपदाभिलाषातिरेकसंवर्धनी धर्मदेशना, गता यथास्थानं देवादयः । मम पुनरगृहीतसङ्केते ! तदमृतकल्पमपि न परिणतं तदा भागवतं वचनं, निकटीभूतौ हिंसवैश्वानरौ, कृतः पुनस्ताभ्यां मम शरीरेऽनुप्रेवेशः, मोचितश्चाहं बन्धनात् सर्वजन्तूनां बन्धनमोचनार्थं नियुक्तै राजपुरुषैः, चिन्तितं च मया—विगोपितोऽहमेनेन लोकमध्ये श्रमणेन, ततो धमधमायमानश्चेतसा किमत्र स्थितेनेति मन्यमानः प्रवृत्तौ विजयपुराभिमुखो गन्तुं, लङ्घितः किया-नपि मार्गः, इतश्च तत एव विजयपुराच्छिखरिचपतेः सूनुर्मत्कल्प एव हिंसवैश्वानरदोषेण निर्वासितः स्वविषयाज्जनकेन दृष्टो मयाऽरण्ये प्रातिपथिको धराधरो नाम तरुणः, दृष्टो मया विजयपुरमार्गं, ततः पर्याकुलतया चित्तस्य न श्रुतं तेन मद्बचनं, मया चिन्तितं—परि-भयदुःख्या मामेव न गणयति, ततः समुल्लसितौ मे हिंसवैश्वानरौ, गृहीता तत्कटीतटादसिपुत्रिका, ततस्तेनापि विस्फुरितहिंसवैश्वानरेणैव समाकृष्टं मण्डलाग्रं, दत्तौ समकमेव द्वाभ्यामपि प्रहारौ, दारिते शरीरे, अत्रान्तरे मम तस्य च जीर्णौ सा एकभववेद्या गुटिका, ततो वितर्गेण अपरे गुटिके द्वयोरपि भवितव्यतया, इतश्चास्ति पापिष्ठनिवासा नाम नगरी, तस्यामुपर्युपरि सप्त पाटका भवन्ति, तेषु च पापिष्ठाभिधाना एव कुलपुत्रका वसन्ति, ततः पष्ठे तमःप्रभाभिधाने पाटके नीतौ द्वावपि गुटिकाप्रभावेण भवितव्यतया, स्थापितौ तादृशकुलपुत्र-करूपतया, प्रवृद्धः सोऽधिकतरभावयोर्वैरानुबन्धः, स्थितौ परस्परघातमेकयातनाभिर्विदधानौ द्वाविंशतिं सागरोपमाणि, अवगाहितोऽ-नन्तमहादुःखसागरः, ततस्तस्याः पर्यन्ते गुटिकादानद्वारेणानीतौ पञ्चाक्षनिवासनगरे द्वावपि भवितव्यतया, विहितौ गर्भजसर्परूपौ, प्रादु-र्भूतः पूर्वीवेधेन परस्परं पुनः क्रोधाबन्धः, युध्यमानयोः संपन्नं गुटिकाजरणं, पुनः प्रापितौ तेनैव प्रयोगेण तस्यामेव पापिष्ठनिवासायां नगर्यां धूमप्रभाभिधाने पथ्यमे पाटके भवितव्यतया, तत्रापि परस्परं निर्दलयतोर्गतानि सप्तदश सागरोपमाणि, अनुभूतान्यतितीव्रदः-

नन्दिवर्ध-
नमोक्षः

धराधरेण
युद्धं मृतिः
संसार-
भ्रमश्च

॥ २९५ ॥

—आर्ये ! लजनीयो मया राज्यस्वनन्देहादिसङ्गः निहन्तव्या भगवदादेशेन रागादयः पोषणीयान्यहर्निशं ज्ञानादीनि गृहीतव्या भगवती दीक्षा ततो यदस्य कालोचितं तत्तूर्णं कुरुष्वेति, विमलमतिराह—यदाज्ञापयति देवः, किंतु न मयैव केवलेनास्य कालोचितं विधेयं, किं तर्हि ?, यान्येतान्यन्तःपुराणि ये चैते सामन्ता यश्चान्योऽपि राजलोको या चेयं समस्तापि परिपत् तैः सर्वैरिवास्य काल-स्योचितं कर्तव्यं, राहा चिन्तितं—अये ! मयाऽयमादिष्टः किल मम दीक्षाग्रहणकाले यदुचितं जिनक्षपनपूजादानमहोत्सवादिकं तत् कुरुष्वेति तदयं किमवमुल्लसति ?, अहो गम्भीरः कश्चिदभिप्रायः, ततोऽभिहितमनेन—आर्ये ! त्वमेवात्र सर्वोधिकारी, क्षमः सर्वेषामुचित-तर्फर्तव्यानां, तत्किमेतैरपरमुचितं कर्तव्यं ?, विमलमतिराह—देव ! यदेवपादैः कर्तुमारब्धं तदस्माकमेतेषां च सर्वेषामस्य कालस्योचितं कर्तव्यं, नापरं, यतः समान एवायं न्यायः सर्वेषां वर्तते, निवेदितान्येव हि भगवता सर्वेषामेकैकस्य त्रीणि त्रीणि कुटुम्ब-कानि, तस्मादेवामप्यस्य कालस्येदमेवोचितं, यदुत—प्रथमकुटुम्बकं पोष्यते द्वितीयं हन्यते तृतीयं परित्यज्यत इति, नृपतिनाऽभिहितं आपातिसुन्दरमिदं यदेतेऽपि प्रतिपद्यन्ते, विमलमतिराह—देव ! पथ्यमिदमत्यन्तमेतेषां, किमत्र प्रतिपत्तव्यं ?, ततस्तदाकर्ण्य तत्र परिपदि जीवा बलादेपोऽस्मान् प्रयाजयतीतिभावना भयोत्कर्षेण कम्पिताः कातराः प्रद्विष्टा गुरुकर्मकाः प्रपलायिता नीचा विह्वलीभूता विप-यगृभ्रयः प्रस्त्रिन्नाः कुटुम्बादिप्रतिबद्धद्वयः प्रह्लादिता लघुकर्मका अभ्युपगतवन्तस्तद्वचनं धीरचित्ता इति, ततस्तैर्लघुकर्मधोरचितैर-भिहितं—यदाज्ञापयति देवस्तदेव क्रियते, कः सकर्णकः सत्यां समग्रसामग्र्यामेवंविधसार्थोद्धरयतीति ?, तदाकर्ण्य हृष्टो राजा, गताः स-र्वेऽपि अभ्यर्णवर्तिनि प्रमोदवर्धने चैत्यभवने, स्नापितानि सुवननाथस्य भगवतो विम्बानि विरचिता मनोहारिणी पूजा प्रवर्तितानि महा-दानानि फारितं पन्थनमोचनादिकं समस्तमुचितकरणीयं, समाहूतः श्रीधराभिधानो नगराभिजतनयः, दत्तं तस्यै राज्यं नरपतिना, प्रब्रा-

म्वना स्वीकृतो महादुःखसन्तानः, तदिदमनुभवागमसिद्धमनुभवन्तोऽप्येते मनुष्यभावापन्नाः प्राणिनो न लक्षयन्तीवानयोः स्वरूपं, आत्मवैरिण इव समाचरन्ति तमेव क्रोधं, तामेव हिंसां सततमनुवर्तन्ते, तदेतेऽपि वराका लप्स्यन्ते नूनमेवंविधामनर्थपरम्परामिलोपा चिन्ताममान्तःकरणमाकुलयति, संसारिजीवः ग्राह—ततः पुनरन्यदाऽहमगृहीतसङ्केते ! नीतः श्वेतपुरे भवितव्यतया विहितश्चाभीररूपः, तद्रूपतया वर्तमानस्य मे तिरोभूतोऽसौ वैद्यानरः, जातो मनागहं शान्तरूपः, प्रवृत्ता मे यदृच्छया दानबुद्धिः, न चाभ्यस्तं किञ्चिद्विशिष्टं शीलम्, न चानुष्ठितः कश्चित्संयमविशेषः, केवलं कथञ्चिद्घर्षणघूर्णनन्यायेन संपन्नोऽहं तदा मध्यमगुणः, ततस्तथाभूतं मामुपलभ्य जाता मयि प्रसन्नहृदया भवितव्यता, ततश्चाविर्भावितोऽनया पुनरपि सहचरो मे पुण्योदयः, ततोऽभिहितमनया—आर्यपुत्र ! गन्तव्यं भवता सिद्धार्थपुरे, स्थातव्यं तत्र यथासुखासिकया, अयं च तवानुचरः पुण्योदयो भविष्यति, मयाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवी, ततो जीर्णयां प्राचीनगुटिकायां दत्ता पुनरेकभववेद्या सा ममापरा गुटिका भवितव्यतयेति । भो भव्याः प्रविहाय मोहललितं युष्माभिराकर्ण्यतमेकान्तेन हितं मदीयवचनं कृत्वा विशुद्धं मनः । राधावेधसमं कथञ्चिदनुलं लब्ध्वाऽपि मानुष्यकं, हिंसाक्रोधवशानुगैरिदमहो जीवैः पुरा हारितम् ॥ १ ॥ अनादिसंसारमहाप्रपञ्चे, कचित्पुनः स्पर्शवेशेन मूढैः । अनन्तवारान् परमार्थशून्यैर्विनाशितं मानुपजन्म जीवैः ॥ २ ॥ एतन्निवेदितमिह प्रकटं ततो भोः !, तां स्पर्शकोपपरताऽपमर्तिं विहाय । शान्ताः कुरुष्वमधुना कुशलानुबन्धमहाय लङ्घयथ येन भवप्रपञ्चम् ॥ ३ ॥ इत्युपमितभवप्रपञ्चायां कथायां क्रोधहिंसास्पर्शनेन्द्रियविपाकवर्णनस्तृतीयः प्रस्तावः ॥ ३ ॥ ग्रंथाग्रं ८००० ॥

ग्रामि, ततः पुनरानीय पञ्चाक्षनिवासनगरे विहितौ द्वावपि सिंहरूपौ, तत्रापि तदवस्थितौ वैराग्यः, ततश्चान्योऽन्यं प्रहरतोरपनीय तद्रूपं विहितं तस्यामेव पुर्यां पङ्कजप्रभास्ये चतुर्थपाटके पापिष्ठरूपं भवितव्यतया, तद्वतयोः पुनरप्यावयोरनुवर्तते स्मासौ रोपोत्कर्षः, लङ्घितानि तत्रापीतरेतरं निग्रतोर्दश सागरोपमाणि, सोढानि वागोचरतीतानि दुःखानि, ततः पुनरानीय जनितौ द्वावपि श्येनरूपौ, संलग्न-मुहसितवैश्वानरयोरायोधनं, ततश्चयावयित्वा तद्रूपं पुनर्नीतौ तस्यामेव पुरि चालुकाप्रभानाग्नि तृतीयपाटके गुटिकाप्रयुक्तिवशेनैव भवितव्यतया, तत्रापि परस्परं शरीरचूर्णनं कुर्वतोः क्षेत्राभुभावजनितानि परमाधार्मिकासुरोदीरितानि चानन्तदुःखानि सततमनुभवतोरतिक्रान्तानि सप्त सागरोपमाणि, तदन्ते पुनरानीतौ पञ्चाक्षनिवासनगरे दर्शितौ च नकुलरूपौ भवितव्यतया, न त्रुटितस्तत्रापि परस्परं मत्सरप्रकर्षः, प्रहरतोश्चान्योऽन्यं विदीर्णे द्वयोरपि शरीरे, जीर्णे प्राचीनगुटिके, वितीर्णे पुनरपरे, नीतौ पुनस्तस्यामेव नगर्यां शर्कराप्रभाभिधाने द्वितीयपाटके, ततो विहितवीभत्सरूपयोरन्योन्यं पिपेतोः परमाधार्मिककदर्थेनां क्षेत्रजनितसन्तापं च वेदयतोरतीतानि तत्रापि त्रीणि सागरोपमाणि, एवं पापिष्ठनिवासनगर्याः पञ्चाक्षनिवासनगरे ततोऽपि पुनस्तस्यां गत्यागमनं कुर्वता तेन च धराधरेण सार्धं वैरं खेदयता भद्रे! अगृहीतसङ्केते! विडम्बितानि मया भवितव्यताग्रेरितेन भूयांसि रूपाणि, ततः पुनः कुतूहलवशेनैव तया निजंभार्यया जीर्णयां तस्यामेकभयवेद्याभिधानायां कर्मपरिणाममहाराजसमर्पितायां गुटिकायां भूयो भूयो परापरां गुटिकां योजयन्त्या तदसंख्यबह्वारनगरं विहायापरेषु प्रायेण सर्वस्यानेषु तिलपीडकन्यायेन भ्रमितोऽहमनन्तकालमिव, एवं वदति संसारिजीवे प्रज्ञाविशालया चिन्तितं—अहो रौद्ररूपोऽसौ क्रोधः, दारुणतरा हिंसा, तथाहि—तद्वशवर्तिनाऽनेन संसारिजीवेन घोरं संसारसागरं कथञ्चिदतिलङ्घ्य प्राप्तेऽपि मनुष्यभवे विहितं तत्पाटशमविरौद्रं कर्म न प्रतिपन्नं भागवतं वचनं हरिता मनुष्यरूपता निर्वर्तिता वैरपरम्परा उपार्जिता संसारसागरेऽनन्तरूपा विड-

शैलराज-
जन्म

मैत्री
उभयोः

शैलराज-
कृतावि-
कल्पाः
॥ २९९ ॥

दुष्टदारकम् । उन्नामितमहोरस्कं, वदनाष्टकावरकम् ॥ १५ ॥ तं वीक्ष्य सा विशालाक्षी, परं हर्षमुपागता । ततश्च चिन्तयत्येवं, स्तिमिते-
नान्तरात्मना ॥ १६ ॥ अहो मदीयपुत्रस्य, कूटानि सुगिरिख । मूर्धनोऽष्ट विराजन्ते, तदिदं महदद्भुतम् ॥ १७ ॥ ततः साऽपि गते
मासे, निजसूनुर्गुणोचितम् । करोति नाम विख्यातं, शैलराज इति सुष्टम् ॥ १८ ॥ इतश्च—सा घात्री स च तत्सूनुनादावपि स-
र्वदा । ममान्तरङ्गोऽभूदेव, तिरोभूततया परम् ॥ १९ ॥ ततः पित्रोर्महानन्दं, दधानः सुखलालितः । सहैव शैलराजेन, परां वृद्धिमहं
गतः ॥ २० ॥ अयातीतेषु वर्षेषु, पञ्चपेषु ततो मया । स व्यक्तं रममाणेन, शैलराजो निरीक्षितः ॥ २१ ॥ अनाविलोहमोहेन, तं दृष्ट्वा
मम मानसे । या प्रीतिरासीत्साऽऽख्यातुं, वचनेन न पार्यते ॥ २२ ॥ विलोकयन्तं मां वीक्ष्य, स्निग्धदृष्ट्या स दारकः । शठात्मा चिन्त-
यत्येवं, लब्धलक्ष्यः त्वचेतसा ॥ २३ ॥ अये ! मामेव राजेन्द्रतनयः स्निग्धचक्षुषा । विलोकयति तन्नूनं, ममायं वर्तते वशे ॥ २४ ॥
ततो विस्मेरिताक्षोऽसौ, किलाहं लोहनिर्मरः । दर्शयन्निति मे देहं, समालिङ्गति मायया ॥ २५ ॥ ततो मे मोहदोषेण, स्फुरितं निजमा-
नसे । अहो भावज्ञताऽप्यस्य, त्रैलोक्यमतिवर्तते ॥ २६ ॥ तदिदानीं मया नैव, स्निग्धो बन्धुर्विचक्षणः । मोक्तव्यः क्षणमप्येवं, कृतञ्चित्ते
विनिश्चयः ॥ २७ ॥ ततस्तेन सहोद्यानकाननेषु दिने दिने । क्रीडतः सततं याति, कालो मे हृष्टचेतसः ॥ २८ ॥ न लक्षितं मया मो-
हविहलीभूतचेतसा । यथैव शैलराजो मे, परमार्येन वैरिकः ॥ २९ ॥ ततो दिनेषु गच्छत्सु, मैत्री तेन विवर्धते । तत्प्रभावात्प्रवर्धन्ते,
वितर्को मम मानसे ॥ ३० ॥ यथा ममोत्तमा जातिः, कुलं सर्वजनाधिकम् । वलं भुवनविल्यातं, रूपं भुवनभूषणम् ॥ ३१ ॥ सौभाग्यं
जगदानन्दमैश्वर्यं भुवनातिगम् । श्रुतं पूर्वभवाभ्यस्तं, परिस्फुरति मेऽप्रतः ॥ ३२ ॥ मधवाऽपि पदं स्वीयं, यद्यहं प्रार्थये ततः । ददात्येव
न कार्यं मे, लाभशक्तिरियं मम ॥ ३३ ॥ ये चान्येऽपि तपोवीर्यैर्धैर्यसत्त्वादयो गुणाः । ते मय्येव वसन्त्युच्चैर्बिभृष्य भुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥

अथ चतुर्थः प्रस्तावः ।

अथ विख्यातसौन्दर्ये, सपुण्यजनसेविते । सिद्धार्थनगरे तत्र, मूपोऽभूधरवाहनः ॥ १ ॥ यस्तेजसा सहस्रांशुं, गान्भीर्येण महोद-
धिम् । सौर्येण शैलराजेन्द्रं, जयति स महाबलः ॥ २ ॥ येन द्रुपुषु चन्द्रत्वं, शत्रुवंशे कृशानुता । प्रदर्शिताऽऽत्मनो नित्यं, धनेन धन-
दायितम् ॥ ३ ॥ तस्य रूपयशोवंशविभवैरुत्तुपताम् । दधानाऽऽसीन्महादेवी, नाम्ना विमलमालती ॥ ४ ॥ सा चन्द्रिकेव चन्द्रस्य,
पद्मेव जलजन्मतः । तस्य राशः सदा देवी, हृदयाग्न विनिर्गता ॥ ५ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते, तदानीं निजभार्यया । सह पुण्योदयेनाहं,
तस्याः कुशौ प्रवेशितः ॥ ६ ॥ अयं संपूर्णकालेन, सर्वावयवसुन्दरः । निष्कान्तोऽहमभिव्यक्तरूपदृष्टन्नस्तथेतरः ॥ ७ ॥ ततो मामुपल-
भ्यासौ, देवी विमलमालती । संजातः किल पुत्रो मे, परं हर्षमुपागता ॥ ८ ॥ ततो निवेदितो राज्ञे, तुष्टोऽसावपि चेतसा । संजातो
नगरानन्दः, कृत्तौ जन्ममहोत्सवः ॥ ९ ॥ ममापि च समुत्पन्नो, वितर्को निजमानसे । यथाऽहमनयोः पुत्रस्तातो मातेति तावुभौ ॥ १० ॥ अथ
मासे गते पूर्णे, महानन्दपुरःसरम् । ततः प्रतिष्ठितं नाम, ममेति रिपुदारुणः ॥ ११ ॥ नन्दिवर्धनकाले या, ममाऽऽसीदविवेकिता ।
सा घात्री पुनरयाता, स्तनपायनतत्परा ॥ १२ ॥ इतश्च तेन सा भर्त्रा, निजेन प्रियकामिना । क्वचिद्दूषणजेन्द्रेण, संयोगं समुपागता
॥ १३ ॥ यदा चापन्नगर्भाऽभूदेवी विमलमालती । तदैव दैवयोगेन, संजाता सापि गर्भिणी ॥ १४ ॥ ततो मज्जन्मकाले सा, प्रसूता

दुष्टदारकम् । उन्नामितमहोरस्कं, वदनाष्टकधारकम् ॥ १५ ॥ तं वीक्ष्य सा विशालाक्षी, परं हर्षमुपागता । ततश्च चिन्तयत्येवं, स्तिमिते-
नान्तरात्मना ॥ १६ ॥ अहो मदीयपुत्रस्य, कृटानि सुगिरिव । मूर्धनोऽष्ट विराजन्ते, तदिदं महद्द्भुतम् ॥ १७ ॥ ततः साऽपि गते
मासे, निजसूनेर्गुणोचितम् । करोति नाम विख्यातं, शैलराज इति स्फुटम् ॥ १८ ॥ इतश्च—सा धात्री स च तत्सूनुनादावपि स-
र्वदा । ममान्तरङ्गोऽभूदेव, तिरोभूततया परम् ॥ १९ ॥ ततः पित्रोर्महानन्दं, दधानः सुखलालितः । सदैव शैलराजेन, परां वृद्धिमहं
गतः ॥ २० ॥ अयातीतेषु वर्षेषु, पञ्चपेषु ततो मया । स व्यक्तं रममाणेन, शैलराजो निरीक्षितः ॥ २१ ॥ अनादिल्लेहमोहेन, तं दृष्ट्वा
मम मानसे । या प्रीतिरासीत्साऽऽख्यातुं, वचनेन न पार्यते ॥ २२ ॥ विलोकयन्तं मां वीक्ष्य, स्निग्धदृष्ट्या स दारकः । शठात्मा चिन्त-
यत्येवं, लब्धलक्ष्यः स्वचेतसा ॥ २३ ॥ अये ! मामेव राजेन्द्रतनयः स्निग्धचक्षुषा । विलोकयति तन्नूनं, ममायं वर्तते वशे ॥ २४ ॥
ततो विस्मेरिताक्षोऽसौ, किलाहं स्नेहनिर्भरः । दर्शयन्निति मे देहं, समालिङ्गति मायया ॥ २५ ॥ ततो मे मोहदोषेण, स्फुरितं निजमा-
नसे । अहो भावज्ञताऽप्यस्य, त्रैलोक्यमतिवर्तते ॥ २६ ॥ तदिदानीं मया नैप, स्निग्धो बन्धुर्विचक्षणः । मोक्तव्यः क्षणमप्येवं, कृतञ्चित्ते
विनिश्चयः ॥ २७ ॥ ततस्तेन सहोद्यानकाननेषु दिने दिने । क्रीडतः सततं याति, कालो मे हृष्टचेतसः ॥ २८ ॥ न लक्षितं मया मो-
हविहलीभूतचेतसा । यथैष शैलराजो मे, परमार्थेन वैरिकः ॥ २९ ॥ ततो दिनेषु गच्छत्सु, मैत्री तेन विवर्धते । तत्प्रभावात्प्रवर्धन्ते,
वितर्को माग मानसे ॥ ३० ॥ यथा ममोत्तमा जातिः, कुलं सर्वजनाधिकम् । बलं भुवनविख्यातं, रूपं भुवनभूषणम् ॥ ३१ ॥ सौभाग्यं
जगदानन्दमैश्वर्यं भुवनातिगम् । श्रुतं पूर्वभवाभ्यस्तं, परिस्फुरति मेऽप्रतः ॥ ३२ ॥ मघवाऽपि पदं स्वीयं, यद्यहं प्रार्थये ततः । ददालेव
न कार्यं मे, लाभशक्तिरियं मम ॥ ३३ ॥ ये चान्येऽपि तपोवीर्यधैर्यसत्त्वादयो गुणाः । ते मय्येव वसन्त्युच्चैर्विमुच्य भुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥

यदिवा—यस्येदृशेन मित्रेण, संजातो मम मीलकः । तस्य को वर्णयेल्लोके, गुणसम्भारगौरवम् ? ॥ ३५ ॥ तथाहि—पुरुषस्य भवेत्ता-
 यत्सर्वस्यैकमिहाननम् । अयं वफाएकैव, जयत्येव परं जनम् ॥ ३६ ॥ तदेव शैलराजो मे, यस्य प्राप्तो वयस्यताम् । तस्य नास्ति जग-
 त्यत्र, यत्र संपन्नमथ्यसा ॥ ३७ ॥ ततोऽवलिसिचित्तोऽहं, तां विकल्पपरम्पराम् । वर्धयन्नात्मनः सर्वं, न्यूनं मन्ये तदा जनम् ॥ ३८ ॥
 ऋच्योऽकृतनिजप्रीवो, नक्षत्राणि निभालयन् । अग्रतोऽपि न पश्यामि, मत्तबद्धन्धवारणः ॥ ३९ ॥ आपूर्णो भूरिवातेन, विततात्मा यथा
 दृतिः । ततोऽहं विचयामि स्म, निःसारो मद्विह्वलः ॥ ४० ॥ चिन्तयामि न मे बन्धः, कश्चिदस्ति जगन्त्रये । यत एतद्गुणैः सर्वमध-
 स्तान्मम वर्तते ॥ ४१ ॥ को ममान्यो गुरुर्नूनमहमेव गुणैर्गुरुः । क एते देवसङ्घाताः ? ये मत्तोऽपि गुणाधिकाः ॥ ४२ ॥ ततोऽगृहीत-
 मङ्कते !, तदाऽहं गर्वनिर्भरः । शैलस्तम्भसमो नैव, कस्यचिद्व्रणतिं गतः ॥ ४३ ॥ किं च—प्रणताशेषसामन्तकिरीटांशुविराजितम् । न
 नतं जातुचिन्त्रे !, तातीयं पादपङ्कजम् ॥ ४४ ॥ अशेषजनबन्ध्याऽपि, स्नेहनिर्भरमानसा । कदाचिदपि नैवान्या, मया नूनं नमस्कृता
 ॥ ४५ ॥ ये केचिद्वैल्लोका देवा, यात्रान्याः कुलदेवताः । न ताः प्रणामकामेन, चक्षुषाऽपि मयेक्षिताः ॥ ४६ ॥ ततो मां तादृशं
 वीक्ष्य, शैलराजसमन्वितम् । वर्धमानं स राजेन्द्रो, मनसा पर्यचिन्तयत् ॥ ४७ ॥—अहो मदीयपुत्रोऽयं, गाढं मानधनेश्वरः । तदस्य
 लोको यथाशां, लङ्घयेत कदाचन ॥ ४८ ॥ ततोऽयं चित्तनिर्वेदान्मन्यमानोऽवधीरणाम् । मां विहाय कचिद्गच्छेत्तदिदं नैव सुन्दरम्
 ॥ ४९ ॥ क्षापयित्वा नरेन्द्रादीन्, कुमारचरितं ततः । आह्वाविधेयानस्योच्चैः, करोमि सकलानपि ॥ ५० ॥ एवं विचिन्त्य मे तातः,
 स्नेहनिर्भरमानसः । समस्तं तत्करोत्येव, यत्स्वयं परिचिन्तितम् ॥ ५१ ॥ अथ ताताज्ञया सर्वे, नरेन्द्रा नतमस्तकाः । बालस्यापि ममा-
 त्यन्तं, किङ्करत्वमुपागताः ॥ ५२ ॥ प्रधानकुलजाता ये, ये च विक्रमशालिनः । तेऽपि मां देव देवेति, ब्रुवाणाः पर्युपासते ॥ ५३ ॥

यदहं वच्मि तत्सर्वो, राजलोकः कृतादरः । जय देवेतिलपन्नृचैः, शिरसा प्रतिपद्यते ॥ ५४ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ?, तातोऽन्या च स-
 धान्धवा । वीक्षते सर्वकार्येष्वधिकं गां परमात्मनः ॥ ५५ ॥ स च पुण्योदयस्तत्र, माहात्म्ये मम कारणम् । तथापि मोहदोषेण, मयेदं
 परिचिन्तितम् ॥ ५६ ॥ अयं ममैव यो जातो, देवानामपि दुर्लभः । सर्वस्यास्य प्रतापस्य, शैलराजो विघायकः ॥ ५७ ॥ ततः संतुष्ट-
 चित्तेन, शैलराजो मयाऽन्यदा । प्रोक्तो विश्रम्भजल्पेन, स्नेहनिर्भरचेतसा ॥ ५८ ॥ वयस्य ! योऽयं संपन्नो, लोकमध्येऽतिसुन्दरः । मम
 ख्यातिविशेषोऽयं, प्रतापो हन्त तावकः ॥ ५९ ॥ ततश्च—मदीयवचसा तुष्टः, शैलराजः स्वमानसे । वष्टतामुरीकुर्वन्निदं वचनमब्रवीत्
 ॥ ६० ॥ कुमार ! परमार्थोऽयं, कथ्यते तव साम्प्रतम् । यदेवंविधजल्पस्य, कुमारस्येह कारणम् ॥ ६१ ॥ ये दुर्जना भवन्त्यत्र, गुणपूर्णं
 परं जनम् । स्वाभिप्रायानुमानेन, मन्यन्ते दोषपुञ्जकम् ॥ ६२ ॥ ये सज्जना पुनर्धन्यास्ते लोकं दोषपूरितम् । स्वाभिसन्धिविशुद्धैव,
 लक्षयन्ति गुणालयम् ॥ ६३ ॥ एवं च स्थिते—यद्भासते गुणित्वेन, गुणहीनोऽप्ययं जनः । कुमार ! तावके चित्ते, सौजन्यं तत्र कार-
 णम् ॥ ६४ ॥ प्रतापस्तावकीनोऽयं, समस्तोऽपि सुनिश्चितम् । भावत्कवीर्यविव्याताः, के वयं परमार्थतः ? ॥ ६५ ॥ तदिदं शैलराजीयं,
 वचनं सुमनोहरम् । आकर्ण्योहं तदा भद्रे ! परं स्नेहरसं गतः ॥ ६६ ॥ चिन्तितं च मया—अहो मय्यनुरागोऽस्य, अहो गम्भीरचित्ता ।
 अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो भावसारता ॥ ६७ ॥ ततो मयाऽभिहितं—वयस्य ! नेदृशं वाच्यमुपचारपरं वचः । ममामृतो यतो ज्ञातं,
 माहात्म्यं तावकं मया ॥ ६८ ॥ ततो हर्षवशात्तेन, शैलराजेन जल्पितम् । प्रसादपरमे नाथे, श्रुत्यानां किं न सुन्दरम् ? ॥ ६९ ॥ अ-
 न्यथ—यदि सम्भावना जाता, भवतां मादृशे जने । ततो मे परमं गुह्यं, भवद्भिरनुमन्यताम् ॥ ७० ॥ विद्यते मम सद्वीर्यं, हृदयस्या-
 वलेपनम् । तन्निजे हृदये देयं, कुमारेण प्रतिक्षणम् ॥ ७१ ॥ मयाऽभिहितं, कुतस्तद्वाप्तं भवता ? किं नामकं ? को वा तस्य हृदयावलेपनस्य

यदिया—यस्येदशेन मित्रेण, संजातो मम मीलकः । तस्य को वर्णयेल्लोके, गुणसम्भारगौरवम् ? ॥ ३५ ॥ तथाहि—पुरुषस्य भवेत्ता-
 यत्पर्यस्यैकमिहाननम् । अयं वफाष्टकेनैव, जयत्येव परं जनम् ॥ ३६ ॥ तदेव शैलराजो मे, यस्य प्राप्तो वयस्यताम् । तस्य नास्ति जग-
 त्यत्र, यत्र संपन्नमजसा ॥ ३७ ॥ ततोऽवलितचित्तोऽहं, तां विकल्पपरम्पराम् । वर्धयन्नात्मनः सर्वं, न्यूनं मन्ये तदा जनम् ॥ ३८ ॥
 ऊर्ध्वाकृतनिजप्रीवो, नक्षत्राणि निभालयन् । अग्रतोऽपि न पश्यामि, सत्त्वब्रह्मधारणः ॥ ३९ ॥ आपूर्णो भूरिवातेन, विततात्मा यथा
 दृतिः । ततोऽहं विचरामि स्म, निःसारो मदविह्वलः ॥ ४० ॥ चिन्तयामि न मे वन्द्यः, कश्चिदस्ति जगन्त्रये । यत् एतद्गुणैः सर्वमध-
 स्तान्मम वर्तते ॥ ४१ ॥ को ममान्यो गुरुर्वनमहमेव गुणैर्गुरुः । क एते देवसङ्घताः ? ये मत्तोऽपि गुणाधिकाः ॥ ४२ ॥ ततोऽट्टीत-
 सङ्केते !, तदाऽहं गर्वनिर्भरः । शैलस्त्राग्भसमो नैव, कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥ ४३ ॥ किं च—प्रणताशेषसामन्तकिरीटांशुविराजितम् । न
 नतं जातुचिद्भेदे !, तातीयं पादपङ्कजम् ॥ ४४ ॥ अशेषजनवन्द्याऽपि, स्नेहनिर्भरमानसा । कदाचिदपि नैवाम्बा, मया नूनं नमस्कृता
 ॥ ४५ ॥ ये केचिद्वैकिका देवा, यास्त्रान्याः कुलदेवताः । न ताः प्रणामकामेन, चक्षुषाऽपि मयेक्षिताः ॥ ४६ ॥ ततो मां तादृशं
 वीक्ष्य, शैलराजसमन्वितम् । वर्धमानं स राजेन्द्रो, मनसा पर्यचिन्तयत् ॥ ४७ ॥—अहो मदीयपुत्रोऽयं, गण्डं मानधनेश्वरः । तदस्य
 लोको यदाज्ञां, लङ्घयेत् कदाचन ॥ ४८ ॥ ततोऽयं चित्तिर्वेदान्मन्यमानोऽवधीरणाम् । मां विहाय क्वचिच्छेत्तदिदं नैव सुन्दरम्
 ॥ ४९ ॥ क्षापयित्वा नरेन्द्रादीन्, कुमारचरितं ततः । आज्ञाविधेयानस्योच्चैः, करोमि सकलानपि ॥ ५० ॥ एवं विचिन्त्य मे तातः,
 श्रेहनिर्भरमानसः । समस्तं तत्करोत्येव, यत्स्वयं परिचिन्तितम् ॥ ५१ ॥ अथ ताताज्ञया सर्वे, नरेन्द्रा नतमस्तकाः । बालस्यापि ममा-
 सन्तं, किङ्करत्वमुपागताः ॥ ५२ ॥ प्रधानकुलजाता ये, ये च विक्रमशालिनः । तेऽपि मां देव देवेति, बुवाणाः पर्युपासते ॥ ५३ ॥

यदहं वच्मि तत्सर्वो, राजलोकः कृतादरः । जय देवेतिलपञ्चुषैः, शिरसा प्रतिपद्यते ॥ ५४ ॥ किं चात्र बहुनोकेन?, तातोऽम्बा च स-
वान्धवा । वीक्षते सर्वकार्येष्वधिकं मां परमात्मनः ॥ ५५ ॥ स च पुण्योदयस्तत्र, माहात्म्ये मम कारणम् । तथापि मोहदोषेण, मयेदं
परिचिन्तितम् ॥ ५६ ॥ अयं ममैष यो जातो, देवानामपि दुर्लभः । सर्वस्यास्य प्रतापस्य, शैलराजो विधायकः ॥ ५७ ॥ ततः संतुष्ट-
चित्तेन, शैलराजो मयाऽन्यदा । प्रोक्तो विश्रम्भजल्पेन, स्नेहनिर्भरचेतसा ॥ ५८ ॥ वयस्य ! योऽयं संपन्नो, लोकमध्येऽतिसुन्दरः । मम
ख्यातिविशेषोऽयं, प्रतापो हन्त तावकः ॥ ५९ ॥ ततश्च—मदीयवचसा तुष्टः, शैलराजः स्वमानसे । वष्टतामुरीकुर्वन्निदं वचनमब्रवीत्
॥ ६० ॥ कुमार ! परमार्थोऽयं, कथ्यते तव साम्प्रतम् । यदेवंविधजल्पस्य, कुमारस्येह कारणम् ॥ ६१ ॥ ये दुर्जना भवन्त्यत्र, गुणपूर्णं
परं जनम् । स्वाभिप्रायानुमानेन, मन्यन्ते दोषपुञ्जकम् ॥ ६२ ॥ ये सज्जना पुनर्धन्यास्ते लोकं दोषपुरितम् । स्वाभिसन्धिविशुद्धैव,
लक्षयन्ति गुणालयम् ॥ ६३ ॥ एवं च स्थिते—यद्भासते गुणित्वेन, गुणहीनोऽप्ययं जनः । कुमार ! तावके चित्ते, सौजन्यं तत्र कार-
णम् ॥ ६४ ॥ प्रतापस्तावकीनोऽयं, समस्तोऽपि सुनिश्चितम् । भावत्कवीर्यविल्याताः, के वयं परमार्थतः? ॥ ६५ ॥ तदिदं शैलराजीयं,
वचनं सुमनोहरम् । आकर्ण्योदं तदा भद्रे!, परं स्नेहरसं गतः ॥ ६६ ॥ चिन्तितं च मया—अहो मय्यनुरागोऽस्य, अहो गम्भीरचित्तता ।
अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो भावसारता ॥ ६७ ॥ ततो मयाऽभिहितं—वयस्य ! नेदृशं वाच्यमुपचारपरं वचः । ममाग्रतो यतो ज्ञातं,
माहात्म्यं तावकं मया ॥ ६८ ॥ ततो हर्षवशाच्चेन, शैलराजेन जल्पितम् । प्रसादपरमे नाथे, श्रुत्यानां किं न सुन्दरम्? ॥ ६९ ॥ अ-
न्यथ—यदि सम्भावना जाता, भवतां मादृशे जने । ततो मे परमं गुह्यं, भवद्भिरनुमन्यताम् ॥ ७० ॥ विद्यते मम सद्वीर्यं, हृदयस्या-
वलेपनम् । तन्निजे हृदये देयं, कुमारेण प्रतिक्षणम् ॥ ७१ ॥ मयाऽभिहितं, कुतस्तदवाप्तं भवता? किं नामकं? को वा तस्य हृदयावलेपनस्य

प्रभावः ? इति श्रोतुमिच्छामि, शैलराजेनाभिहितं—कुमार ! न कुतश्चिदपि तदवाप्तं मया, किं तर्हि ? , स्वीकीयेनैव कीर्येण जनितं, नामतः पुनः स्तब्धचित्तं तदभिधीयते, प्रभावं तस्यानुभवद्वारेणैव विज्ञास्यति कुमारः, किं तेनावेदितेन ? , मयाऽभिहितं—यद्वयस्यो जानीते, ततः समर्पितं ममान्यद्वा शैलराजेन तदात्मीयं हृदयावलेपनं, विलिप्तं मया हृदयं, जातोऽहं गाढतरंमुल्लम्बितशूनतस्कराकारधारितया तमनर-
दितः, ततस्तथाभूतं मामवलोप्य सुतरां प्रणतिप्रवणाः संपन्नाः सामन्तमहत्समादयः, तातोऽपि सप्रणामं मामालापयति स्म, तथाऽन्याऽपि स्वामिनमिव मां विप्रपयति स्म, ततः संजातो मे हृदयावलेपनप्रभावे सम्प्रत्ययः, संपन्ना स्थिरतरा शैलराजे परमंयद्युद्विगिरिति ॥ इत-
श्चान्यद्वा गतोऽहमन्तरङ्गे क्लिष्टमानसाभिधाने नगरे, तच्च कीदृशं ? ,—आवासः सर्वदुःखानां, नष्टधर्मनिषेवितम् । कारणं सर्वपापानां, दुर्ग-
तिद्वारमञ्जसा ॥ १ ॥ तत्र च नगरे दुष्टाशयो नाम राजा, स च कीदृशः ? ,—उत्पत्तिभूमिर्दोषाणामाकरः क्लिष्टकर्मणाम् । सद्विवेकनरेन्द्रस्य,
महारिः स नराधिपः ॥ २ ॥ तस्य च राज्ञो जघन्यता नाम देवी, सा च कीदृशी ? ,—नराधमानां साऽभीष्टा, विद्वद्धिः परिनिन्दिता ।
प्रवर्तिका च सा देवी, सर्वेषां निन्द्यकर्मणाम् ॥ ३ ॥ तयोश्च जघन्यतादुष्टाशयोर्देवीनृपयोरत्यन्तमभीष्टोऽस्ति मृषावादो नाम तनयः, स
च कीदृशः ? ,—समस्तभूतसङ्घस्य, विश्वासच्छेदकारकः । निःशेषदोषपुञ्जत्वाद्वर्हितश्च विवक्षणैः ॥ ४ ॥ शाठ्यपैशुन्यदैर्जन्यपरोद्वाहित-
स्कराः । तं राजपुत्रं सेवन्ते, सदनुराहकाव्यया ॥ ५ ॥ खेहो मैत्री प्रतिज्ञा च, तथा सम्यत्यश्च यः । एतेषां शिष्टलोकानां, राजसूनु-
रसौ रिपुः ॥ ६ ॥ पिताऽसौ व्रतलोपस्य, मर्यादाया महोरिपुः । अयश्चोवादतूर्यस्य, संदास्फालनतत्परः ॥ ७ ॥ ये केचिन्नरकं यान्ति,
तस्य निर्देशकारिणः । स एव प्रगुणं मार्गं, तेषां दर्शयितुं क्षमः ॥ ८ ॥ ततो दृष्टोऽसौ मया दुष्टाशयो नरेन्द्रः, तत्पार्थवर्तिनी च विलो-
किता सा जपन्यता महादेवी, तयोश्चाग्रतो वर्तमानो निर्बर्णितो मया तयोरेव चरणंशुश्रूषाकरणंपरायणः स मृषावादो राजदारकः, ततो

स्तब्धचि-
त्ताख्यम-
वलेपनं

मृषावाद-
स्तत्कुडु-
म्बं च

॥ ३०२ ॥

विहितप्रतिपत्तिः स्थितस्तत्राहं कियन्तमपि कालं, महामोहविमोहितमानसेन च मया न लक्षितं तदा तेषां नगराजेन्द्रमहादेवीद्वारकाणां सम्यन्धि स्वरूपं, गृहीतोऽपि परमवन्धुबुद्ध्या विशेषतः प्रतिपन्नो वयस्यतया मृपावांशः, प्राप्ताः प्रकर्षगतिं तेन सह प्रेमावन्धः, दृष्टोऽसौ शरीरादभिन्नरूपतया, ततश्चानीतः स मया मृपावादः स्वस्थाने, ततस्तेन सह ललमानस्य मे समुत्पद्यन्ते स्म मनसीदृशा वितर्काः, यदुत — नूनं विदितसारोऽहमहमेव विचक्षणः । शेषः सर्वः पशुप्रायो, मुग्धबुद्धिरयं जन्मः ॥ १ ॥ यस्य मे सर्वसम्पत्तिकारको मित्रतां गतः । सर्वदाऽयं मृपावादः, ज्ञेहेन हृदि वर्तते ॥ २ ॥ असद्भूतपदार्थेऽपि, सद्बुद्धिं जनयाम्यहम् । सद्भूतमप्यसद्भूतं, दर्शयामि सुहृद्बलात् ॥ ३ ॥ कृतं प्रत्यक्षमप्युचैर्महासाहसमात्मना । वरमित्रप्रसादेन, लगयामि परे जने ॥ ४ ॥ चौर्यं वा पारदार्यं वा, कुर्वतोऽपि यथेच्छया । कुतोऽपराधगन्धोऽपि, मम यावदयं सुहृत् ॥ ५ ॥ स्वार्थसिद्धिः कुतस्तेषां?, येषामेव न विद्यते । अतो मूर्खो अमी लोकाः, स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता ॥ ६ ॥ विप्रहेऽपि क्वचित्सन्धि, सन्धावपि च विप्रहम् । मृपावादप्रसादेन, घटयामि यथेच्छया ॥ ७ ॥ यत्किञ्चिद्विचिन्तयाम्यत्र, यत्तु लोकेऽतिदुर्लभम् । वरमित्रप्रसादेन, सर्वं संपद्यते मम ॥ ८ ॥ मया पुण्यैरवाप्तोऽयमयमेव च मे सुहृत् । एष एव जगद्वन्धो, यथेष्टफलदायकः ॥ ९ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते!, मया मोहहतात्मना । कुविकल्पैर्मनस्तत्र, मृपावांशे प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ तद्वशेन च येऽनर्थोः, संपद्यन्तेऽतिदारुणाः । पुण्योदयप्रभावेण, ते यान्ति विलयं तदा ॥ ११ ॥ अहं तु तत्र जाने स्म, महामोहवशं गतः । ततस्तत्र मृपावादे, पश्यामि गुणमालिकाम् ॥ १२ ॥ एवं च वर्तमानस्य, वयस्यद्वययोगतः । कलाग्रहणकालो मे, संप्राप्तः क्रमशोऽन्यदा ॥ १३ ॥ ततस्तातेन संपूज्य, कलाचार्यं विधानतः । तस्यार्पितोऽहं सद्भक्त्या, महानन्दपुरःसरम् ॥ १४ ॥ उक्तश्चाहं गुरुः पुत्र!, तवायं ज्ञानदायकः । अतः पादौ प्रणम्यास्य, शिष्यभावं समाचर ॥ १५ ॥ मयोक्तं तात! मुग्धोऽसि, यो मामेवं प्रमापसे । वराकः किं विजानीते,

मृपावाद-
जा विक-
ल्पाः

कलाग्रह-
णेऽनृत-
महिमां
॥ ३०३ ॥

नूतमेव ममाप्रतः ? ॥ १६ ॥ गुरुरन्यस्य लोकस्य, स्वादिष न तु मादृशम् । अतो नाहं पताम्यस्य, पादयोः शास्त्रकाम्यया ॥ १७ ॥ के-
यलम्—भवतामनुरोधेन, गृह्णामि सकलाः कलाः । मदीयविनयो नूनमस्य स्थान्मावृलोहितम् ॥ १८ ॥ तवस्वातेन स प्रोक्तः, कलाचार्यो
रहःस्थितः । आर्ये ! मामकपुत्रोऽयं, गाढं मानधनेश्वर ॥ १९ ॥ तदत्र भवता नास्य, दृष्ट्वाऽप्यविनयादिकम् । चित्तोद्वेगो विधातव्यो, ग्राह-
णीयश्च सत्कलाः ॥ २० ॥ ततो विनयनमस्य, श्रुत्वा तातस्य जल्पितम् । यदादिशति राजेन्द्र, इत्याह स महामतिः ॥ २१ ॥ चिन्तितं च
तदा तेन, फलाचार्येण मानसे । किलैव यावच्छास्त्रस्य, सद्भावं नावबुध्यते ॥ २२ ॥ यावच्च केलिवहुलां, बालतामनुवर्तते । अलीकगर्वितो-
न्मान्तस्वावदेवं प्रभाषते ॥ २३ ॥ यदा तु ज्ञातसद्भावः, शास्त्रार्थानां भविष्यति । तदा मदं परित्यज्य, स्वयं नम्रो भविष्यति ॥ २४ ॥ त्रिभि-
र्विंशैपकम् । एवं निश्चित्य हृदये, कलाचार्यो महामतिः । ततः सर्वादेरणासौ, प्रवृत्तो ग्राहणे मम ॥ २५ ॥ इतश्चान्येऽपि तत्पार्श्वे, बहवो
राजदारकाः । प्रशान्ता विनयोद्गुक्ता, गृह्णन्ति सकलाः कलाः ॥ २६ ॥ यथा यथा च मे नित्यमादरं कुरुते गुरुः । तथा तथा वयस्यो
मे, शैलराजो विवर्षते ॥ २७ ॥ ततश्च तद्वशेनाहमुपाध्यायं मदोद्धतः । जाल्पा श्रुतेन रूपेण, हील्यामि क्षणे क्षणे ॥ २८ ॥ ततश्च
चिन्तितं महामतिना, अये !—मस्तस्य सन्निपातेन, क्षीराश्रमिव सुन्दरम् । अपथ्योऽस्य वराकस्य, कलाशास्त्रपरिश्रमः ॥ २९ ॥ गाढं क-
र्षितदेहस्य, यथाऽऽच्छं भूरि भोजनम् । तथाऽस्य मल्लतो यत्नः, श्वयथुं वर्धयत्यलम् ॥ ३० ॥ ततो यद्यपि राजेन्द्रः, पुत्रस्नेहपरायणः ।
उत्साहयति मां नित्यं, गुणाधानार्थमस्य वै ॥ ३१ ॥ तथाप्यपात्रभूतोऽयं, य एवं रिपुदारणः । तस्य त्यागः परं न्याय्यो, ज्ञानदानं न
पुण्यते ॥ ३२ ॥ यो हि दद्यादपात्राय, संज्ञानममृतोपमम् । स हास्यः स्यात्सतां मध्ये, भवेच्चानर्थभाजनम् ॥ ३३ ॥ न चैव शक्यते
कर्तुं, नम्रो यत्रशतैरपि । को हि स्वेदशतेनापि, श्वपुच्छं नामयिष्यति ? ॥ ३४ ॥ ततश्चैवं स्वचेतस्यवधार्य तेन महामतिना कलाचार्येण

शिक्षितो ममोपरि कलाशास्त्राहणानुबन्धः परित्यक्त्युपचारसंभाषणं दृष्टोऽहं घूलिरूपतया, तथापि तातलज्या नासौ बहिर्युलविका-
रमात्रमपि दर्शयति न च मनागपि मां परुषमाभाषते, इतश्च तेऽपि राजदारकाः शैलराजमृपावादनिरतं मासुपलभ्य विरक्ताश्चित्तेन,
तथापि पुण्योदयेनाधिष्ठितं मां ते चिन्तयन्तोऽपि न कथञ्चिदभिभवितुं शक्नुवन्ति, इतश्च यथा यथा तौ शैलराजमृपावादौ वर्धते तथा
तथाऽसौ मदीयवयस्यः पुण्योदयः क्षीयते, ततः कृशीभूते तस्मिन् पुण्योदये समुत्पन्ना मे गाढतरं गुरुपरिभवबुद्धिः, अन्यदा निर्गतो
यहिः प्रयोजनेनोपाध्यायः, ततोऽधिष्ठितं मया तदीयं महाहं वेत्नासनं, दृष्टोऽहमुपविष्टस्तत्र राजदारकैः, ततो लज्जितास्ते मदीयकर्मणा,
लघुच्यविना चोक्तमैतैः—हा हा कुमार! न सुन्दरमिदं विहितं भवता वन्दनीयमिदं गुरोरासनं न युक्तं भवादृशमस्याक्रमणं, यतोऽ-
स्मिन्नुपविशतां संपद्यते कुलकलङ्कः समुलसति मृशमयशःपटहः प्रवर्धते पापं संजायते चायुषः क्षरणमिति, मयाऽभिहितं—अरे! बा-
लिशा! नाहं भवादृशां शिक्षणार्हः, गच्छत यूयमात्मीयं सप्तकुलं शिक्षयत, तदाकर्ण्य स्थितास्ते तूष्णीभावेन, ततः स्थित्वा तत्र वेत्नासने
बृहतीं वेलासुस्थितोऽहं यथेष्टचेष्टया, समागतः कलोपाध्यायः, कथितं तस्मै राजदारकैर्मदीयं विलसितं, क्रुद्धः स्वचेतसा, दृष्टोऽहमेनेन,
ततः सासूयं मयाऽभिहितं—अहमेतत्करोमि?, अहो ते शास्त्रकौशलं अहो ते पुरुषविशेषज्ञता अहो ते विचारितभाषिता अहो ते विमर्श-
पाटवं यत्स्वमेतेषां मत्सरिणामसत्यवादिनां वचनेन विप्रतारितो मामेवमाभाषसे, ततो विलक्षीभूतः कलोपाध्यायः, चिन्तितमनेन—न
तावदेते राजदारका विपरीतं भाषन्ते, अयं तु स्वकर्मापराधमेवमपलपति तदेनं स्वयमुपलभ्य शिक्षयिष्यामि, अन्यदा प्रच्छन्नदेशस्थितेना-
वेक्षितोऽहं तेन महामतिना, दृष्टस्तत्र वेत्नासने सरभसमुपविष्टो ललमानः, ततः प्रकटीभूतोऽसौ, दृष्टो मया, मुक्तं झगिति वेत्नासनं,
महामतिनाऽभिहितं—इदानीं तर्हि भवतः किमुत्तरं?, मयोक्तं—कीदृशे प्रश्ने?, महामतिराह—तत्रैव पूर्वके, मयोक्तं—न जानाम्यहं की-

यभवनात्, ततोऽभिहिता महामतिना राजद्वाराः—अरे ! निर्गतस्तावेदेष दुरात्मा रिपुदारणः, केवलं गरीयान्नरत्वाहननृपतेः पुत्रस्नेहः, “स्नेहमूढाश्च प्राणिनो न पश्यन्ति बलभस्य दोषसमूहं समारोपयन्त्यसन्तमपि गुणसङ्घातं रुष्यन्ति तद्विप्रियकारिणि जने न विचारयन्ति “विप्रियकरणकारणं न लक्षयन्ति स्थानमानान्तरं कुर्वन्ति स्वाभिमतविप्रियकर्तुर्महापायं”, तदेवं व्यवस्थिते भवद्भिर्मानमवलम्बनीयं, यदि रिपुदारणनिर्गमनव्यतिकरं प्रश्नयिष्यति देवो नरत्वाहनस्ततोऽहमेव तं प्रत्याययिष्यामि, राजद्वारकैरभिहितं—यदाज्ञापयत्युपाध्यायः । इतश्च ततो निर्गत्य गतोऽहं तातसमीपे, पृष्टस्तातेन—पुत्र ! किं वर्तते कलाग्रहणस्येति ? ततः शैलराजीयहृदयावलेपनवशेन मृपावादावष्टम्भेन च मयाऽभिहितं—तात ! समाकर्णय—पूर्वमेव ममाशेषं, विज्ञानं हृदयस्थितम् । अयं तावकयत्नो मे, विशेषाधायकः परम् ॥ १ ॥ ततश्च—लेख्ये चित्रे घनुर्वेदे, नरादीनां च लक्षणे । गान्धर्वे हस्तिशिक्षायां, पत्रच्छेद्ये सवैद्यके ॥ २ ॥ शब्दे प्रमाणे गणिते, धातुवादे सकौतुके । निमित्ते याश्च लोकेऽत्र, कलाः काश्चित्सुनिर्मलाः ॥ ३ ॥ तासु सर्वासु मे तात !, प्रावीण्यं वर्तते परम् । आत्मतुल्यं न पश्यामि, त्रैलोक्येऽप्यपरं नरम् ॥ ४ ॥ सुतस्नेहेन तच्छ्रुत्वा, तातो हर्षमुपागतः । बुम्बित्वा मूर्धदेशे मामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥ जात ! चारु कृतं चारु, सुन्दरस्ते महोद्यमः । किं त्वेकं मे कुमारेण, वचनं श्रूयतामिति ॥ ६ ॥ मयाभिहितं—वदतु तात !, तातेनाभिहितं—विद्यायां ध्यानयोगे च, स्वभ्यस्तेऽपि हितैरपि । सन्तोषो नैव कर्तव्यः स्वैर्यं हितकरं तयोः ॥ ७ ॥ एवं च स्थिते—गृहीतानां स्थिरत्वेन, शेषाणां ग्रहणेन च । कलानां मे कुमारत्वे, त्वं पुपाण मनोरथान् ॥ ८ ॥ मयाऽभिहितं—एवं भवतु, ततो गाढतरं तुष्टस्तातः, दत्तो भाण्डागारिकस्या-देशः, अरे पूरय महामतिभवनं धनकनकनिचयेन, येन कुमारः सकलोपभोगसम्पत्त्या निर्व्यग्रस्तत्रैव कलाग्रहणं कुर्वन्नास्ते, ततो यदाज्ञापयति देव इत्यभिधाय संपादितं भाण्डागारिकेण राजशासनं, महामतिनाऽपि मा देवस्य चित्तसन्तापो भविष्यतीत्याकलय्य न निवेदितं

दशोऽसौ पूर्वकः प्रश्नः ? , महाप्रतिराह—किमुपविष्टस्त्वमत्र वेत्रासने न वेति, ततो हा शान्तं पापमिति जुंवाणेन सिहितौ मया कर्णौ, पुनरभिहितं—परयत भो मत्सरविलसितं यदेते स्वयमकार्यं कृत्वा ममोपयैवमारोपयन्ति, महामतिना चिन्तितं—अहो सेयं दृष्टेऽप्यनुपपन्नता नाम, अहो अस्य धार्ष्ट्यं, अवैद्यकः खल्वयं, इयत्ताऽतः परमसत्यवचनस्य, राजदारकैरभिहितमेकान्ते विधाय कलाचार्यं, यदुत—‘अद्रष्टव्यः खल्वयं पापः’ तत्किमेनमस्माकं मध्ये धारयत यूयं, महामतिना चिन्तितं—सत्यमेते तपस्विनः प्रवदन्ति, नोचितं एवायं रिपुदारणः सत्सङ्गमस्य, तथाहि—लुब्धमर्थप्रदानेन, कुर्वं मधुरभाषणैः मायाविनमविश्वासात्, स्तब्धं विनयकर्मणा ॥१॥ चौरं रक्षणयदनेन, सद्बुद्ध्या पारदारिकम् । वशीकुर्वन्ति विद्वांसः, श्रेयदोषपररणम् ॥ २ ॥ युग्मम् ॥ न विद्यते पुनः कश्चिदुपायो भुवनत्रये । असत्यवादिनः पुंसः, कालदृष्टः स उच्यते ॥ ३ ॥ यतः—सर्वेऽपि ये जगत्पत्र, व्यवहाराः शुभेतराः । सत्ये प्रतिष्ठिता नेदं, यस्यासौ नन्वलौकिकः ॥ ४ ॥ अतो विज्ञाय यत्नेन, सत्यहीनं नराधमम् । तजन्त्येव सुदूरेण, प्रियसत्या महाधियः ॥ ५ ॥ ततोऽयं सत्यहीनत्वादस्माकं रिपुदारणः । सम्यग्विज्ञातशीलानां, न मध्ये स्थातुमर्हति ॥ ६ ॥ अथवा नास्य वराकस्य रिपुदारणस्यायं दोषो यतोऽयमनेन शैलराजेन प्रेर्यमाणस्तावत्सकलदुर्विनयमाचरति, तथाऽनेन कृपावादेन श्रोतसाहायमानः खल्वयमेवं भाषते, ततो यद्येतौ पापबन्धस्यौ परिहरति तदर्थं शिक्षयामि तावदेतं, ततः कृतोऽहमुत्सारके महामतिना, अभिहितञ्च—कुमार ! नेदृशानां स्थानमिह मदीयशाखायां, अतः कदाचिदेतौ पापवयस्यौ परिहर, यदिवा नागन्तव्यमिह कुमारेणेति, मयाऽभिहितं—त्वमात्मीयजनकाय स्वस्थानं प्रयच्छ, ययं तु त्वदीयस्थानेन त्वयापि च विनैव भलिष्यामहे, ततश्चैवंविधैस्तिरस्कृत्य परुषवचनैरुपाध्यायमुञ्जामिवया कन्धरया गगनाभिमुखेन यदनेन चिततीकृतेन वक्षःशलेनाविकटपादपातेन गतिमार्गेण विलिप्य तेन स्तब्धचित्तेन शैलराजीयविलेपनेनात्महृदयं निर्गतेऽहमुपाध्या-

यदि परमस्याः समगलतरो भविष्यति, युज्यते च नरवाहनेन सहासाकं वैवाह्यं, यतः प्रधानवंशो महानुभावश्चासौ वर्तते, तस्य च राज्ञो रत्नसूचिरिय महानागस्य निरपत्यस्य सैवैका नरसुन्दरी दुहिता, ततोऽन्यन्तमभीष्टतया तस्याश्चित्तमनेन—गच्छामि तत्रैव सिद्धार्थपुरे गृहीत्वा यत्सां नरसुन्दरीं, ततः परीक्ष्य तं रिपुदारणं निकटस्थितो विवाहयाम्येतां येन मे चित्तनिर्वृतिः संपद्यते, ततः सर्ववलेन समागतो नरकेसरी, ज्ञापितस्तातस्यागमनवृत्तान्तः, परितुष्टोऽसौ, कारितमुच्छ्रितपताकं नगरं, प्रवेशितो महाविमर्देन नरकेसरी तातेन, दत्तमावासस्थानं, भविष्यति रिपुदारणकुमारस्य नरसुन्दर्यां सह कलकौशलपरीक्षेति ज्ञापितं लोकानां प्रशस्तदिने सजीकारितः स्वयंवरमण्डपः विरचिता मन्थाः मीलितं राजध्वन्द्वं समुपविष्टस्तन्मध्ये सपरिकरस्तातः, समाहूतोऽहं कलाचार्यश्च, प्राप्तोऽहं सह मित्रत्रयेण तातसमीपं, महाम-
तिश्च सह राजदारकैः, इतश्च पुण्योदयस्य मदीयदुष्टचेष्टितानि पश्यतश्चित्तस्वेदेनैव संजातं कृशतरं शरीरं विगलितं परिस्फुरणं मन्दीभूतः प्रतापः, ततोऽहमुपविष्टस्ताताभ्यर्णे कलोपाध्यायश्च, निवेदितं विनयनन्त्रेण नरवाहनेन महामतये नरकेसरिरागमनप्रयोजनं, तदाकर्ण्य संजातो मे हर्षातिरेकः, स्थितस्तूर्ण्यभावेन स्वहृदयमध्ये हसन्नुपाध्यायः, अत्रान्तरे समागतो नरकेसरी, परितुष्टो नरवाहनः, दापितं तसौ महाहंसिंहासनं, उपविष्टः सपरिकरो नरकेसरी, ततस्तदनन्तरं पूरयन्ती जनहृदयसरांसि लावण्यामृतप्रवाहेण अधरयन्ती वरवर्हिकलापं कृष्णस्निग्धकुश्चितकेशपाशेन प्रोद्धासयन्ती दिक्चक्रवालं वदनचन्द्रेण विधुरयन्ती कामिजनचित्तानि लीलामन्थरेण विलासविलोकितेन दर्शयन्ती महेभकुम्भविभ्रमं पयोधरभरेण उच्छृङ्खलयन्ती मदनवारणं विस्तीर्णजघनपुलिनेन विडम्बयन्ती सञ्चारितरक्तराजीवयुगललीलां चरणयुग्मेन उपहसन्ती कलकोकिकाकुलकूजितं मान्मथोल्लापजल्पितेन कुतूहलयन्ती वरसुनीनपि प्रवरनेपथ्यालङ्कारमात्यताम्वूलाङ्गराग-
विन्यासेन परिकरिता प्रियसखीवृन्देन अधिष्ठिता वसुंधरया प्रविष्टा नरसुन्दरी, ततस्तां विलोक्याहं हृष्टः स्वचेतसा विजृम्भितः शैलराजः

तादाय मदीयविलसितं, ततोऽभिहितोऽहं तातेन—वत्स ! अद्यादिनादारभ्य स्थिरिकुर्वता पूर्वगृहीतं कलाकलापं गृह्यता चापूर्वं तत्रैवोपा-
प्यायभवने भवता स्थातव्यमहमपि न द्रष्टव्यः, मयाभिहितं—‘एवं भवतु’ जातञ्च मे हर्षः, ततस्तातसमीपान्निर्गतेन मया मृपावादं प्रत्य-
भिहितं—ययस्य ! कस्योपदेदोनेदं भवतः कौशल्यं, येन शुष्मदवष्टम्भेन मया संपादितस्तातस्य हर्षः, प्रच्छादितः कलाचार्यकलहव्यतिकरो,
लब्ध्या चैयमतिदुर्लभा मुत्कलचारितेति, मृपावादेनाभिहितं—कुमाराकर्णय, अस्ति राजसचिवे नगरे रागकेसरी नाम राजा, तस्य च
मूढता नाम महादेवी, तयोऽस्ति माया नाम दुहिता, सा मया महत्तमा भगिनी प्रतिपन्ना, प्राणेभ्योऽपि वल्लभोऽहं तस्याः, ततस्तदुप-
देशेन मयेदं कौशलं, सा च जननीकल्मसात्मानं मन्यमाना यत्र यत्र कचिदहं संचरामि तत्र तत्र वत्सलतया सततमन्तर्लीना तिष्ठति,
न क्षणमात्रमपि मां विरहयति, मयाऽभिहितं—ययस्य ! दर्शनीया ममपि साऽऽत्मीया भगिनी भवता, मृपावादेनाभिहितं—एवं करि-
ष्यामि । ततो मया ततः प्रभृति वेश्याभवनेषु द्यूतकरशालासु दुर्ललितमीलेषु कथाऽन्येषु च दुर्विनयस्थानेषु यथेष्टचेष्टया विचरता त-
थापि मृपावादवलेन फलामहणमहं करोमीति लोकमध्ये गुणोपाज्जेतत्परमात्मानं प्रकाशयता तातमपश्यतैवातिवाहितानि द्वादश वर्षाणि,
मुग्धजनप्रवादेन च समुच्चलिताऽलीकवार्त्ता—यथा रिपुदारणकुमारः सकलकलाकलापकुशल इति, प्रचरितो देशान्तरेष्वपि प्रवादः, समा-
रुढञ्चाहं यौवनभरे ॥ ततश्च शेखरपुरे नगरे नरकेसरिनेन्द्रस्य वसुंधरामहोदेव्याः कुक्षिसंभूताऽस्ति नरसुन्दरी नाम दुहिता, सा च
मुवगाद्रुतभूता रूपातिशयेन निरुपमा कलासौधेन संप्राप्ता यौवनं, समुत्पन्नोऽस्याश्चित्तेऽभिनिवेशः, यदुत यः कलाकौशलेन मत्तः समधि-
कृतरः स एव यदि परं मां परिणयति, नापरः, निवेदितं पित्रोर्निजाकृतं, संजातमनयोः पर्याकुलत्वं, नास्त्येवास्याः कलाभिः समानोऽपि
मुग्धेन पुरुषः हुतः पुनरधिकतर इतिभावनया, ततः श्रुतस्ताभ्यां मदीयः कलाकौशलप्रवादः, चिन्तितं नरकेसरिणा—स एव रिपुदारणो

मायोत्प-
त्तिस्तत्कु-
दुम्बं च

नरसुन्द-
र्यागमः

॥ ३०८ ॥

जानीते, तातः प्राह—कथमिदं?, महामतिनाऽभिहितं—देव! देवस्य दीर्घचिन्तसन्तापभीरुभिस्तदैव नाख्यातमिदमस्माभिः, यतो लोकमार्गतीतं कुमारस्य चरितमिदानीमपि देवस्य पुरतस्तत्कथयतो न प्रवर्तते मे वाणी, तातेनाभिहितं—यथावृत्तकथने भवतो नास्त्यपराधः, निःशङ्कं कथयत्वार्थः, ततो कलाचार्येणावज्ञाकरणादिको वेत्रासनारोहणगर्भो दुर्वचनतिरस्करणपर्यन्तो निवेदितः समस्तोऽपि मदीयदुर्विलसितवृत्तान्तः, तातेनाभिहितं—आर्य! यद्येवं ततो जानताऽपि त्वयाऽस्य कुलदूषणस्य स्वरूपं किमित्ययमेवंविधसमामध्ये प्रवेशितः? ननु विगोपिता वयमाकालमनेन पापेन, महामतिराह—देव! न मयाऽयमिह प्रवेशितः, मद्भवनाग्निर्गतस्यास्य द्वादश वर्षाणि वर्तन्ते, केवलमकाण्ड एव संजातमद्य मम देवकीयमाकारणं, ततः समागतोऽहं, अयं तु कुतश्चिदन्यतः स्यानादिहागत इति, तातेनाभिहितं—आर्य! यद्येवमपात्रचूडामणिरप्य रिपुदारणो गुणानामभाजनतया वर्जितो युष्माभिः तत्किमिति गर्भाधानादारभ्यास्येयन्तं कालं यावत्कल्याणपरम्परा संपन्ना? किमिदानीमेवं लोकमध्ये विगुप्यत इति, महामतिराह—देव! अस्तस्य पुण्योदयो नामान्तरङ्गो वयस्यः, तज्जनिता प्राक्तनी कल्याणपरम्परा, तथाहि—तत्प्रभावादेवायं प्रादुर्भूतः सुकुले संपन्नो जननीजनकयोरभीष्टतमः संजातो रूपसौभाग्यसुखैश्वर्यादिभाजनं, तातः प्राह—तर्हि क पुनरधुना गतोऽसौ पुण्योदयः?, महामतिराह—न कुत्रचिद्रतोऽत्रैव प्रच्छन्नरूप आस्ते, केवलं पश्यन्नस्यैव रिपुदारणस्य सम्बन्धीनि दुर्विलसितानि चित्तदुःखासिकया साम्प्रतं क्षीणशरीरोऽसौ तपस्वी वर्तते, न शक्नोत्यस्यापदं निवारयितुमिति, तदाकर्ण्य तातो नास्त्यत्र कश्चिदुपायो विनादिता वयमनेन दुष्पुत्रेण महालोकमध्ये प्रसभसितिचिन्तया राहुग्रस्तशशधरविम्बमिव कृतं तातेन कृष्णं सुखं, लक्षितः समस्तलोकैः पर्यालोचनपरमार्थः ततो विलक्षीभूतास्तातवान्धवाः विद्राणवदनः संपन्नः परिजनः ग्रहसिता सुलमध्ये खिन्नलोकाः विपण्णा नरसुन्दरी विसितो नरकेसरिलोकः, ततश्चिन्तितं जनेन तातलज्जया लघुध्वनिना परस्परमुक्तं च—अये!—

विलिप्तं स्वयंचित्तेन तेनावलेपनेन मयाऽऽत्महृदयं, चिन्तितं च—कोऽन्यो मां विहायैनां परिणेतुमर्हति?, न खलु मकरध्वजादृते रतिरन्य-
स्योपनीयते, अत्रान्तरे विहितविनया तातादीनामभिहिता नरकेसरिणा नरसुन्दरी यदुत—उपविश वत्से!, मुञ्च लज्जां, पूरयाऽऽत्मीयम-
नोरथान्, प्रश्नय रिपुदारणकुमारं कलामार्गे यत्र कचिन्ने रोचते, ततो नरसुन्दर्यो सदर्पमुपविश्याभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, केवलं
गुरूणां समक्षं न युक्तं ममोद्वाहयितुं, तस्मादर्थपुत्र एवोद्वाहयतु सकलाः कलाः, अहं पुनरेकैकस्यां कलायां सारस्थानानि प्रश्नयिष्यामि,
तत्रार्थपुत्रेण निर्वाहः करणीय इति, तदाकर्ण्य हृष्टौ नरबाहनरेन्द्रौ समस्तं राजकुलं लोकाश्च, ततस्तातेनाभिहितोऽहं—कुमार! सुन्दरं
मन्त्रितं राजदुहित्रा, तत्साम्प्रतमुद्वाहयतु कुमारः सकलाः कलाः पूरयत्वस्या मनोरथान् जनयतु ममानन्दं निर्मलयतु कुलं गृहातु
जयपताकां, एषा सा निकपभूमिर्वर्तते विज्ञानप्रकर्षेति, मम तु तदा कलानां नामान्यपि विस्तृतानि, ततो विह्वलीभूतमन्तःकरणं प्रक-
स्मिता गात्रयष्टिः प्रादुर्भूताः प्रस्वेदबिन्दवः संजातो रोमोद्धर्पः प्रनष्टा भारती वरलिते लोचने, ततो हा किमेतदिति विपण्णस्तातः, प्रलो-
कितं महामतिवदनं, महामतिराह—किं कर्तव्यमादिशतु देवः, तातेनाभिहितं—किमितीयसीदृशी कुमारशरीरेऽवस्था?, ततः कर्णे नि-
वेदितं महामतिना, देव! मनःक्षोभविचारोऽयमस्य, तातः प्राह—किं पुनरस्य मनःक्षोभनिमित्तं?, महामतिराह—देव! प्रस्तुतवस्तुन्यज्ञानं,
भवत्येव हि वागायुधानां सदसि विदुषां सस्पर्धमाभाषितानां ज्ञानावष्टम्भकिकलानां मनसि क्षोभातिरेकः, तातेनाभिहितं, आर्य! कथम-
ज्ञानं कुमारस्य?, ननु सकलकलासु प्रकर्षं प्राप्तः कुमारो वर्तते, ततः संस्पृष्ट्य मदीयदुर्विलसितं गृहीतो मनाक्कोपेन कलाचार्यः, ततोऽ-
भिहितमनेन—देव! प्रकर्षं प्राप्तः कुमारः शैलराजभृषपावादप्रणीतयोः कलयोर्न पुनरन्यत्र, तातः प्राह—के पुनस्ते कले?, महामतिराह—
दुर्विनयकरणमसत्यभाषणं च, एते ते शैलराजभृषपावादप्रणीते कले, अन्योश्चात्यन्तं कुशलः कुमारः, न पुनरन्यकलानां गन्धमात्रमपि

शेषे निद्रा, ततो भद्रे ऽट्टहीतसङ्केते ! समाधासनार्थं तातस्य दत्तं कामरूपितया स्वप्नान्तरे तेन पुण्योदयेन दर्शनं, दृष्टः सुन्दराकारो धवलवर्णः पुरुषः, अभिहितमनेन—महाराज ! किं स्वपि किं वा जागर्षि ? तातेनाभिहितं—जागर्षि, पुरुषः प्राह—यथेवं ततो मुञ्च विषादं, क्षपयित्वा न्यहं रिपुदारणकुमाराय नरसुन्दरीमिति, तातेनाभिहितं—महाप्रसादः, अत्रान्तरे प्रहृतं प्राभातिकं तूर्यं, ततो विबुद्ध-स्नातः, पठितं कालनिवेदकेन—हीनप्रतापो यः पूर्वं, गतोऽस्तं जगतां पुरः । स एवोदयमासाद्य, रविराख्याति हे जनाः ! ॥ १ ॥ यदा येनेह यल्लभ्यं, शुभं वा यदिवाऽशुभम् । तदाऽवाप्नोति तत्सर्वं, तत्र तोपेतरी वृथा ॥ २ ॥ एतश्चाकर्ण्य चिन्तितं तातेन—यदुत—न कर्तव्यो मयाऽधुना विषादः, यतो लभयिष्यामि कुमारं नरसुन्दरीमिति सुष्टमेव निवेदितं स्वप्ने मम देवेन, अनेन तु कालनिवेदकेन पाठन्याजेन दत्तो ममोपदेशो वेधसा यदुत—यः पुरुषो यावतः सुन्दरस्यासुन्दरस्य वा वस्तुनो यदा भाजनं तस्य तावत्तदुत-किन्तमेव तदा मद्भरोन संपद्यत इति न कर्तव्यौ तत्र विदुषा हर्षविषादौ, ततोऽनया भावनया स्वस्तीभूतस्नातः । इतश्चाचिन्त्यप्रभावतया पुण्योदयस्य संपादिता तेन नरकेसरिणो बुद्धिः यदुत—महानुभावोऽयं नरबाहनराजः, विज्ञातं च राज्यान्तरेष्वपि मम यदिहागमनप्रयोजनं ततो लज्जाकरं पक्षद्वयस्यापि नरसुन्दरीमदत्त्वा मम स्वस्थाने गमनं, अतः संभाल्य कथञ्चिदेनां प्रयच्छामि रिपुदारणकुमारायति, ततो निवेदितो नरकेसरिणा वसुंधरासमक्षं नरसुन्दर्यै स्वाभिप्रायः, ततो नरसुन्दर्यो अपि पुण्योदयप्रभावादेव चलितं मां प्रति मानसं, चिन्तितमनया—युक्तियुक्तमेव तातेन सञ्चितं, ततोऽभिहितमनया—यदाज्ञापयति तातः, तदाकर्ण्य हृष्टो नरकेसरी, आगत्याभिहितोऽनेन नरबाहनः, महाराज ! किमत्र बहुना जल्पितेन ? आगतैवेयं वत्सा नरसुन्दरी कुमारस्य स्वयंवरा, तदत्र किं बहुना विकत्यनेन ? केवलं दुर्जनवचनावकाशो भवति, अतो निर्विचारं ब्राह्मतां कुमारेण स्वपाणिना पाणिरस्याः, तातेनाभिहितं—एवं कियते, गणितं प्रश-

नरसुन्द-
रीचिवाहः

॥ ३१३ ॥

गर्वाध्मातः परं मूढो, वस्तिवद्वातपूरितः । निःसारोऽपि गतः ख्यातिमेष भो ! रिपुदारणः ॥ १ ॥ अथवा—निरक्षरोऽपि वाचालो, लो-
फमप्येऽतिगौरवम् । बागाडम्बरतः प्राप्तो, यः स्यादन्योऽपि मानवः ॥ २ ॥ स सर्वो निकपप्राप्तः, प्राप्नोत्येव विडम्बनाम् । महाहास्यकरी
मूढो, यथाऽयं रिपुदारणः ॥ ३ ॥ युग्मम् ॥ मम तु तातोपाध्यायौ कर्णोत्सारकेण परस्परं तथाजल्पन्तौ पश्यतः समुत्पन्नो मनसि
विकल्पः—अये ! यलात्कारेण मामेतौ जल्पयिष्यतः, ततो भयातिरेकेण स्तम्भितं मे गलकनाडीजालं निरुद्धञ्चोच्छ्वासनिःश्वासमार्गः
संजाता म्रियमाणवस्था, ततो हा पुत्र हा वात हा वत्स हा तनय ! किमेतदितिप्रलपन्ती वेगेनागत्य शरीरे लग्ना ममाम्बा विमलमालती,
पर्यायुक्तीभूतः परिजनः किं कर्तव्यताविमूढा वसुंधरा विसितो नरकेसरी, तातेनाभिहितं—गच्छत भो लोकाः ! गच्छत न पटुः
शरीरेणाद्य कुमारः, पुनर्जल्पो भविष्यति, तदाकर्ण्य निर्गता वेगेन लोकाः, मिलिता वहिस्त्रिकचतुष्कचत्वरदिपु, अहो रिपुदारणस्य पा-
ण्डित्यमहो पाण्डित्यमिति प्रवृत्तं ग्रहसनं, ग्रहितौ लज्जावनेत्रेण तातेन कलोपाध्यायनरकेसरिणौ, गतः स्वावासस्थाने नरकेसरी, चिन्तित-
मनेन—दृष्टं यद्दृष्टव्यं, दीयतां प्रभाते प्रयाणकमिति ॥ ममापि निर्जनीभूते मन्दीभूतं भयं स्वस्थीभूतं शरीरं, तातस्य तु हृतराज्यस्येव
यथाहृतस्येव महाचिन्ताभराक्रान्तस्य लङ्घितं तद्दिनं, समागता रजनी, न दत्तं प्रादोषिकमास्थानं, निर्वायं जनप्रवेशं प्रसुप्तः, केवलं तथा
चिन्तयाऽपनिद्रेणैवातिवाहितप्राया विभावरी ॥ इतश्च लज्जितो मे वयस्यः पुण्योदयः, चिन्तितमनेन—यस्य जीवत एवैवं, पुंसः
स्वामी विडम्ब्यते । किं तस्य जन्मनाऽप्यत्र, जननीक्लेशकारिणः ? ॥ १ ॥ ततश्च—जातं विच्छायाकं तावन्ममैतदतिदुःसहम् ।
यायात्सुतामदत्तैव, ययसौ नरकेसरी ॥ २ ॥ ततोऽस्य सर्वथा व्यर्थ, कुमारस्य मदीयकम् । संनिधानमतो नैव, ममोपेक्षाऽत्र युज्यते
॥ ३ ॥ ततो यद्यप्ययोग्योऽयमेतस्या रिपुदारणः । तथापि दापयाम्येनामसौ कमललोचनाम् ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे समागता तातस्य रात्रि-

रङ्गमण्डप-
विसर्गः

पुण्योदयेन
दापिता-
कुमारी

॥ ३१२ ॥

पर्यङ्क एवोपविष्टः, अभिहितमन्वया—वत्स ! न सुन्दरमनुष्ठितं भवता यदसौ तपस्विनी नरसुन्दरी परुषवचनैस्तथा तिरस्कृता, तथाहि—यदितो गतायास्तस्याः संपन्नं तत्समाकर्णयतु वत्सः, मयाऽभिहितं—उच्यतां यत्ते रोचते, अम्बयाऽभिहितं—अस्ति तावदितो निर्गता नयनसलिलधारधौतगण्डलेखा दीनमनस्का दृष्टा सा मया नरसुन्दरी पतिता रुदन्ती मम पादयोः, मयाऽभिहिता—हले ! नरसुन्दरि किमेतत् ? तयाऽभिहितं—अम्ब ! दाहज्वरो मां बाधते, ततो नीता मया सा वातप्रदेशे, सज्जीकारितं शयनीयं, तत्र च स्थापिता सा, निपण्णाऽहं पार्श्वे, ततः प्रहृतेव महासुद्रेण हुष्यमाणेन तीव्राग्निना खाद्यमानेन वनपञ्चाननेन प्रस्यमानेन अवष्टम्बमानेन महापर्वतेन उत्कल्यमानेन कृतान्तकर्तिकया पाट्यमानेन क्रकचपाटेन पच्यमानेन नरके प्रतिक्षणमुद्धर्त्तपरावर्तं कर्तुमारब्धा, मयाऽभिहितं—हले ! किंनिमित्तकः पुनस्तवायमेवंविधो दाहज्वरः ? ततो दीर्घदीर्घ निःश्वास्य न किञ्चिज्जल्पितमनया, मया चिन्तितं—मानसीय-मस्याः पीडा, कथमन्यथा ममापि न कथयेत् ? ततः कृतो मया निर्वन्धः, कथितं कृच्छ्रेण नरसुन्दर्यो यथावृत्तं, ततो नियुज्य तस्याः शीतक्रियाकरणे कदलिकां मयाऽभिहिता सा नरसुन्दरी—यदुत वत्से ! यदेवं ततो धीरा भव मुञ्च विपादं अवलम्बस्व साहसं, गच्छान्यहं स्वयमेव वत्सस्य रिपुदारणस्य समीपे, करोमि तं तवानुकूलं, केवलं किं न विज्ञातं पूर्वमेव त्वयेदं यथा—नितरां मानधनेश्वरो मदीयस्तनयः न विपयः प्रतिकूलभाषणस्य, तदिदानीमपि विज्ञातमाहात्म्ययाऽस्य त्वया न कदाचिदपि प्रतिकूलमाचरणीयं यावज्जीवं परमात्मेवायमारामनीयः, ततश्चेदं मदीयवचनमाकर्ण्य सा बाला नरसुन्दरी विकसितेव कमलिनी कुसुमितेव कुन्दलता परिपाकवन्धुरेव मञ्जरी मदसुन्दरेव करिणिका जलसेकाप्यायितेव वहरी पीतामृतरसेव नागप्रणयिनी गतघनवन्धनेव चन्द्रलेखिका सहचरमीलितेव चक्रवाकिका क्षिप्तेव सुखामृतसागरे सर्वथा किमप्यनाल्येयं रसान्तरमनुभवन्ती शयनादुत्थाय निपतिता गाढं मम चरणयोः, अभिहितमनया

नेन, एतद्वाक्यं नरसुन्दर्योः संजातो मनसि व्यलीकभावः, चिन्तितमनया—अहो अस्या प्रत्यक्षापलापित्वं अहो निर्लज्जता अहो धृष्टता अहो आत्मघट्टमानिता, ततोऽभिहितं नरसुन्दर्यो—आर्यपुत्र ! यद्येवं ततो महत्कुतूहलं मम इदानीमप्यहमार्यपुत्रेण कलास्वरूपमुत्तीर्त्यमानं श्रोतुमिच्छामि अतो महता प्रसादेन समुत्कीर्तयतु तदार्यपुत्रः, मया चिन्तितं—अये ! पाण्डित्याभिमानेन परिभववुद्ध्या मामुपहसत्येषा, अत्रान्तरे लब्धवावसरो विजृम्भितः शैलराजः विलिप्तं तेन स्तब्धचित्ताभिधानेनात्मीयविलेपनेन स्वहस्तेन मद्भुदयं, ततश्चिन्तितं मया—एवं या मम परिभवेनोपहासकारिणी खल्वेषा पापा नरसुन्दरी, तया किमिह स्थितया ? ततो मयाऽभिहितं—अपसर पापे ! दृष्टिमागं दपसर, तूर्णं निर्गेच्छ मदीयभवनात्, न युक्तं भवादृश्याः पण्डितं मन्याया मूर्खेणानेन जनेन सहावस्थातुमिति, ततोऽप्येकितं मदीयवदनं नरसुन्दर्यो, चिन्तितमनया—हा धिक् सद्भावीभूत एवायं वशीकृतो मानभटेन न गोचरः साम्प्रतं प्रसादनायाः, ततो मन्नाहतेव भुजङ्गवनिता समुन्मूलितेव वनलतिका उत्खोटितेव चूतमश्वरी अङ्कुशकृष्टेव करिणिका सर्वथा विद्राणदीनवदना साध्व-सभारनिर्भरं हृदयमुद्वहन्ती मन्दं मन्दं कणम्बणिमिखलाकिङ्किणीकलकोलाहलनूपुरझणझणारावसमाकृष्टद्वानवापिकाकलहंसिकानि पदानि निक्षिपन्ती चलिता नरसुन्दरी निर्गता मामकीनसदनात् प्राप्ता तातीयभवने, स्थितोऽहं शैलस्तम्भनया यावदद्यापि न शुष्यति शैलरा-जीयं तद्वृक्षःस्थलावलेपनं तावतीं वेलां, शोपमुपागते मनाक् पुनस्तत्रावलेपने संजातो मे पञ्चात्तापः, वाघते नरसुन्दरीन्नेहमोहः समाध्या-सितोऽहमरस्या गृहीतो रणरणकेन अङ्गीकृतः शून्यतया उररीकृतो विह्वलतया प्रतिपन्नो विकारकोटीभिः अवष्टब्धो मदनज्वरेण, ततो निपण्णः शयनीये, तत्रापि प्रवर्धमानया जृम्भिकयाऽनवरतमुद्वर्तमानेनाङ्गेन मत्स्यक इव खादिराङ्गराशिमध्ये दन्दह्यमानः स्तोकवेलायां यावत्तिष्ठामि तावदागता सविपादमन्वा विमलमाली, ततस्तां वीक्ष्य कृतं मयाऽऽकारसंवरणं, निपण्णा भद्रासने स्वयमेवाम्बा, स्थितोऽहं

परिभवा-
पादनबु-
द्धिः नि-
ष्काशनं

विमलमा-
लत्यागमः
॥ ३१६ ॥

पर्यङ्क एवोपविष्टः, अभिहितमन्वया—वत्स ! न सुन्दरमनुष्ठितं भवता यदसौ तपस्विनी नरसुन्दरी परुषवचनैस्तथा तिरस्कृता, तथाहि—यदितो गतायास्तस्याः संपन्नं तत्समाकर्णयतु वत्सः, मयाऽभिहितं—उच्यतां यत्ते रोचते, अन्वयाऽभिहितं—अस्ति तावदितो निर्गता नयनसलिलधाराधौतगण्डलेखा दीनमनस्का दृष्टा सा मया नरसुन्दरी पतिता रुदन्ती मम पादयोः, मयाऽभिहिता—हले ! नरसुन्दरि किमेतत् ? तयाऽभिहितं—अन्व ! दाहज्वरो मां बाधते, ततो नीता मया सा वातप्रदेशे, सज्जीकारितं शयनीयं, तत्र च स्थापिता सा, निपण्णाऽहं पार्श्वे, ततः ग्रहतेव महासुद्वेगेण शुष्यमाणेव तीव्राग्निना खाद्यमानेव वनपञ्चाननेन प्रस्यमानेव महामकरेण अवष्टभ्यमानेव महापर्वतेन उत्कर्ष्यमानेव कृतान्तकर्तिकया पाट्यमानेव क्रकचपाटेन पच्यमानेव तरके प्रतिक्षणमुद्धर्त्तपरावर्त्तं कर्तुमारब्धा, मयाऽभिहितं—हले ! किनिमित्तकः पुनस्तत्रायमेवंविधो दाहज्वरः ? ततो दीर्घदीर्घं निःश्वस्य न किञ्चिज्जल्पितमनया, मया चिन्तितं—मानसीय-मस्याः पीडा, कथमन्यथा ममापि न कथयेत् ? ततः कृतो मया निर्वन्धः, कथितं कृच्छ्रेण नरसुन्दर्या यथावृत्तं, ततो नियुज्य तस्याः शीतक्रियाकरणे कदलिकां मयाऽभिहिता सा नरसुन्दरी—यदुत वत्से ! यद्येवं ततो धीरा भव मुञ्च विपादं अवलम्बस्व साहसं, गच्छा-म्यहं स्वयमेव वत्सस्य रिपुदारणस्य समीपे, करोमि तं तवानुकूलं, केवलं किं न विज्ञातं पूर्वमेव त्वयेदं यथा—नितरां मानधनेश्वरो मदी-यस्तनयः न विषयः प्रतिकूलभाषणस्य, तदिदानीमपि विज्ञातमाहात्म्ययाऽस्य त्वया न कदाचिदपि प्रतिकूलमाचरणीयं यावज्जीवं पर-मालेवायमाराधनीयः, ततश्चेदं मदीयवचनमाकर्ण्य सा बाला नरसुन्दरी विकसितेव कमलिनी कुसुमितेव कुन्दलता परिपाकवन्धुरेव म-ञ्जरी मवसुन्दरेव करिणिका जलसेकाप्यायितेव बह्वरी पीतामृतरसेव नागग्रणयिनी गतघनबन्धनेव चन्द्रलेखिका सहचरमीलितेव चक्र-वाकिका क्षिप्तेव सुखामृतसागरे सर्वथा किमप्यनाल्येयं रसान्तरमनुभवन्ती शयनादुत्थाय निपतिता गाढं मम चरणयोः, अभिहितमनया

—अभ्य ! महाप्रसादः, अनुगृहीताऽसि मन्दभाग्याऽहमेव वचनेनाम्बया, तद्रच्छतु शीघ्रमम्बा, करोतु ममानुकूलमेकवारमार्यपुत्रं, ततो यदि पुनरयं जनस्तस्य प्रतिकूलं वर्तमानः स्वप्नेऽपि विज्ञातः स्यादम्बया ततो यावज्जीवं न संभाषणीयो नापि द्रष्टव्यः पापात्मेति, मयाऽभिहितं—यथेवं ततो गच्छामि, नरसुन्दरी प्राह—अम्ब ! महाप्रसादः, ततः समागताऽहमेवा वत्सस्य समीपे, तदयमत्र वत्स ! परमार्यः—सा तु दन्दवते घाला, विदित्वा प्रतिकूलताम् । तवानुकूलतां मत्वा, प्रमोदमवगाहते ॥ १ ॥ बह्वभेयं कुमारस्य, ध्रुत्वेदममृतायते । अनित्येयं कुमारस्य, ध्रुत्वेदं नारकायते ॥ २ ॥ त्वदीयरोपनाम्नाऽपि, म्रियते सा तपस्विनी । सन्तोषमात्रनाम्नाऽपि, तावकीनेन जीवति ॥ ३ ॥ अतो यन्मुग्धया किञ्चिदपराद्धं तया तव । बालया प्रणयात्सर्वं, तद्वत्सः क्षन्तुमर्हति ॥ ४ ॥ प्रणतेषु दयावन्तो, दीनान्मुञ्चरणे रताः । सत्तेहार्षितचित्तेषु, दत्तप्राणा हि साधवः ॥ ५ ॥ ततश्चेदमम्बया नरसुन्दरीन्नेहसर्वस्वमुत्कीर्त्यमानमाकर्ण्य यावत्किलाहं श्रेहनिर्भरतया तां प्रति प्रगुणो भवामि तावच्छैलराजेन विरचिता कुटिलभ्रुकुटिर्धूनिनितमुत्तमाङ्गं दत्तो मदीयहृदये विलेपनचर्चः, ततस्तस्याः सम्यग्धिनमपराधं संस्मृत्य जातो मम पुनश्चिन्तावष्टम्भः, ततोऽभिहिता मयाऽम्बा यदुत—न कार्यं मम तया परिभवकारिण्या पापयेति, अम्बयाऽभिहितं—वत्स ! मा मैवं वोचः, क्षन्तव्यो मम लम्बाया वत्सेन तदीयोऽयमेको गुरुरप्यपराधः, ततः पतिता मभरणयो-रम्बा, मयाऽभिहितं—अपसर त्वमप्यवस्तुनिर्वन्धपरं ! मम दृष्टिपथादपसर, नं प्रयोजनं त्वयाऽपि मे, या त्वं मया निःसारितां तां दुरा-त्मिकां संगृह्णसि, ततश्चरणाभ्यां प्रेरिता मयाऽम्बा, ततो भद्रेऽगृहीतसङ्केतं ! शैलराजवशवर्तिना मया पापात्मना तथा तिरस्कृता सती लज्जयित्वा मदीयमनिर्वर्तकमाग्रहविशेषं निराशा मुञ्चन्ती नयनसंलिलं यथाऽऽजातमेव प्रविगताऽम्बा, निवेदितो नरसुन्दर्यै व्यतिकरः, तमाकर्ण्य वञ्चनिर्वर्तिनेव मूर्च्छया निपतिताऽसौ भूतले सिंका चन्दनरसेन समाश्रासिता तालघृन्तवायुना लब्धवैतना रोदितुमारब्धा,

विमलमालयाऽभिहितं—पुत्रि ! किं क्रियते ? वज्रमयहृदयोऽसौ ते भर्ता तथापि मां रुदिहि शुच्य विपादं साहसावष्टम्भेन कुरु तावदेकं त्वयुपायं, गच्छ स्वयमेव प्रियतमप्रसादनार्थं, ततः स्वयं गतायाः प्रत्यागतहृदयः कदाचित्प्रसीदत्यसौ, यतो मार्दवाध्यासितानि कामिहृदयानि भवन्ति, अथ तथापि कृते न प्रसीदेततः पश्चात्तापो न भविष्यति, यतः 'सुपरिणामिते बलभक्ते किलावरक्तको न भवती'ति लोकवार्ता, नरसुन्दरी प्राह—यदाज्ञापयत्यम्बा, ततश्चालिता सा मम तोषणार्थं, किमस्यास्तत्र गतायाः संपद्यत इतिविमर्शेन लभं तदनुमार्गेणाम्बा, प्राप्ता मम पार्श्वे नरसुन्दरी, स्थिता द्वारदेशे विमलमालती, नरसुन्दर्याऽभिहितं—नाथ कान्त प्रिय स्वामिजीवदायक बलभ ! प्रसीद मन्दभाग्यायाः, प्रसीद नतवत्सल ! ॥ १ ॥ न पुनस्ते मनोदुःखं, करिष्येऽहं कदाचन । त्वां विना शरणं नाथ !, नास्ति मे मुब-नदये ॥ २ ॥ एवं च वदन्ती घाष्पोदकविन्दुवपिणा लोललोचनयुगलेन स्नपयन्ती मदीयचरणद्वयं प्रणता नरसुन्दरी, मम तु तां तादृशीं पश्यतस्तदा कीदृशं हृदयं संपन्नं ? अपि च—लोहेन नरसुन्दर्या, भवत्युत्पलकोमलम् । वीक्षितं शैलराजेन, शिलासङ्घातनिष्ठुरम् ॥ १ ॥ नवगीतमिवाभाति, यावच्चिन्तयति प्रियाम् । वषाकारं पुनर्भाति, शैलराजवशीकृतम् ॥ २ ॥ ततो दोलां समारूढं, तदा मामकमानसम् । निभ्रेषु नैव शक्नोमि, किमत्र मम सुन्दरम् ? ॥ ३ ॥ तथापि मोहदोषेण, मया दीनाऽपि घालिका । शैलराजं प्रियं कृत्वा, भर्त्सिता नर-सुन्दरी ॥ ४ ॥ कथम्—आः पापे ! गच्छ गच्छेति, वागाहम्बरमायया । न प्रतारयितुं शक्यस्त्वयाऽयं रिपुदारणः ॥ ५ ॥ कुशलाऽपि कलासुरैरन्येषां यदि बन्धनम् । कर्तुं शक्ताऽसि नो जातु, मूर्खोणामपि मादृशम् ॥ ६ ॥ यदाऽहं हसनस्थानं, संजातस्त्वादृशमपि । तदा किं ते प्रलापेन ? कीदृशी मम नायता ? ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा स्तब्धसर्वाङ्गः, शून्यारण्ये मुनिर्यथा । स्थितोऽहं मौनमालम्ब्य, शैल-राजेन चोदितः ॥ ८ ॥ ततः सा वराफी नरसुन्दरी विगलितविज्ञेवाभ्यरचारिणी परिभ्रष्टसमाधिसामर्थ्येव योगिनी तप्तस्थलनिक्षिप्तेव शफ-

रिचा अवाप्तनष्टरतिधानेव मृषिका सर्वथा झुटिताशापाशबन्धनां निपतिता महाशोकभरसागरे चिन्तयितुं प्रवृत्ता—किमिदानीं संव्या-
प्रियतमतिरस्कृताया मम जीवितेनेति, ततो निर्गल्य भवनात् कचिद्गुणभारब्धा, ततः किमियं करोतीति विचिन्त्य सहित एव शैलराजे-
नालक्षितपादपातं लप्नोऽहं तदनुमार्गेण, इतश्च—लोकयश्चिव निर्विण्णो, मदीयं दुष्टचेष्टितम् । अत्रान्तरे गतोऽन्यत्र, तदा क्षेत्रे दिवाकरः
॥ १ ॥ ततः समुद्रसितमन्धकारं संजाता विरलजनसञ्चारा राजमार्गः, ततो गता सैकत्र शून्यगृहे नरसुन्दरी, इतश्चोद्गन्तुं प्रवृत्तः
शशपरः, ततो मन्दमन्दप्रकाशे तामेव निरीक्षमाणः प्राप्तोऽहमपि तद्द्वारदेशे, स्थितो गोपायितेनात्मना, ततो नरसुन्दर्या विलोकितं दिक्-
चक्रपालं, इष्टकाखलमारुहोत्तरीयेण बद्धो मध्यवलये पाशकः, निर्मिता तत्र शिरोधरा, ततोऽभिहितमनया—भो भो लोकपालाः !
गृणुत यूयं, अथवा प्रत्यक्षमेवेदं दिव्यज्ञानिनां तत्रभवतां यदुत—लब्धप्रसरतया नाथवादेन कलोपन्यासं कारितो मयाऽऽर्यपुत्रो न परिभ-
वयुद्धा, तस्य तु तदेव मानपर्वतारोहकारणं संपन्नं, एवं च सर्वथा निराकृताऽहं तेन मन्दभाग्या, अत्रान्तरे मया चिन्तितं—नास्यास्त-
पस्विन्या ममोपरि परिभवयुद्धिः, किं तर्हि ?, प्रणयमात्रमेवात्रापराध्यति, ततो न सुन्दरमनुष्ठितं मया, अधुनाऽपि वारयाम्येनामितोऽध्यव-
सायादिति विचिन्त्य पाशकच्छेदार्थं यावच्चलामि तावदभिहितं नरसुन्दर्या यदुत—तत्प्रतीच्छत भगवन्तो लोकपालाः साम्प्रतं मदीयप्रा-
णान् मा च मम जन्मान्तरेष्वपि पुनरेवंविधव्यतिकरो भूयादिति, ततः शैलराजेनाभिहितं—कुमार ! पश्य जन्मान्तरेऽपि त्वदीयसम्ब-
न्धमेवा नाभिलपति, मया चिन्तितं—सत्यमिदं, तथाहि—इयं प्रस्तुतव्यतिकरनिषेधमाशास्ते, मदीयव्यतिकरश्चात्र प्रस्तुतः, तन्प्रियतां,
किमनया मम पापया ?, ततो लब्धप्रसरेण दत्तो मम हृदये शैलराजेन स्वविलेपनहस्तकः, स्थितोऽहं तस्य माहात्म्येन तां प्रति काष्ठवन्नि-
ष्ठितार्थः, ततः प्रवाहितो नरसुन्दर्यात्मा पूरितः पाशकः लम्बितुं प्रवृत्ता निर्गते नयने निरुद्धः श्वासमार्गः—वक्त्रीकृता ग्रीवा आकृष्टं

धमनीजालं शिथिलितान्यङ्गानि समसमायितं श्रोतोभिः निर्वोदितं वक्रकुहरं विमुक्ता च सा प्राणैर्वराकी, इतश्च भवनान्निर्गच्छन्ती दृष्टाऽन्वया नरसुन्दरी अहं तु तदनुयायी, चिन्तितमनया—नूनं भग्नप्रणयेयं रुष्टा कचिद् गच्छति मे वधूः, अयं पुनरस्या एव प्रसाद-
नार्थं पृष्ठतो लभो मम पुत्रकः, ततो दूरं गतयोरावयोरनुमार्गेण गच्छन्ती समागताऽन्वापि तत्र शून्यगृहे, दृष्टा तथा लम्बमाना नरसु-
न्दरी, चिन्तितमन्वया—हा हा हताऽस्मि, नूनं मत्पुत्रकस्यापीयं वार्ता, कथमन्यथाऽस्यामेवं व्यवस्थितायां स तूष्णीमासीत्?, मया तु
शैलराजीयावलेपनदोषेणैव अवस्तुनिर्वन्धपर्येमिति कृता तदवधीरणा, ततः शोकभरान्धया मम पश्यत एव तथैव व्यापादितोऽन्वयाऽ-
व्यात्मा, ततः साध्वससन्तापेनेव शुष्कं मनाब् मे स्तब्धचित्ताभिधानं तत्तदा हृदयावलेपनं, गृहीतोऽहं पञ्चात्तापेनाक्रान्तः शोकभरेण,—
ततः स्वामाविकलेहविह्वलीभूतमानसः । क्षणं विधातुमारब्धः, प्रलापमतिदारुणम् ॥ १ ॥ तथाऽप्यतिप्रौढतया निजमाहात्म्येन कृत एव
मे शैलराजेन चित्तावष्टम्भः, चिन्तितं च मया—अये मनुष्यः कथं स्त्रीविनाशे रोदिति, ततः स्थितोऽहं तूष्णीभावेन, इतश्च कन्दलिकया
चिन्तितं—किमिति स्वामिनी नागच्छति? तद्गच्छाम्यहं तदन्वेपणार्थं, ततः कुतश्चिन्निश्चित्य प्राप्ता साऽपि तं प्रवेशं, ततो दृष्ट्वा विमलमा-
लतीनरसुन्दर्यौ तथा लम्बमाने कृतस्तया हाहारवः मिलितं सतातं नगरं समुच्छलितः कोलाहलः किमेतदिति पृष्ट्वा कन्दलिका निवे-
दितं तथा सर्वं यथावृत्तं, अत्रान्तरे संपन्नः स्फुटतरश्चन्द्रालोकः, ततो दृष्टे तथैवोलम्बमाने सर्वलोकेनाम्बानरसुन्दर्यौ, विलोकितोऽहमपि
स्वकर्मत्रस्ततया भग्नगतिप्रसरो नष्टवाणीकस्तत्रैव लीनो वर्तमानश्छत्रप्रदेशे जातः संप्रत्ययः धिक्कारितोऽहं जनेन कारितं तातेनाम्बानर-
सुन्दर्योर्धृतककार्यम्—ततस्तत्तादृशं वीक्ष्य, मदीयं कर्म दारुणम् । तातः शोकभराक्रान्तस्तदैवं चिन्तयत्यलम् ॥ १ ॥ अहो अनर्थपुञ्जोऽ-
यमहो मे कुलदूषणः । अहो सर्वजघन्योऽयमहो पापिष्ठशेखरः ॥ २ ॥ अहो सर्वापदां मूलमहो लोकपथातिगः । अहो वैरिकसङ्काशो,

“भेयं मानुषावस्था, प्रधानं परलोकसाधनं, परिणामकत्वो विषयाः, विप्रयोगान्तानि सत्सङ्गतानि, पातभयातुरमविज्ञातपातमायुः, तदेवं
 ॥ व्यवस्थिते विध्यापनेऽस्य संसारप्रदीपनकस्य यन्नः कर्तव्यः, तस्य च हेतुः सिद्धान्तवासनासारो धर्मभेदः, अतः स्वीकर्तव्यः सिद्धान्तः,
 ॥ सम्पत् सेवितव्यास्तदभिज्ञाः, भावनीयं गुण्डमालिकोपमानं, लक्ष्म्या खल्वसदपेक्षा, भवितव्यमाज्ञाप्रधानेन, उपादेयं प्रणिधानं, पोष-
 ॥ नीयं सत्साधुसेवया, रक्षणीयं प्रवचनमालिङ्ग्यं । एतच्च विधिप्रवृत्तः संपादयति, अतः सर्वत्र विधिना प्रवर्तितव्यं सूत्रानुसारेण, प्रत्य-
 ॥ भिज्ञातव्यमात्मस्वरूपं, ग्रहृत्तावपेक्षितव्यानि निमित्तानि, यतितव्यमसंपन्नयोगेषु, लक्षयितव्या विस्रोतसिका, प्रतिविधेयमनागतमस्याः,
 ॥ भयलेपं प्रयत्नमानानां सोपक्रमकर्मविलयः, विच्छिद्यते निरुपक्रमकर्मोबन्धः, तस्मादत्रैव यत्तत्त्वं यूयं”मिति ॥ एवं च निवेदिते तेन भग-
 यता विचक्षणसूरीणाऽस्याः परिपदो मध्ये केषाञ्चिद्भूयानामुल्लसितश्रवणपरिणामः अपरेषां संजातो देशविरतिक्षयोपशमः अन्यैः पुन-
 विंदलितं मिथ्यात्वं अपरेषां प्रतनूभूता रागादयः केषाञ्चित्संपन्नो भद्रकभावः, ततो निपतितास्ते सर्वेऽपि भगवत्शरणयोः, अभिहित-
 भैतैः—‘इच्छामोऽनुशालिं कुर्मो यदाज्ञापयन्ति नाथाः’ अत्रान्तरे चिन्तितं तातेन—यदुत प्रश्रयाम्यधुना तदहमात्मविवक्षितं, ततो ल-
 लाटतदविन्यस्तकमुकुलितेनाभिहितमनेन—जनातिशायिरूपाणां, जगदैश्वर्यभागिनाम् । भवन्त ! तत्रभवतां, किं वो वैराग्यकारणम् ? ॥ १ ॥
 सूरीणाऽभिहितं भूप !, यद्यत्र तव कौतुकम् । ततस्ते कथयाम्येष, भवनिर्वेदकारणम् ॥ २ ॥ किं तु—आत्मस्तुतिः परनिन्दा,
 पूर्वक्रीडितकीर्तनम् । विरुद्धमेतद्राजेन्द्र !, साधूनां त्रयमप्यलम् ॥ ३ ॥ भगमात्मचरिते चैतत्कथ्यमाने परिस्फुटम् । त्रयं संपद्यते
 तेन, न युक्तं तस्य कीर्तनम् ॥ ४ ॥ तातेनाभिहितम्—एवं निगदता नाय !, वर्धितं कौतुकं त्वया । कर्तव्योऽतः प्रसादो मे, निवेद्यं
 चरितं निजम् ॥ ५ ॥ ततो विज्ञाय निर्वन्धं, मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रबोधकारणं ज्ञात्वा, सुरिरित्थमवोचत ॥ ६ ॥ यदुत—अनादि-

निधनं लोकं, नानावृत्तान्तसङ्कुलम् । विद्यते भूतलं नाम, नगरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥ तत्रास्ति भुवनह्यतो, देवानामपि नायकः । अल-
प्तसत्प्रवापाज्ञो, नरेन्द्रो मलसञ्चयः ॥ ८ ॥ सुन्दरसुन्दरे कार्ये, नित्यं विन्यस्तमानसा । तस्य चास्ति महादेवी, तत्पत्किर्नाम विद्युता
॥ ९ ॥ तयोश्च देवीवृषयोरेकः सुन्दरचेष्टितः । विद्यते जगदाहारी, पुत्रो नाम शुभोदयः ॥ १० ॥ तथा द्वितीयस्तनयस्तयोर्देवीनरेन्द्रयोः ।
अस्ति सर्वजनोच्चापी, विख्यातश्चाशुभोदयः ॥ ११ ॥ स्वमर्तुर्वत्सला साध्वी, सुन्दरपत्नी जनप्रिया । भार्यो शुभोदयस्यास्ति, पद्माक्षी
निजचारुता ॥ १२ ॥ तथाऽशुभोदयस्यापि, जनसन्तापकारिणी । भार्यो स्वययोग्यता नाम, विद्यतेऽत्यन्तदारुणा ॥ १३ ॥ इतश्च कालप-
र्यायाद्वाप्य निजचारुताम् । ततः शुभोदयाज्जातः, पुत्रो नाम्ना विचक्षणः ॥ १४ ॥ तथैव कालपर्यायाद्वाप्यैव स्वयोग्यताम् । ततोऽशुभो-
दयाज्जातो, जडो नाम सुताघनः ॥ १५ ॥ तयोर्विचक्षणस्तान्द्वयमानः प्रतिक्षणम् । यादृशः स्वैर्गुणैर्जातस्तदिदानीं निबोधत ॥ १६ ॥
“मार्गानुसारिविज्ञानः, पूजको गुरुसंहतेः । मेघावी प्रगुणो दक्षो, लब्धलब्धयो जितेन्द्रियः ॥ १७ ॥ सदाचारपरो घोरः, सङ्कोगी दृढसौ-
“हृदः । देवाभिपूजको दाता, ज्ञाता स्वपरचेतताम् ॥ १८ ॥ तत्सवादी विनीतात्मा, प्रणयागतवत्सलः । क्षमाप्रधानो मध्यस्थः, सत्त्वानो-
“कल्पपादपः ॥ १९ ॥ धर्मेकनिष्ठः शुद्धात्मा, व्यसनेऽप्यविपण्णधीः । स्थानमानान्तराभिज्ञः, कुत्सितवाग्रहवर्जितः ॥ २० ॥ समस्तशाल-
“तत्त्वज्ञो, वाचि पाठवसंगतः । नीतिमार्गप्रवीणत्वात्, त्रासकः शत्रुसंहतेः ॥ २१ ॥ स्वगुणोत्सेकहीनात्मा, विमुक्तः परनिन्दया । अहृष्टः
“सम्पदां लाभे, परार्थं च विनिर्मितः ॥ २२ ॥” किं चेह बहुनोक्तेन ? यावन्तः पुरुषे गुणाः । नीयन्ते तेऽखिलास्तत्र, प्रादुर्भूता विचक्षणे
॥ २३ ॥ जय संवर्धनानोऽस्तौ, शरीरेण प्रतिक्षणम् । जडस्तु यादृक् संपन्नस्तदिदानीं निबोधत ॥ २४ ॥ विपर्यस्तमनाः तल्यदौचस्त-
न्तोपचर्जितः । नायावी पिशुनः ढीवो, निन्दकः साधुसंहतेः ॥ २५ ॥ असत्सन्धः पापात्मा, गुरुदेवविडम्बकः । असत्प्रलापो लो-

“भेयं मानुषावस्था, प्रधानं परलोकसाधनं, परिणामकटवो विषयाः, विप्रयोगान्तानि सत्सङ्गवानि, पातभयातुरमविज्ञातपातमायुः, तदेवं
 “व्यवसिते विध्यापनेऽस्य संसारप्रदीपनकस्य यत्नः कर्तव्यः, तस्य च हेतुः सिद्धान्तवासनासारो धर्मभेदः, अतः स्वीकर्तव्यः सिद्धान्तः,
 “सम्यक् सेवितव्यास्तदभिज्ञाः, भावनीयं गुण्डमालिकोपमानं, लक्ष्यया खल्वसदपेक्षा, भवितव्यमाज्ञाप्रधानेन, उपादेयं प्रणिधानं, पोष-
 “णीयं सत्साधुसेवया, रक्षणीयं प्रवचनमालिन्यं । एतच्च विधिप्रवृत्तः संपादयति, अतः सर्वत्र विधिना प्रवर्तितव्यं सूत्रानुसारेण, प्रत्य-
 “भिज्ञातव्यमालमस्वरूपं, प्रवृत्तावपेक्षितव्यानि निमित्तानि, यतितव्यमसंपन्नयोगेषु, लक्षयितव्या विस्त्रोतसिका, प्रतिविधेयमनागतमस्याः,
 “भवत्येवं प्रवर्तमानानां सोपक्रमकर्मविलयः, विच्छिद्यते निरुपक्रमकर्मानुबन्धः, तस्मादत्रैव यत्तत्त्वं यूयं”मिति ॥ एवं च निवेदिते तेन भग-
 यता विचक्षणसूरिणाऽस्याः परिषदो मध्ये केषाञ्चिद्भ्रूयानामुल्लसितश्चरणपरिणामः अपरेयां संजातो देशविरतिक्षयोपशमः अन्यैः पुन-
 विदलितं मिथ्यात्वं अपरेयां प्रतनूभूता रागादयः केषाञ्चित्संपन्नो भद्रकभावः, ततो निपतितास्ते सर्वेऽपि भगवच्चरणयोः, अभिहित-
 मेतैः—‘इच्छामोऽनुशास्तिं कुर्मो यदाज्ञापयन्ति नायाः’ अत्रान्तरे चिन्वितं तातेन—यदुत प्रश्रयाम्यधुना तदहमात्मविवक्षितं, ततो ल-
 लाटतदविन्यस्तकमुकुलितेनाभिहितमनेन—जनातिशायिरूपाणां, जगदैश्वर्यभागिनाम् । भदन्त ! तत्रभवतां, किं वो वैराग्यकारणम् ? ॥ १ ॥
 सूरिणाऽभिहितं भूप !, यद्यत्र तव कौतुकम् । ततस्ते कथयाम्येष, भवनिर्वेदकारणम् ॥ २ ॥ किं तु—आत्मस्तुतिः परनिन्दा,
 पूर्वकीडितकीर्तनम् । विरुद्धमेतद्राजेन्द्र !, साधूनां त्रयमप्यलम् ॥ ३ ॥ ममालमचरिते चैतत्कथ्यमाने परिस्फुटम् । त्रयं संपद्यते
 तेन, न युक्तं तस्य कीर्तनम् ॥ ४ ॥ तातेनाभिहितम्—एवं निगदता नाय !, वर्धितं कौतुकं त्वया । कर्तव्योऽतः प्रसादो मे, निवेद्यं
 चरितं निजम् ॥ ५ ॥ ततो विज्ञाय निर्वन्धं, मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रबोधकारणं ज्ञात्वा, सुरिरित्थमवोचत ॥ ६ ॥ यदुत—अनादि-

ततः कुतूहलेनान्तः, प्रविश्य प्रविलोकितम् । तत्र चालव्यपर्यन्तं, दृष्टं ताभ्यां महाबिलम् ॥ ४६ ॥ ततो विस्फारिताक्षाभ्यां, कौतुकेन सविस्मयम् । विचक्षणजडाभ्यां तत्, सुचिरं संनिरीक्षितम् ॥ ४७ ॥ अथ तस्मात्समुद्भूता, रक्तवर्णा मनोहरा - दासचेष्टया समं काचि- हलना चारुविग्रहा ॥ ४८ ॥ तां वीक्ष्य स जडश्चित्ते, परं हर्षमुपागतः । ततश्च चिन्तयत्येवं, विपर्योसितमानसः ॥ ४९ ॥—अहो अपूर्विका योपिदहो सुन्दरदर्शना । अहो संस्थानमेतस्या, अहो रूपमहो गुणाः ॥ ५० ॥ किमेवा नाकतो मुग्धा, भ्रष्टा स्यादमरा- ज्ञना ? किं वा पातालतो बाला, नागकन्या विनिर्गता ? ॥ ५१ ॥ अथवा नहि नहि सुप्तु मया चिन्तितं, यतः—स्वर्गे वा नागलोके वा, कुतः स्यादियमीदृशी ? । मर्त्ये च दूरतोऽपास्ता, वार्तोऽपीदृश्योपितः ॥ ५२ ॥ तन्नूनं विधिना मह्यं, परितुष्टेन कल्पिता । निर्मोष्येयं प्रयत्नेन, सुन्दरैः परमाणुभिः ॥ ५३ ॥ अन्यच्च—नूनं पुरुषहीनेयं, मर्त्यं विहिता वने । यतो मां वीक्षते बाला, लोलदृष्टिर्मुहुर्मुहुः ॥ ५४ ॥ गत्वा समीपमेतस्याः, कृत्वा चित्तपरीक्षणम् । ततः करोमि स्वीकारं, किं ममान्येन चेतसा ? ॥ ५५ ॥ इतश्च—विचक्षणश्च तां दृष्ट्वा, ललनां ललिताननाम् । ततश्चेतसि संपन्नो, वितर्कोऽयं महात्मनः ॥ ५६ ॥ एकाकिनी वने योपा, परकीया मनोरमा । न द्रष्टुं युज्यते रागान्नापि संभाषणोचिता ॥ ५७ ॥ यतः सन्मार्गरेकानां, व्रतमेतन्महात्मनाम् । परस्त्रियं पुरो हृष्टा, यान्त्यधोमुखदृष्टयः ॥ ५८ ॥ अतो ब्रजान्यतः स्थानात्किं ममापरचिन्तया ? । ततो गन्तुं प्रवृत्तोऽसौ, हस्तेनाकृष्य तं जडम् ॥ ५९ ॥ तेन चाकृष्यमाणोऽसौ, कथ- स्थिद्वलिना जडः । हृतसर्वस्ववन्मोहात्परं दुःखमुपागतः ॥ ६० ॥ यावत्तौ गच्छतः स्तोकं, भूभागं राजपुत्रकौ । तावत्सानुचरी तस्याः, पश्चाद्गता समागता ॥ ६१ ॥ तथा च दूरत एव विहितः पूत्कारः, यदुत—त्रायध्वं भो नाथास्त्रायध्वं, हा हताऽस्मि मन्दभागिनी, ततो बलितस्तदभिमुखं जडः, तेनाभिहितं—सुन्दरि ! मा भैषीः, कथय कुतस्ते भयमिति, तथाऽभिहितं—यद्भवन्तौ मम स्वामिनीं वि-

भान्धः, परेषां चित्तभेदकः ॥ २६ ॥ अन्यच्चित्ते वदत्यन्यच्चेष्टते क्रिययाऽपरम् । दह्यते परसम्पत्सु, परापत्सु प्रनोदते ॥ २७ ॥ गर्वा-
 प्मातः सदा क्रुद्धः, सर्वेषां भयप्रियः । आत्मश्लाघापरो नित्यं, रागद्वेषवशानुगः ॥ २८ ॥ किं चात्र बहुनोकेन ? ये ये दोषाः सुदुर्जने ।
 गीयन्ते तेऽखिलास्तत्र, प्रादुर्भूतास्ततो जडे ॥ २९ ॥ एवं च वर्धमानौ तौ, स्वर्गे सुखलालितौ । विचक्षणजडौ प्रातौ, यौवनं परिपा-
 टितः ॥ ३० ॥ इतश्च गुणरत्नानमुत्पत्तिस्थानमुत्तमम् । पुरं निर्मलचिच्छाहं, विद्यते लोकविश्रुतम् ॥ ३१ ॥ तत्रान्तरङ्गे नगरे, नृपो नाम्ना
 मलक्षयः । अस्ति सद्गुणरत्नानां, जनकः पालकश्च सः ॥ ३२ ॥ तस्य सुन्दरता नाम, महादेवी मनःप्रिया । विद्यते चारुसर्वाङ्गी, सा
 तद्गन्धर्वविर्षिका ॥ ३३ ॥ ताभ्यां च कालपर्यायाज्जाता पद्मदलेक्षणा । बुद्धिर्नाम गुणैराढ्या, कन्यका कुलवर्धनी ॥ ३४ ॥ ततः सा
 गुणरूपाभ्यामनुरूपं विचक्षणम् । विचिन्य प्रहिता बाला, ताभ्यां तस्य स्वयंवरा ॥ ३५ ॥ परिणीता च सा तेन, महामूर्तिप्रमोदतः ।
 विपक्षेण सत्कन्या, जाता च मनसः प्रिया ॥ ३६ ॥ तथा युक्तस्य तस्योच्चैर्भुजानस्य मनःसुखम् । विचक्षणस्य गच्छन्ति, दिनानि
 शुभकर्मणा ॥ ३७ ॥ अथान्यदा कचिद्बुद्धेर्वीरान्वेषणकान्यया । मलक्षयेण प्रहितो, विमर्शो निजपुत्रकः ॥ ३८ ॥ स च बुद्धौ दृढल्ले-
 हभावभावितमानसः । तस्या एव समीपस्थः, सद्गुणिन्याः स्थितो युदा ॥ ३९ ॥ सहोदरसमायुक्ता, भर्त्रो च बहुमानिता । ततः सा
 पितृनिर्वाणाद्गर्भं गृह्णाति बालिका ॥ ४० ॥ अथ तस्याः शुभे काले, सद्गर्भपरिपाकतः । जातो देदीप्यमानाङ्गः, प्रकर्षो नाम दारकः
 ॥ ४१ ॥ जातः संवर्धमानोऽतौ, प्रकर्षो बुद्धिनन्दनः । विचक्षणगुणैस्तुल्यो, विमर्शस्यातिवह्मभः ॥ ४२ ॥ अथान्यदा स्वकं दृष्टं, काननं
 सुमनोहरम् । विचक्षणजडाभ्यां भो !, नाम्ना वदनकोटरम् ॥ ४३ ॥ तत्र खादनपानेन, ललमानौ यथेच्छया । तौ द्वावपि स्थितौ कश्चि-
 त्कालं संतुष्टमानसौ ॥ ४४ ॥ तत्र कुन्दसमाः शुभ्रा, रदनाः सन्ति पृक्षकाः । तेषां च वीथिकायुग्मं, ताभ्यां दृष्टं मनोहरम् ॥ ४५ ॥

—गृहिणीरहिताविमो वराकौ न सुखेन तिष्ठतः अतः करोम्यनयोर्गृहिणीमिति, ततस्तेन भगवता विधात्रा दयापरीतचेतसा युवयोर्निमित्तमत्रैव महाविले निर्वातेषा मे स्वामिनी, तथाऽहं चास्या एवानुचरीति, जडेन चिन्तितं—अये! यथा मया विकल्पितं तथैवेदं संपन्नं, अस्मदर्थमेवेयं रसना निष्पादिता वेधसा, अहो मे प्रज्ञातिशयः, विचक्षणेन चिन्तितं—कः पुनरयं विधिर्निर्ममि?, हुं ज्ञातं, स एव कर्मपरिणामो भविष्यति, कस्यान्यस्येदृशी शक्तिरिति, जडः प्राह—भद्रे! ततस्ततः, लोलतयोक्तं—ततः प्रभृत्येषा मे स्वामिनी युक्ता मया युवाभ्यां सह खादन्ती नानाविधानि खाद्यकानि पिबन्ती विविधरसोपेतानि पानकानि ललमाना यथेष्टचेष्टया तत्रैव विकलाक्षनिवासे नगरे त्रिज्वपि पाटकेषु तथा पञ्चाक्षनिवासे मनुजगतौ अन्येषु च तथाविधेषु स्थानेषु विचरिता भूयांसं कालं, 'अत एव क्षणमप्येषा युष्मद्विरहं न विपहते, युष्मदवधीरणया चागतमूर्च्छां श्रियते स्वामिनी, तदेवमहं भवतोश्चिरपरिचिताऽस्मि, एतच्चाकर्ण्य सिद्धं नः समीहितं इति भावनया परितुष्टो जडः, ततोऽभिहितमनेन—सुन्दरि! यद्येवं प्रविशतु तव स्वामिनी नगरे, पवित्रयत्वेकं स्वावस्थानेन महाप्रासादं, येन पुनस्तत्र चिरन्तनस्थित्या सुखमास्महे, लोलतयाऽभिहितं—मा मैवमाज्ञापयतु देवः, न निर्गतेयं स्वामिनी कदाचिदपीतः काननात्, पूर्वमपीयमत्रैव वर्तमाना युवाभ्यां सह ललिता, तदधुनाऽप्यसिन्नेव स्थाने तिष्ठन्ती लालयितुं युज्यते स्वामिनी, जडः प्राह—यद्भवती जानीते तदेव क्रियते, सर्वथा त्वमेवात्र प्रमाणं, कथनीयं यद्वोचते तव स्वामिन्यै येन संपादयामः, लोलतयोक्तं—महाप्रसादः, किमत्रापरमुच्यतां?, अनुभवतु भवतोः स्वामिनी लालनेन सुखामृतमविच्छेदेनेति। एवं च स्थापिते सिद्धान्ते—तत आरभ्य यत्नेन, जडो वदनकोटरे। तिष्ठन्ती रसनां नित्यं, लालयत्येव मोहतः ॥ १ ॥ कथं?—क्षीरेसुशर्कराखण्डधिसर्पिर्गुण्डादिभिः। पफात्रलाद्यैर्दिव्यैर्द्राक्षादिवरपानकैः ॥ २ ॥ मयैर्मासरसैश्चित्रैर्मधुभिश्च विशेषतः। ये चान्ये लोकविल्याता, रसासैश्च दिने दिने ॥ ३ ॥

रसनालो-

लतास्वी-

कारः

पालनं-

तयोः

॥ ३२९ ॥

मुच्य चलिता तेनैषा जातमूर्च्छां श्रियते लम्बाऽधुना, तस्मादेवौ ! तावत्समीपे स्वीयतां भवद्वाभेतस्याः येन युष्मत्सन्निधानेन मनाक्स्वस्थी-
भूतायां स्वामिन्यां ततोऽहं निराकुला सती भवतोरेतत्स्वरूपं समस्तं विज्ञपयामि, ततो जडेनाभिहितो विचक्षणः—भ्रातर्गम्यतामेतत्स्वा-
मिनीसमीपे, भवतु सा स्वस्था, विज्ञपयत्वेया यथाविवक्षितं, को दोषः?, विचक्षणेन चिन्तितं—न सुन्दरमिदं, इयं हि वष्टा चेटी तरला
स्यभावेन प्रतारयिष्यति नूनमस्यान्, अथवा पश्यामि तावत्किमेया तत्र गता जल्पति?, न चाहमनया प्रतारयितुं शक्यः, तस्माद्रच्छानि,
काऽत्र मम शङ्का?, एवं विचिन्त्याभिहितं विचक्षणेन—भ्रातरेवं भवतु, ततो गतौ पश्चान्मुखौ विचक्षणजडौ, प्राप्तौ तत्समीपे, स्वस्थीभूता
ललना, निपतिता दासचेटी तयोश्चरणेषु, अभिहितमनया—महाप्रसादः, अनुगृहीताऽस्मि युवाभ्यां, जीविता स्वामिनी, दत्तं मे जीवितं,
जडेनाभिहितं—सुन्दरि ! किनामिकेयं तव स्वामिनी?, चेष्टयाऽभिहितं—देव ! सुगृहीतनामयेया रसनयमभिधीयते, जडेनाभिहितं—भ-
यती किनामिकामवगच्छामि?, ततः सलज्जमभिहितमनया—देव ! लोलताऽहं प्रसिद्धा लोके, चिरपरिचिताऽपि विस्मृताऽधुना देवस्य,
तत्किमहं करोमि मन्दभागिनीति, जडेनाभिहितं—भद्रे ! कथं मम त्वं चिरपरिचिताऽसि?, लोलतयाऽभिहितं—इदमेवास्माभिर्विज्ञपनीयं,
जडः प्राह—विज्ञपयतु भवती, लोलतयोक्तं—अस्ति तावदेया मम स्वामिनी परमयोगिनी, जानात्येवातीतानागतं, अहमपि तस्याः प्र-
सादादेवंविधैव । इतश्च कर्मपरिणाममहाराजमुक्तौ स्थितमस्त्यसंव्यवहारनगरं, तत्र कदाचिद्भवतोरवस्थानमासीत्, ततः कर्मपरिणामादेशे-
नैवायातौ भवन्तावेकाक्षनिवासपुरं, ततोऽप्यागतौ विकलाक्षनिवासे, तत्र त्रयः पाटका विद्यन्ते, तत्र प्रथमे द्विहृषीकाभिधानाः कुलपु-
त्रकाः प्रतिवसन्ति, ततस्तेषां मध्ये वर्तमानाभ्यां युवाभ्यां यथानिर्देशकारितया प्रसन्नेन कर्मपरिणाममहानरेन्द्रेण भटभुत्तया दत्तमिदं वद-
नकोदरं काननं, एतच्च स्वामाविकमेवात्र सर्वदा विद्यत एव महाविलं, इयं च सर्वाप्यस्यदुत्पत्तेः पूर्विका वार्ता, ततो विधिना चिन्तितं

स लोलताविनिर्मुक्तो, रसनां पालयन्नपि । अशेषेष्टशहीनात्मा, सुखमास्ते विचक्षणः ॥ २३ ॥ यतः—ये जाता ये जनिष्यन्ते, जडस्येह दुरात्मनः । रसनालालने दोषा, लोलता तत्र कारणम् ॥ २४ ॥ विचक्षणेन सा यस्माद्धोलताऽलं निराकृता । रसनापालनेऽप्यस्य, ततोऽनर्थो न जायते ॥ २५ ॥ इतश्च तुष्टचित्तेन, जडेनाम्बा स्वयोग्यता । ज्ञापिता रसनालालं, जनकश्चाशुभोदयः ॥ २६ ॥ तयोरपि मन-
सोपस्तच्छ्रुत्वा समपद्यत । ततस्ताभ्यां जडः प्रोक्तः, दोहापूर्णेन चेतसा ॥ २७ ॥—पुत्रानुरूपा ते भार्या, संपन्ना पुण्यकर्मणा । सुन्दरं च त्वयाऽऽरब्धं, यदस्याः पुत्र ! लालनम् ॥ २८ ॥ इयं हि सुखहेतुस्ते, सुभार्येयं वरानना । ततो लालयितुं युक्ता, पुत्र ! रात्रिन्दिवं त्वया ॥ २९ ॥ ततश्च—स्वयमेव प्रवृत्तोऽसौ, जनकाभ्यां च चोदितः । एकं सोन्मायिता बाला, मयूरैर्लेपितं तथा ॥ ३० ॥ ततो गाढतरं रक्तो, रसनायां जडस्तदा । तल्लालनार्थं मूढात्मा, सहतेऽसौ विडम्बनाः ॥ ३१ ॥ इतो विचक्षणेनापि, स्वीयस्तातः शुभोदयः । ज्ञापितो रसनालालं, माता च निजचारुता ॥ ३२ ॥ तथा बुद्धिप्रकर्षौ च, विमर्शश्च विशेषतः । बोधितो रसनावाप्तिं, मिलितं च कुटुम्बकम् ॥ ३३ ॥ ततः शुभोदयेनोक्तं, वत्स ! किं ते प्रकथ्यते ? । जानासि वस्तुनस्तत्त्वं, सत्योऽसि त्वं विचक्षणः ॥ ३४ ॥ तथापि ते प्रकृत्यैव, यन्ममोपरि गौरवम् । तेन प्रचोदितो वत्स !, तवाहमुपदेशने ॥ ३५ ॥ “वत्स ! तावत्समस्तापि, नारी पवनचञ्चला । क्षणरक्तविरक्ता “च, सन्ध्याभ्रालीव वर्तते ॥ ३६ ॥ नदीव पर्वतोद्भूता, प्रकृत्या नीचगामिनी । दर्पणार्पितदुर्गोहवदनप्रतिमोपमा ॥ ३७ ॥ बहुकौटिल्य-
“नागानां, संस्थापनकरण्डिका । कालकूटविपस्योर्बैलतेव मरणप्रदा ॥ ३८ ॥ नरकानलसन्तापदायिकेयमुदाहृता । मोक्षप्रापकसद्धानशनु-
“भूता च वर्तते ॥ ३९ ॥ कार्यं संचिन्तयत्यन्यद्भाषतेऽन्यच्च मायया । करोत्यन्यच्च सा पुंसः, शुद्धशीला च भासते ॥ ४० ॥ ऐन्द्रजा-
“लिकविधेव, दष्टेराच्छादकारिका । नरचित्तजनुद्रावकारिणी वह्निपिण्डवत् ॥ ४१ ॥ प्रकृत्यैव च सर्वेषां, वैमनस्यविधायिनी । संसारचक्र-

एवं लालयतस्तस्य, जडस्य रसनां सदा । यदि क्षूणं भवेत्तच्च, कथयत्येव लोलता ॥ ४ ॥ यतः सानुदिनं वक्ति, स्वामिनी मधुरप्रिया ।
 मांसमाहार मयं च, नाथ ! मृष्टं च भोजनम् ॥ ५ ॥ ददस्व व्यञ्जनान्यस्यै, रोचन्ते तानि सर्वदा । तत्सर्वं स करोत्येव, मन्वानोऽनुग्रहं
 जडः ॥ ६ ॥ सततं लालनासक्तो, भार्यायाः प्रतिवासरम् । छेदराशिनिमग्नोऽपि, मोहादेवं च मन्यते ॥ ७ ॥ यदुत—धन्योऽहं कृत-
 कृत्योऽहमहो मे सुखसागरः । यस्येदृशी शुभा भार्यो, संपन्ना पुण्यकर्मणः ॥ ८ ॥ नास्ति नूनं मया सदृक्, सुखितो भुवनत्रये । यतो-
 ऽस्या लालनो मुक्त्वा, किं नाम भुवने सुखम् ? ॥ ९ ॥ यतोऽलीकसुखास्वादपरिमोहितचेतनः । तदर्थं नास्ति तत्कर्म, यदसौ नानुचेष्टते
 ॥ १० ॥ तं भार्यालालनोद्युक्तं, तथा दृष्ट्वाऽखिलो जनः । जडं हसितुमारब्धः, सत्यमेव जडो जडः ॥ ११ ॥ यतो धर्मार्थमोक्षेभ्यो,
 विमुखः पशुसन्निभः । रसनालालनोद्युक्तो, न चेतयति किञ्चन ॥ १२ ॥ जडस्तु तत्र गृह्णात्मा, लोकैरेवं सहस्रशः । हसितो
 निन्दितश्चापि, न कथञ्चिन्निवर्तते ॥ १३ ॥ विचक्षणस्तु तच्छ्रुत्वा, लोलतायाः प्रभाषितम् । ततश्च चिन्तयत्येवं, तदा मध्यस्थमानसः
 ॥ १४ ॥ अस्ति तावदियं भार्यो, मम नास्त्यत्र संशयः । आत्मोके दृश्यते येन, वने वदनकोटरे ॥ १५ ॥ केवलं यदि यं वक्ति, रस-
 नालालनं प्रति । अपरीक्ष्य न कर्तव्यं, तन्मया सुपरिस्फुटम् ॥ १६ ॥ यतः स्त्रीवचनादेव, यो मूढात्मा प्रवर्तते । कार्यतत्त्वमवि-
 ज्ञाय, तेनानर्थो न दुर्लभः ॥ १७ ॥ ततोऽनादरतः किञ्चिद्लोलतायाचने सति । दृष्ट्वा स्वाद्यादिकं तावत्कुर्महे कालयापनाम् ॥ १८ ॥
 ततश्च—भार्येयं पालनीयेति, मत्वा रागविवर्जितः । ददानः शुद्धमाहारं, लोलतां च निवारयन् ॥ १९ ॥ अविश्रब्धमनास्तस्यां, लोकया-
 शानुरोपेतः । अनिन्दितेन मार्गेण, रसनामनुवर्तयन् ॥ २० ॥ धर्मार्थकामसंपन्नो, विद्वद्भिः परिपूजितः । स्थितो विचक्षणः कालं, किय-
 न्तमपि लीलया ॥ २१ ॥ युग्मम् । तं च तेजस्विनं मत्वा, निरीहं च विचक्षणम् । भावज्ञा किञ्चिदप्येनं, याचते नैव लोलता ॥ २२ ॥

स्वयमेव निरूपयतु, कः पुनरत्र रसनामूलशुद्धिगवेषणार्थं प्रस्थापनायोग्य इति, शुभोदयेनोक्तं—वत्स ! अयं विमर्शः परमरूपकार्यभरस्य निर्वाहणक्षमः, तथाहि—“युक्तं चायुक्तवद्भाति, सारं चासारमुच्चकैः । अयुक्तं युक्तवद्भाति, विमर्शेन विना जने ॥ १ ॥ “तस्य देयमुपादेयमुपादेयं च हेयताम् । भजेत वस्तु यस्यायं, विमर्शो नानुकूलकः ॥ २ ॥ अत्यन्तगहने कार्ये, मतिभेदतिरोहिते । विमर्शः “कुरुते नृणामेकपक्षं विवेचितम् ॥ ३ ॥ किं च—नरस्य नार्यो देशस्य, राज्यस्य नृपतेस्तथा । रत्नानां लोकधर्माणां, सर्वस्य भुवनस्य वा “॥ ४ ॥ देवानां सर्वशास्त्राणां, धर्मोपमर्त्यव्यवस्थितेः । विमर्शोऽयं विजानीते, तत्त्वं नान्यो जगत्रये ॥ ५ ॥ येयामेव महाप्राज्ञो, वत्स ! “निर्देशकारकः । ते ज्ञातसर्वतत्त्वार्थो, जायन्ते सुखभाजनम् ॥ ६ ॥” अतो धन्योऽसि यस्यायं, विमर्शस्तव बान्धवः । न कदाचिदध-
न्यानां, चिन्तारत्नेन मीलकः ॥ ७ ॥ एव एव नियोक्तव्यो, भवताऽत्र प्रयोजने । भानुरेव हि शर्वर्यास्तमसः क्षालनक्षमः ॥ ८ ॥ विचक्षणेनाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततो निरीक्षितमनेन विमर्शवदनं, विमर्शः प्राह—अनुग्रहो मे, विचक्षणेनोक्तं—यद्येवं ततः शीघ्रं विधीयतां भवता तातादेशः, विमर्शेनाभिहितं—एव सज्जोऽस्मि, केवलं विस्तीर्णो वसुन्धरा नानाविधा देशा भूयांसि राज्यान्तराणि तद्यदि कथञ्चिन्मे कालक्षेपः स्यात्ततः कियतः कालान्निवर्तितव्यं ? विचक्षणेनोक्तं—भद्र ! संवत्सरस्ते कालावधिः, विमर्शः प्राह—महाप्रसादः, ततो विहितप्रणामश्चलितो विमर्शः, अत्रान्तरे शुभोदयस्य पादयोर्निपत्याभिवन्द्य निजचारुतां प्रणम्य च जननीजनकौ प्रकरोषणाभिहितं—तात ! यद्यपि ममार्येकतात्माविरहेऽपि न मनसो निर्वृतिस्तथापि सहचरतया मातुले मम गाढतरं प्रतिवद्धमन्तःकरणं, नाहं मामेन विरहितः क्षणमात्रमपि जीवितुमुत्सहे, ततो मामनुजानीत यूयं येनाहमेनं गच्छन्तमनुगच्छामीति, एतच्चाकर्ण्योल्लसितापत्य-
श्रेष्ठमोहपूरितहृदयेनानन्दोदकविन्दुसन्दोहप्लावितनयनपुटेन विचक्षणेन दक्षिणकराङ्गुलीभिरुन्नामितं प्रकर्षस्य सुखकमलकं दत्ता चुम्बिका

“विभ्रान्तिहेतुर्नारी बुधैर्मता ॥ ४२ ॥ पुंभिरास्वादितं दिव्यं, विवेकासृतभोजनम् । क्षुद्रेव वामयलेपा, मुज्यमाना न संशयः ॥ ४३ ॥
 “अनृतं साहसं माया, नैर्लज्यमतिलोभिता । निर्देयत्वमशौचं च, नार्योः स्वाभाविका गुणाः ॥ ४४ ॥ वत्स ! किं बहुनोक्तेन ? ये केचि-
 “दोषसन्ध्याः । ते नारीभाण्डशालायामाकालं सुप्रतिष्ठिताः ॥ ४५ ॥” तस्मात्तस्याः सदा पुंसा, न कर्तव्यो हितैपिणा । विश्रम्भवशो
 ह्यात्मा, तेनेदमभिधीयते ॥ ४६ ॥—येयं ते रसना भार्यो, संपन्ना लोलतायुता । न सुन्दरैषा मे भाति, को वा योगस्तवानया ? ॥ ४७ ॥
 यतो न ज्ञायतेऽद्यापि, कुतस्तेयं ततस्त्वया । सङ्ग्रहं कुर्वताऽप्युष्या, मूलशुद्धिः परीक्ष्यताम् ॥ ४८ ॥ यतः—अत्यन्तमप्रमत्तोऽपि,
 मूलशुद्धेरेवेदकः । स्त्रीणामपित्तसद्भावः, प्रयाति निधनं नरः ॥ ४९ ॥ ततो निजचारुतयाऽभिहितं—वत्स विचक्षण ! सुन्दरं ते
 जनकेन मन्त्रितं, अन्विष्यतामस्या रसनाया मूलशुद्धिः, को दोषः ? विज्ञातकुलशीलस्वरूपा हि सुखतरस्सुवर्तनीया भविष्यति, बुद्ध्याऽभि-
 हितं—आर्यपुत्र ! यद्गुरु आज्ञापयतस्तदेवानुष्ठानं युक्तमार्यपुत्रस्य, अलङ्घनीयवाक्या हि गुरवः सत्पुरुषाणां भवन्ति, प्रकर्षः प्राह—
 तात ! सुन्दरमन्यया जल्पितं, विमर्शनोक्तं—को वाऽत्रासुन्दरं वक्तुं जानीते ? सर्वथा सुन्दरमेवेदं यत्सुपरीक्षितं क्रियत इति, विचक्ष-
 णेन चिन्तितं—सुन्दरमेतानि मन्त्रयन्ति, न संप्रहणीयैव विदुषा पुरुरेणाविज्ञातकुलशीलाचारा ललना, केवलं कथितमेव मम लोलतया
 रसनायाः सम्यग्नि मूलोत्थानं, विज्ञातश्चाधुना मया शीलाचारः यदुत—स्वादनयानप्रियेयं रसना, अथवा नहि नहि, को हि सकर्णकः पुरुषो
 भुजङ्गवनितागतिकुटिलतरचित्तवृत्तेः कुलयोपितोऽपि वचने संप्रत्ययं कुर्यात् ? किं पुनर्दोषचेष्ट्यः ? तत्कीदृशो मम लोलतावचने संप्रत्ययः ?
 शीलाचारोऽपि सहसंवासेन भूयसा च कालेन सम्यग् विज्ञायते, न यथाकथञ्चित्, तत्किमनेन बहुना ? करोमि तावदहं तातादीनामुपदेशं
 गवेषयाम्यस्या रसनाया मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाय यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्य विचक्षणेनाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, केवलं तातः

रसनामू-
लशुद्धये
विमर्शप्र-
कर्षगमनं

॥ ३३२ ॥

स्वयमेव निरूपयतु, कः पुनरत्र रसनामूलशुद्धिगवेपणार्थं प्रस्थापनायोग्य इति, शुभोदयेनोक्तं—वत्स ! अयं विमर्शः परमरूपकार्यभरस्य निर्वाहणक्षमः, तथाहि—“युक्तं चायुक्तवद्भाति, सारं चासारमुच्चैः । अयुक्तं युक्तवद्भाति, विमर्शेन विना जने ॥ १ ॥ “तस्य हेयमुपादेयमुपादेयं च हेयताम् । भजेत वस्तु यस्यायं, विमर्शो नानुक्कलकः ॥ २ ॥ अत्यन्तगहने कार्ये, मतिभेदतिरोहिते । विमर्शः “कुरुते नृणामेकपक्षं विवेचितम् ॥ ३ ॥ किं च—नरस्य नार्यो देशस्य, राज्यस्य नृपतेस्तथा । रत्नानां लोकधर्माणां, सर्वस्य भुवनस्य वा “॥ ४ ॥ देवानां सर्वशास्त्राणां, धर्मो धर्मव्यवस्थितः । विमर्शोऽयं विजानीते, तत्त्वं नान्यो जगत्रये ॥ ५ ॥ येषामेव महाप्राज्ञो, वत्स ! “निर्देशकारकः । ते ज्ञातसर्वतत्त्वार्थो, जायन्ते सुखभाजनम् ॥ ६ ॥” अतो धन्योऽसि यस्यायं, विमर्शस्तव बान्धवः । न कदाचिदधन्यानां, चिन्तारत्नेन मीलकः ॥ ७ ॥ एव एव नियोक्तव्यो, भवताऽत्र प्रयोजने । भानुरेव हि सर्वयस्तमसः क्षालनक्षमः ॥ ८ ॥ विचक्षणेनाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततो निरीक्षितमनेन विमर्शवदनं, विमर्शः प्राह—अनुग्रहो मे, विचक्षणेनोक्तं—यद्येवं ततः शीघ्रं विधीयतां भवता तातादेशः, विमर्शेनाभिहितं—एव सज्जोऽसि, केवलं विस्तीर्णा वसुन्धरा नानाविधा देशा भूयांसि राज्यान्तराणि तद्यदि कथञ्चिन्मे कालक्षेपः स्यात्ततः कियतः कालाश्रितवित्तव्यं?, विचक्षणेनोक्तं—भद्र ! संवत्सरस्ते कालावधिः, विमर्शः प्राह—महाप्रसादः, ततो विहितप्रणामश्चलितो विमर्शः, अत्रान्तरे शुभोदयस्य पादयोर्निपत्याभिवन्द्य निजचारुतां प्रणम्य च जननीजनकौ प्रकर्षेणाभिहितं—तात ! यद्यपि समार्यकतात्मान्वाविरेहेऽपि न मनसो निर्वृतिस्तथापि सहचरतया मातुले मम गाढतरं प्रतिवद्धमन्तःकरणं, नाहं मामेन विरहितः क्षणमात्रमपि जीवितुमुत्सहे, ततो मामनुजानीत यूयं येनाहमेनं गच्छन्तमनुगच्छामीति, एतच्चाकर्ण्योल्लसितापत्य-क्षोभोदपूरितहृदयेनानन्दोदकयिन्दुसन्दोहह्लाषावितनयनपुटेन विचक्षणेन दक्षिणकराङ्गुलीभिरुन्नामितं प्रकर्षेण मुखकमलकं दत्ता चुम्बिका

आघ्रातो मूर्धप्रदेशः, साधु वत्स ! साध्वितिवदता निवेशितश्चासौ निजोत्सङ्गे, शुभोदयं च प्रत्यभिहितं—सात ! दृष्टो यालरुम्य विनयः निरूपितो वचनविन्यासः ? आकलितः स्नेहसारः ? शुभोदयः प्राह—वत्स ! किमत्राश्चर्यं ? त्वया बुद्धेर्जातस्येशमेव चेष्टितं युज्यते, किं च पत्स !—न युक्तमिदमस्माकं, स्त्रुयापौत्रकवर्णनम् । विशेषतस्तवाभ्यर्णे, यत एतदुदाहृतम् ॥ १ ॥ प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत्याः, परोक्षे मित्रवान्धयाः । भृतकाः कर्मपर्यन्ते, नैव पुत्रा मृताः स्त्रियः ॥ २ ॥ तथापि चानयोर्दक्षा, गुणसम्भारगौरवम् । अवर्जितेन तेनादं, पुत्र ! शक्नोमि नास्तिवुम् ॥ ३ ॥ इयं हि भार्यो ते बुद्धिरुलूपा वरानना । गुणदृष्टिकरी घन्या, यया चन्द्रस्य चन्द्रिका ॥ ४ ॥ भट्टोत्प्रेक्षरा पद्मी, सर्वकार्यविशारदा । यलसम्पादिका गेहभरनिर्वहणक्षमा ॥ ५ ॥ विशालदृष्टिरप्येषा, सूक्ष्मदृष्टिरुदाहृता । सर्वमुन्दरदेहापि, द्रष्टुर्हेतुर्जहात्मनाम् ॥ ६ ॥ अथवा—मलक्षयेण जनिता, पुरे निर्मलमानसे । या च सुन्दरतापुत्री, तस्याः को वर्णनक्षमः ? ॥ ७ ॥ अत एव प्रकर्षोऽपि, नेदानीं बहु वर्ण्यते । अनन्तगुण एवायं, जनयित्र्या विभाव्यते ॥ ८ ॥ वत्स ! किं यदुनोक्तेन ? घन्यस्त्वं सर्वया जने । यत्सेदशं महाभागं, संपन्नं ते कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥ अत एव वयं चित्ते, साशङ्काः साम्प्रतं स्थिताः । आकर्ष्ये रसनालामं, नोचितेयं यतस्तव ॥ १० ॥ मा भूदुद्धेर्विधाताय, सपत्नी मत्सरादियम् । विशेषतः प्रकर्षस्य, तेन चिन्तातुरा वयम् ॥ ११ ॥ किं वा फालविलम्बेन ? प्रसृतं प्रविधीयताम् । ततो यथोचितं ज्ञात्वा, युक्तं यत्तत्करिष्यते ॥ १२ ॥ मातुलस्नेहवद्वात्मा, प्रकर्षेः प्रस्थितो यदि । इदं चारुतरं जातं, क्षीरे रण्डस्य योजनम् ॥ १३ ॥ तदेतौ सहितावेव, गच्छतां कार्यसिद्धये । युवाभ्यां न तु कर्तव्या, चिन्तेति प्रतिभाति मे ॥ १४ ॥ ततो विचक्षणेन दुष्ट्या चाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततो निपतितौ गुरूणां चरणेषु विमर्शप्रकर्षो कृतमुचितकरणीयं प्रवृत्तौ गन्तुं । इतश्च तदा शरत्कालो वर्तते, स च कीदृशः ?—शस्यसम्भारनिष्पन्नमूम्ण्डलो, मण्डलावद्धगोपालरासाकुलः । साकुलत्वप्रजाजातसारक्ष्णो,

रक्षणोद्युक्तसच्छालिगोपप्रियः ॥ १ ॥ यत्र च शरत्काले—जलवर्जितनीरदवृन्दचितं, स्फुटकाशविराजितभूमितलम् । भुवनोदरमिन्दुकै-
र्विशदं, कलितं स्फटिकोपलकुम्भसमम् ॥ २ ॥ अन्यच्च—शिल्पिविरावविरागपरा श्रुतिः, श्रयति-हंसकुलस्य कलखनम् । न रमते च
कदम्बवने तदा, विपमर्णरता जनदृष्टिका ॥ ३ ॥ लवणतिक्करसाच पराङ्मुखा, मधुरखाद्यपरा-जनजिह्विका । स्फुटमिदं तदहो प्रियता-
करो, जगति शुद्धगुणो न तु संस्तवः ॥ ४ ॥ तथा—स्वच्छसन्नीरपूरं सरोमण्डलं; फुल्लसत्पद्मनैर्त्रिदिवा वीक्षते । यन्नभस्तपुनर्लोकायात्रे-
च्छया, रात्रिन्ध्रसहोचनैरीक्षते ॥ ५ ॥ नन्दितं गोकुलं मोदिताः पामराः, पुष्पितो नीपटुक्षो निशा निर्मला । चक्रवाकस्तथापीह विद्रा-
णको, भाजनं यस्य यत्तेन तल्लभ्यते ॥ ६ ॥ ततश्चैवंविधे शरत्समये पश्यन्तौ मनोरमकाननानि विलोकयन्तौ कमलखण्डभूपितसरोवराणि
निरीक्षमाणौ प्रमुदितानि प्रामाकरनगराणि हृष्टौ शक्रोत्सवदर्शनेन तुष्टौ दीपालिकावलोकनेन आह्लादितौ कौमुदीनिरीक्षणेन परीक्षमाणौ
जनहृदयानि प्रयुञ्जानौ स्वप्रयोजनसिद्ध्यर्थमुपायशतानि विचरितौ यहिरङ्गदेशेषु विमर्शकपौ, न दृष्टं कचिदपि रसनायाः कुलं, तथा च
विचरतोस्तयोः समायातो हेमन्तः, फीटशश्चासौ ?—अर्धितचेलतैलवरकम्बलरहकचित्रभानुको, विकसिततिलकलोध्रवरकुन्दमनोहरमल्लिका-
वतः । शीतलपवनविहितपथिकस्फुटवादितदन्तवीणको, जलराशिकिरणहर्म्यतलचन्दनमौक्तिकसुभगताहरः ॥ १ ॥ यत्र च हेमन्ते दुर्जन-
सङ्गतानीव ह्रस्वतमानि दिनानि सज्जनमैत्रीव दीर्घतरा रजन्यः सङ्गानानीव संगृह्यन्ते धान्यानि काव्यपद्धतय इव विरच्यन्ते मनोहरा
वेण्यः सुजनहृदयानीव विधीयन्ते स्नेहसाराणि वदनानि परवलकलकेन रणशिरसि सुभटा इव निवर्तन्ते दवीयोदेशगता अपि निजद-
यिताविकटनितम्बचिन्म्यपयोधरभरीतहरोष्मसंस्मरणेन पथिकलोका इति,—प्रतापहानिः संपन्ना, लाघवं च दिवाकरे । अथवा—इक्षि-
णाशावलम्बस्य, सर्वस्यापीदृशी गतिः ॥ १ ॥ अन्यच्च—अयं हेमन्तो दुर्गतलोकान्—प्रियवियोगमुजङ्गनिपातितान्, शिशिरमारुतखण्डि-

तयिमहान् । पशुगणानिव सुसुरराशिभिः, पचति किं निशि भक्षणकाम्यया ? ॥ १ ॥ यदा चेत्यत्तापि कालेन नोपलब्ध्या विमर्शप्रकर्षाभ्यां रसनामूलशुद्धिस्तदा प्रविष्टौ तावन्तरङ्गदेशेषु, तत्रापि पर्यटितौ नानाविधस्थानेषु, अन्यदा प्राप्तौ राजसचित्तनगरे, —तत्र दीर्घमिवारण्यं, भूरिलोकविवर्जितम् । कचिदृष्टदृष्टहारक्षं, ताभ्यां समवलोकिकम् ॥ १ ॥ ततः प्रकर्षेणाभिहितं — माम् ! किमितीदं नगरं विरलजनतया शून्यमिव दृश्यते ? किं वा कारणमाश्रित्येदमीदृशं संपन्नं ? विमर्शः प्राह — यथेदं दृश्यते सर्वं, समृद्धं निजसम्पदा । केवलं लोकसन्दोहरहितं सुस्थितालयम् ॥ १ ॥ तथेदं भाव्यते नूनं, नगरं निरुपद्रवम् । प्रयोजनेन केनापि, कचित्रिज्ज्जान्तराजकम् ॥ २ ॥ युगम् । प्रकर्षः प्राह — एवमेतत्सम्यगवधारितं मामेन, विमर्शः प्राह — भद्र ! कियदिदं, जानाम्यहं सर्वस्यैव वस्तुनो दृष्टस्य यत्तत्त्वं, प्रष्टव्यमन्यदपि यत्र ते क्वचित्सन्त्येहः संभवति, प्रकर्षेणाभिहितं — माम् ! यथेवं ततः किमितीदं नगरं रहितमपि नायकेन विवर्जितमपि भूरिलोकैर्निजश्रियं न परित्यजति ? विमर्शेनोक्तं — अस्त्यस्य मध्ये कश्चिन्महाप्रभावः पुरुषः तज्जनितमस्य सश्रीकत्वं, प्रकर्षः प्राह — यथेवं ततः प्रविश्य निरूपयावत्सं पुरुषं, विमर्शेनोक्तं — एवं भवतु, ततः प्रविष्टौ तौ नगरे प्राप्तौ राजकुले दृष्टस्तत्राहंकारादिकतिचिचिरुपरिकरो मिथ्याभिमानो नाम महत्तमः, ततो विमर्शः प्राह — भद्र ! सोऽयं पुरुषो यत्प्रभावजन्यस्य राजसचित्तनगरस्य सश्रीकत्वं, प्रकर्षेणोक्तं — यथेवं ततस्तत्त्वावदेनमुपसृत्य जल्पयावः, पृच्छावच्च कोऽत्र वृत्तान्त इति, विमर्शेनोक्तं — एवं भवतु, ततः संभाषितस्ताभ्यां मिथ्याभिमानः, पृष्टश्च — भद्र ! केन पुनर्व्यतिकरेण विरलजनमिदं दृश्यते नगरं ? मिथ्याभिमानः प्राह — ननु सुप्रसिद्धेयं वार्ता कथं न विदिता भद्राभ्यां ? विमर्शेनोक्तं — न कर्तव्योऽत्र भद्रेण कोपः, आवां हि पथिकौ न जानीवो महत्तत्रार्थे कुतूहलं अतो निवेदयितुमर्हति भद्रः, मिथ्याभिमानेनोक्तं — अलि तावत्समस्तमुवनप्रतीतोऽस्य नगरस्य स्वामी सुशुद्धीतनामधेयो देवो रागकेसरी, तज्जनकश्च महामोहः, तथा तयोर्मन्त्रि-

महत्तमाश्च भूयांसो विपयाभिलाषादयः, तेषामितो नगरात् सर्ववलयमुदयेन दण्डयात्रया निर्गतानामन्तः कालो वर्तते, तेनेदं विरलजन-
मुपलभ्यते नगरं, विमर्शः प्राह—भद्र ! केन सह पुनस्तेषां विग्रहः ? मिथ्याभिमानः प्राह—दुरात्मना सन्तोषहतकेन, विमर्शेनोक्तं—
किं पुनस्तेन सार्धं विग्रहनिमित्तं ? मिथ्याभिमानेनोक्तं—कचिदेवादेशेनैव जगद्वशीकरणार्थं विपयाभिलाषेण प्रहितानि पूर्वं स्पर्शनरसना-
द्वनि पश्चात्सीयानि गृहसानुपाणि, तत्सर्वैर्वशीकृतप्राये त्रिभुवने सन्तोषहतकेन तान्यपि निर्जित्य भूयांसो निर्वाहिताः कियन्तोऽपि लोकाः प्रापिता
निर्वृतौ नगर्यां, तच्छ्रुत्वा सन्तोषहतकस्योपरि प्रादुर्भूतक्रोधानुबन्धो निर्गतः स्वयमेव देवो रागकेसरी विक्षेपेण, तदिदमत्र विग्रहनिमित्तं,
विमर्शेन चिन्तितं—अये ! उपलब्धं तावद्रसनाया नामतो मूलोत्थानं, गुणतः पुनर्विपयाभिलाषं दृष्ट्वा ज्ञास्यामि, यतो जनकानुरूपाणि
प्रायेणापत्यानि भवन्ति, ततो भविष्यति मे तद्दर्शनाभिश्चयः, ततोऽभिहितमतेन—भद्र ! यद्येवं ततो भवतां किंनिमित्तमिहावस्थानं ?,
मिथ्याभिमानेनोक्तं—प्रस्थितोऽहमप्यासं तदा केवलमग्रानीकान्निवर्तितो देवेन, अभिहितश्च—यथार्थं मिथ्याभिमान ! न चलितव्यमितो
नगराद्भवता, इदं हि नगरं त्वयि स्थिते निर्गतेष्वप्यस्मास्वविनष्टश्रीकं निरुपद्रवमास्ते, वयमप्यत्र स्थिता एव परमार्थतो भवामः, यतस्त्व-
मेवास्य नगरस्य प्रतिजागरणक्षमः, मयाऽभिहितं—यदाह्वापयति देवः, ततः स्थितोऽहं, तदिदमस्याकमत्रावस्थानकारणं, विमर्शेनोक्तं—
अयि ! प्रत्यागता काचिदेवसकाशात्कुशलवार्ता ? मिथ्याभिमानः प्राह—यादृमागता, जितप्रायं वर्तते देवकीयसाधनेन, केवलमसावपि वष्टः
सन्तोषहतको न शक्यते सर्वयाऽभिभवितुं, ददात्यन्तपण्डन्तरा प्रत्यवस्कन्दान्, निर्वाहयत्यद्यापि कश्चिज्जनं, अत एव देवेऽपि रागकेस-
रिणि लभे स्वयमेतावान् कालविलम्बो वर्तते, विमर्शेनोक्तं—फ पुनरधुना भवंदीयदेवः श्रूयते ?, ततः समुत्पन्ना मिथ्याभिमानस्य प्रणि-
विशङ्का, न कथितं यथावस्थितं, अभिहितं चानेन—न जानीमः परिस्फुटं, केवलं तामसचिन्तं नगरदुररीकृत्य तावदितो निर्गतो देवः, ततः

कदाचित्तत्रैवावतिष्ठते, विमर्शोक्तं—पूरितं मद्राणावयोः कुतूहलं निवेदितः प्रस्तुतवृत्तान्तः दर्शितं मौन्यं मद्रच्छायाः मद्रच्छायाः, सिध्याभिमानोक्तं—एवं सिद्धिर्भवतु, तदाकर्ण्य हृष्टो विमर्शः, ततः परस्परं विहितं मनागुत्तमाङ्गनमनं, निर्गमो राजगच्छिन्नमनरादि-मर्शप्रकर्षो, विमर्शोक्तं—भद्र! कथिता तावदनेन तेषां विषयाभिलाषमानुषाणां मध्ये रसना, नदपुना तमेव विषयाभिज्ञानं दृष्ट्वा तस्याः स्वरूपमावयोर्युगलतो निश्चेतुं युक्तं, तद्द्रच्छावस्तत्रैव तामसचित्तनगरे, प्रकर्षः ग्राह—यन्मामो जानीते, तयो गतो तामसचित्तपुरे विमर्श-प्रकर्षो, तच्च कीदृशम्?—“नाशिताशेषसन्मार्गमाभूतस्तेन दुर्गे न लक्ष्यं परेषां सदा। सर्वदोषोत्तुङ्गं च गदतंते, पौरपुन्दं तु तत्रैव मय-“इते ॥ १ ॥ बल्लभं तत्सदा पापपूर्णात्मनां, निन्दितं तत्सदा शिष्टलोकैः पुरम्। कारणं तत्सदाऽनन्तदुःखोदयेयोरलं तत्सदाऽप्येवमौग्योभ्रतः ॥ २ ॥ केवलं तदपि ताभ्यां विमर्शप्रकर्षोभ्यामीदृशमवलोकितं, यदुत—द्वन्द्वमिवारण्यं, कृष्णवर्णं समन्ततः। रहितं गूरिलोकेन, न “मुक्तं च निजश्रिया ॥ ३ ॥ ततः प्रकर्षस्तं दृष्ट्वा, प्रत्याह निजमांतुलम्। माम्! किं विद्यते कश्चिदत्रापि पुरनायकः? ॥ ४ ॥ विमर्शः ग्राह-“नैवास्ति, योऽत्र भो! मूलनायकः। केवलं नायकाकारः, कश्चिदत्रास्ति मानवः ॥ ५ ॥” ततो यावदेतावान् विमर्शप्रकर्षयोर्जल्पः सं-पद्यते तावदृष्ट्वाभ्यां तत्रैव नगरे प्रवेष्टुकामो दैन्याक्रन्दनं विलपनादिभिः कतिचित्प्रधानपुरुषैः परिकरितः शोको नाम पाडीरिक्तः, ततः संभाषितोऽसौ विमर्शप्रकर्षोभ्यां पृष्टश्च—भद्र! कोऽत्र नगरे राजा?, शोकः ग्राह—ननु सुवनप्रसिद्धोऽयं नरेन्द्रः, तथाहि—महामोहसमु-भ्रतो, रागकेसरिसोदरः। घवोऽविवेकितायांश्च, प्रसिद्धोऽयं नराधिपः ॥ १ ॥ स्वर्गपातालमन्त्र्येषु, शंभुभिर्भीतकम्पितैः। नामापि गृह्यते तस्य, प्रतापदत्तवैरिणः ॥ २ ॥ देवस्याचिन्त्यवीर्यस्य, सत्पराक्रमशालिनः। तस्य द्वेपंगजेन्द्रस्य, नाम कः प्रष्टुमर्हति? ॥ ३ ॥ किं च—आस्तां तावदेव, किं तर्हि?—या मोहयति वीर्येण, संकलं सुवनत्रयम्। ख्याताऽविवेकिताऽप्यत्र, सा देवी देववह्निमा ॥ ४ ॥ अन्यच्च

—सा महामोहनिर्देशकारिणी गुरुवत्सला । सा महामूढताज्ञायां, वर्तते सुन्दरां वधूः ॥ ५ ॥ रागकेसरिनिर्देशं, न लङ्घयति सा सदा । मूढतायाश्च तत्पत्न्याः, सौहार्दं दर्शयत्यलम् ॥ ६ ॥ तथा द्वेपगजेन्द्रेभ्यः, सा भर्तुर्गण्डवत्सला । तेनाविवेकितां लोकं, प्रख्यातिं समुपागता ॥ ७ ॥ तदेतौ भुवनेऽप्यत्र, ख्यातौ देवीनरेश्वरौ । इदानीं हन्त भद्राभ्यां, कथं प्रष्टव्यतां गतौ ? ॥ ८ ॥ विमर्शः प्राह नैवात्र, कोपः कार्यस्त्वया यतः । सर्वः सर्वं न जानीते, सिद्धमेतज्जगच्चे ॥ ९ ॥ आवां दवीयसो देशादागतौ न च वीक्षितम् । पूर्वमेतत्पुरं किं तु, श्रुतौ देवीनरेश्वरौ ॥ १० ॥ ततश्च—किं स्याद्द्वेपगजेन्द्रोऽत्र ? किं वा स्यान्नगरान्तरे ? । ततः कुतूहलेनैदं, पृष्टं संदिग्धचेतसा ॥ ११ ॥ तद्भद्र ! साम्प्रतं ब्रूहि, किमत्रास्ते नराधिपः ? । किं वा विनिर्गतः कापि ? पश्यावस्तं नरेश्वरम् ॥ १२ ॥ शौकेनोक्तं जगत्पत्र, वृत्तान्तोऽयमपि स्फुटम् । प्रसिद्ध एव सर्वेषां, विदुषां दत्तचेतसाम् ॥ १३ ॥ यथा देवो महामोहस्तत्पुत्रो रागकेसरी । तथा द्वेपगजेन्द्रश्च, समस्तवलसंयुताः ॥ १४ ॥ सन्तोषहृतकस्योर्बैर्बधाय कृतनिश्चयाः । विनिर्गताः स्वकस्थानाद्भूरिकालश्च लङ्घितः ॥ १५ ॥ विमर्शः प्राह यद्येवं, ततो भद्रः किमर्थकम् । इहागतः ? किमास्तेऽत्र, पुरे भोः साऽविवेकिता ? ॥ १६ ॥ शौकेनाभिहितम्—नास्त्यत्र नगरे तावदधुना साऽविवेकिता । नापि देवसमीपे सा, तत्राकर्ण्य कारणम् ॥ १७ ॥ यदा तातो महामोहस्तथाऽन्यो रागकेसरी । सन्तोषहृतकस्योर्बैर्बधार्थं कृतनिश्चयः ॥ १८ ॥ तदा प्रचलिते देवे, ताभ्यां सह कृतोद्यमे । देवेन सार्धं सा देवी, प्रस्थिता भर्तृवत्सला ॥ १९ ॥ ततो द्वेपगजेन्द्रेण, सा प्रोक्ता कमलेक्षणा । स्कन्धावारक्षमं देवि !, न त्वदीयं शरीरकम् ॥ २० ॥ दीर्घो कटकसेवेयं, त्वं च गर्भभरालसा । नातः संवाहनायोग्या, वेलाभासश्च वर्तते ॥ २१ ॥ तस्मात्तिष्ठ त्वमत्रेति, ब्रजामो वयमेककाः । तयोक्तं त्वां विना नाथ !, नात्र मे नगरे धृतिः ॥ २२ ॥ तच्छ्रुत्वा देवपादैः सा, पुनः प्रोक्ता वरानना । तथापि नैव युक्तं ते, स्कन्धावारे प्रवर्तनम् ॥ २३ ॥ किं-

तु—रौद्रचित्तपुरे गत्वा, देवि ! दुष्टाभिसन्धिना । रक्षिता तिष्ठ निश्चिन्ता, पदातिः स हि मेऽनघः ॥ २४ ॥ ततोऽविवेकिता प्राह,—
किमग्रास्माधिक्यताम् ? । यदार्थ्युत्रो जानीते, तदेव करणक्षमम् ॥ २५ ॥ ततो विनिर्गतो देवो, महामोहादिभिः सह । रौद्रविचित्रे
देवी, देवादेशेन सा गता ॥ २६ ॥ ततोऽपि बहिरङ्गेषु, पुरेषु किल वर्तते । किञ्चित्कारणमाश्रित्य, साऽधुना युक्तकारिणी ॥ २७ ॥
जातध्यासीत्तदा पुत्रस्तयाऽन्योऽप्यधुना किल । निजभर्तुः समयोगादेतदाकर्णितं मया ॥ २८ ॥ तदेवं नास्ति सा देवी, यत्पुनर्मम कार-
णम् । नगरागमने भद्र !, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ २९ ॥

अत्रान्तरे प्रज्ञाविशालयाऽभिहिताऽगृहीतसङ्केता—प्रियसखि ! यदनेन संसारिजीवेन तन्दिवर्धनवैश्वानरवक्तव्यतायां हिंसापरिणयना-
वसरे वैश्वानरमूलशुद्धिं निवेदयता पूर्वमभिहितमासीत् यदुत—‘यादृशं तत्तामसचित्तनगरं यादृशश्चासौ द्वेषगजेन्द्रो राजा यादृशी च सा-
ऽविवेकिता यद्य तस्यास्तात्तामसचित्तनगरादौद्रचित्तपुरं प्रत्यागमनप्रयोजनमेतत् सर्वमुत्तरं कथयिष्यामि’ इति तदिदमधुना तेन संसा-
रिजीवेन समस्तं निवेदितमिति, अगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—साधु सुन्दरं मम स्मारितं भवत्या, ततः प्रज्ञाविशालया
संसारिजीवं प्रत्यभिहितं—भद्र ! यदा विचक्षणाचार्येण नरवाहनरेन्द्राय विमर्शप्रकर्षवक्तव्यतां कथयता तव रिपुदारणस्य सत्त-
स्यामेव परिपदि निपण्णस्य समाकर्णयतो निवेदितमेवमविवेकितापूर्वचरितं तदा किं विज्ञातमासीद्भवता ? यदुत—याऽसौ वैश्वानरस्य मा-
ताऽभून्नन्दिवर्धनकाले मम च धात्री सैवेयमविवेकिता साम्प्रतं शैलराजस्य जननी वर्तते मम च पुनर्धोत्रीति ? किं वा न विज्ञातमिति ?,
संसारिजीवेनोक्तं ?—भद्रे ! न किञ्चित्तदा मया विज्ञातं, अज्ञानजनित एव मे समस्तोऽपि निवेदयिष्यमाणोऽनर्थपरम्पराप्रबन्धः, केवलं
तदाऽहं चिन्तयामि यथा—कथानिकां काञ्चिदेव प्रव्रजितकस्ताताय कथयति, न पुनस्तद्भावार्यभट्टं लक्षयामि स्म यथेयं साम्प्रतमगृहीतस-

हेता न लक्षयति, अगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र ! किमन्यः कश्चिद्भावार्यो भवति ? संसारिजीवः प्राह—यादं, भद्रे ! नास्ति प्रायेण मदीयचरिते भावार्थरहितमेकमपि वचनं, ततो न भवत्या कथानकमात्रेण सन्तोषो विधातव्यः, किं तर्हि ? भावार्थोऽपि बोद्धव्यः, स च परिशुद्ध एव भावार्थः, तथाप्यगृहीतसङ्केते ! यत्र कचिन्न बुध्यते भवती तत्र प्रज्ञाविशाला प्रष्टव्या यतो बुध्यते सभावार्थमेवा मदीयवचनं, अगृहीतसङ्केतयोक्तं—एवं करिष्यामि, प्रस्तुतमभिधीयतां ।

ततो विचक्षणसूरिवचनमनुसंधानः संसारिजीवः कथानकशेषमिदमाह यदुत—ततो विमर्शेनाभिहितं—भद्र ! वर्णय यदिहगमनकारणं भद्रस्य, शोकेनाभिहितम्—आस्तेऽत्र नगरेऽद्यापि, वयस्योऽत्यन्तबृद्धभः । मम जीवितसर्वस्वं, मतिमोहो महाबलः ॥ १ ॥ तददर्शनार्थमायातस्ततोऽहं भद्र ! साम्प्रतम् । आवासितं महादुःखं, मुक्त्वा देवस्य साधनम् ॥ २ ॥ विमर्शेनोक्तम्—स कस्मात्स्वामिना सार्धं, न गतस्तत्र साधने । शोकः प्राह स देवेन, धारितोऽत्रैव पत्तने ॥ ३ ॥ उक्तञ्चासौ यथा नित्यं, न मोक्तव्यं त्वया पुरम् । मतिमोह ! त्वमेवास्य, यतः संरक्षणक्षमः ॥ ४ ॥ ततः प्रपद्य देवाज्ञां, संस्थितोऽत्र पुरे पुरा । एतन्निवेदितं तुभ्यं, प्रविशामोऽधुना वयम् ॥ ५ ॥ विमर्शः प्राह सिद्धिस्ते, तुष्टः शोको गतः पुरे । विमर्शश्च ततश्चैदं, प्रकर्षं प्रत्यापाद्य ॥ ६ ॥—भद्र ! या साधनाधारा, प्रोक्ताऽनेन महादुःखी । गत्वा तस्यां प्रपश्यावो, रागकेसरिमन्त्रिणम् ॥ ७ ॥ प्रकर्षः प्राह को वाऽत्र, विकल्पो ? माम ! गम्यताम् । ततः प्रचलितौ तूर्णं, हृष्टौ स्वस्वीयमातुलौ ॥ ८ ॥ ततो विलङ्घ्य वेगेन, मार्गं पवनगामिनौ । प्राप्तौ तौ मध्यमे भागे, महादुःखाः प्रयाणकैः ॥ ९ ॥ अथ तत्र महामोहं, रागकेसरिसंयुतम् । युक्तं द्वेपगजेन्द्रेण, चतुर्ङ्गयलान्वितम् ॥ १० ॥ आवासितं महानद्याः, पुलिनेऽतिमनोरमे । महामण्डपमध्यस्थं, वेदिकायां प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ॥ महासिंहासनारूढं, भटकोटिविवेष्टितम् । गत्वा स्य नातिदूरं तौ, दत्तास्थानं प्रपश्यतः ॥ १२ ॥ ततो विमर्शेनाभिहितं—भद्र !

प्राप्तौ तावदावासभीष्टप्रदेशे, लक्षिता महाटवी, दृष्टं महामोहसाधनं, दर्शनपथमवतीर्णोऽयं दृष्टान्गनः महं गणकर्मरेणा गगनरिक्तरे मदा-
 मोहराजः, तत्र युक्तोऽधुनाऽऽवयोरस्मिन्नास्थाने प्रवेशः, मा भूदेतेषामास्थानस्थायिनां लोकानामपूर्यपोरास्योदंगेन क्वचिदानादूरा, भगवन्
 —अत्रैव प्रदेशे व्यवस्थिताभ्यां दृश्यत एवेदं सकलकालमास्थानं, अतः कुतूहलेनापि न युक्तोऽत्र प्रवेनः, प्रकुर्येनोऽ—एवं भगवन्, कुर्ये
 मामेयं महाटवी इयं च महानदी इदं च पुलिनं अयं च महामण्डपः एषा च वेदिका एतय महसिंहासनं भयं च महामोहनरेन्द्रः एते
 च सपरिवाराः समस्ता अपि शेषनरेन्द्राः सर्वसिद्धमदृष्टपूर्वं अहो महदत्र कुतूहलं, तेनामीपामैकं नामतो गुगलत्र मामेन वग्यमानं
 विस्तरतः श्रोतुमिच्छामि, अभिहितं च पूर्वं मामेन यथा—जानाम्यहं दृष्टस्य वस्तुनो यथावस्थितं तत्त्वं, अतः समन्त्रं निवेदयितुमर्हति
 मामः, विमर्शः प्राह—सत्यं, अभिहितमिदं मया, केवलं भूरिप्रकारं परिप्रकृतमिदं भद्रेण, ततः सम्यगवधार्य निवेदयामि, प्रकुर्यः प्राह
 —विश्रव्यमवधारयतु मामः, ततो विमर्शेन समन्तादवलोकिता महाटवी निरीक्षिता महानदी विलोकितं पुलिनं निर्यगितो महामण्डपः
 निरूपिता वेदिका निमालितं महासिंहासनं विचिन्तितो महामोहराजा विचारिताः प्रत्येकं महताऽभिनिवेदेन सपरिवाराः सर्वे नरेन्द्राः
 स्वहृदयेन प्रविष्टो ध्यानं तत्र च व्युपताशेपेन्द्रियग्रामदृष्टिर्निष्पन्दस्तिमितलोचनयुगलः स्थितः कश्चित्कालं ततः प्रकम्पयता शिरः प्रह-
 सितमनेन, प्रकुर्यः प्राह—माम ! किमेतत् ? विमर्शेनोक्तं—अवगतं समस्तमिदमधुना मया, ततः समुद्भूतो हर्षः, प्रच्छनीयमन्यदपि
 साम्प्रतं यत्ते रोचते, प्रकुर्येणोक्तं—एवं करिष्यामि, तावदिदमेव प्रस्तुतं निवेदयतु मामः, विमर्शेनाभिहितं—“यद्येवं ततस्त्रायेदेषां चित्तवृ-
 त्तिर्नाम महाटवी,—इयं च भद्र ! विस्तीर्णविविधाद्भुतसंगता । उत्पत्तिभूमिः सर्वेषां, सद्रत्नानामुदाहृता ॥ १ ॥ इयमेव च सर्वेषां, लोको-
 “पद्रवधारिणाम् । महानर्थपिशाचानां, कारणं परिकीर्तिता ॥ २ ॥ सर्वेषामन्तरङ्गाणां, लोकानामत्र संस्थिताः । चित्तवृत्तिमहादृव्यां, प्राम-

“पत्तनभूमयः ॥ ३ ॥ यदापि बहिरङ्गेषु, निर्दिश्यन्ते पुरेषु ते । किञ्चित्कारणमालोक्य, विद्वद्भिर्ज्ञानचक्षुषा ॥ ४ ॥ तथापि परमार्थेन,
 “तेऽन्तरङ्गजनाः सदा । अस्यामेव महाटव्यां, विज्ञेयाः सुप्रतिष्ठिताः ॥ ५ ॥ (युग्मम्) यतः—नैवान्तरङ्गलोकानां, चित्तवृत्तिमहाटवीम् । विहाय
 “विद्यते स्थानं, बहिरङ्गपुरे क्वचित् ॥ ६ ॥ ततश्च—सुन्दरासुन्दराः सर्वे, येऽन्तरङ्गाः क्वचिज्जनाः । एनां विहाय ते भद्र !, न वर्तन्ते
 “कदाचन ॥ ७ ॥ अन्यथ—मिथ्यानिपेविता भद्र !, भवत्येषा महाटवी । घोरसंसारकान्तराकारणं पापकर्मणाम् ॥ ८ ॥ सम्यङ्निपेविता
 “भद्र, भवत्येषा महाटवी । अनन्तानन्दसन्दोहपूर्णमोक्षस्य कारणम् ॥ ९ ॥ किं चेह बहुनोक्तेन ?, सुन्दरेतरवस्तुनः । सर्वस्य कारणं
 “भद्र !, चित्तवृत्तिमहाटवी ॥ १० ॥ इयं चासारविस्तारा, दृश्यते या महानदी । एषा प्रमत्तता नाम, भद्र ! गीता मनीषिभिः ॥ ११ ॥
 “इयं निद्रातटी तुङ्गा, कपायजलवाहिनी । विज्ञेया मदिरास्वादविकथाम्रोतसां निधिः ॥ १२ ॥ महाविषयकल्लोललोलमालाकुला सदा ।
 “विकल्पानल्पसत्त्वौघैः पूरिता च निगद्यते ॥ १३ ॥ योऽस्यास्तटेऽपि वर्तेत, नरो बुद्धिविहीनकः । तमुन्मूल्य महावर्त्ते, क्षिपत्येषा महापङ्गा
 “॥ १४ ॥ यस्तु प्रवाहे नीरस्य, प्रविष्टोऽस्याः पुमानलम् । स यज्जीवति मूढात्मा, क्षणमात्रं तदद्भुतम् ॥ १५ ॥ यदृष्टं भवता पूर्व, राग-
 “केसरिपत्तनम् । यच्च द्वेषगजेन्द्रस्य, सम्बन्धि नगरं परम् ॥ १६ ॥ ताभ्यामेषा समुद्भूता, विगाहोमां महाटवीम् । गत्वा पुनः पतत्येषा,
 “घोरसंसारानीरधौ ॥ १७ ॥ अतोऽस्यां पतितो भद्र !, पुरुषस्तत्र सागरे । अवश्यं याति वेगेन, तस्य चोत्तरणं कुतः ?, ॥ १८ ॥ ये
 “गन्तुकामास्तत्रैव, भीमे संसारसागरे । अत एव सदा तेषां, वल्लभेयं महापगा ॥ १९ ॥ ये तु भीताः पुनस्तस्माद्घोरात्संसारसागरात् ।
 “ते दूराद्भूतो यान्ति, विहायेमां महानदीम् ॥ २० ॥ तदेषा गुणतो भद्र !, वर्णिता तव निम्नगा । त्वं तद्विलसितं नाम, साम्प्रतं पुलिनं
 “शृणु ॥ २१ ॥ एतद्धि पुलिनं भद्र !, हास्यविब्वोकसैकतम् । विलासलाससङ्गीतहंससारसराजितम् ॥ २२ ॥ खेहपाशमहाकाशविकासध-

“यत्नं तथा । घूर्णमानमहानिद्रामिदिरामत्तदुर्जनम् ॥ २३ ॥ केलिस्थानं सुविस्तीर्णं, वालिशानां मनोरमम् । विज्ञाततत्त्वैर्दूरेण, वर्जितं शी-
“हृत्तालभिः ॥ २४ ॥ तदिदं पुलिनं भद्र !, कथितं तव साम्प्रतम् । महामण्डपरूपं ते, कथयामि सनायकम् ॥ २५ ॥—अयं हि चित्त-
“विक्षेपो, नाम्ना संगीयते बुधैः । गुणतः सर्वदोषैश्वासस्थानमुदाहृतः ॥ २६ ॥ अत्र प्रविष्टमात्राणां, विसरन्ति निजा गुणाः । प्रवर्तन्ते
“महापापसाधनेषु च बुद्धयः ॥ २७ ॥ एतेषामेव कार्येण, निर्मितोऽयं सुबोधसा । राजानो येऽत्र दृश्यन्ते, महामोहादयः किल ॥ २८ ॥
“वहिरङ्गाः पुनर्लोका, यदि मोहवशानुगाः । स्युर्महामण्डपे भद्र !, प्रविष्टाः कचिदत्र ते ॥ २९ ॥ ततो विभ्रमसन्तापचित्तोन्मादव्रतह-
“यान् । प्राप्नुवन्ति न सन्देहो, महामण्डपदोषतः ॥ ३० ॥ युग्मम् ॥ एनं भद्र ! प्रकृत्यैव, महामण्डपमुच्चकैः । एते नरेन्द्राः संप्राप्य, मो-
“दन्ते तुष्टमानसाः ॥ ३१ ॥ वहिरङ्गाः पुनर्लोका, मोहादासाद्य मण्डपम् । एनं हि दौर्मनस्येन, लभन्ते दुःखसागरम् ॥ ३२ ॥ अयं हि
“चित्तनिर्वाणफारिणीं निजवीर्यतः । तेषामेकाग्रतां हन्ति, सुखसन्दोहदायिनीम् ॥ ३३ ॥ केवलं ते न जानन्ति, वीर्यमस्य तपस्विनः ।
“प्रवेशमाचरन्त्यत्र, तेन मोहात्युनः पुनः ॥ ३४ ॥ यैस्तु वीर्यं पुनर्ज्ञातं, कथञ्चित् पुण्यकर्मभिः । अस्य नैवात्र ते भद्र !, प्रवेशं कुर्वते
“नराः ॥ ३५ ॥ एकाग्रमनसो नित्यं, चित्तनिर्वाणयोगतः । ततस्ते सततानन्दा, भवन्त्यत्रैव जन्मनि ॥ ३६ ॥ तदेव गुणतो भद्र !,
“चित्तविक्षेपमण्डपः । मया निवेदितस्तुभ्यमधुना शृणु वेदिकाम् ॥ ३७ ॥—एषा प्रसिद्धा लोकेऽत्र, तृष्णानाम्नी सुवेदिका । अस्मैव च
“नरेन्द्रस्य, कारणेन निरूपिता ॥ ३८ ॥ भद्रात एव त्वं पश्य, महामोहेन यो निजः । कुटुम्बान्तर्गतो लोकः, स एवास्यां निवेशितः
“॥ ३९ ॥ ये तु शेषा महींपालस्तत्सेवामात्रवृत्तयः । एते निविष्टास्ते पश्य, सर्वे मुत्कलमण्डपे ॥ ४० ॥ एषा हि वेदिका भद्र !, प्रकृत्यै-
“वास्त्य वद्ममा । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वजनस्य विशेषतः ॥ ४१ ॥ अस्यां समुपविष्टोऽयमत एव मुहुर्मुहुः । सगर्वं वीक्षते लोकं, सिद्धार्थो-

“इहं क्लिष्टायुना ॥ ४२ ॥ एतच्च ग्रीणयलोपा, स्वभावेनैव वेदिका । स्वस्योपरिष्ठादासीनं, महामोहकुटुम्बकम् ॥ ४३ ॥ बहिरङ्गाः पुन-
 “ल्लोका, यद्येनां भद्र ! वेदिकाम् । आरोहन्ति ततस्तेषां, कौतल्यं दीर्घजीवितम् ? ॥ ४४ ॥ अन्यच्चैषा स्ववीर्येण, वृष्णाख्या भद्र ! वेदिका ।
 “अत्रैव संस्थिता नित्यं, भ्रामयत्यखिलं जगत् ॥ ४५ ॥ तदेपा गुणतो भद्र !, यथार्था वरवेदिका । मया निवेदिता तुभ्यमिदानीं शृणु वि-
 “ष्टरम् ॥ ४६ ॥—एतत्सिंहासनं भद्र !, विपर्यासाख्यमुच्यते । अस्यैव विधिना नूनं, महामोहस्य कल्पितम् ॥ ४७ ॥ यदिदं लोकवि-
 “ख्यातं, राज्यं याश्च विभूतयः । तत्राहं कारणं मन्ये, नृपतेरस्य विष्टरम् ॥ ४८ ॥ यावच्चास्य नरेन्द्रस्य, विद्यते वरविष्टरम् । इदं तावदहं
 “मन्ये, राज्यमेताश्च भूतयः ॥ ४९ ॥ यतः—अस्मिन्निविष्टो राजाऽयं, महासिंहासने सदा । सर्वेषामेव शत्रूणां सम्यः परिकीर्तितः ॥ ५० ॥
 “यदा पुनरयं राजा, भवेदस्माद्बुद्धिः स्थितः । सामान्यपुरुषस्यापि, तदा गम्यः प्रकीर्तितः ॥ ५१ ॥ एतद्धि विष्टरं भद्र !, बहिरङ्गजनैः
 “सदा । आलोकितं करोत्येव, रौद्रानर्थपरम्पराम् ॥ ५२ ॥ यतः—तावत्तेषां प्रवर्तन्ते, सर्वाः सुन्दरबुद्धयः । यावत्तैर्विष्टरे लोकैरत्र दृष्टिर्न
 “पातिता ॥ ५३ ॥ निवद्धदृष्टयः सन्तः, पुनरत्र महासने । ते पापिनो भवन्त्युच्चैः, कुतः सुन्दरबुद्धयः ? ॥ ५४ ॥ किं च—यत्रद्यास्तत्
 “पुलीनस्य, मण्डपस्य च वर्णितम् । वेदिकायाश्च तदीर्यं, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५५ ॥ तदिदं गुणतो भद्र !, कथितं तव विष्टरम् । महा-
 “मोहनरेन्द्रस्य, निबोध गुणगौरवम् ॥ ५६ ॥ जराजीर्णकपोलापि, येषां भुवनविधुता । अमुष्येयमविद्याख्या, गात्रयष्टिरुदाहता ॥ ५७ ॥
 “एषाऽत्र संस्थिता भद्र !, सकलेऽपि जगत्रये । यत्करोति स्ववीर्येण, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ५८ ॥ अनित्येष्वपि नित्यत्वमशुचिष्वपि शुद्ध-
 “ताम् । दुःखात्मकेषु सुखतामनात्मस्वात्मरूपताम् ॥ ५९ ॥ पुद्गलस्कन्धरूपेषु, शरीरादिषु वस्तुषु । लोकानां दर्शयत्येषा, ममकारपरायणा
 “॥ ६० ॥ युगम् । ततस्ते वद्वचित्तात्तेषु पुद्गलवस्तुषु । आत्मरूपमजानन्तः, छिद्यन्तेऽनर्थकं जनाः ॥ ६१ ॥ तदेनां धारयन्नुच्चैर्गात्र-

“यलं तथा । पूर्णमानमहामिन्द्राभिरामचतुर्जनम् ॥ २३ ॥ केलिस्थानं सुविस्तीर्णं, वालिशानां मनोरमम् । विज्ञाततत्त्वदूरेण, वर्जितं श्री-
 “लशालिभिः ॥ २४ ॥ तदिदं पुलिनं भद्र !, कथितं तव साम्प्रतम् । महामण्डपरूपं ते, कथयामि सनायकम् ॥ २५ ॥—अयं हि चित्त-
 “विक्षेपो, नास्मा संगीयते युधैः । गुणतः सर्वदोषौघवासस्थानमुदाहृतः ॥ २६ ॥ अत्र प्रविष्टमात्राणां, विसरन्ति निजा गुणाः । प्रवर्तन्ते
 “महाप्रापसाधनेषु च युद्धयः ॥ २७ ॥ एतेषामेव कार्येण, निर्मितोऽयं सुबेधसा । राजातो येऽत्र दृश्यन्ते, महामोहादयः किल ॥ २८ ॥
 “षड्विरङ्गाः पुनर्लौका, यदि मोहवशालुगाः । स्युर्महामण्डपे भद्र !, प्रविष्टाः कचिद्व्रतं ते ॥ २९ ॥ ततो विभ्रमसन्तापचित्तोन्मादव्रतह-
 “वान् । प्राप्नुवन्ति न सन्वेहो, महामण्डपदोषतः ॥ ३० ॥ युग्मम् ॥ यन् भद्र ! प्रकृत्यैव, महामण्डपमुच्चकैः । एते नरेन्द्राः संप्राप्य, मो-
 “दन्ते त्रुष्टमानसाः ॥ ३१ ॥ वहिरङ्गाः पुनर्लौका, मोहादासाद्य मण्डपम् । एनं हि दौर्मनस्येन, लभन्ते दुःखसागरम् ॥ ३२ ॥ अयं हि
 “चित्तनिर्योगकारिणीं निजवीर्यतः । तेषामेकाग्रतां हन्ति, सुखसन्दोहदायिनीम् ॥ ३३ ॥ केवलं ते न जानन्ति, वीर्यमस्य तपस्विनः ।
 “प्रवेशमाचरन्त्यत्र, तेन मोहात्पुनः पुनः ॥ ३४ ॥ यैस्तु वीर्यं पुनर्ज्ञातं, कथञ्चित् पुण्यकर्मभिः । अस्य नैवात्र ते भद्र !, प्रवेशं कुर्वते
 “नराः ॥ ३५ ॥ एकाग्रमनसो नित्यं, चित्तनिर्वाणयोगतः । ततस्ते सततानन्दा, भवन्त्यस्यैव जन्मनि ॥ ३६ ॥ तदेष गुणतो भद्र !,
 “चित्तविक्षेपमण्डपः । मया निवेदितस्तुभ्यमधुना शृणु वेदिकाम् ॥ ३७ ॥—एषा प्रसिद्धा लोकेऽत्र, तृष्णानाम्नी सुवेदिका । अस्यैव च
 “नरेन्द्रस्य, कारणेन निरूपिता ॥ ३८ ॥ भद्रात एव त्वं पश्य, महामोहेन यो निजः । कुटुम्बान्तर्गतो लोकः, स एवास्यां निवेशितः
 “॥ ३९ ॥ ये तु शेषा महीपालस्तस्तेवामात्रवृत्तयः । एते निविष्टास्ते पश्य, सर्वे सुक्कलमण्डपे ॥ ४० ॥ एषा हि वेदिका भद्र !, प्रकृत्यै-
 “वात्स वल्लभा । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वजनस्य विशेषतः ॥ ४१ ॥ अस्यां समुपविष्टोऽयमत एव सुहृमुहुः । सगर्वं वीक्षते लोकं, सिद्धार्थो-

“इहं किलायुना ॥ ४२ ॥ एतच्च ग्रीणयत्वेपा, स्वभावेनैव वेदिका । स्वस्योपरिष्ठादासीनं, महामोहकुटुम्बकम् ॥ ४३ ॥ वहिरङ्गाः पुन-
 “लोका, यदोनां भद्र! वेदिकाम् । आरोहन्ति ततस्तेषां, कौतस्यं दीर्घजीवितम् ? ॥ ४४ ॥ अन्यच्चैषा स्ववीर्येण, वृष्णाख्या भद्र! वेदिका ।
 “अत्रैव संस्थिता नित्यं, भ्रामयत्यखिलं जगत् ॥ ४५ ॥ तदेपा गुणतो भद्र! यथार्थो वरवेदिका । मया निवेदिता तुभ्यमिदानीं शृणु वि-
 “ष्टरम् ॥ ४६ ॥—एतस्सिंहासनं भद्र! विपर्यासाख्यमुच्यते । अस्यैव विधिना नूनं, महामोहस्य कल्पितम् ॥ ४७ ॥ यदिदं लोकवि-
 “ख्यातं, राज्यं याश्च विभूतयः । तत्राहं कारणं मन्ये, नृपतेरस्य विष्टरम् ॥ ४८ ॥ यावच्चास्य नरेन्द्रस्य, विद्यते वरविष्टरम् । इदं तावदहं
 “मन्ये, राज्यमेताश्च भूतयः ॥ ४९ ॥ यतः—अस्मिन्निविष्टो राजाऽयं, महासिंहासने सदा । सर्वेषामेव शत्रूणामगम्यः परिकीर्तितः ॥ ५० ॥
 “यदा पुनरयं राजा, भवेदस्माद्विहः स्थितः । सामान्यपुरुषस्यापि, तदा गम्यः प्रकीर्तितः ॥ ५१ ॥ एतद्वि विष्टरं भद्र! वहिरङ्गजनैः
 “सदा । आलोकितं करोत्येव, रौद्रानर्थपरम्पराम् ॥ ५२ ॥ यतः—तावत्तेषां प्रवर्तन्ते, सर्वाः सुन्दरबुद्धयः । यावत्तैर्विष्टरे लोकैरत्र दृष्टिनं
 “पातिता ॥ ५३ ॥ निवद्धदृष्टयः सन्तः, पुनरत्र महासने । ते पापिनो भवन्त्युच्चैः, कुतः सुन्दरबुद्धयः ? ॥ ५४ ॥ किं च—यन्नद्यास्तत्
 “गुलीनस्य, मण्डपस्य च वर्णितम् । वेदिकायाश्च तद्वीर्यं, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५५ ॥ तदिदं गुणतो भद्र! कथितं तव विष्टरम् । मद्वा-
 “मोहनरेन्द्रस्य, नियोध गुणगौरवम् ॥ ५६ ॥ जराजीर्णकपोलापि, यैषा भुवनविश्रुता । अमुल्येयमविद्याख्या, गात्रयष्टिरुदाहृता ॥ ५७ ॥
 “एषाऽत्र संस्थिता भद्र! सकलेऽपि जगन्त्रये । यत्करोति स्ववीर्येण, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ५८ ॥ अनित्येष्वपि नित्यत्वमशुचिष्वपि शुद्ध-
 “ताम् । दुःखार्त्तकेषु सुखतामनात्मस्वात्मरूपताम् ॥ ५९ ॥ पुद्गलस्कन्धरूपेषु, शरीरादिषु वस्तुषु । लोकानां दर्शयत्येषा, ममकारपरायणा
 “॥ ६० ॥ युगम् । ततस्ते वदन्ति तत्त्वात्तेषु पुद्गलवस्तुषु । आत्मरूपमजानन्तः, छिद्यन्तेऽनर्थकं जनाः ॥ ६१ ॥ तदेनां धारयन्नुच्चैर्गात्र-

“यष्टि महाबलः । जराजीर्णोऽपि नैवायं, युच्यते निजतेजसा ॥ ६२ ॥” अयं हि भद्र ! राजेन्द्रो, जगदुत्तमनिष्कारकः । तेनेव गोपनेने प्राने-
 महामोहपितामहः ॥ ६३ ॥ ये रुद्रोपेन्द्रनागेन्द्रचन्द्रविद्याधरादयः । तेऽप्यस्य भद्र ! नैवाशां, लङ्घयन्ति कदापन ॥ ६४ ॥ तथाहि—
 योऽयं स्ववीर्यदण्डेन, जगच्चक्रं कुलालवत् । विभ्रम्य घटयत्येव, कार्यभाण्डानि लीलया ॥ ६५ ॥ तथास्माचिन्त्यगोपस्य, मदानोद्भूतस्य भू-
 पतेः । को नाम भद्र ! लोकेऽस्मिन्नाशां लङ्घयितुं क्षमः ? ॥ ६६ ॥ तदेष गुणतो भद्र !, वर्णितस्ते नराधिपः । अधुना परिसारोद्भूतस्य, न-
 र्ण्यते तं विचिन्त्य ॥ ६७ ॥ केवलं कथयत्येवं, मयि भद्र ! विशेषतः । केनाप्यापृतदोषेण, न त्वं पृच्छसि क्तिञ्चन ॥ ६८ ॥ दृष्टारगति-
 नो इत्से, भावितश्च न लक्ष्यसे । शिरःकम्पनखस्फोटविरहेण विभाव्यसे ॥ ६९ ॥ निञ्जलाक्षो मदीयं तु, केवलं मुग्धनीक्षणे । नरिदं
 नैव जानेऽहं, बुध्यसे किं न बुध्यसे ? ॥ ७० ॥ प्रकर्षः प्राह मा मैवं, माम ! बोचः प्रसादतः । तवाहं नानि तन्नोके, यत्र मुच्ये परि-
 स्फुटम् ॥ ७१ ॥ विमर्शः प्राह जानामि, बुध्यसे त्वं परिस्फुटम् । अयं तु विहितो भद्र !, परिहासस्तवया सह ॥ ७२ ॥ यतः—
 विज्ञातपरमार्थेऽपि, बालबोधनकाम्यया । परिहासं करोत्येव, प्रसिद्धं पण्डितो जनः ॥ ७३ ॥ यालो विनोदनीयं च, मादृशां
 भद्र ! वर्तसे । अतो मत्परिहासेन, न कोपं गन्तुमर्हसि ॥ ७४ ॥ अन्यच्च जानताऽपीदमस्माकं हर्षपृष्ठये । त्वया प्रभोऽपि कर्तव्यः, क-
 चित्प्रस्तुतवस्तुनि ॥ ७५ ॥ किंच—अविचार्य मया सार्धं, वस्तुतत्त्वं यथास्थितम् । त्वमत्र धृतमात्रेण, भद्र ! न ज्ञातुमर्हसि ॥ ७६ ॥
 ऐदम्पर्यमतस्तात !, बोद्धव्यं यन्नतस्त्वया । अज्ञातपरमार्थस्य, मा भूद्भौतकथानिकां ॥ ७७ ॥ प्रकर्षः प्राह—माम ! कथय कीदृशी पुनः
 सा भौतकथानिका ?, विमर्शनाभिहितं—भद्र ! समाकर्णय, अस्ति कंचिन्नगरे जन्मवधिरः संदाशिवो नाम भौताचार्यः, स च जराजी-
 र्णरूपोऽः सन्नुपहासपरेण हस्तसंज्ञयाऽभिहितः केनचिद्धूर्तवदुना यथा—मद्वारक ! किलैवं नीतिशास्त्रेषु पठ्यते, यदुत—विपं गोष्ठी दरि-

द्रस्य, जन्तोः पापरतिर्विषम् । विपं परे रता भार्या, विपं व्याधिरुपेक्षितः ॥ १ ॥ अतः शीघ्रमस्य वार्धिर्यस्य करोतु किञ्चि-
दौषधं भट्टारकः, न खल्वपेक्षितुं युक्तोऽयं महाव्याधिः, ततः प्रविष्टो भौताचार्यस्य मनसि स एवाऽऽग्रहविशेषः, ततोऽभिहितोऽनेन शान्ति-
श्रियो नाम निजशिष्यः यदुत—गच्छ त्वं वैद्यभवेन मदीयवधिरत्वस्य विज्ञाय भेषजं गृहीत्वा च तच्छूर्णमागच्छ, मां भूत्कालहरणेन
व्याधिदृष्टिरिति, शान्तिशिवेनाभिहितं—यदाज्ञापयति भट्टारकः, ततः प्राप्तोऽसौ वैद्यभवेन दृष्टो वैद्यः, इतश्च बृहतीं वेलां रमणं विधाय
द्वारात्समागतो वैद्यपुत्रः, ततः क्रोधान्धबुद्धिना वैद्येन गृहीतातिपरुषा वाल्मयी रज्जुः बद्धश्चारटन्नसौ निजदारकः स्तम्भके गृहीतो
लकुटः ताडयितुमारब्धः ताड्यमाने च निर्दयं तत्र दारके शान्तिशिवः प्राह—वैद्य ! किमित्येनमेवं ताडयसि ?, वैद्येनोक्तं—न शृणोति
कथञ्चिदत्येव पापः, अत्रान्तरे हाहारवं कुर्वाणा वेगेनागत्य लम्बा वैद्यस्य हस्ते वारणार्थं भार्या, वैद्यः प्राह—भारणीयो मयाऽयं दुरात्मा
यो ममैवं कुर्वतोऽपि न शृणोति अप्सरापसर त्वमितरथा तवापीयमेव गतिः तथापि लगन्ती ताडिता साऽपि वैद्येन, शान्तिशिवेन
चिन्तितं—अये ! विज्ञातं भट्टारकस्यौषधं किमधुना दृष्टेन ?, ततो निर्गम्य गतोऽसौ माहेश्वरगृहे याचिता तेन रज्जुः समर्पिता माहेश्वरैः
शणमयी, शान्तिशिवः प्राह—अलमनया, मम वाल्मव्याऽतिपरुषया प्रयोजनं, दत्ता तादृश्येव माहेश्वरैरभिहितं च—भट्टारक ! किं पुन-
रनया कार्यं ?, शान्तिशिवेनोक्तं—सुगृहीतनामधेयानां सदाशिवभट्टारकाणामौषधं करिष्यते, ततो गृहीत्वा रज्जुं गतो मठे शान्तिशिवः,
तत्र च दृष्ट्वा गुरुं कृतमनेन विषमभृकुटितरङ्गभङ्गकपालं वक्रकुहरं बद्धश्चारटीमुञ्चन्नसौ मठमध्यस्तम्भके निजाचार्यः, ततो गृहीतबृह-
कुटोऽसौ प्रवृत्तस्तस्य ताडने, इतश्च माहेश्वरैश्चिन्तितं—गच्छामो भट्टारकाणां क्रियायां क्रियमाणायां प्रत्यासन्नाः स्वयं भवामः, ततः स-
मागतास्ते दृष्टो निर्दयं ताडयन्नाचार्यं शान्तिशिवः, तैरभिहितं—किमित्येनमेवं ताडयसि ?, शान्तिशिवः प्राह—न शृणोति कथञ्चिद-

त्येष पापः, ततो विहितः सदाशिवेन प्रियमाणेन महाक्रन्दसैरवः शब्दः, ततो लम्बा वारणार्थं हाहारवं कुर्वन्तः शान्तिशिवस्य माहेश्वराः, शान्तिशिवः प्राह—भारणीयो मयाऽयं दुरात्मा, यो भूमेवं कुर्वतोऽपि न शृणोति, अपसरत्वापसरत यूयमितरथा युष्माकमपीयमेव वार्तेति, तथापि वारयतो माहेश्वरानपि प्रवृत्तस्ताडयितुमसौ लङ्घनेन, ततो बहुत्वात्तेषां रे लात लातेति द्रुवाणैरुद्दालि(तैः)स्तेन तस्य हस्ताद्वङ्कुटः, चिन्तितं च—नूनं ग्रहगृहीतोऽयं, ततो वद्वस्तैस्ताडयित्वा पञ्चाङ्गादुबन्धेन शान्तिशिवः, विमोचितः सदाशिवः, लब्ध्वा तेन चेतना, जीवितो वैद्ययोगेन, माहेश्वरैरभिहितं—शान्तिशिव ! किमिदं भगवतस्त्वया कर्तुमारब्धमासीत् ? शान्तिशिवः प्राह—ननु वधिरताया वैद्योपदेशा-
दौषधं, किंच—सुश्रूत मां मा भट्टारकव्याधिसुपेक्षध्वं, माहेश्वरैश्चिन्तितं—महाप्रहोऽयं, ततोऽभिहितमैतैः—मुध्यामस्त्वां यद्येवं न करोषि, शान्तिशिवः प्राह—किमहं भवतां वचनेन स्वगुरोरपि भैषजं न करिष्यामि ? अहं हि यदि परं तस्यैव वैद्यस्य वचनेन विद्यामि, नान्यथा, ततः समाहूतो वैद्यः, निवेदितस्तस्मै धृत्तान्तः, ततो मुखमध्ये हसत्वाऽभिहितं वैद्येन—भट्टारक ! न वधिरोऽसौ मदीयो दा-
रकः, किं तर्हि, पाठितो मया छेदनेन वैद्यकशास्त्राणि स तु रमणशीलतया मम रटतोऽपि तदर्थं न शृणोति ततो मया रोपात्ताडितः तन्नेदमौषधं, किंच—प्रगुणीभूतः खल्वयं साम्प्रतं तव प्रभावाद्देनेनैव भैषजेन, तस्मादतः परं न कर्तव्यं मदीयवचनेन त्वयाऽस्येदमौष-
धमिति, शान्तिशिवेनाभिहितं—एवं भवतु, भट्टारकैर्हि प्रगुणैर्मम प्रयोजनं, ते च यदि प्रगुणास्ततः किमौपधेन ? ततो मुक्तः शान्तिशिवः ॥ तदेवा भद्र ! भौतकथानिका श्रुतमात्रग्राहिणस्तवापि मया सार्धमविचारयतो मा भूदित्येवमर्थं परिचोदितस्त्वं मयेति । प्रकर्षः प्राह—साधु साधूकं मामेन, पृच्छामि तर्हिदानीं किञ्चिद्भवन्तं, विमर्शेनोक्तं—प्रश्रयतु भद्रः, प्रकर्षः प्राह—माम ! यद्येवं ततो विज्ञातेयं मया समस्तान्तरङ्गलोकाधारभूता वहिरङ्गलोकानां सर्वसुन्दरासुन्दरवस्तुनिर्वर्तिका सभावार्था चित्तवृत्तिर्महादवी, एतानि तु महा-

नदीपुलिनमहामण्डपवेदिकासिंहासनगात्राद्यनरेन्द्ररूपाणि वस्तूनि यानि भवता प्रमत्ततातद्विलसितचित्तविक्षेपनृष्णाविपर्ययोसाविद्यामहामोहाभिधानानि निवेदितानि तानि मया भावार्थमधिकृत्य न सम्यग्विज्ञातानि, विकल्पितानि मया यथा नाम्ना परमेतानि भिद्यन्ते नार्थेन, यतः सर्वाण्यपि पुष्टिकारणतयाऽसीपामन्तरङ्गलोकानामनर्थकारणतया च बहिरङ्गजनानां समानानि वर्तन्ते ततो यद्येतेषामस्ति कश्चिदर्थेन भेदस्तं मे निवेदयतु मामः, विमर्शः ग्राह—ननु निवेदित एव प्रत्येकमेतेषां गुणान् वर्णयता मया परिस्फुटोऽर्थभेदः तथापि स यदि न विज्ञातो भूत्रेण ततः पुनरपि निवेदयामि । ततः कथितो विमर्शेन महानद्यादीनां वस्तूनां प्रत्येकं भावार्थः, बुद्धः प्रकर्षेण ॥ अग्रान्तरे नरवाहनः ग्राह—भदन्त ! वयमपि बोधनीयास्तेषां भावार्थः, ततः प्रबोधितो नरवाहननरेन्द्रोऽपि तेन भगवता विचक्षणसूरिणा । ततोऽगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र ! संसारिजीव तर्हि यद्येवं ततोऽहमपीदानीं तेषां महानद्यादिवस्तूनां बोधनीया भवताऽर्थभेदं, संसारिजीवनोक्तं—भद्रे ! स्पष्टदृष्टान्तमन्तरेण न त्वया सुखावसेयमेतेषां प्रविभक्तं स्वरूपं, अतो दृष्टान्तं कथयिष्ये, अगृहीतसङ्केतयोक्तं—अनुग्रहो मे, संसारिजीवेनाभिहितं—अस्ति संभावितसमस्तवृत्तान्तं भुवनोदरं नाम नगरं, तत्र च निवारको हरिहरद्विरण्यगर्भादीनामपि प्रभुशक्तेरनादिनाम राजा, तस्य च नीतिमार्गनिपुणाऽविच्छेदकारिणी कुयुक्तिमिथ्याविकल्पजल्पानां संस्थितिर्नाम महादेवी, तयोश्चात्यन्तबलमोऽस्ति वेछहलो नाम तनयः, स च गाढमाहारप्रियो दिवानिशमनवरतं विविधखाद्यपेयानि भक्षयन्नास्ते, ततः संजातं महोऽजीर्णं, प्रकुपिता दोषाः, संपन्नोऽन्तर्लीनो ज्वरः, तथापि न विच्छिद्यते तस्याहाराभिलाषः, प्रवृत्ता चोद्यानिकागमनेच्छा, ततः कारिताभूरप्रकारा भक्ष्यविशेषाः, तांश्च पश्यतस्तस्य एनमेनं च भक्षयिष्यामीति प्रवर्तन्ते चित्तकल्लोलाः, लौल्यातिरेकेण च भक्षितं सर्वेषामाहारविशेषाणां स्तोकस्तोकं, ततः परिवेष्टितो मित्रवृन्देन परिकरितोऽन्तःपुरेण पठता वन्दिवृन्देन ददुद्धानं विविधैर्विलासैर्महता विमर्देन

त्येव पापः, ततो विहितः सदाशिवेन प्रियमाणेन महाक्रन्दभैरवः शब्दः, ततो लभ्या वारणार्थं हाहारवं कुर्वन्तः शान्तिशिवस्य माहेश्वराः, शान्तिशिवः ग्राह—मारणीयो मयाऽयं दुरात्मा, यो ममैवं कुर्वतोऽपि न शृणोति, अपसरतापसरत यूयमितरथा युष्माकमपीयमेव वर्तेति, तथापि वारयतो माहेश्वरानपि प्रवृत्तस्ताडयितुमसौ लकुटेन, ततो बहुलात्तेपां रे लात लातेति हुवाणैरुद्दालि(तैः)स्तेन तस्य हस्ताह्कुटः, चिन्तितं च—तून् प्रहृहीतोऽयं, ततो वद्धस्तैस्ताडयित्वा पश्चाद्बहुवन्धेन शान्तिशिवः, विमोचितः सदाशिवः, लब्ध्वा तेन चेतना, जीवितो दैवयोगेन, मादेश्वरैरभिहितं—शान्तिशिव ! किमिदं भगवतस्त्वया कर्तुमारब्धमासीत् ? शान्तिशिवः ग्राह—ननु वधिरताया वैद्योपदेशा-
दौषधं, किंच—सुखत मां मा भट्टारकव्याधिसुपेक्षध्वं, माहेश्वरैश्चिन्तितं—महाप्रहोऽयं, ततोऽभिहितमेतैः—मुञ्चामस्त्वां यद्येवं न करोषि, शान्तिशिवः ग्राह—किमिदं भवतां वचनेन खगुरोरपि भैषजं न करिष्यामि ? , अहं हि यदि परं तस्यैव वैद्यस्य वचनेन तिष्ठामि, नान्यथा, ततः समाहूतो वैद्यः, निवेदितस्तस्मै धृत्तान्तः, ततो मुखमध्ये हसताऽभिहितं वैद्येन—भट्टारक ! न वधिरोऽसौ मदीयो दा-
रकः, किं तर्हि, पाठितो मया छेदो न वैद्यकशास्त्राणि स तु रमणशीलतया मम रटतोऽपि तदर्थं न शृणोति ततो मया रोपत्ताडितः तन्नेदमौषधं, किंच—प्रगुणीभूतः खल्वयं साम्प्रतं तव प्रमावादानैव भैषजेन, तस्मादतः परं न कर्तव्यं मदीयवचनेन त्वयाऽस्येदमौष-
धमिति, शान्तिशिवेनाभिहितं—एवं भवतु, भट्टारकैर्हि प्रगुणैर्मम प्रयोजनं, ते च यदि प्रगुणास्ततः किमौषधेन ? , ततो मुक्तः शान्तिशिवः ॥ तदेवा भद्र ! भौतकथानिका श्रुतमात्रग्राहिणस्तवापि मया सार्धमविचारयतो मा भूदित्येवमर्थं परिचोदितस्त्वं मयेति । प्रकर्षः ग्राह—साधु साधूकं मामेन, पृच्छामि तर्हीदानीं किञ्चिद्भवन्तं, विमर्शनेनोक्तं—प्रश्नयतु भद्रः, प्रकर्षः ग्राह—माम ! यद्येवं ततो विज्ञातेयं मया समस्तान्तरङ्गलोकाधारभूता वहिरङ्गलोकानां सर्वसुन्दरासुन्दरखतुनिर्वर्तिका समावार्थो चित्तवृत्तिर्महादवी, एतानि तु महा-

नदीपुलिनमहामण्डपवेदिकासिंहासनगात्रयष्टिनेन्द्ररूपाणि वस्तूनि यानि भवता प्रमत्ततातद्विलसितचित्तविशेषतृष्णाविपर्यासाविद्यामहा-
मोहाभियानानि निवेदितानि तानि मया भावार्थमधिकृत्य न सम्यग्विज्ञातानि, विकल्पितानि मया यथा नाम्ना परमेतानि भिद्यन्ते नार्थेन,
यतः सर्वाण्यपि पुष्टिकारणतयाऽमीषामन्तरङ्गलोकानामनर्थकारणतया च वहिरङ्गजनानां समानानि वर्तन्ते ततो यद्येतेषामस्ति कश्चिद-
र्थेन भेदस्तं मे निवेदयतु मामः, विमर्शः प्राह—ननु निवेदित एव प्रत्येकमेतेषां गुणान् वर्णयता मया परिस्फुटोऽर्थभेदः तथापि स
यदि न विज्ञातो भद्रेण ततः पुनरपि निवेदयामि । ततः कथितो विमर्शेन महानद्यादीनां वस्तूनां प्रत्येकं भावार्थः, बुद्धः प्रकर्षेण ॥
अग्रान्तरे नरयाहनः प्राह—भदन्त ! वयमपि बोधनीयास्तेषां भावार्थः, ततः प्रबोधितो नरवाहननेन्द्रोऽपि तेन भगवता विचक्षणसू-
रिणा । ततोऽगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र ! संसारिजीव तर्हि यद्येवं ततोऽहमपीदानीं तेषां महानद्यादिवस्तूनां बोधनीया भवताऽर्थभेदं,
संसारिजीवेनोक्तं—भद्रे ! स्पष्टदृष्टान्तमन्तरेण न त्वया सुखावसेयमेतेषां प्रविभक्तं स्वरूपं, अतो दृष्टान्तं कथयिष्ये, अगृहीतसङ्केतयोक्तं
—अनुग्रहो मे, संसारिजीवेनाभिहितं—अस्ति संभावितसमस्तवृत्तान्तं भुवनोदरं नाम नगरं, तत्र च निवारको हरिहरद्विरण्यगर्भदी-
नामपि प्रमुद्यक्तेरनादिर्नाम राजा, तस्य च नीतिमार्गनिपुणाऽविच्छेदकारिणी कुयुक्तिमिथ्याविकल्पजल्पानां संस्थितिर्नाम महादेवी, तयो-
श्चात्यन्तवह्नभोऽस्ति वेछहली नाम तनयः, स च गाढमाहारप्रियो दिवानिशमनवरतं विविधखाद्यपेयानि भक्षयन्नास्ते, ततः संजातं महा-
ऽजीर्णं, प्रकुपिता दोषाः, संपन्नोऽन्तर्लीनो ज्वरः, तथापि न विच्छिद्यते तस्याहाराभिलाषः, प्रवृत्ता चोद्यानिकागमनेच्छा, ततः कारिता-
मूरप्रकारा भक्ष्यविशेषाः, तांश्च पश्यतस्तस्य एनमेनं च भक्षयिष्यामीति प्रवर्तन्ते चित्तकल्लोलाः, लौल्यातिरेकेण च भक्षितं सर्वेषामाहा-
रविशेषाणां स्लोकस्तोकं, ततः परिवेष्टितो मित्रवृन्देन परिकरितोऽन्तःपुरेण पठता वन्दिवृन्देन दृढदानं विविधैर्विलासैर्महता विमर्देन

प्राप्तो मनोरमे कानने, निविष्टं सुखमासनं, तत्र चोपविष्टस्य विरचिताः पुरतो विविधाहारविस्ताराः, ततश्चाहारेणभक्षणेन पवनस्पशो-
 दिना गाढचरं प्रवृद्धो ज्वरः, लक्षितश्च पार्श्ववर्तिना समयज्ञाभिधानेन महावैद्यसुतेन, यदुत—आतुरवदनो दृश्यते कुमारः, ततो द्रुतस्तेन
 शस्त्रयोर्दस्ताः, निरूपितानि सन्निवृत्तानि, निश्चितमनेन यथा—ज्वरितः खल्वयं कुमारः, ततोऽभिहितं समयज्ञेन—देव ! न युक्तं तव
 भोक्तुं प्रबलज्वरं ते शरीरं वर्तते, यतोऽत्यन्तमातुरा घूर्णते दृष्टिः आताम्रक्षिगंधं वहनकमलं द्रगद्रगायेते शस्त्रौ घमघमायन्ते सन्निवृत्ता-
 नानि ज्वलतीव वहिस्त्वग् दहतीव हस्तं, ततो निवर्तस्व भोजनात् गच्छ प्रच्छन्नापवरके भजस्व निवातं कुरुष्व लङ्घनानि पिव फ-
 धितमुदकं समाचर विधिनाऽस्य सर्वां प्रतिक्रियाम्, इतरथा सन्निप्रातस्ते भविष्यति, स तु वेहहलो दत्तदृष्टिः पुरतो विन्यस्ते तत्सिन्ना-
 हारविस्तारे एतदेतच्च भक्षयामीति भ्रमयन्नपरापरेषु खाद्यप्रकारेषु स्वीयमन्तःकरणं नाकर्णयति तत्तदा वैद्यसुतभाषितं नाकलयति तस्य
 हितरूपतां न चेतयते तं वारणार्थं लगन्तमपि शरीरे, ततो वारयतो वचनेन धारयतो हस्तेन तस्य समयज्ञस्य समक्षमेव यत्नात्प्रवृत्तो
 भक्षयितुमाहारं वेहहलः, ततः समुत्कटतयाऽजीर्णस्य प्रबलतया ज्वरस्य न क्रमतेऽसौ गलकेनाहारः तथापि यत्नादेव क्रामितः कियानपि
 वेहहलेन, ततः समुद्रुतं हृदयं संजातः कलमलकः संपन्नं वमनं विमिश्रितं च तेन वमनेन सर्वमपि पुरतो विन्यस्तं भोजनं, ततश्चिन्तितं
 वेहहलेन—धुयाक्षमं शरीरं मे, नूनमूनतया भृशम् । एतद्धि वायुनाऽऽक्रान्तमन्यथा वमनं कुतः ॥ १ ॥ एवं स्थिते—रिक्तकोष्ठं शरीरं
 मे, वाताक्रान्तं विनङ्गयति । ततश्च ग्रीणयामीदं, मुखे भूयोऽपि भोजनम् ॥ २ ॥ ततोऽसौ वान्तिसंमिश्रं, तत् पुरःस्थितभोजनम् । निर्लज्जो
 भोक्तुमारब्धः, सर्वेषामपि पश्यताम् ॥ ३ ॥ तदृष्ट्वा समयज्ञेन, प्रोक्तः पूरुर्वेत्ता भृशम् । देव देव ! न युक्तं ते, कर्तुं काकस्य चेष्टितम्
 ॥ ४ ॥ मा च राज्यं शरीरं च, यश्च शशिनिर्येलम् । देव ! हारय मर्केन, त्वमेकदिनमाविना ॥ ५ ॥ अन्येष्वेदं सतां निन्दाममेध्यं

श्रीचद्रूपणम् । उद्भवेदुर्नो भक्तं, देवः स्वादितुमर्हति ॥ ६ ॥ देव ! दुःखाल्मकं चेदं, सर्वव्याधिप्रकोपनां, विशेषेण भवादृशम् ॥ ७ ॥ का वाऽस्योपरि ते मूर्च्छा ? यद्वाह्यं पुद्गलात्मकम् । अतो देव ! विहायेदमात्मानं रक्ष यत्नतः ॥ ८ ॥ इत्थं च समय-
ज्ञस्य, रहतोऽपि वचस्तदा । स राजपुत्रः श्रुत्वाऽपि, स्वचित्ते पर्यचिन्तयत् ॥ ९ ॥ अहो विमूढः खल्वेप, समयज्ञो न बुध्यते । नूनं मदीयप्रकृतिं, नावस्थां न हिताहितम् ॥ १० ॥ यो वातलं क्षुधाक्षामं, भुञ्जानं मां निषेधति । एतच्च दूषयत्येव, भोजनं देवदुर्लभम् ॥ ११ ॥ तत्किमेतेन मूर्खेण ? भुञ्जे भोज्यं यथेच्छया । स्वार्थसिद्धिर्मया कार्यो, किं ममापरचिन्तया ? ॥ १२ ॥ ततः परिजनेनोच्चैः, सहितेऽपि पुनः पुनः । समयज्ञे रटत्येवं, भक्षितं तेन भोजनम् ॥ १३ ॥ ततः प्रवलदोषोऽसौ, भक्षणानन्तरं तदा । सन्निपातं महाघोरं, संप्राप्तो निजकर्मणा ॥ १४ ॥ पुनर्वर्त्मनवीभत्से, ततस्तत्रैव भूतले । पश्यतां पतितस्तेषां, काष्ठवन्नष्टचेतनः ॥ १५ ॥ स लोलमानस्तत्रैव, जघन्ये वान्तिकदर्दमे । कुर्वन् घुरघुरारवं, श्लेष्मापूर्णगलस्तदा ॥ १६ ॥ अनाख्येयामचिन्त्यां च, तेषामुद्वेगकारिणीम् । अशक्यप्रतिकारां च, प्राप्तोऽवस्थां सुदारुणाम् ॥ १७ ॥ न शक्यः समयज्ञेन, त्रातुमेव न वान्धवैः । तदवस्थो न राज्येन, न देवैर्नोपि दानवैः ॥ १८ ॥ के-
वलं तदवस्थेन, लुठताऽशुचिकर्दमे । अनन्तकालं तत्रैव, स्थातव्यं तेन पापिना ॥ १९ ॥ तदेव भद्रे ! दृष्टान्तः, प्रस्तुतानां परिस्फुटः । वस्तूनां भेदसिद्ध्यर्थं, भया तुभ्यं निवेदितः ॥ २० ॥ ततोऽगृहीतसङ्केता, प्राह विह्वलमानसा । संसारिजीव ! नैवेदं, पौर्वापर्येण युज्यते ॥ २१ ॥ यतः—नद्यादिवस्तुभेदार्थं, कथितं मे कथानकम् । त्वयेदं तत्र मे भाति, कोट्टो नीराजना क्व च ? ॥ २२ ॥ अथास्ति कश्चित्सम्बन्धो, हन्त प्रस्तुतवस्तुनि । स्फुटः कथानकस्यास्य, स इदानीं निवेद्यताम् ॥ २३ ॥ ततः संसारिजीवेन, तद्वाट्यन्तिकयोजने । यद्दुभाषणलित्रेण, तत्सखी संप्रचोदिता ॥ २४ ॥ कथम् ?—अस्याः प्रज्ञाविशाले ! त्वं, निःशेषं मत्कथानकम् । घटय प्रस्तुतार्थेन, नि-

प्राप्तो मनोरमे कान्ते, निविष्टं सुखमासनं, तत्र चोपविष्टस्य विरचिताः पुरतो विविधाहारविस्ताराः, ततश्चाहारलेशभक्षणेन पचनस्पर्शा-
दिना गाढवरं प्रवृद्धो ज्वरः, लक्षितश्च पार्श्ववर्तिना समयज्ञाभिधानेन महावैद्यसुतेन, यदुत—आतुरवदनो दृश्यते कुमारः, ततो दत्तस्तेन
शङ्खयोर्द्वैस्तः, निरूपितानि सन्धिस্থानानि, निश्चितमनेन यथा—ज्वरितः खल्वयं कुमारः, ततोऽभिहितं समयज्ञेन—देव ! न युक्तं तत्र
भोगं प्रयलज्वरं ते शरीरं वर्तते, यतोऽत्यन्तमातुरा घूर्णते दृष्टिः आताम्रस्निग्धं वदनकमलं द्रगद्रगायेते शङ्खौ घमघमायन्ते सन्धिसंस्था-
नानि ज्वलतीव वहिस्त्वग् दहतीव हस्तं, ततो निवर्तेत्य भोजनान् गच्छ प्रच्छन्नापवरके भजस्व निवातं कुरुष्व लङ्घनानि पिय क-
थितमुदकं समाचर विधिनाऽस्य सर्वां प्रतिक्रियाम्, इतरथा सन्निप्रातस्ते भविष्यति, स तु वेङ्कटलो दत्तदृष्टिः पुरतो विन्यस्ते तत्स्मिन्ना-
हारविस्तारे एतदेतच्च भक्षयामीति भ्रमयन्नपरापरेषु खाद्यप्रकारेषु स्वीयमन्तःकरणं नाकर्णयति तत्तदा वैद्यसुतभाषितं नाकलयति तस्य
दितरूपतां न चेतयते तं वारणार्थं लग्नान्तमपि शरीरे, ततो वारयतो वचनेन धारयतो हस्तेन तस्य समयज्ञस्य समक्षमेव द्यलात्प्रपृच्छो
भक्षयितुमाहारं वेङ्कटलः, ततः समुत्कटतयाऽजीर्णस्य प्रवलतया ज्वरस्य न क्रमतेऽसौ गलकेनाहारः तथापि यलोदेव क्रामितः क्रियानपि
वेङ्कटलेन, ततः समुद्वृत्तं हृदयं संजातः कलमलकः संपन्नं वमनं विमिश्रितं च तेन वमनेन सर्वमपि पुरतो विन्यस्तं भोजनं, ततश्चिन्तितं
वेङ्कटलेन—शुधाक्षामं शरीरं मे, नूतनभूततया शृणुम । एतद्धि वायुनाऽऽकान्तमन्यथा वमनं कुतः ॥ १ ॥ एवं स्थिते—रिक्तकोष्ठं शरीरं
मे, वाताग्नान्तं विनह्वयति । ततश्च प्रीणयामीदं, शुखे भूयोऽपि भोजनम् ॥ २ ॥ ततोऽसौ वान्तिसंमिश्रं, तत् पुरःस्थितभोजनम् । निर्लेजो
भोगुन्मारुध्यः, सर्वेषामपि पश्यताम् ॥ ३ ॥ तदृष्ट्वा समयज्ञेन, प्रोक्तः पूल्लुर्वता शृणुम । देव देव ! न युक्तं ते, कर्तुं काकस्य चेष्टितम्
॥ ४ ॥ मा च राज्यं शरीरं च, यशश्च शशिनिर्मलम् । देव ! हारय भर्केन, त्वमेकदिनभाविना ॥ ५ ॥ अन्यथेदं सतां निन्द्यममेध्यं

॥ ४४ ॥ तथाहि—मनुष्यभावमापन्नः, कर्मजीर्णं सुदारुणम् । रगादिकोपनं मूढश्चित्तज्वरविधायकम् ॥ ४५ ॥ जीवो न लक्षयत्येव,
ततश्चास्य प्रवर्तते । अहितेषु सदा बुद्धिः, प्रकाशं सुखकाम्यया ॥ ४६ ॥ तथाहि स्वदते मद्यं, निद्राऽत्यन्तं सुखायते । विकथा प्रतिभा-
त्युत्तरस्यानेकविकल्पना ॥ ४७ ॥ इष्टः क्रोधः प्रियो मानो, माया चालन्तवल्लभा । लोभः प्राणसमो मन्ये, रागद्वेषौ मनोगतौ ॥ ४८ ॥
क्रान्तः स्पर्शो रसोऽभीष्टः, कामं गन्धश्च सुन्दरः । अत्यन्तदयितं रूपं, रोचते च कलञ्चनिः ॥ ४९ ॥ विलेपनानि ताम्बूलमलङ्काराः
सुभोजनम् । माल्यं वरखियो वस्त्रं, सुन्दरं प्रतिभासते ॥ ५० ॥ आसनं ललितं यानं, शयनं द्रव्यसञ्चयाः । अलीककीर्तिश्च जने, रु-
चिताऽस्य दुरात्मनः ॥ ५१ ॥ चित्तवृत्तिमहादव्यां, भद्रे ! सततवाहिनी । महानदी वहत्युच्चैः, सेयमस्य प्रमत्तता ॥ ५२ ॥ यथा च
तदवस्थस्य, राजपुत्रस्य सुन्दरि ! । समुत्पन्ना विलासेच्छा, यातुमुद्यानिकां मतिः (प्रति) ॥ ५३ ॥ कारितानि च भोज्यानि, लौल्येन प्राशितानि
च । निर्गतश्च विलासेन, पुरात्प्राप्तश्च कानने ॥ ५४ ॥ निविष्टभासनं दिव्यमुपविष्टश्च तत्र सः । विस्तारितं पुरो भक्तं, नानाखाद्यकस्तं-
युतम् ॥ ५५ ॥ तथास्यापि प्रमत्तस्य, जीवस्य वरलोचने ! । कर्मजीर्णात्समुत्पन्ने, भीषणेऽपि मनोज्वरे ॥ ५६ ॥ जायन्ते चित्तकल्लोला,
नानारूपाः क्षणे क्षणे । यथोपाज्यं धनं भूरि, विलसामि यथेच्छया ॥ ५७ ॥ करोम्यन्तःपुरं दिव्यं, भुञ्जे राज्यं मनोहरम् । महाप्रासा-
दसङ्घातं, कारये काननानि च ॥ ५८ ॥ पङ्क्तिः कुलकम् ॥ ततश्च—महाविभवसंपन्नः, क्षणितालिलवैरिकः । स्नाधितः सर्वलोकेन, पूरि-
तार्थमनोरथः ॥ ५९ ॥ शब्दादिसुखसन्दोहसागरे मग्नमानसः । तिष्ठामि सततानन्दो, नान्यन्मानुष्यके फलम् ॥ ६० ॥ सेयमुद्यानिका-
काङ्क्षा, विक्षेया सुन्दरि ! त्वया । ततो जीवो महारम्भैः, कुरुते द्रव्यसञ्चयम् ॥ ६१ ॥ यथेष्टं दैवयोगेन, विधत्तेऽन्तःपुरादिकम् । शब्दा-
दिसुखलेशं च, किञ्चिदास्वादयेदपि ॥ ६२ ॥ अस्य जीवस्य जानीहि, तदिदं मृगवीक्षणे ! । कारणं मृष्टभोज्यानां, तल्लवानां च भक्षणम्

जनील्ल(व)या सुदृम् ॥२५॥ अथ प्रज्ञाविशालाऽह, कामं भोः कथयामि ते । भद्रेऽगृहीतसङ्केते, समाकर्णय साम्प्रतम् ॥ २६ ॥ यत्ने
वेदहृलो नाम, राजपुत्रो निदर्शितः । एषोऽनेन विशालाक्षि !, प्रोक्तो जीवः सर्वकर्मकः ॥ २७ ॥ स एव जायते भद्रे !, नगरे भुवनोदरे ।
अनादिसंस्थिविमुक्तः, स एव परमार्थतः ॥ २८ ॥ स एवानन्तरुपत्ताद्विहिरङ्गजनः स्मृतः । सामान्यरूपमुद्दिश्य, स चैकः परिकीर्तितः
॥ २९ ॥ मनुष्यभावमापन्नः, स प्रभुः सर्वकर्मणाम् । महाराजसुवर्तेन, स प्रोक्तोऽनेन सुन्दरि ! ॥ ३० ॥ तस्यैव सत्ता विज्ञेया, चित्त-
वृत्तिर्महादवी । सुन्दरेतरवत्तूनां, सा तस्यैव च कारणम् ॥ ३१ ॥ केवलं यावदद्यापि, स आत्मानं न द्रुष्यते । महामोहादिभिस्त्वाबहु-
प्यते सा महादवी ॥ ३२ ॥ यदा तु तेन विज्ञातः, स त्यादात्मा कथञ्चन । तदीयं वीक्ष्य नश्यन्ति, महामोहादयस्तदा ॥ ३३ ॥ यावच्च
ते वियर्तन्ते, चित्तवृत्तौ महामदाः । महानद्यादिवत्तूनि, तावत्तस्यां भवन्ति वै ॥ ३४ ॥ तेषामेव यतस्तानि, क्रीडास्थानानि भूमुजाम् ।
अतस्तेषु विनष्टेषु, तेषां नाशः प्रकीर्तितः ॥ ३५ ॥ एवं च स्थिते—अविज्ञातात्मरूपस्य, भद्रे ! जीवस्य कर्मणा । महामोहनरेन्द्रे च, सप्र-
तापेऽद्वीक्षिते ॥ ३६ ॥ यदा तानि विवर्धन्ते, जीवश्च बहु मन्यते । महानद्यादिवत्तूनि, नितरामात्मवैरिकः ॥ ३७ ॥ तदा तानि स्व-
कीयेण, यत्सर्वान्ति पृथक् पृथक् । जीवस्य तद्विशेषार्थं, दृष्टान्तोऽयं निवेदितः ॥ ३८ ॥ युग्मम् । स चैवं योज्यते भद्रे !, प्रस्तुतार्थेन प-
ण्डितैः । महानद्यादिवत्तूनां, प्रत्येकं भेदसिद्ध्ये ॥ ३९ ॥ यथाऽऽहारप्रियो नित्यं, राजपुत्रो निवेदितः । तथाऽयमपि विज्ञेयो, जीवो
विपयलम्पटः ॥ ४० ॥ यथा च तस्य संजातमजीर्णं भूरियक्षणात् । तथाऽस्यापि कुरङ्गाक्षि !, कर्मजीर्णं प्रचक्षते ॥ ४१ ॥ पापाज्ञानात्मकं
तस्य, यतते कर्म दारुणम् । यतः प्रभक्ततोद्भूता, तज्जन्यं तत्पुनर(पुलिन)द्वयम् ॥ ४२ ॥ यथा प्रकुपित्वास्तस्य, दोषा जातस्तनुज्वरः । तथा
रागाद्योऽस्यापि, वर्धन्ते ज्वरहेतवः ॥ ४३ ॥ यथा तथास्थितस्यापि, बुद्धिमोक्षेषु घावति । नरेन्द्रदारकस्येह, तथाऽस्यापि दुरात्मनः

भोगानामपि वर्तते । तथापि जायते नास्य, स्लोकाऽपि विरतौ मतिः ॥ ८३ ॥ ततश्च गाढलौलेन, तथाभूतोऽपि सेवते । प्रमाददृन्दभो-
ज्यानि, वार्यमाणो विवेकिभिः ॥ ८४ ॥ शतप्राप्तौ सहस्रेच्छा, सहस्रे लक्षरोचनम् । लक्षे कोटिगता बुद्धिः, कोटौ राज्यस्य वाञ्छनम्
॥ ८५ ॥ राज्ये देवत्ववाञ्छाऽस्य, देवत्वे शक्यतामतिः । शक्यत्वेऽपि गतस्यास्य, नेच्छापूर्तिः कथञ्चन ॥ ८६ ॥ सुपुत्रैर्वयोपाभिः, सर्व-
कामैर्मुमुक्षुः । नास्याभिलाषविच्छित्तिः, कोटिशोऽपि निषेवितैः ॥ ८७ ॥ संगृह्णाति ततो मूढः, सर्वार्थान् सुखकाम्यया । ते तु दुःखाय
जायन्ते, सज्जरस्येव भोजनम् ॥ ८८ ॥ जलज्वलनदायादचौरराजादिभिस्तथा । तस्यार्थभोजनस्योर्ध्वलाह्वान्तिर्विधाप्यते ॥ ८९ ॥ हल्क-
लमलकं घोरं, वन्यमानः सहस्यम् । आरादीर्गुच्यति प्राज्याः, कृपाहेतुर्विविकिनाम् ॥ ९० ॥ तदेषा चारुसर्वाङ्गिः, चित्तविक्षेपमण्डपे ।
जीवस्य विलसत्युच्चैस्तृणानाङ्गी सुवेदिका ॥ ९१ ॥ यत्पुनश्चिन्तयत्येवं, तदा वेदहलः किल । वाताक्रान्तं शरीरं मे, ततोऽभूद्भुजं मम
॥ ९२ ॥ एतच्च रिक्तकोष्ठत्वाद्वायुनाऽभिभविष्यते । अतः संप्राणयामीदं, भुञ्जे भूयोऽपि भोजनम् ॥ ९३ ॥ जीवोऽपि चिन्तयत्येव, त-
दिदं तारवीक्षणे ! । पापज्वरवशादुच्चैर्नष्टे विभवसन्धये ॥ ९४ ॥ मृतेषु च कलत्रेषु, पुत्रेषु स्वर्जनेषु च । अन्येषु च विनष्टेषु, चित्ताय-
न्येषु मन्यते ॥ ९५ ॥ न मया चेष्टितं नीत्या, न कृतं चारु पौरुषम् । नाश्रितो वा वरस्वामी, न कृता वा प्रतिक्रिया ॥ ९६ ॥ तेनेदं
मम सर्वस्वं, पत्नी वा चारुदर्शना । पुत्रा वा बान्धवा वापि, विनष्टाः पश्यतोऽपि मे ॥ ९७ ॥ न चैषां विरहे नूनं, वर्तेऽहं क्षणमप्यतः ।
उपार्जयामि भूयोऽपि, तान्येवोत्साहयोगतः ॥ ९८ ॥ उपार्जितानि सन्नीत्या, रक्षिष्यामि प्रयत्नतः । अजागलस्तनस्येव, जीवितव्यं दृथा-
ऽन्यथा ॥ ९९ ॥ सर्वमस्य विजानीहि, तदिदं सुभ्रु ! भावतः । जीवस्यास्य विपर्ययसामविष्टरचेष्टितम् ॥ १०० ॥ यथा च भोक्तुमा-
रब्धः, स निर्लज्जतया पुनः । पश्यतः सर्वलोकस्य, वान्तिसंमिन्नभोजनम् ॥ १०१ ॥ ततः सपरिवारेण, तेन पूतकुर्वता भृशम् । वारितः

॥ ६३ ॥ ततोऽलीकविकल्पैश्च, सुखनिर्भरमानसः । विलासलाससङ्गीतहास्यविव्योक्तत्परः ॥ ६४ ॥ युतो दुर्लभितैर्नित्यं, द्यूतमद्यरति-
प्रियः । सन्मार्गनगराद् दूरे, याति दौःशील्यकानने ॥ ६५ ॥ एतन्महाविमर्देन, पुरनिर्गमनं मतम् । उद्यानप्रापणं चेदं, विद्धि नीला-
ब्जलोचने ! ॥ ६६ ॥ स मिथ्याभिवेशाल्ये, स्थितो विस्तीर्णविष्टरे । कर्माल्पपरिवारेण, रचितानि ततोऽप्रतः ॥ ६७ ॥ मनोहराणि
चित्राणि, लब्ध्यास्वादो विशेषतः । प्रमादवृन्दभोज्यानि, सुन्दरत्वेन मन्यते ॥ ६८ ॥ युग्मम् ॥ प्रमत्ततामहानद्याः, पुलिनं पद्मलोचने ! ।
तत्तद्विलसितं विद्धि, घृतान्तस्यास्य कारणम् ॥ ६९ ॥ ततो यथाऽन्नलेशेन, भक्षितेन तनुज्वरः । वायुस्पर्शादिभिश्चोर्जैर्वर्धितस्तस्य दारुणः
॥ ७० ॥ लक्षितश्च सुवैद्येन, वारितश्च सुभोजनात् । न चासौ बुध्यते किंचिद्भोजनाक्षिप्तमानसः ॥ ७१ ॥ जीवस्यापि तथा भद्रे !, कर्मो-
ज्जीर्णोऽसौ ज्वरः । प्रमादात्तेन वर्धेत, तथैवाज्ञानवायुना ॥ ७२ ॥ लक्षयन्ति च तं वृद्धं, धर्मोचार्यो महाधियः । समयज्ञमहावैद्या, वा-
रयन्ति च वेदिनम् ॥ ७३ ॥ चतुर्भिः कलापकं । कथम् !—अनादिभक्कान्तारे, भ्रान्त्वा भद्रातिसुन्दरम् । अवाप्य मानुषं जन्म, महारा-
ज्यमिवातुलम् ॥ ७४ ॥ कर्मजीर्णज्वराकान्तं, प्रमादमधुनाऽपि भोः ! । मा सेवस्व महामोहसन्निपातस्य कारणम् ॥ ७५ ॥ कुरुष्व ज्ञानचारित्र-
सम्यग्दर्शनलक्षणम् । चित्तज्वरविघाताय, जैर्नी भद्र ! प्रतिक्रियाम् ॥ ७६ ॥ स तु प्रमादभोज्येषु, क्षिप्तचित्तो न बुध्यते । तत्तादृशं गुरोर्वाक्यं,
पापो जीवः प्रपञ्चितम् ॥ ७७ ॥ ततश्च—उन्मत्त इव मत्त इव, ग्राहप्रस्त इवातुरः । गाढसुप्त इवोद्धातौ, विपरीतं विचेष्टते ॥ ७८ ॥
स एष भद्रे ! सर्वोऽपि, चित्तविक्षेपमण्डपः । महानदीकूलसंस्थो, जीवस्यास्य विजृम्भते ॥ ७९ ॥ यथा च राजपुत्रेण, भोजनं चारुलोचने ! ।
अगच्छदपि कण्ठेन, गमितं लौल्यदोषतः ॥ ८० ॥ तदनन्तरमेवोच्चैर्वान्तं तत्रैव भोजने । जीवस्यापि विजानीहि, समानमिदमञ्जसा
॥ ८१ ॥ तथाहि—कर्मजीर्णज्वरग्रस्तः, सदा विह्वलमानसः । जरजीर्णतनुक्षामो, रोगार्दितशरीरकः ॥ ८२ ॥ सर्वेषामक्षमो भोगे,

पाण्डित्यगर्विताः । ये नूनमीदृशा लोके, भोगभोजनवञ्चिताः ॥ १२१ ॥ ते मोहेन स्वयं नष्टाः, परानपि कृतोद्यमाः । नाशयन्ति हि-
तं तेऽतो, वर्जनीया विजानता ॥ १२२ ॥ तथाहि—यो भोगरहितो मोक्षो, वञ्चनं तदुदाहृतम् । तदर्थं कस्यजेद्दृष्टमिदं भोगसुखामृतम् ?
॥ १२३ ॥ एवंविधविकल्पैश्च, गुरुवाक्यपराङ्मुखः । अभूतगुणसङ्घातं, तेषु भोगेषु मन्यते ॥ १२४ ॥ कथम् ?—स्थिरा समैते शुद्धाश्च,
मुखरूपाश्च तत्त्वतः । एतदात्मक एवाहमलमन्येन केनचित् ॥ १२५ ॥ आस्तामेप गृहीतेन, मोक्षेण प्रशमेन वा । अहं तु नेदृशैर्वाक्यै-
रात्मानं वञ्चयामि भोः ! ॥ १२६ ॥ ततश्च—सद्धर्मावेदनव्याजाद्ग्राहं पूरुर्वतोऽप्रतः । गुरोरपि प्रवर्तते, प्रमादाशुचिकर्दमे ॥ १२७ ॥
सा सर्वेयमविद्याख्या, जीवस्यास्य वरानने ! । महामोहनरेन्द्रस्य, गात्रयष्टिर्विजृम्भते ॥ १२८ ॥ यथा स भोजनं भूयो, भक्षयित्वा पुन-
र्वमन् । संजातसन्निपातत्वात्पतितस्तत्र भूतले ॥ १२९ ॥ लुठन्निवस्ततो गाढं, मुञ्चन्नाक्रन्दभैरवान् । अनाख्येयमचिन्त्यां च, प्राप्तोऽवस्थां
सुदारुणाम् ॥ १३० ॥ न ज्ञातः केनचिल्लोके, तदवस्थः स्थितः परम् । तथायमपि विज्ञेयो, जीवः सर्वोऽङ्गसुन्दरि ! ॥ १३१ ॥ तथाहि
—यदा प्रमत्ततायुक्तलद्विलासपरायणः । विक्षिप्तचित्तस्त्वृणातो, विपर्यासवशं गतः ॥ १३२ ॥ अविद्याऽन्धीकृतो जीवः, सक्तः संसार-
कर्दमे । आरोपितगुणान्नातस्तत्रैव विषयादिके ॥ १३३ ॥ सर्वज्ञं धर्मसूरिं च, वारयन्तं मुहुर्मुहुः । सुवैद्यसन्निभं जीवो, विमूढमिति मन्यते
॥ १३४ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । ततश्च—पापोऽजीर्णज्वराक्रान्तः, स जीवो वान्तिसन्निभे । तं रटन्तमनालोच्ययासत्प्रमादे प्रवर्तते ॥ १३५ ॥
तदा निःशेषदोषौघभरपूरितमनसे । सन्निपातसमो घोरो, महामोहोऽस्य जृम्भते ॥ १३६ ॥ युग्मम् । ततश्च तद्वशेनायं, जीवः सुन्दरलो-
चने ! । पश्यतामेव निश्चेष्टो, भवत्येव विवेकिनाम् ॥ १३७ ॥ मूत्रान्नाशुचिजाम्बालवसारुधिरपूरिते । निर्बोलं निपतत्येव, नरके वान्ति-
मिच्छले ॥ १३८ ॥ लुठतीतस्ततस्तत्र, मुञ्चन्नाक्रन्दभैरवान् । सहते तीव्रदुःखौघं, यद्वाचां गोचरातिगम् ॥ १३९ ॥ तथा विचेष्टमानं

समयरोन, तदेषाश्च निवेदिताः ॥ १०२ ॥ स तु तत्र गुणारोपाद्भोजने बद्धमानसः । तं रटन्तमनालोच्य, भक्षणं कृतवानिति ॥ १०३ ॥
तथाऽयमपि चार्वाङ्गि! जीवः कर्ममलीमसः । मुक्तोत्सृष्टेषु भोगेषु, निर्लेब्धः संप्रवर्तते ॥ १०४ ॥ परमाणुमया ह्येते, भोगाः शब्दादयो
मताः । सर्वे चैकैकजीवेन गृहीताः परमाणवः ॥ १०५ ॥ गृहीत्वा मुक्तपूर्वाश्च, बहुशो भवकोटिषु । मुक्तवान्तास्ततः सत्यमेते शब्दाद-
योऽन्ये ! ॥ १०६ ॥ यथास्य किञ्चिद्दोकेऽत्र, चित्ताबन्धविधायकम् । जीवस्य वस्तु सन्नेत्रे!, तत्सर्वं पुद्गलात्मकम् ॥ १०७ ॥ तथापि
भद्रे! पापात्मा, पश्यतां विमलात्मनाम् । आवद्धचित्तस्तत्रैव, जन्वाले संप्रवर्तते ॥ १०८ ॥ कृपापरीतचित्ताश्च, भोगकर्दमलम्पटम् । तं
जीपं वारयन्त्येते, धर्मोचार्योः प्रयत्नतः ॥ १०९ ॥ कथम्!—अनन्तानन्दसद्दीपज्ञानदर्शनरूपकः । देवस्त्वं भद्र! नो युक्तमतो भोगेषु
यतनम् ॥ ११० ॥ अन्यथासी विवर्तन्ते, सर्वे भोगाः क्षणे क्षणे । अपरापररूपेण, तुच्छमास्थानिवन्धनम् ॥ १११ ॥ वान्ताशुचिसमा-
भ्रंते, यर्णितास्त्ववदर्शिभिः । भद्रः परमदेवोऽपि, नातोऽमूर् भोक्तुमर्हति ॥ ११२ ॥ दुःखोपदौकिताश्चामी, दुःखरूपाश्च तत्त्वतः ।
दुःखस्य कारणं तेन, वर्जनीया मनीषिणा ॥ ११३ ॥ ये च बाह्याणुनिष्पन्नास्तुच्छा गाढमनात्मकाः । तेषु कः पण्डितो रागं, कुर्यादा-
त्मस्वरूपवित् ? ॥ ११४ ॥ अतो ममोपरोधेन, भद्र! भोगेषु कुत्रचित् । अन्येषु च प्रमादेषु, मा प्रवर्तिष्ट साम्प्रतम् ॥ ११५ ॥ तदेवं
पश्यन्नाशि!, निवारयति सद्गुरौ । प्रमादभोजने सकृः, स जीवो हृदि मन्यते ॥ ११६ ॥ अहो विमूढः खल्वेष, वस्तुतत्त्वं न बुध्यते ।
आज्ञावृजनकानेष, यो भोगानपि निन्दति ॥ ११७ ॥ तथाहि—मद्यं वरखियो मांसं, गान्धर्वं मृष्टभोजनम् । मात्स्यताम्बूलनेपथ्यवि-
स्तारः नुत्तमासनम् ॥ ११८ ॥ अलङ्काराः सुधाशुभ्रा, कीर्तिर्भुवनगामिनी । सद्ब्रवनिचयाः शूरं, चतुरङ्गं महाबलम् ॥ ११९ ॥ राज्यं
प्रणतसामन्तं, यथेष्टाः सर्वसम्पदः । यद्येतद्दुःखहेतुस्ते, किमन्यत्सुखकारणम् ? ॥ १२० ॥ त्रिभिर्विदेषकम् । विप्रलब्धाः कुसिद्धान्तैः, शुष्क-

संसारिजीव एव ततः परम् ॥ १५८ ॥ नरेन्द्रः

ततः संसारिजीवेन, प्रोक्तं विमललोचने ! निवेदयाम्यहं तत्ते, विमर्शनं यदीरतम् ॥ १६० ॥ ततः महामोहो नरेन्द्रस्य, परिवारं
महानद्यादिभावार्थस्ततोऽन्यत्किं निवेदयताम् ? ॥ १६१ ॥ प्रकर्षः प्राह मे माम् !, नामतो गुणतोऽधुना । महामोहो नरेन्द्रस्य, परिवारं
निवेदय ॥ १६२ ॥ या चेयं दृश्यते स्थूला, राजविष्टरसंस्थिता । एया किं नामिकां ज्ञेया ? किं गुणा वा वराङ्गना ? ॥ १६३ ॥ विमर्शः
प्राह नन्वेया, प्रसिद्धा गुणगह्वरा । भो ! महामूढता नाम, भार्योऽस्य पृथिवीपतेः ॥ १६४ ॥ चन्द्रिकेव निशानाये, स्वप्नमेव दिवाकरे ।
एया देवी नरेन्द्रेऽस्मिन्, देहभेदेन वर्तते ॥ १६५ ॥ अत एव गुणा येऽस्य, वर्णिता भद्र ! भूपतेः । ज्ञेयास्त एव निःशेषास्त्ययाऽमुष्या
विशेषतः ॥ १६६ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येवं, ततोऽतिनिकटे स्थितः । महाराजाधिराजस्य, कृष्णवर्णः सुभीपणः ॥ १६७ ॥ निरीक्षमाणो
निःशेषं, राजकं वक्रचक्षुषा । य एय दृश्यते सोऽयं, क्वतो माम् ! भूपतिः ? ॥ १६८ ॥ विमर्शः प्राह विख्यातो, राज्यसर्वस्वनायकः ।
मिथ्यादर्शननामायं, महामोहमहत्तमः ॥ १६९ ॥ अनेन तन्निवृत्तं राज्यं, वहत्यस्य महीपतेः । बलसम्पादकोऽत्यर्थममीपामेव भू-
मुजाम् ॥ १७० ॥ अत्रैव संस्थितो भद्र !, निजवीर्येण देहिनाम् । यदेय बहिरङ्गानां, कुरुते तन्निवोष मे ॥ १७१ ॥—“अदेवे देवसद्व-
“स्पर्धमर्धमे धर्ममानिताम् । अतस्त्वे तत्त्वबुद्धिं च, विद्यते सुपरिस्पृष्टम् ॥ १७२ ॥ अपात्रे पात्रवारोपमगुणेषु गुणग्रहम् । संसारहेतौ निर्वा-
“णहेतुभावं करोत्ययम् ॥ १७३ ॥ युग्मम् ॥ तथाहि—हसितोद्गीतविव्चोक्तान्याटोपपरायणाः । हताः कटाक्षविक्षेपैर्नारीदेहार्थधारिणः
“॥ १७४ ॥ कामान्धाः परदोरेषु, सक्तचित्ताः क्षतत्रपाः । सक्रोधाः सायुधा घोरा, वैरिमारणतत्पराः ॥ १७५ ॥ शापप्रसादयोगेन, लस-
“चित्तमलाविलाः । ईदृशा भो ! महादेवा, लोकेऽनेन प्रतिष्ठिताः ॥ १७६ ॥ त्रिभिर्विदोषकम् । ये वीतरागाः सर्वज्ञा, ये शान्तसुखेन्द्राः ।

महामूढता

प्रभावः

मिथ्यादर्श-
नमहिमा

॥ ३५९ ॥

च, परमाग्नि! तपोधनाः । ज्ञानालोकेन पश्यन्ति, तं जीवं शुद्धदृष्टयः ॥ १४० ॥ केवलं सन्निपातेन, समाक्रान्तं भिषग्वरः । अचि-
 क्तिस्ममिमं ज्ञात्वा, वर्जयन्ति महाधियः ॥ १४१ ॥ तत्तत्र तदवस्थस्य, तस्य तारविलोचने! । कोऽन्यः स्यान्नायको जन्तोर्वरि दुःस्वीच-
 मगरे ॥ १४२ ॥ अन्यच्च तदवस्थोऽपि, जीवोऽयं वल्गुमायिणि! । प्रमादभोजनास्यादलाम्पट्यं नैव मुच्यति ॥ १४३ ॥ दोषाः प्रचलतां
 यान्तस्ततो मुप्यन्ति चेतनाम् । अत्यर्थं च महामोहसन्निपातो विवर्धते ॥ १४४ ॥ एवं च स्थिते—संसारचक्रवालेऽत्र, रोगमृत्युजरा-
 पुले । अनन्तकालमासीनस्त्यक्तः सद्धर्मवान्धवैः ॥ १४५ ॥ तदिदं निजवीर्येण, जीवस्यास्य महाबलः । सन्निपातसमो भद्रे!, महामोहो
 विचेष्टते ॥ १४६ ॥ किं च—प्रवर्तकश्च सर्वेषां, कार्यभूतश्च तत्त्वतः । महामोहनरेन्द्रोऽयं, नद्यादीनां सुलोचने! ॥ १४७ ॥ तदेवं रा-
 जपुत्रीयो, दृष्टान्तोऽनेन सुन्दरि! । महानद्यादिवस्तूनां, दर्शितो भेदसिद्धये ॥ १४८ ॥ अथाद्यापि न ते जाता, प्रतीतिः सुपरिस्पृष्टा ।
 भूयोऽपीदं समासेन, प्रस्पष्टं कथयामि ते ॥ १४९ ॥—विषयोऽभुलता याऽस्य, सा विज्ञेया प्रमत्तता । तत्तद्विलसितं विद्धि, यद्भोगेषु
 प्रवर्तनम् ॥ १५० ॥ ग्रथ्यतौ लौत्यदोषेण, शून्यत्वं यत्तु चेतसः । ज्ञेयः स चित्तविक्षेपो, जीवस्यास्य मृगेक्षणे! ॥ १५१ ॥ कृत्स्नभावो
 भोगेषु, भुङ्क्तेषु सुयद्भुज्यपि । उत्तरोत्तरवाब्धा च, तृष्णा गीता मनीषिभिः ॥ १५२ ॥ पापाद्भोगेषु जातेषु, जातनष्टेषु वा पुनः । बाह्यो-
 पायेषु यो यन्नो, विपर्यासः स उच्यते ॥ १५३ ॥ अनित्याद्युचिदुःखेषु, गण्डं भिक्षुषु जीवतः । विपरीता मतिस्तेषु, या साऽविद्या
 प्रकीर्तिता ॥ १५४ ॥ एतेषामेव वस्तूनां, सर्वेषां यः प्रवर्तकः । एतैरेव च शो जन्मो, महामोहः स गीयते ॥ १५५ ॥ तदेवं
 भिन्नरूपाणि, तानि सर्वाणि सुन्दरि! । महानद्यादिवस्तूनि, चिन्तनीयानि यन्नतः ॥ १५६ ॥ प्राहाण्टहीतसङ्केता, चारु चारु निवे-
 रितम् । सत्यं प्रज्ञाविशालाऽस्ति, नास्ति मे संशयोऽघुना ॥ १५७ ॥ तत्तिष्ठ त्वं विशालाक्षि!, साम्प्रतं विगतश्रमः । निवेदयतु

“सत्यं प्रतीतितः सिद्धं, प्रमाणेन प्रतिष्ठितम् । तथापि निह्रुते भद्र !, तदेव जनदारुणः ॥ १९६ ॥ युग्मम् ॥ तथा—गृहिणो लंलनाऽवाच्यम-
“र्दका भूतघातिनः । असत्यसन्धाः पापिष्ठाः, सद्ब्रह्मोपग्रहे रताः ॥ १९७ ॥ तथाऽन्ये पचने नित्यमासक्ताः पाचनेऽपि च । मधंपाः पर-
“दारादिसेविनो मार्गेदूषकाः ॥ १९८ ॥ तप्तायोगोलकाकारास्तथापि यतिरूपिणः । ये तेषु कुरुते भद्र !, पात्रदुद्धिमयं जने ॥ १९९ ॥
“त्रिभिर्विशेषकम् । सञ्ज्ञानध्यानचारित्र्यतपोवीर्यपरायणाः । गुणरत्नधना धीरा, जङ्गमाः कल्पपादपाः ॥ २०० ॥ संसारसागरोत्तारकारिणो
“दानदायिनाम् । अचिन्त्यवस्तुयोहित्यतुल्या ये पारगामिनः ॥ २०१ ॥ तेषु निर्मलचित्तेषु, पुरुषेषु जडात्मनाम् । एषोऽपात्राधियं घत्ते,
“महामोहमहत्तमः ॥ २०२ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तथा—कौतुकं कुहकं मन्त्रमिन्द्रजालं रसक्रियाम् । निर्विपीकरणं तन्त्रमन्तर्धानं सविस्म-
“यम् ॥ २०३ ॥ औत्पातमान्तरिक्षं च, दिव्यमाङ्गं स्वरं तथा । लक्षणं व्यञ्जनं भौमं, निमित्तं च शुभाशुभम् ॥ २०४ ॥ उच्चाटनं संवि-
“द्वेषमायुर्वेदं सजातकम् । ज्योतिषं गणितं चूर्णं, योगलेपास्तथाविधाः ॥ २०५ ॥ ये चान्ये विस्मयकरा, विशेषाः पापशास्त्रजाः । अन्ये
“भूतोपमर्दस्य, हेतवः शाठ्यकेतवः ॥ २०६ ॥ तानेव ये विजानन्ति, निःशङ्काश्च प्रयुञ्जते । न धर्मबाधां मन्यन्ते, शठाः पापपरायणाः
“॥ २०७ ॥ त एव गुणिनो धीरास्ते पूज्यास्ते मनस्विनः । त एव वीरास्ते लाभभाजिनस्ते मुनीश्वराः ॥ २०८ ॥ इत्येवं निजवीर्येण,
“घहिरङ्गजनेऽमुना । मिथ्यादर्शनसंज्ञेन, भद्र ! पापाः प्रकाशिताः ॥ २०९ ॥ सप्तभिः कुलकम् । ये पुनर्मन्त्रतन्त्रादिवेदिनोऽव्यतिनिः-
“स्पृहाः । निवृत्ता लोकयात्राया, धर्मातिक्रमभीरवः ॥ २१० ॥ मूकान्धाः परधृत्तान्ते, स्वगुणाभ्यासने रताः । असक्ता निजदेहेऽपि, किं
“पुनर्द्रविणादिके ? ॥ २११ ॥ कोपाहङ्कारलोभाद्यैर्दूरतः परिवर्जिताः । विमृशन्ति शान्तव्यापारा, निरपेक्षास्तपोधनाः ॥ २१२ ॥ न दि-
“व्यादिकमाल्यान्ति, कुहकादि न कुर्वते । मन्त्रादीन्वानुविमृशन्ति, निमित्तं न प्रयुञ्जते ॥ २१३ ॥ लोकोपचारं निःशेषं, परित्यज्य यथा-

“श्रुष्टकर्मकलातीता, निष्कलाश्च महाधियः ॥ १७७ ॥ शान्तक्रोधा गतादोषा, हास्यस्त्रीहेतिवर्जिताः । आकाशनिर्मला धीराः, भगवन्तः
“सदाशिवाः ॥ १७८ ॥ शापप्रसादनिर्मुक्तास्तथापि शिवहेतवः । त्रिकोटिशुद्धशास्त्रार्थदेशकाः परमेश्वराः ॥ १७९ ॥ ये पूज्याः सर्वदेवानां,
“ये ध्येयाः सर्वयोगिनाम् । ये चाज्ञाकारणाराध्या, निर्द्वन्द्वफलदायिनः ॥ १८० ॥ ते मिथ्यादर्शनाख्येन, लोकेऽनेन स्ववीर्यतः । देवाः
“प्रच्छादिता भद्र !, न ज्ञायन्ते विशेषतः ॥ १८१ ॥ पञ्चभिः कुलकम् । तथा—हिरण्यदानं गोदानं, घरादानं मुहुर्मुहुः । ज्ञानं पानं च
“धूमस्य, पश्चात्प्रितपनं तथा ॥ १८२ ॥ तर्पणं चण्डिकादीनां, तीर्थान्तरनिपातनम् । यत्तरेकगृहे पिण्डो, गीतवाद्ये महादरः ॥ १८३ ॥
“यापीकूपतडागादिकारणं च विशेषतः । यागे मन्त्रप्रयोगेण, मारणं पशुसंहतेः ॥ १८४ ॥ कियन्तो वा भणिष्यन्ते ? भूतमर्दनहेतवः ।
“रहिताः शुद्धभावेन, ये धर्माः केचिदीदृशाः ॥ १८५ ॥ सर्वेऽपि बलिनाऽनेन, सुगधलोके प्रपञ्चतः । ते मिथ्यादर्शनाह्वेन, भद्र ! ज्ञेयाः
“प्रयर्तिताः ॥ १८६ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ क्षान्तिमार्दवसन्तोपशौचाजवविमुक्तयः । तपःसंयमसत्यानि, ब्रह्मचर्यं शमो दमः ॥ १८७ ॥ अ-
“हिंसास्तेयसद्धानवैराग्यगुरुभक्तयः । अप्रमादसदैकाग्र्यनैर्ग्रन्थ्यपरतादयः ॥ १८८ ॥ ये चान्ये चित्तनैर्मल्यकारिणोऽमृतसन्निभाः । सद्धर्मो
“जगदानन्दहेतवो भवसेतवः ॥ १८९ ॥ तेषामेव प्रकृत्यैव, महामोहमहत्तमः । भवेत्प्रच्छादनो लोके, मिथ्यादर्शननामकः ॥ १९० ॥
“चतुर्भिः फलापकम् ॥ तथा—श्यामाकतण्डुलाकारस्तथा पञ्चधनुःशतः । एको नित्यस्तथा व्यापी, सर्वस्य जगतो विभुः ॥ १९१ ॥ क्षणस्-
“न्तानरूपो वा, ललाटस्यो हृदि स्थितः । आत्मेति ज्ञानमात्रं वा, शून्यं वा सचराचरम् ॥ १९२ ॥ पञ्चभूतविवर्तो वा, ब्रह्मोत्तमिति वाऽ-
“सितम् । देवोत्तमिति वा ज्ञेयं, मोहेश्वरविनिर्मितम् ॥ १९३ ॥ प्रमाणवाधितं तत्त्वं, यदेवंविधमज्ञासा । सद्व्युद्धिं कुरुते तत्र, महामोहम-
“हृतमः ॥ १९४ ॥ चतुर्भिः फलापकम् ॥ जीवाजीवौ तथा पुण्यपापसंवरनिर्जराः । आस्रवो बन्धमोक्षौ च, तत्त्वमेतन्नवात्मकम् ॥ १९५ ॥

"परित्यज्य धनं गेहं, वन्द्युवर्गं च दुःखितः । अटाख्यते विदेशेषु, तीर्थयात्राभिलाषुकः ॥ २३३ ॥ पितृतर्पणकार्येण, ५५५ ॥
 "निपातयति भूतानि, विधत्ते च धनव्ययम् ॥ २३४ ॥ मांसैर्मद्यैर्धनैः खाद्यैर्मक्तिनिर्मस्मानसः । तस्मागोमोलकाकारं, तत्तत्तर्पयते जनम्
 "॥ २३५ ॥ दास्यं विवेकिलोकस्य, धर्मबुद्ध्या विनाशितः । इत्येवमादिकं धर्म, करोत्येव पृथग्जने ॥ २३६ ॥ न ज्ञायति सदाश्रमा,
 "भूतमर्हं सुदारुणम् । नात्मनो दुःखसङ्गतं, दास्यं नापि धनव्ययम् ॥ २३७ ॥ रागद्वेषादिजातस्य, अपापेण निदुःखे । एवं न ज्ञाते
 "लोकसात्त्वयमार्गाद्विष्णुकृतः ॥ २३८ ॥ धर्मोपायमजानानः, कुर्वते जीवमर्धनम् । प्राप्नोति करभं श्रेय, रागाद्विषमाश्रमात् ॥ २३९ ॥
 "तिला भस्मीकृता यत्नो, यमं केवं तवेत्यहो । धनमुदाहृतं भूतैर्जनस्तु हृदि भावितः ॥ २४० ॥ त न शान्तिर्विनाश, शृङ्खलैर्लोकागरे,
 "कागा । लोकेजानेन गणयन्तो, प्रोच्यन्ते च विगूढकाः ॥ २४१ ॥ तद्विदं भद्र ! निःक्षेपं, मिथ्यावर्षेण विदित्वा । वन्द्यो मन्त्रोपाश्रमात्, ३३५५५
 "मिजृम्भिताम् ॥ २४२ ॥ गतुनसिगमाणोऽपि, लोकोऽयं श्रेय युञ्जति । भद्र ! कामार्थलाभ्यन्तः, भाग्यनिर्दिष्टमन्त्रैः ॥ २४३ ॥ ५५५५५
 "—अपराधोऽर्धं करोत्येव, तनीकुण्डप्रवेशनम् । गतुः राक्षसमार्गं च, दास्यतामानमग्निना ॥ २४४ ॥ स्वर्गोर्ध्वं विनाशयित्वा, ५५५५५
 "तन्ना । अतिक्षोभाणि शार्गाभ, कुर्वतेऽग्रेण तापसात् ॥ २४५ ॥ यत्नं यदाति चाश्रमते, भूमादेमन्मन्त्रेण ॥ २४६ ॥ विनाशयित्वा, ५
 "कृष्टं योपलक्षणात् ॥ २४६ ॥ यत्किञ्चित्कुर्वते कर्म, तत्सिद्धान्तेन दृष्टितम् । अर्धकामार्गं श्रेयः, मन्त्रैर्धर्मोपाश्रमात् ॥ २४७ ॥ ५५५५५
 "यत्कलशेन, मिथ्यावर्षेण शरकृता । गुप्तान्तर्गतं वृष्णाश्रमा, नैरिक्त भद्र ! कटणात् ॥ २४८ ॥ यत्किञ्चित्कुर्वते, ५५५५५
 "नवः । शिने गन्धुमत्तारूपं, निपरीता पलायते ॥ २४९ ॥ कामा ॥—नेन नियते भूमा, मन्त्रैर्धर्मोपाश्रमात् । ५५५५५
 "भायते निस्पृहात्कृत् ॥ २५० ॥ यत् न यूपवन्नेन, जघोऽविभादिगमाणात् । मन्त्रोपाश्रमात् ५५५५५ ॥ ५५५५५ ॥ ५५५५५

“मुत्तम । स्वाध्यायध्यानयोगेषु, सकृच्चित्ताः सदाऽऽसते ॥२१४॥ ते निर्गुणा अलोकज्ञा, विमूढा भोगवञ्चिताः । अपमानहता दीना, ज्ञा-
“नहीनाश्च कुर्कुटाः ॥ २१५ ॥ इत्येवं निजवीर्येण, बहिरङ्गजनेऽमुना । ते मिथ्यादर्शनाह्वेन, स्थापिता भद्र ! साधवः ॥२१६॥ सप्तभिः
“कुलकम् । तथा—उद्वाहनं च कन्यानां, जननं पुत्रसंहतेः । निपातनं च शत्रूणां, कुटुम्बपरिपालनम् ॥ २१७ ॥ यदेवमादिकं कर्म,
“घोरसंसारकारणम् । तद्धर्म इति संस्थाप्य, दर्शितं भवतारणम् ॥ २१८ ॥ युग्मम् । यः पुनर्ज्ञानचारित्र्यदर्शनाढ्यो विमुक्तये । मार्गः
“सर्वोऽपि सोऽनेन, लोपितो लोकवैरिणा ॥ २१९ ॥” ततश्च भद्र ! यत्तुभ्यं, समासेन मयोदितम् । वीर्यं महत्तमस्यास्य, शुवाणेन पुरा
यथा ॥ २२० ॥—अदेवे देवसङ्कल्पमधर्मे धर्ममानिताम् । अतस्त्वे तत्त्वबुद्धिं च, करोत्येव जडात्मनाम् ॥ २२१ ॥ अपान्ने पात्रतारो-
पमगुणेषु गुणग्रहम् । संसारहेतौ निर्वाणहेतुभावं करोत्ययम् ॥ २२२ ॥ तदिदं लेशतः सर्वं, प्रविवेच्य निवेदितम् । विस्तरेण पुनर्वीर्यं,
कोऽस्य वर्णयितुं क्षमः ? ॥ २२३ ॥ अन्यच्चायं निजे चित्ते, मन्यते भद्र ! सर्वदा । मदोद्धतः प्रकृत्यैव, महामोहमहत्तमः ॥ २२४ ॥
निक्षिप्तभर एवायं, राज्यसर्वस्वनायकः । महामोहनेन्द्रेण, कृतः सर्वत्र वस्तुनि ॥ २२५ ॥ एवं च स्थिते—विश्रम्भार्पितचित्ताय, मया-
ऽस्मै हितमुच्यते । अन्यव्यापारशून्येन, कर्तव्यं ननु सर्वदा ॥ २२६ ॥ ततश्च—मण्डपं चित्तविक्षेपं, वृष्णानाम्नीं च वेदिकाम् । गाढं
समारयत्येव, विपर्योसं च विष्टरम् ॥ २२७ ॥ समारितानि चानेन, यदेतानि बहिर्जने । कुर्वन्ति तदहं वच्मि, समाकर्णय साम्प्रतम्
॥ २२८ ॥—“यदुन्मत्तग्रहस्तसन्निभो भद्र ! सर्वदा । जनो दोलायतेऽप्यर्थं, धर्मवुद्ध्या वराककः ॥ २२९ ॥ कथम् ?—करोति भैरवे
“पादं, याति मूढो महापथम् । दीतेन म्रियते माघे, कुर्वाणो जलगाहनम् ॥ २३० ॥ पञ्चाश्रितपने रक्तो, दह्यते तीव्रबहिना । गवाध-
“त्यादिवन्द्यारुतास्फोटयति मस्तकम् ॥२३१॥ कुमारीब्राह्मणादीनामतियानेन निर्धनः । सहते दुःखसङ्गतं, श्राद्धः पूतमलः किल ॥२३२॥

“॥ २७० ॥ ततस्तेषामपरेऽत्र, पतितानां भवोदघौ । निर्नेष्टृशिष्टेषानां, पुनरुत्तरणं कुतः ? ॥ २७१ ॥ तदनेनापि रूपेण, ‘मिथ्यादर्श-
‘नसंस्कृतम् । इदं विजृम्भते भद्र !, विपर्यासाख्यमासनम् ॥ २७२ ॥ अन्यच्च—प्रशमानन्दरूपेषु, सोरेषु नियमादियु । वशेनास्य भवेद्भद्र !,
“दुःखबुद्धिर्जडात्मनाम् ॥ २७३ ॥ गत्वरेषु सुतुच्छेषु, दुःखरूपेषु देहिनाम् । भोगेषु सुखबुद्धिः स्यादासनस्यास्य तेजसा ॥ २७४ ॥
“तथैष भुवनव्यातः, प्रधानोऽत्र महाबलः । वहिरङ्गजनस्योच्चैः, सर्वानर्थविधायकः ॥ २७५ ॥” मया भद्र ! समासेन, ‘मिथ्यादर्शनेना-
मकः । महामोहनेन्द्रेण, कथितस्ते महत्तमः ॥ २७६ ॥ ततः प्रकर्षोऽदुष्टात्मा, झुत्वा मातुलभापितम् । उत्क्षिप्य दक्षिणं पाणिं, तं
प्रतीदममापत ॥ २७७ ॥—चारु चारु कृतं माम !, यदेव कथितस्त्वया । या त्वेषाऽर्धोसनेऽस्यैव, सा किनाम्री वराङ्गना ? ॥ २७८ ॥
विमर्शोऽवददेपाऽपि, समानवलसाहसा । अस्यैव भार्यो विज्ञेया, कुट्टिर्नाम विश्रुता ॥ २७९ ॥ ये हृदयन्ते विमर्गस्था, वहिरङ्गजने
सदा । भद्र ! पापण्डिनः केचित्तेषामेवैव कारणम् ॥ २८० ॥ ते चामी नामभिर्भद्र !, वर्ण्यमाना मया स्फुटम् । ज्ञेया देवादिभेदेन,
विभिन्नाश्च परस्परम् ॥ २८१ ॥ तद्यथा—“शाक्यात्त्रैदण्डिकाः शैवाः, गौतमाश्चरकास्तथा । सामानिकाः सामपरा, वेदधर्माश्च धार्मिकाः
“॥ २८२ ॥ आजीविकास्तथा शुद्धा, विद्युद्दन्ताश्च चुच्चुणाः । माहेन्द्राश्चारिका धूमा, बद्धवेपाश्च खुब्बुकाः ॥ २८३ ॥ उल्काः पाशुपताः
“कौलाः, काणादाश्चर्मखण्डिकाः । सयोगिनस्तथोल्का, गोदेहा यज्ञतापसाः ॥ २८४ ॥ घोषपाशुपताश्चान्ये, कन्दच्छेदा दिगम्बराः ।
“कामर्दकाः कालमुखाः, पाणिलेहाखिराशिकाः ॥ २८५ ॥ कापालिकाः क्रियावादा गोत्रता मृगचारिणः । लोकायताः शङ्खधमाः, सिद्ध-
“वादाः कुलंताः ॥ २८६ ॥ तापसा गिरिरोहाश्च, शुचयो राजपिण्डकाः । संसारस्मोचकाश्चान्ये, सर्ववस्थास्तथा परे ॥ २८७ ॥ अज्ञा-
“नवादिनो ज्ञेयास्तथा पाण्डुरभिक्षवः । कुमारव्रतिकाश्चान्ये, शरीररिपवस्तथा ॥ २८८ ॥ उत्कन्दाश्चक्रवालाश्च, त्रपवो हस्तितापसाः ।

“दितत्त्वं मोहिनापहृतेश्लीकपण्डितः । संस्थापयति शून्यं वा, पञ्चभूतात्मकादि वा ॥ २५२ ॥ ज्ञानादिनिर्मलं पात्रं, निन्दत्येव जडा-
 “त्मकः । सर्वोरम्भप्रवृत्तेभ्यो, दानमुचैः प्रयच्छति ॥ २५३ ॥ तपः क्षमा निरीहत्वममून् दोषांश्च मन्यते । शाठ्यमुक्तौ (युक्तः) पिशाचत्वं, खि-
 “न्नत्वं मनुते गुणान् ॥ २५४ ॥ शुभ्रं ज्ञानादिकं मार्गं, मन्यते धूर्तकल्पितम् । कौलमार्गादिकं मूढो, मनुते शिवकारणम् ॥ २५५ ॥
 “फलवत्यवुलं धर्मं, विशेषेण गृहाश्रमम् । निःशेषद्वन्द्वविच्छेदां, गर्हते यतिरूपताम् ॥ २५६ ॥ तदनेनात्र रूपेण, मिथ्यादर्शनसंस्कृतम् ।
 “लोके भो ! विलसत्येतद्विपर्ययाख्यविष्टरम् ॥ २५७ ॥ अन्यथास्यैव सामर्थ्याल्लोका ध्वान्तवशंगताः । यदन्यदपि कुर्वन्ति, मद्रः ! तत्ते
 “नियेदये ॥ २५८ ॥ जराजीर्णकपोला ये, हास्यप्रायाश्च योपिताम् । बलीपलितखालित्यपिषुव्यङ्गादिदूषिताः ॥ २५९ ॥ तेऽपि व्रपन्ते
 “जरसा, विकाररसनिर्भराः । कथयन्त्यात्मनो जन्म, गाढमित्तरकालिकम् ॥ २६० ॥ अनेकद्रव्ययोगैश्च, काण्यसम्पत्तये किल । तमसेव
 “सहार्देन, रञ्जयन्ति शिरोरुहान् ॥ २६१ ॥ जनयन्ति मृजां देहे, नानादेहेर्मुहुर्मुहुः । तथा कपोलशैथिल्यं, यन्नतश्छादयन्ति ते ॥ २६२ ॥
 “भ्रमन्ति विफटं मूढास्तरुणा इव लीलया । वयःस्तम्भनिमित्तं च, भक्षयन्ति रसायनम् ॥ २६३ ॥ स्वच्छायां दर्पणे विम्बं, निरीक्षन्ते
 “जलेषु च । छिद्यन्ते रादया नित्यं, देहमण्डनतत्पराः ॥ २६४ ॥ आहूतास्तात तातेति, ललनाभिस्तथापि ते । पितामहसमाः सन्तः,
 “क्षामयन्ते विमूढकाः ॥ २६५ ॥ सर्वस्य प्रेरणाकाराः, सन्तोऽपि नितरां पुनः । कुर्वन्तो हास्यविब्वोकान्, गाढं गच्छन्ति हास्यताम्
 “॥ २६६ ॥ जराजीर्णशरीराणां, येषामेपा विहम्बना । ते मद्र ! सति तारुण्ये, कीदृशाः सन्तु जन्तवः ? ॥ २६७ ॥ श्लेष्माब्रूहेदजा-
 “भ्यालपूरिते ते कलेबरे । आसक्तचित्ताः स्विद्यन्ते, यावज्जीवं वराककाः ॥ २६८ ॥ अनन्तभवकोटीभिलब्धं मानुष्यकं भवम् । वृथा
 “कुर्वन्ति निर्दोषा, धर्मसाधनवर्जिताः ॥ २६९ ॥ आयतिं न निरीक्षन्ते, देहतत्त्वं न जानते । आहारनिद्राकामार्तोस्तिष्ठन्ति पशुसन्निभाः

तापुत्रौ परस्परम् । एतावैव वशीकर्तुं, क्षमौ भद्र ! जगन्नयम् ॥ ३०८ ॥ यावद्विप्रतपत्येव, नरेन्द्रो रागकेसरी । वहिरङ्गजने. तावत्कौ-
तस्यः सुखसङ्गमः ? ॥ ३०९ ॥ यतोऽयं भद्र ! संसारसागरोदरवर्तिषु । वहिलोके पदार्थेषु, प्रीतिमुत्पादयत्यलम् ॥ ३१० ॥ संछिष्टपु-
ण्यजन्येषु, संछिष्टेषु स्वरूपतः । संक्षेपजनकेष्वेव, संवाप्नोति पृथगजनम् ॥ ३११ ॥ अन्यच्च भद्र ! पार्श्वस्थं, यदस्य पुरुषत्रयम् । रक्तव-
र्णमतिस्निग्धदेहं च प्रविभाव्यते ॥ ३१२ ॥ एते हि निजवीर्येण, शरीरादविभेदिनः । अनेन विहिता भद्र !, त्रयोऽप्यात्मवयस्यकाः
॥ ३१३ ॥ अतस्त्वाभिनिवेशाख्यः, प्रथमोऽयं नरोत्तमः । दृष्टिराग इति प्रोक्तः, स एवापरसूरिभिः ॥ ३१४ ॥ अयं हि भद्र ! तीर्थार्थो-
नामात्मीयात्मीयदर्शने । करोति चेतसोऽत्यन्तमाबन्धमनिवर्तकम् ॥ ३१५ ॥ द्वितीयो भवपाताख्यः, पुरुषो भद्र ! गीयते । अयमेवापरैः
प्राज्ञैः, लोहराग इतीरितः ॥ ३१६ ॥ अयं तु कुरुते द्रव्यपुत्रस्वजनसन्ततौ । मूर्च्छोत्तिरेकतो भद्र !, चेतसो गाढबन्धनम् ॥ ३१७ ॥
अभिष्वङ्गाभिधानोऽयं, तृतीयः पुरुषः किल । गीतो विषयरगाख्यः, एव मुनिपुङ्गवैः ॥ ३१८ ॥ अयं तु भद्र ! लोकेऽत्र, भ्रमन्नुद्वा-
मलीलया । शब्दादिविषयग्रामे, लौल्यमुत्पादयत्यलम् ॥ ३१९ ॥ नरत्रयस्य सामर्थ्यादस्य भद्र ! जगन्नयम् । आक्रान्तमेव मन्येऽहं, राग-
केसरिणा पुनः ॥ ३२० ॥ सन्मार्गमत्तमातङ्गकुम्भनिर्भेदनक्षमः । स्ववीर्याक्रान्तभुवनः, सत्योऽयं रागकेसरी ॥ ३२१ ॥ या त्वेषा दृश्यते
भद्र !, निविष्टाऽस्यैव विष्टरे । अस्यैव भार्यो सा ज्ञेया, मूढता लोकविश्रुता ॥ ३२२ ॥ ये केचिदस्य विद्यन्ते, गुणा भद्र ! महीपतेः ।
तेऽस्यां सर्वे सुभार्यायां, विज्ञेयाः सुप्रतिष्ठिताः ॥ ३२३ ॥ यतः शरीरनिक्षिप्तां, पार्वतीमिव शङ्करः । एनामेव सदा राजा, धारयत्येव
मूढताम् ॥ ३२४ ॥ ततश्च—अन्योऽन्यानुगतो नित्यं, यथा देहस्तथाऽनयोः । अविभक्ता विवर्तन्ते, गुणा अपि परस्परम् ॥ ३२५ ॥
यस्यैव वामके पार्श्वे, निविष्टोऽस्यैव भूपतेः । भद्र ! द्वेपगेन्द्रोऽसौ, प्रतीतः प्रायशस्तव ॥ ३२६ ॥ अत्रापि च महामोहनेन्द्रेन्द्रस्य सुतो-

“चित्तदेवा विलावासास्तथा मैथुनचारिणः ॥२८९॥ अम्बरा असिघाराश्च, तथा माठरपुत्रकाः । चन्द्रोद्गमिका (ख्या) आन्ये, तथैवोदकमृत्तिकाः
“॥ २९० ॥ एकैकस्थालिका मद्धाः, पक्षापक्षा गजघ्वजाः । उल्लापक्षा मात्रादिभक्ताः कण्टकमर्दकाः ॥ २९१ ॥” कियन्तो वाऽत्र ग-
प्यन्ते ? नानाभिप्रायसंस्थिताः । पापण्डिनो भवन्त्येते, भो ! नानाविधानामकाः ॥ २९२ ॥ देवैर्वीदैस्तथा वैपैः, कल्पमौञ्जविशुद्धिभिः ।
दृष्टिभिश्च भवन्त्येते, भिन्नरूपाः परस्परम् ॥ २९३ ॥ तथाहि—रुद्रेन्द्रचन्द्रनागेन्द्रबुद्धोपेन्द्रविनायकाः । निजाकृतवशादैर्नैरिष्टा देवाः
पृथक् पृथक् ॥ २९४ ॥ ईश्वरो नियतिः कर्म, स्वभावः काल एव वा । जगत्कर्तेति वादोऽयं, सर्वेषां भिन्नरूपकः ॥ २९५ ॥ त्रिदण्ड-
कुण्डिकासुण्डवल्कचीवरमेदतः । वेपः परस्परं भिन्नः, स्फुट एवोपलक्ष्यते ॥ २९६ ॥ कल्पोऽपि भक्त्याभक्त्यादिलक्षणः स्वधिया किल ।
अन्योऽन्यं भिन्न एवैषां, तीर्थिनां भद्र ! वर्तते ॥ २९७ ॥ विध्यातदीपरूपामः, सुखदुःखविवर्जितः ! एषां पापण्डिनां भद्र !, मोक्षो
भिन्नः परस्परम् ॥ २९८ ॥ निजाकृतवशेनैव, विशुद्धिरपि तीर्थिकैः । अमीभिर्भद्र ! सत्त्वानां, भिन्नरूपा निवेदिता ॥ २९९ ॥ कन्दमू-
लफलाद्याः, केचिद्धान्याशिनोऽपरे । दृष्टितोऽपि विभिद्यन्ते, ततस्ते भद्र ! तीर्थिकाः ॥ ३०० ॥ एवं च स्थिते—अमी वराकाः सर्वे-
ऽपि, शोलायन्ते भवोदयौ । अस्याः कुट्टेर्ध्वीयेण, शुद्धधर्मवह्निष्कृताः ॥ ३०१ ॥ तत्त्वमार्गमजानन्तो, विवदन्ते परस्परम् । स्वाग्रहं नैव
मुशन्ति, रुप्यन्ति हितभाषिणे ॥ ३०२ ॥ तदेषा भुवनख्याता, मिथ्यादर्शनवत्सला । कुट्टिर्विलसत्येव, बहिरङ्गजनाहिता ॥ ३०३ ॥
यत्स्वेष विष्टरे बुद्धे, निविष्टः प्रविलोक्यते । प्रसिद्ध एव भद्रस्य, स नूनं रागकेसरी ॥ ३०४ ॥ एनं राज्ये निधायोच्चैर्महामोहनराधिपः ।
गतचिन्ताभरो नूनं, कृतार्थो वर्ततेऽधुना ॥ ३०५ ॥ केवलं दत्तराज्येऽपि, महामोहनरेष्टरे । सविशेषं करोत्येष, विनयं नयपण्डितः
॥ ३०६ ॥ महामोहनरेन्द्रोऽपि, सर्वेषामप्रतः स्फुटम् । अस्यैव भोः सुपुत्रस्य, प्रमुत्वं ख्यापयत्यलम् ॥ ३०७ ॥ तदेवं स्नेहसंबद्धौ, पि-

उपमिता

च. ४-प्र.

॥ ३६९ ॥

उद्भासितवृद्धिः, स एव सुरकानने । तद्भार्याक्षोभणे रक्ततथाऽनेन विनाटितः ॥ ३४६ ॥ उत्पाद्य सुरते वृष्णां, स एवनेन धारितः ।
 दिव्यं वर्षसद्व्यं भो, रतस्य इति गीयते ॥ ३४७ ॥ अन्येऽपि वहवो लोके, मुनयो देवदानवाः । वशीकृत्य कृताः सर्वे, भद्रानेनात्मकि-
 ष्टुराः ॥ ३४८ ॥ कोऽस्य लङ्घयितुं शक्नो, नूनमाज्ञां जगन्त्रये ? । आत्मभूतं महावीर्यं, यस्येदं पुरुषत्रयम् ॥ ३४९ ॥ अयं हि प्रथमो
 भद्रः, पुरुषोऽनघपौरुषः । नाम्ना विज्ञाततद्दीर्घैः, पुंवेद इति गीयते ॥ ३५० ॥ अमुष्य तात ! वीर्येण, वहिरङ्गा मनुज्यकाः । पारदार्ये
 प्रवर्तन्ते, जायन्ते कुलदूषणाः ॥ ३५१ ॥ द्वितीयः पुरुषो ह्येष, स्त्रीवेद इति सूरिभिः । व्यावर्णितो महतेजा, व्यालुप्तमुवनोवदः ॥ ३५२ ॥
 अस्य धाम्ना तु नस्तात !, योपितो विगतत्रयाः । विलङ्घ्य कुलमर्यादां, रज्यन्ते परपूरुषे ॥ ३५३ ॥ तृतीयः पुरुषो भद्रः, पण्डवेद इति
 स्मृतः । येन इन्द्रहृते लोको, वहिरङ्गः स्वतेजसा ॥ ३५४ ॥ आलप्यालमिदं तावदस्य वीर्यविचेष्टितम् । अनिवेद्यं जने येन, विगुप्यन्ते
 नपुंसकाः ॥ ३५५ ॥ एतन्नरत्रयं भद्रः, पुरस्कृत्य प्रवर्तते । अविज्ञातबलोऽन्येषां, नूनमेव जगन्त्रये ॥ ३५६ ॥ या त्वेषा पद्मपत्राक्षी,
 रूपसौन्दर्यमन्दिरम् । अस्यैव वल्लभा भार्या, रतिरेपाऽभिधीयते ॥ ३५७ ॥ येऽनेन निर्जिता लोका, नरवीर्यपुरःसरम् । तेषामेवा प्रकृ-
 तैव, सुखचुद्धिविधायिका ॥ ३५८ ॥ तथाहि—अस्या वीर्येण भो लोका, दुःखिताः परमार्थतः । तथापि तेऽदो मन्यन्ते, मकरध्वजनि-
 र्जिताः ॥ ३५९ ॥ यदुत—आहादजनकोऽस्मभ्यं, हितोऽयं मकरध्वजः । प्रतिकूलाः पुनर्येऽस्य, कुतस्तेषां सुखोद्भवः ? ॥ ३६० ॥
 ततो रत्याऽनया भद्रः, ते वशीकृतमानसाः । जाता निर्मिथ्यभावेन, मकरध्वजकिङ्कराः ॥ ३६१ ॥ तदादेशेन कुर्वन्ति, हास्यस्थानं विवे-
 किनाम् । आत्मनः सततं मूढा, नानारूपं विदम्बनम् ॥ ३६२ ॥ कथम् ?—रचयन्त्यात्मनो वेपं, योयितां चित्तरञ्जनम् । आचरन्ति
 च मोहेन, देहे भूषणविभ्रमम् ॥ ३६३ ॥ लुप्यन्ति कामिनीलोलोचनार्धविलोकिताः । वहन्ति हृदये ग्रीतिं, तदालापैर्मनोरमैः ॥ ३६४ ॥

समे । चित्तं विश्रान्तमेवौर्ध्वगुणाः कल्याणकारकाः ॥ ३२७ ॥ यतः—जन्मना लघुरप्येव, रागकेसरिणोऽधुना । वीर्येणाभ्यधिको लोके,
 नरेन्द्रो भद्र ! वर्तते ॥ ३२८ ॥ तथाहि—न भयं यान्ति दृष्टेन, रागकेसरिणा जनाः । दृष्ट्वा द्वेपगजेन्द्रं तु, जायन्ते भीत्वकम्पिताः
 ॥ ३२९ ॥ यावदेव महावीर्यश्चितादव्यां विजृम्भते । वहिरङ्गजने तावत्कौतस्यः प्रीतिसङ्गमः ? ॥ ३३० ॥ येऽत्यन्तसुहृदो लोकाः,
 त्रेहर्निर्भरमानसाः । तेषामेव प्रकृत्यैव, चित्तविरलेपकारकः ॥ ३३१ ॥ चित्तवृत्तिमहादव्यां, चलेपेय यदा यदा । तदा तदा भवन्त्येव,
 जनास्तेऽत्यन्तदुःखिताः ॥ ३३२ ॥ परलोके पुनर्योन्ति, नरके तीव्रवेदने । आवद्धमत्सरा वैरं, प्रविधाय परस्परम् ॥ ३३३ ॥ भद्र !
 द्वेपगजेन्द्रोऽयं, यथार्थो नात्र संशयः । यस्य गन्धेन भज्यन्ते, विवेकाः कलमा इव ॥ ३३४ ॥ या त्वस्य भार्यो तद्वात्सो, शोकेनैव निवे-
 दिता । अत एव न पार्श्वस्था, दृश्यते साऽविवेकिता ॥ ३३५ ॥ प्रकर्षः प्राह यस्त्वेव, निविष्टस्तुङ्गविष्टरे । नरत्रयपरीवारः, पृष्ठतोऽ-
 स्तैव भूपतेः ॥ ३३६ ॥ रक्तवर्णोऽतिलोलाक्षो, विलासोल्लासतत्परः । पृष्ठापीडिततूणीरः, सचापः पञ्चबाणकः ॥ ३३७ ॥ भ्रमद्भ्रम-
 तद्धारहारिगीतविनोदितः । विलसद्दीप्तिलावण्यवर्णया वरयोपिता ॥ ३३८ ॥ अस्या एव तनुर्लेपवक्त्रचुम्बन्तलालसः । कमनीयाकृतिः
 सोऽयं, कृतमो माम ! मूपतिः ? ॥ ३३९ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । विमर्शः प्राह नन्वेव, महाश्चर्यविधायकः । उदामपौरुषो लोके,
 प्रसिद्धो मकरध्वजः ॥ ३४० ॥ यद्येषोऽद्भुतकर्तव्यो, भवता नावधारितः । न किञ्चिदपि विज्ञातं, भद्राद्यापि तत्तत्त्वया ॥ ३४१ ॥
 यो भद्र ! द्रव्यते लोके, परमेष्ठी पितामहः । सोऽनेन कारितो गौरीवाहे बालविप्लवम् ॥ ३४२ ॥ स एव चाप्सरोनुत्तरूपविश्रममा-
 नसः । अनेनैव कृतो भद्र !, पञ्चवक्त्रधरः किल ॥ ३४३ ॥ यो लोके जगतो व्यापी, श्रूयते किल केशवः । अनेन कारितः सोऽपि,
 गोपीनां पादवन्दनम् ॥ ३४४ ॥ अन्यच्च भद्र ! सोऽनेन, सुप्रसिद्धो महेधरः । दापितोऽर्घ्यं शरीरस्य, गौर्यै विरहकातरः ॥ ३४५ ॥

प्रपलायन्ते, मीलयन्ति च लोचने ॥ ४२१ ॥ हुं हुं हुमिति जल्पन्ति, वक्त्रां कुर्वन्ति कन्धराम् । विशन्ति शौचवादेन, संचेलाः शीतले जले ॥ ४२२ ॥ नासिकां कुञ्चयन्त्युच्चैर्निघ्नीवन्ति मुहुर्मुहुः । आक्षेपे वर्त्मचेलादेः, क्रुद्धाः क्षान्ति पुनः पुनः ॥ ४२३ ॥ छायामपि च नेच्छन्ति, परेषां स्पृष्टुमात्मना । जायन्ते शौचवादेन, वेताला इव दुःखिताः ॥ ४२४ ॥ चित्तशूकावशादेव, साक्षादुन्मत्तका अपि । केचिद्भद्र ! प्रजायन्ते, ये जुगुप्सावशं गताः ॥ ४२५ ॥ परलोके पुनर्योन्ति, तत्त्वदर्शनवर्जिताः । तमोऽभिभूतास्ते मूर्खो, घोरसंसार-चारके ॥ ४२६ ॥ तदेवं वहिरङ्गानां, लोकानां बहुदुःखदा । किञ्चित्ते वर्णिता भद्र !, जुगुप्साऽपि मयाऽधुना ॥ ४२७ ॥ प्रकर्षः प्राह—दृश्यन्ते, यान्येतानि पुरो मया । निविष्टानि नरेन्द्राणामुत्सङ्गादिषु लीलया ॥ ४२८ ॥ गाढं दुर्दान्तचेष्टानि, चटुलानि विशेषतः । आरक्तकृग्यवर्णानि, हिम्भरूपाणि पोडश ॥ ४२९ ॥ अमूनि नामभिर्मां !, गुणैश्च सुपरिस्तुटम् । अधुना वर्ण्यमानानि, श्रोतुमिच्छाम्यहं त्वया ॥ ४३० ॥ विमर्शः प्राह—सर्वेषामेतेषां सूरिभिः पुरा । सामान्यतः कपायाख्या, भद्र ! लोके प्रकाशिता ॥ ४३१ ॥ विशेषतः पुनर्भद्र !, यान्येतानीह वीक्षसे । महत्तमानि दुष्टानि, सर्वेषामप्रतस्तथा ॥ ४३२ ॥ चत्वारि गर्भरूपाणि, रौद्राकाराणि भावतः । तान्यनन्तानुबन्धीनि, गीतानि किल संज्ञया ॥ ४३३ ॥ अमूनि च प्रकृत्यैव, मिथ्यादर्शननामकः । अयं महत्तमो भद्र !, स्वात्मभूतानि पश्यति ॥ ४३४ ॥ ततश्च वहिरङ्गानां, लोकानां निजवीर्यतः । एतान्यपि प्रकुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनभक्तताम् ॥ ४३५ ॥ यतः—यावदेतानि जम्भन्ते, हिम्भरूपाणि लीलया । चित्तवृत्तिमहाटव्यां, तावत्ते बाह्यमानुषाः ॥ ४३६ ॥ अनन्यचित्ताः सततमेतमेव महत्तमम् । लोकवाक्यनिराकाङ्क्षाः, सद्गुत्तया पर्युपासते ॥ ४३७ ॥ अत एव च—चित्तवृत्तिमहाटव्यामुल्लसत्त्वेषु ते जनाः । न तत्त्वमार्गं भावेन, प्रपद्यन्ते कदाचन ॥ ४३८ ॥ एवं स्थिते—ये दोषा वर्णिताः पूर्वं, मिथ्यादर्शनसंश्रयाः । वहिर्जनानां सर्वेषां, तेषामेतानि कारणम् ॥ ४३९ ॥

भयोऽयं रहितस्तथा ॥ ४०२ ॥ भद्र ! प्रत्यभिजानीये, 'किमेनं तु न' साम्प्रतम् ? । तं तत्र नगरे शोकं, यममुं द्रक्ष्यसि स्फुटम् ॥ ४०३ ॥
 अनेनैव तदा वार्ता, समस्ताऽपि निवेदिता । सोऽयं समागतस्तूर्ण, शोको भद्र ! पुनर्वले ॥ ४०४ ॥ अपेक्ष्य कारणं किञ्चिदयं लोके
 यद्दिगते । आविर्भूतः करोत्येव, दैन्याक्रन्दनरोदनम् ॥ ४०५ ॥ इष्टैर्वियुक्ता ये लोका, निमग्नाश्च महापदि । अनिष्टैः संप्रयुक्ताश्च, तस्य
 स्युर्वशवर्तिनः ॥ ४०६ ॥ न लक्षयन्ति ते मूढा, यथैप रिपुरुचकैः । अस्यादेशेन मुञ्चन्ति, आराटीः केवलं जडाः ॥ ४०७ ॥ एष
 शोकः किलास्माकं, दुःखत्राणं करिष्यति । अयं तु वर्धयत्येव, तेषां दुःखं निपेवितः ॥ ४०८ ॥ न साधयन्ति ते स्वार्थं, धर्माद्भ्रश्यन्ति
 मानवाः । प्राणैरपि वियुज्यन्ते, मूर्च्छासंमीलितेक्षणाः ॥ ४०९ ॥ ताडनं शिरसोऽप्यर्थं, लुब्धनं कचसन्ततेः । कुट्टनं वक्षसो भूमौ, लोठनं
 गाढपिच्छवम् ॥ ४१० ॥ तथाऽऽत्मोलुम्बनं रज्ज्वा, पतनं च जलाशये । वहनं वह्निना शैलशिखरादात्ममोचनम् ॥ ४११ ॥ भक्षणं का-
 लदूदोदोः, शस्त्रेणात्मनिपातनम् । प्रलापनमुन्मादं च, वैकुण्ठं दैन्यभाषणम् ॥ ४१२ ॥ अन्तस्तापं महाघोरं, शब्दादिसुखवञ्चनम् । ल-
 भन्ते पुरुरा भद्र !, ये शोकवशवर्तिनः ॥ ४१३ ॥ इत्थं भूरितरं दुःखं, प्राप्नुवन्तीह ते भवे । कर्मबन्धं विधायोच्चैर्यान्त्यमुन्न च दुर्गतौ
 ॥ ४१४ ॥ तदेप वहिरङ्गानां, दुःखदो भद्र ! देहिनाम् । किञ्चिद्धेशेन शोकस्ते, वर्णितः पुरतो मया ॥ ४१५ ॥ अस्यापि च शरीरस्था,
 भवस्या नाम दारुणा । विद्यते पत्रिका वत्स, शोकस्य गृहनायिका ॥ ४१६ ॥ साऽस्य संवर्धिका ज्ञेया, सा विना नैव जीवति । अत
 एव शरीरस्यां, धारयत्येव सर्वदा ॥ ४१७ ॥ या त्वेपा दृश्यते कृष्णा, भोः संकोचितनासिका । नारी सा सूरिभिर्भद्र !, जुगुप्सा परि-
 कीर्तिता ॥ ४१८ ॥ इयं तु वहिरङ्गानां, लोकानां मनसोऽधिकम् । व्यलीकभावमाधत्ते, तत्त्वदर्शनेनवर्जिताम् ॥ ४१९ ॥ कृमिजालोत्प्लवं
 देहं, पूयद्विन्नं मलाविलम् । वस्तु दुर्गेन्धि वीमत्सं, ते हि दृष्ट्वा कथंचन ॥ ४२० ॥ कुर्वन्ति शिरसः कम्पं, नासिकाधूननं जडाः । दूरतः

॥४५८॥ युग्मम् । यानि त्वेतानि चेष्टन्ते, क्रीडयाऽष्टौ मुहुर्मुहुः । पुरो द्वेपगजेन्द्रस्य, गर्भरूपाणि सुन्दर ! ॥४५९॥ अस्मादेव प्रसूतानि, प्रियाणि द्वेपभूपतेः । माताऽविवेकिताऽमीपां, सर्वेषां भद्र ! गीयते ॥४६०॥ युग्मम् । एवं च स्थिते—महामोहनरेन्द्रस्य, यानि पौत्राणि सुन्दर ! । तत्पुत्रयोरपत्यानि, तात ! विख्यातवीर्ययोः ॥ ४६१ ॥ तेषाममीपां लोकेऽत्र, दौर्लालित्यविराजितम् । वीर्यं सहस्रजिह्वोऽपि, को निवेदयितुं क्षमः ? ॥ ४६२ ॥ युग्मम् । पश्य पश्यात एवैपामेतानि निजचेष्टितैः । शीर्ये सिद्धार्थकायन्ते, सर्वेषामेव भूभुजाम् ॥४६३॥ तदिदं ते समासेन, मया तात ! निवेदितम् । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूतं कुटुम्बकम् ॥ ४६४ ॥ ये त्वमी वेदिकाऽभ्यर्णे, विवर्तन्ते महीभुजः । ते महामोहराजस्य, स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४६५ ॥ तत्र च—य एष दृश्यते भद्र !, रागकेसरिणोऽग्रतः । आश्लिष्टललनो मृष्टं, ताम्बूलं स्थादयन्नलम् ॥ ४६६ ॥ रणद्विरेफरिब्धोलिसूचितोत्कटगन्धकम् । लीलाकमलमलमर्थमाजिग्रंश्च मुहुर्मुहुः ॥ ४६७ ॥ स्वभार्याऽमलवक्राब्जे, कुर्वाणो दृष्टिविभ्रमम् । वह्नीनूपुरारावकाकलीगीतलम्पटः ॥ ४६८ ॥ यथैवं विषयानेप, पञ्चापि किल लीलया । भुञ्जानो मन्यन्ते सर्वमालम्बनो मुष्टिमध्यगम् ॥४६९॥ भद्र ! सोऽयमिहायाता, वयं यस्य विद्वक्षया । रागकेसरिणो मन्त्री, लोके विख्यातपौरुषः ॥४७०॥ पञ्चभिः कुलकं । अस्त्यैव तानि वर्तन्ते, पुत्रभाण्डानि सुन्दर ! । यानि सिध्याभिमानेन, कथितानि पुराऽऽवयोः ॥ ४७१ ॥ तद्वशेन जगत्सर्वं, वशीकृत्य महायलः । भद्र ! नूनं करोत्येव, चेष्टया तुल्यमात्मनः ॥ ४७२ ॥ तथाहि—एतत्पुत्रयुक्तेर्ये दृष्टा, मानुषैर्भद्र ! देहिनः । ते स्पर्शरससद्गन्धरूपशब्देषु ललसाः ॥ ४७३ ॥ कार्याकार्यं न पश्यन्ति, बुध्यन्ते नो हिताहितम् । भक्ष्याभक्ष्यं न जानन्ति, धर्माचारवहिष्कृताः ॥ ४७४ ॥ तन्मात्रलब्धसौहार्दो, वर्तन्ते सार्वकालिकम् । नान्यत्किञ्चन वीक्षन्ते, यथाऽसौ वर्तते जडः ॥ ४७५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । दर्शनादेव निर्णीतो, बुद्ध्या च परिनिश्चितः । रसनाजनको भद्र !, स एवायं न संशयः ॥ ४७६ ॥ रागकेसरिणो राज्यं, तन्त्रयन्निखिलं

एतेभ्यो लघुरूपानि, यानि चत्वारि सुन्दर ! । अप्रत्याख्याननामानि, तानि गीतानि पण्डितैः ॥४४०॥ एतानि निजवीर्येण, वहिरङ्गमनु-
व्यक्तान् । प्रवर्तयन्ति पापेषु, वारयन्ति निवर्तनम् ॥ ४४१ ॥ किं बहुना ?—यावदेतानि गाहन्ते, चित्तवृत्तिमहाटवीम् । तावद्भद्र ! नि-
वर्तन्ते, न ते पापादणोरपि ॥ ४४२ ॥ तत्त्वमार्गं प्रपद्येरन्नेतेषु विलसस्त्वपि । लभन्ते तद्बलात्सौख्यं, विराजते तु न कुर्वते ॥ ४४३ ॥
ततस्तेऽमुग्र संतप्ता, निपतन्ति परत्र च । विधाय पापसंचातं, संसारगह्वरे जनाः ॥ ४४४ ॥ यान्येतानि पुनर्भद्र !, लघीयांसि ततोऽपि
च । प्रत्याख्यावारकाणीह, गुधास्तानि प्रचक्षते ॥४४५॥ अमूनि किल वल्गन्ते, यावदत्रैव मण्डपे । वहिरङ्गजनाः सर्वे, तावन्मुच्यन्त्ययं
न वै ॥ ४४६ ॥ किञ्चिन्मात्रं तु मुञ्चेयुः, पापं बाह्यजनाः किल । चित्तवृत्तिमहाटव्यामेतेषु विलसस्तु भोः ॥ ४४७ ॥ एतान्यपि स्व-
रूपेण, तस्मात्सन्तापकारणम् । वहिर्जनानां कल्याणे, विरतिस्तत्र कारणम् ॥ ४४८ ॥ एतेभ्योऽपि लघीयांसि, यान्येतानीह सुन्दर ! ।
वर्तन्ते गर्भरूपाणि, चत्वारि तव गोचरे ॥ ४४९ ॥ तानि संज्वलनाख्यानि, गीतानि मुनिपुङ्गवैः । लीलया चटुलानीत्यमुह्यसन्ति मुहु-
र्मुहुः ॥ ४५० ॥ एतानि सर्वपापेभ्यो, विरतानामपि देहिनाम् । इहोह्यसन्ति कुर्वन्ति, बाह्यानां चित्तविह्वलम् ॥ ४५१ ॥ दूषयन्ति ततो
भूयः, सर्वपापनिवर्द्धनम् । ते सातिचारा जायन्ते, वीर्यैषां वहिर्जनाः ॥ ४५२ ॥ न सुन्दराणि सर्वेषां, तदेतान्यपि देहिनाम् । लघुरु-
पाणि दृश्यन्ते, तात ! यद्यपि जन्तुभिः ॥ ४५३ ॥ चतुष्टयानि चत्वारि, तदेतानि विशेषतः । एतेषां नामभिर्भद्र !, गुणैश्च कथितानि ते
॥ ४५४ ॥ प्रत्येकं यानि नामानि, ये गुणाश्च विशेषतः । एतेषां तत्पुनर्भद्र !, को वा वर्णयितुं क्षमः ? ॥ ४५५ ॥ तस्मात्ते कथयिष्यामि,
विधन्यः कुत्रचित्पुनः । प्रस्तावागतमेवह, वीर्यमेषां विशेषतः ॥ ४५६ ॥ अन्यच्च—एतेषां गर्भरूपाणां, मध्येऽष्टौ परया मुदा । यान्ये-
तानि प्रनृत्यन्ति, रागकेसरिणोऽप्यतः ॥ ४५७ ॥ तान्यस्मादेव जातानि, रागकेसरिणः किल । अत्यन्तबलमान्यस्य, मूढतानन्दनानि च

महाभटाः । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४९४ ॥ युगम् अन्यच्च—महामोहननृपस्येष्टा, रागकेसरिणो मताः । मृत्वा द्वेपगजेन्द्रस्य, सर्वेऽप्येते महीभुजः ॥ ४९५ ॥ अनेन मन्त्रिणाऽऽदिष्टा, राज्यकार्येषु सर्वदा । एते भद्र ! प्रवर्तन्ते, निवर्तन्ते च नान्यथा ॥ ४९६ ॥ ये केचिद्वाहलोकानां, क्षुद्रोपद्रवकारिणः । अन्तरङ्गा महीपालास्तेऽमीषां मध्यवर्तिनः ॥ ४९७ ॥ नार्यो डिम्भाश्च ये केचिदन्येऽप्येवंविधा जने । अमीषां मव्यगाः सर्वे, द्रष्टव्यास्ते महीभुजाम् ॥ ४९८ ॥ तदेते परिमातीता, निवेद्यन्तां कथं मया ? । संक्षेपतः समाख्याताः, स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४९९ ॥ प्रकर्षः प्राह—ये त्वेते, वेदिकाद्वारवर्तिनः । निविष्टा भूभुजः सप्त, माम् ! मुत्कलमण्डपे ॥ ५०० ॥ युक्ताः सत्परिवारेण, नानारूपविराजिनः । एते किनामका ज्ञेयाः ? , किंगुणा वा महीभुजः ? ॥ ५०१ ॥ विमर्शः प्राह—भद्रैते, सप्तापि वरभूभुजः । महामोहननृपस्यैव, वहिर्भूताः पदातयः ॥ ५०२ ॥ तत्र च—य एष दृश्यते भद्र !, संयुक्तः पञ्चभिर्नरैः । ज्ञानसंवरणो नाम, प्रसिद्धः स महीपतिः ॥ ५०३ ॥ अत्रैव वर्तमानोऽयं, बहिःस्थं सकलं जनम् । करोत्यन्यं स्ववीर्येण, ज्ञानोद्योतविवर्जितम् ॥ ५०४ ॥ किं च—सान्द्राज्ञानान्यकारेण, यतो मोहयते जनम् । ततोऽयं शिष्टलोकेन, मोह इत्यपि कीर्तितः ॥ ५०५ ॥ यस्त्वेव नवभिर्युक्तो, मानुषैः प्रविभाव्यते । दर्शनावरणो नाम, विख्यातः स महीतले ॥ ५०६ ॥ दृश्यन्ते पञ्च या नार्यस्ताः स्ववीर्येण सुन्दराः । करोत्येव जगत्सर्वं, घूर्णमानगतिक्रियम् ॥ ५०७ ॥ ये त्वमी पुरुषा भद्र !, चत्वारोऽस्य पुरः स्थिताः । एतत्सामर्थ्ययोगेन, जगद्वन्द्वं करोत्ययम् ॥ ५०८ ॥ नरद्वयसमायुक्तो, यः पुनर्भद्र ! दृश्यते । स एष वेदनीयाख्यो, राजा विख्यातपौरुषः ॥ ५०९ ॥ सातनामा प्रसिद्धोऽस्य, जगति प्रथमो नरः । करोत्याह्लादसन्दोहनन्दितं भुवनत्रयम् ॥ ५१० ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र !, यस्त्वस्य प्रविलोक्यते । असातनामकः सोऽयं, जगत्सन्तापकारकः ॥ ५११ ॥ दीर्घह्रस्वैः समायुक्तश्चतुर्भिर्दिम्भरूपकैः । विवर्तते महीपालो, यस्त्वेव तव गोचरे ॥ ५१२ ॥

सदा । परबुद्धिप्रयोगेण, नैवेप प्रतिहन्यते ॥ ४७७ ॥ पुरुषाः पण्डितास्तावद्दिरङ्गा दृढव्रताः । यावदेव स्ववीर्येण, तन्नो क्षिपति कुत्रचित् ॥ ४७८ ॥ यदा पुनर्महाप्राप्तस्तानेव सचिवः क्वचित् । आरभेत स्ववीर्येण, वहिरङ्गमनुष्यकान् ॥ ४७९ ॥ तदा ते निहतप्राया, बालिना इव किङ्कराः । व्रताग्रहं विमुच्यास्य, जायन्ते विगतव्रताः ॥ ४८० ॥ युग्मम् । वर्धयत्येव साम्राज्यमेतेषामेव भूसुजाम् । वहिरङ्गजनस्यायममालो दुःखदः सदा ॥ ४८१ ॥ यतः—अस्यादेशेन कुर्वन्ति, पापं ते बालमानुषाः । तच्च पापं कृतं तेषामिहामुत्र च दुःखदम् ॥ ४८२ ॥ निपुणो नीतिमार्गेषु, ग्राहं निर्व्याजपौरुषः । भेदकः परचित्तानामुपायकरणे पटुः ॥ ४८३ ॥ विदितशेषवृत्तान्तः, सन्धिविमहकारकः । विफलपवहुलो लोके, सचिवो नास्त्यमूढशः ॥ ४८४ ॥ युग्मम् । किं चात्र बहुनोक्तेन ? तावदेते नरेश्वराः । यावदेव महामन्त्री, तन्नको राज्यसंहतेः ॥ ४८५ ॥—ततः सहर्षः प्रकर्षोऽज्वरीत्—साधु माम् ! साधु सुन्दरं निर्णीतं मामेन, न तिलतुपत्रिभागमात्रयाऽपि चल-
तीर्षं, एवंविध एवायं विषयामिलापो महामन्त्री, नास्त्यत्र सन्देहः, तथाहि—आकारदर्शनादेव, ते गुणा मम मानसे । आदावेव समा-
रुढा, येऽस्य संवर्णितास्त्वया ॥ ४८६ ॥ विमर्शः ग्राह—नाश्रयं, लक्षयन्ति भवादृशाः । नराणां दृष्टमात्राणां, यदुष्णगुणरूपताम् ॥ ४८७ ॥
तथाहि—ज्ञायते रूपतो जातिर्जातेः शीलं शुभाशुभम् । शीलादुष्णाः प्रकाशन्ते, गुणैः सत्त्वं महाधियाम् ॥ ४८८ ॥ न केवलं त्वया-
ऽसौव, परानादेव लक्षिताः । गुणाः किं तर्हि ? सर्वेषां, नूनमेषां महीसुजाम् ॥ ४८९ ॥ बुद्धेर्जातस्य ते भद्र !, किं वा स्यादविनिश्चितम् ? ।
यत्तु मां प्रश्नयस्वैव, ताव ! सा तेऽभिजातता ॥ ४९० ॥ प्रकर्षः ग्राह—यदेवं, ततो माम् ! निवेद्यताम् । किन्तामिकेयं भार्योऽस्य ?, म-
न्त्रिणो नुग्नलोचना ॥ ४९१ ॥ विमर्शः ग्राह—भद्रेयं, भोगतृष्णाऽभिधीयते । गुणैस्तु तुल्या विज्ञेया, सर्वथाऽस्यैव मन्त्रिणः ॥ ४९२ ॥
ये त्वेते पुरतः केचित्पार्श्वतः पृष्ठतोऽपरे । दृश्यन्ते भूसूजो भद्र !, मन्त्रिणोऽस्य नवाननाः ॥ ४९३ ॥ दुष्टाभिसन्धिप्रमुखास्ते विज्ञेया

भोगत-

पणास्व०

॥ ३७६ ॥

मातुलजस्मितम् । प्रकर्षो हृष्टचित्तत्वाद्विदं वचनमब्रवीत् ॥ ५३२ ॥ चारु माम् ! कृतं चारु, मोचितो मोहपञ्चरात् । एतेषां वर्णनं राज्ञां,
कुर्वतैवमहं त्वया ॥ ५३३ ॥ केवलं कश्चिदद्यापि, मामं पृच्छामि संशयम् । तमाकर्ण्य पुनर्मामो, मह्यमाख्यातुमर्हति ॥ ५३४ ॥ ततो
विमर्शस्तुष्टात्मा, तं प्रतीदमभाषत । पृच्छ यद्वोचते तुभ्यं, भद्र ! विश्रब्धचेतसा ॥ ५३५ ॥ प्रकर्षः ग्राह—मामायं, विस्मयो मम मा-
नसे । एषु संकीर्त्यमानेषु, राजसु प्रतिभासते ॥ ५३६ ॥ यदाऽमून्मण्डपान्तःस्थान्निरीक्षे नायकानहम् । परिवारं न पश्यामि, तदाऽस्मीयां
निजं निजम् ॥ ५३७ ॥ यदा विलोकयाम्युच्चैः, परिवारं विशेषतः । तदा विस्फारिताक्षोऽपि, नैवेक्षे नायकानहम् ॥ ५३८ ॥ भवता तु
परीवारो, नायकाश्च पृथक् पृथक् । नामतो गुणतश्चैव, कीर्तिता वत तत्कथम् ? ॥ ५३९ ॥ विमर्शेनोदितं—वत्स !, न विधेयोऽत्र वि-
स्मयः । नैकदोभयवेत्ताऽत्र, कश्चिदन्योऽपि विद्यते ॥ ५४० ॥ यतः—ये निरावरणज्ञानाः, केवललोकभास्कराः । प्रभुं परिकरं चैषां,
नैकदा तेऽपि जानते ॥ ५४१ ॥ यतः—सामान्यरूपा राजानः, सर्वेऽस्मी परिकीर्तिताः । विशेषरूपा विज्ञेयाः, सर्वे चामी परिच्छदाः
॥ ५४२ ॥ तथाहि—“अवयव्यत्र सामान्यं, विशेषोऽवयवाः स्मृताः । राजानश्चांशिनो ज्ञेयास्तदंशास्तु पदातयः ॥ ५४३ ॥ इह च—ना-
“यातः कस्यचित्साक्षादेकदा ज्ञानगोचरम् । यथैतौ प्रकृतिस्तात !, सा सामान्यविशेषयोः ॥ ५४४ ॥ देशकालस्वभावैश्च, भेदोऽपि च न
“विद्यते । तादात्म्यादेतयोस्तात !, तेनैकः प्रतिभाति ते ॥ ५४५ ॥ तथाहि—के तरोर्भेदिनः सन्तु, धवाग्नखदिरादयः । धवाग्न्यादिविना-
“भूतः, कस्तरुर्वो ? प्रकाशयताम् ॥ ५४६ ॥ श्रुतस्कन्धातिरेकेण, नास्त्यध्ययनसंभवः । न चाध्ययननिर्मुक्तः, श्रुतस्कन्धोऽस्ति कश्चन ॥ ५४७ ॥
“केवलं योगपरो न, न दृष्टौ तावतीयता । नादृष्टावेव तौ वत्स !, कालभेदेन दर्शनात् ॥ ५४८ ॥ तथाहि—दृश्यते हि तरुर्दूरात्र लक्ष्यन्ते
“धवादयः । अभ्यर्णे तेऽपि दृश्यन्ते, लक्ष्यते न तरुः पृथक् ॥ ५४९ ॥ तथापि तद्वयं दृष्टं, कालभेदेऽपि कीर्यते । यथाक्रमेण दृष्टत्वाद्भूपा-

आयुर्नामा प्रसिद्धोऽयं, सर्वेषां भद्र! देहिनाम् । मिले भवे किलावस्थां, कुरुते डिम्भतेजसा ॥ ५१३ ॥ युग्मम् । द्विषन्तस्मिन्नासु कुक्षेः, मन्नुकुक्ष्यं
 महाबलः । यत्स्वेप दृश्यते भद्र! नामनामा महीपतिः ॥ ५१४ ॥ निजमानुषवीर्येण, जगदेव पराजयम् । निद्राविवर्तिनः, तद्वत्
 रूपातुं न पार्यते ॥ ५१५ ॥ युग्मम् । तथाहि—चतुर्गतिकसंसारं, नरनारकरूपताम् । ये कथाना विनमन्ते, पशुदेशतया नरे ॥ ५१६ ॥ तद्वत्
 निद्रयादिभेदेन, नानादेहविवर्तिनः । नानाङ्गोपाङ्गसंयद्धाः, संघातकरणोद्यताः ॥ ५१७ ॥ भिन्नमन्दनाः मन्त्रा, नानागोष्ठानादपि रजिः ।
 वर्णगन्धरसस्पर्शभेदेन विविधास्तथा ॥ ५१८ ॥ गौरेवतरहीनाश्च, स्लोपघातपरायणाः । परापातपराः केचिद्विद्वज्जगन्मनुर्जिनिः ॥ ५१९ ॥
 मनुच्युत्सावपोद्योतविहाययोगतिगामिनः । त्रसस्थावरभेदाश्च, सूक्ष्मवादरूपिणः ॥ ५२० ॥ पर्याप्तैरुजराः केचिद्वन्द्ये मयैकपारिणः ।
 साधारणाः स्थिराः केचित्तयान्ये स्थिररूपिणः ॥ ५२१ ॥ शुभाशुभत्वं विप्राणाः, सुभया दुर्भगान्तया । मुग्धरा दुःखरा चोदं, ये चोदया
 मनोहराः ॥ ५२२ ॥ अनादेयाः स्वर्गोऽपि, यशःकीर्तिसमन्विताः । अयशःकीर्तियुक्ताश्च, निर्मिताऽऽत्मशरीरकाः ॥ ५२३ ॥ मन्त्रादेशयोगी-
 र्वाणमौलिमालाविंक्तक्रमाः । ये च तीर्थकरा लोके, भवन्ति भवभेदिनः ॥ ५२४ ॥ निजमानुषवीर्येण, सर्वमेव नराधिपः । तदिदं जगन्मते
 वत्स! नामनामा महाबलः ॥ ५२५ ॥ दशभिः कुलकं । यः पुनर्मद्र! मूषोऽयं, वीक्षते पुरतः स्थितम् । आत्मभूतं महावीर्यं, नोचोचं
 पुरुषद्वयम् ॥ ५२६ ॥ गोत्राभिधानो विख्यातः, स एव जगतीपतिः । देहिनां कुरुते भद्र! सुन्दरेतरगोत्रताम् ॥ ५२७ ॥ नरपञ्चक-
 शानभोगोपभोगातिवीर्यविभ्रं नराधिपः ॥ ५२८ ॥ अयं तु नरवीर्येण, कुरुते पाशदेहिनाम् ।
 ॥ ५२९ ॥ वीर्यवक्तव्यतामेषां, विस्तरेण पुनर्यदि । वर्णयामि ततोऽप्येति, तत्रैव मम जीवितम् ॥ ५३० ॥ तदेवमतिगम्भीरं, सुत्वा

मातुलजल्पितम् । प्रकर्षो दृष्टचित्तत्वादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५३२ ॥ चारु माम् ! कृतं चारु, मोचितो मोहपञ्चरात् । एतेषां वर्णनं राज्ञां, कुर्वतेवमहं त्वया ॥ ५३३ ॥ केवलं कश्चिदद्यापि, मामं पृच्छामि संशयम् । तमाकर्ण्य पुनर्माभो, महाभाख्यातुमर्हति ॥ ५३४ ॥ ततो विमर्शस्तुष्टात्मा, तं प्रतीदमभाषत । पृच्छ यद्रोचते तुभ्यं, भद्र ! विश्रब्धचेतसा ॥ ५३५ ॥ प्रकर्षः प्राह—मामायं, विस्मयो मम मामनसे । एषु संकीर्त्यमानेषु, राजसु प्रतिभासते ॥ ५३६ ॥ यदाऽमून्मण्डपान्तःस्थान्निरीक्षे नायकानहम् । परिवारं न पश्यामि, तदाऽमीषां निजं निजम् ॥ ५३७ ॥ यदा विलोकयाम्युच्चैः, परिवारं विशेषतः । तदा विस्फारिताक्षोऽपि, नैवेक्षे नायकानहम् ॥ ५३८ ॥ भवता तु परीवारो, नायकाश्च पृथक् पृथक् । नामतो गुणतश्चैव, कीर्तिता वत तत्कथम् ? ॥ ५३९ ॥ विमर्शेनोदितं—वत्स !, न विधेयोऽत्र विस्मयः । नैकदोभयवेत्ताऽत्र, कश्चिदन्योऽपि विद्यते ॥ ५४० ॥ यतः—ये निरावरणज्ञानाः, केवललोकभास्कराः । प्रभुं परिकरं चैषां, नैकदा तेऽपि जानते ॥ ५४१ ॥ यतः—सामान्यरूपा राजानः, सर्वेऽमी परिकीर्तिताः । विशेषरूपा विज्ञेयाः, सर्वे चामी परिच्छदाः ॥ ५४२ ॥ तथाहि—“अवयव्यत्र सामान्यं, विशेषोऽवयवाः स्मृताः । राजानश्चांशिनो ज्ञेयास्तदंशास्तु पदातयः ॥ ५४३ ॥ इह च—ना—“यातः कस्यचित्साक्षादेकदा ज्ञानगोचरम् । यथैतौ प्रकृतिस्मात् !, सा सामान्यविशेषयोः ॥ ५४४ ॥ देशकालस्वभावैश्च, भेदोऽपि च न “विद्यते । तादात्म्यादेतयोस्तात् !, तेनैकः प्रतिभाति ते ॥ ५४५ ॥ तथाहि—के तरोर्भेदिनः सन्तु, धवाग्नखदिरादयः । धवाम्रादिविना—“भूतः, कस्तरुर्वा ? प्रकाश्यताम् ॥ ५४६ ॥ श्रुतस्कन्धातिरेकेण, नास्त्यध्ययनसंभवः । न चाध्ययननिर्मुक्तः, श्रुतस्कन्धोऽस्ति कश्चन ॥ ५४७ ॥ “केवलं यौगपयेन, न दृष्टौ तावितीयता । नादृष्टावेव तौ वत्स !, कालभेदेन दर्शनात् ॥ ५४८ ॥ तथाहि—दृश्यते हि तरुदूरान्न लक्ष्यन्ते “धवादयः । अभ्यर्णे तेऽपि दृश्यन्ते, लक्ष्यते न तरुः पृथक् ॥ ५४९ ॥ तथापि तद्वयं दृष्टं, कालभेदेऽपि कीर्त्यते । यथाक्रमेण दृष्टत्वाद्भूपा-

“(द्वया)द्याश्चतुरादिभिः ॥५५०॥ अतो भेदेन दृष्टत्वाद्भिन्नमेवदमित्यताम् । अभिन्नस्य हि नो भिन्नं, कालभेदेऽपि दर्शनम् ॥५५१॥ तयाहि
 “—अभेदेऽपि स्वभावाद्यैस्तसामान्यविशेषयोः । संख्यासंज्ञाऽङ्गकार्येभ्यो, भेदोऽप्यस्ति परिस्पृष्टः ॥ ५५२ ॥ तेन तद्धारजः सर्वो, व्यव-
 “हृतो न दुष्यति । भेदाभेदात्मके तत्त्वे, भेदस्येत्यं निदर्शनात् ॥ ५५३ ॥ तथाहि—संख्याया तरुण्येको, भूयांसः खविरादयः । संज्ञा-
 “ऽपि तरुण्येको, धवाभेदादिभेदिनाम् ॥ ५५४ ॥ अनुवृत्तिस्तस्तेषु, लक्षणं पृथगीकृत्यते । धवाभेदादिभेदानां, व्यावृत्तिश्च परस्परम्
 “॥ ५५५ ॥ कार्यं तु तरुमात्रेण, साध्यं छायादिकं पृथक् । विशिष्टफलपुष्पाद्यभ्यन्तरेवाप्रकादिभिः ॥ ५५६ ॥ व्यवहारोऽपि सामान्ये,
 “प्रुतस्कन्धेऽन्य एव हि । अन्य एवास्य भेदेषु, यदुद्देशादिलक्षणाः ॥ ५५७ ॥” तस्मात् भेदमाश्रित्य, संख्यासंज्ञादिगोचरम् । अभेदं च
 तिरोपाय, देशकालस्वभावजम् ॥ ५५८ ॥ राजानः परिवाराश्च, मया वत्स ! पृथक् पृथक् । नामतो गुणसंख्याभ्यां, तवाग्रे परिकी-
 र्तिताः ॥ ५५९ ॥ युग्मम् । एवं च भेदिनोऽप्येते, न परस्परभेदिनः । यौगपदेन भासन्ते, भद्र ! तन्मुञ्च संशयम् ॥५६०॥ न चान्यत्रापि
 कर्तव्यो, विस्मयो लक्षणादिभिः । कथ्यमाने मया भेदे, भोः सामान्यविशेषयोः ॥ ५६१ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम् ! नष्टोऽयं संशयोऽधुना ।
 गमैव माम् ! सन्देहः, परिस्फुरति मानसे ॥ ५६२ ॥ यदुत—य एते सप्त राजान, एतेषां मध्यवर्तिनः । तृतीयश्च चतुर्थश्च, पञ्चमः
 षष्ठ एव च ॥ ५६३ ॥ एते महीपाञ्चत्वारी, यथा व्यावर्णितास्तव्या । तथा जनस्य लक्ष्यन्ते, सुन्दरेतरकारिणः ॥ ५६४ ॥ नैकान्तेनैव
 सर्वेषामपकारपरायणाः । एते हि बाह्यलोकानां, केषाञ्चित्सुखहेतवः ॥५६५॥ त्रिभिर्विशिष्यकम् । आद्यो राजा द्वितीयश्च, यश्च पर्यन्तभूपतिः ।
 दुःसदा एव सर्वेषां, त्रयोऽप्येते तु देहिनाम् ॥५६६॥ ततः सपरिवारेण, महामोहमहीमुजा । एतैश्च हृतसाराणां, तेषां किं नाम जीवितम् ?
 ॥ ५६७ ॥ एवं च स्थिते—किं विद्यन्ते जनाः केचिद्दहिरङ्गेषु देहिषु ? । अमीभिर्न कदर्थ्यन्ते, ये चतुर्भिररातिभिः ॥ ५६८ ॥ किं

वा न संभवत्येव, तादृश माम् ! देहिनः । येऽमीयां निजवीर्येण, प्रतापशक्तिकारिणः ॥ ५६९ ॥ तच्छ्रुत्वा भागिनेयोक्तं, वचनं विहिता-
दरः । अवादीदीदृशं वाक्यं, विमर्शो मधुराक्षरैः ॥ ५७० ॥—विदन्ते बहिरङ्गेषु, वत्स ! लोकेषु तादृशाः । एतेषां वीर्यनिर्णोशाः, के-
वलं विरला जनाः ॥ ५७१ ॥ तथाहि—सङ्गतभावनामत्रतत्राशा महाधियः । कृतात्मकवचा नित्यं, ये तिष्ठन्ति वहिर्जनाः ॥ ५७२ ॥
अप्रमादपरस्तेषामेते सर्वेऽपि भूभुजः । महामोहादयो वत्स !, नोपतापस्य कारकाः ॥ ५७३ ॥ युग्मम् । यतः—सततं भावयन्त्येवं, निर्मलीमस-
मानसाः । जगत्स्वरूपं ये धीराः, श्रद्धासंशुद्धबुद्धयः ॥ ५७४ ॥ कथम् ?—“अनादिनिघनो घोरो, दुस्तरौऽयं भवोदधिः । राधावेधोपमा
“लोके, दुर्लभा च मनुष्यता ॥ ५७५ ॥ मूलं हि सर्वकार्योणामाशाशानिवन्धनम् । जलबुद्बुदसंकाशं, दृष्टनष्टं च जीवितम् ॥ ५७६ ॥
“धीमत्समशुचेः पूर्णं, कर्मजं भिन्नमात्मनः । गम्यं रोगपिशाचानां, शरीरं क्षणभङ्गुरम् ॥ ५७७ ॥ यौवनं च मनुष्याणां, सन्ध्यारक्ताभ्र-
“विभ्रमम् । चण्डवातेरिताम्भोदमालारूपाश्च सम्पदः ॥ ५७८ ॥ आदौ संपादिताह्लादाः, पर्यन्तेऽत्यन्तदाहणाः । एते शब्दादिसम्भोगाः
“किम्पाकफलसन्निभाः ॥ ५७९ ॥ माता भ्राता पिता भार्यो, पुत्रो जातेति जन्तवः । जाताः सर्वेऽपि सर्वेषामनादिभवचक्रके ॥ ५८० ॥
“उपित्वैकतरौ रात्रौ, यथा प्रातर्विहङ्गमाः । यथायथं ब्रजन्त्येव, कुटुम्बे विश्रयान्धवाः ॥ ५८१ ॥ इष्टैः समागमाः सर्वे, स्वप्राप्तनिधिरूप-
“ताम् । नूनं समाचरन्त्येव, वियोगानलतापिनः ॥ ५८२ ॥ जरा जर्जरत्येव, देहं सर्वशरीरिणाम् । दलयत्येव भूतानि, भीमो मृत्युम-
“हीघरः ॥ ५८३ ॥” ततश्च—तेषामेवंविधानेकभावनाभ्यासलासिनाम् । निर्धूतवमसां पुंसां, निर्मलीभूतचेतसाम् ॥ ५८४ ॥ भद्र ! नैप
महीपालो, महामोहः सभार्यकः । जायते बाधको नापि, सवधूकाविमौ सुतौ ॥ ५८५ ॥ युग्मम् । अन्यच्च—न शोको नारतिस्तेषां, न
भयो नापि शेषकाः । दुष्टाभिसन्धिप्रमुखा, नूनं बाधाविधायकाः ॥ ५८६ ॥ नामूनि छिम्भरूपाणि, न चान्ये भद्र ! तादृशाः ॥ शैरेवं

“(द्ववा)द्याश्चतुरादिभिः ॥५५०॥ अतो भेदेन दृष्टत्वाद्भिन्नमेवदमिष्यताम् । अभिन्नस्य हि नो भिन्नं, कालभेदेऽपि दर्शनम् ॥५५१॥ तथाहि
 “—अभेदेऽपि स्वमावाधैर्यत्सामान्यविशेषयोः । संख्यासंज्ञाऽङ्गकार्येभ्यो, भेदोऽप्यस्ति परिस्पृष्टः ॥ ५५२ ॥ तेन तद्धारजः सर्वो, व्यव-
 “हृतो न दुष्यति । भेदाभेदात्मके तत्त्वे, भेदस्येत्यं निदर्शनात् ॥ ५५३ ॥ तथाहि—संख्याया तरुल्लेको, भूयांसः सखिरादयः । संज्ञा-
 “ऽपि तरुल्लेपां, धवाग्राकादिभेदिनाम् ॥ ५५४ ॥ अनुदृष्टिस्तोस्तेषु, लक्षणं पृथगीकृत्यते । धवाग्राकादिभेदानां, व्यावृत्तिश्च परस्परम्
 “॥ ५५५ ॥ कार्यं तु तत्कामात्रेण, साध्यं छायादिकं पृथक् । विशिष्टफलपुष्पाद्यमन्यदेवाग्राकादिभिः ॥ ५५६ ॥ व्यवहारोऽपि सामान्ये,
 “पुतस्कन्धेऽन्य एव हि । अन्य एवास्य भेदेषु, यदुद्देशादिलक्षणः ॥ ५५७ ॥” तस्मात्तं भेदमाश्रित्य, संख्यासंज्ञादिगोचरम् । अभेदं च
 “तिरोपाय, देशकालस्वभावजम् ॥ ५५८ ॥ राजानः परिवाराश्च, मया वत्स ! पृथक् पृथक् । नामतो गुणसंख्याभ्यां, तवाम्रे परिकी-
 “र्तिताः ॥ ५५९ ॥ युग्मम् । एवं च भेदिनोऽप्येते, न परस्परभेदिनः । यौगपद्येन भासन्ते, भद्र ! तन्मुञ्च संशयम् ॥५६०॥ न चान्यत्रापि
 “कर्तव्यो, विसयो लक्षणादिभिः । कथ्यमाने मया भेदे, भोः सामान्यविशेषयोः ॥ ५६१ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम् !, नष्टोऽयं संशयोऽधुना ।
 “ममैव माम् ! सन्देहः, परिस्फुरति मानसे ॥ ५६२ ॥ यदुत—य एते सप्त राजान, एतेषां मध्यवर्तिनः । तृतीयश्च चतुर्थश्च, पञ्चमः
 “पष्ठ एव च ॥ ५६३ ॥ एते महीपाञ्चत्वारी, यथा व्यावर्णितास्त्वया । तथा जनस्य लक्ष्यन्ते, सुन्दरेतरकारिणः ॥ ५६४ ॥ नैकान्तेनैव
 “सर्वेषामपकारपरायणाः । एते हि वाहलोकानां, केषाञ्चित्सुखहेतवः ॥५६५॥ त्रिमिर्विशेषकम् । आद्यो राजा द्वितीयश्च, यश्च पर्यन्तभूपतिः ।
 “दुःखता एव सर्वेषां, त्रयोऽप्येते तु देहिनाम् ॥५६६॥ ततः सपरिवारेण, महामोहमहीमुजा । एतैश्च हृतसाराणां, तेषां किं नाम जीवितम् ?
 “॥ ५६७ ॥ एवं च स्थिते—किं विद्यन्ते जनाः केचिद्द्विहिरज्जेषु देहिषु ? । अमीभिर्न कदर्थ्यन्ते, ये चतुर्भिस्सतिभिः ॥ ५६८ ॥ किं

खोद्भवस्तेषां?, निर्द्वन्द्वा सुखपद्धतिः ॥६४३॥ केवलं तादृशास्ताः, बहिरङ्गेषु देहिषु । अत्यन्तविरला लोकास्तेनेदं गीयते जनैः ॥६४४॥
शैले शैले न माणिक्यं, मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो न हि सर्वत्र, चन्दनं न वने वने ॥ ६४५ ॥ तदेवं कथितं तुभ्यं, सन्ति ते
यागदेहिनः । केवलं विरला राज्ञां, येऽमीषां दर्पनाशिनः ॥ ६४६ ॥ प्रकर्षः प्राह—ते माम्!, कुत्र तिष्ठन्ति देहिनः । यैरीदृशोऽपि
विक्षिप्तः, शत्रुवर्गो महात्मभिः ? ॥ ६४७ ॥ विमर्शेनाभिहितं—वत्स! समाकर्णय साम्प्रतं श्रुतं मयाऽऽप्रजनसकाशात्पूर्वं यदुत—अस्ति
समस्तदृत्तान्तसत्त्वानाधारविस्तारमवादिनिधनं भूरिप्रकाराद्भुतभूमितलं भवचक्रं नाम नगरं, अतिविस्तीर्णतया च तस्य नगरस्य विद्यन्ते
तत्र बहून्यवान्तरपुराणि, सन्ति बहुतराः पाटकाः, संभवन्ति बहुतरा भवनपङ्क्तयः, संभाव्यन्ते भूयांसि देवकुलानि, सङ्ख्यातीताश्च नाना-
जातयस्तत्र लोकाः प्रतिवसन्ति, ततोऽहमेवं वितर्कयामि यदुत—विद्यन्ते तत्र भवचक्रेनगरे बहिरङ्गलोकाः यैरेष महामोहनरेन्द्रप्रमुखः
शत्रुवर्गः स्ववीर्येण विक्षिप्त इति ॥ प्रकर्षः प्राह—माम्! तत् किमन्तरङ्गं तन्नगरं? किं वा बहिरङ्गमिति?, विमर्शेनोक्तं—तात! न शक्यते
तदेकपक्षनिक्षेपेनावधारयितुं यथाऽन्तरङ्गं यदिवा बहिरङ्गमिति, यस्मात्तत्र यथा बहिरङ्गजनास्तथैतेऽपि सर्वेऽन्तरङ्गलोका विद्यन्ते,
यतोऽमीषां प्रतिपक्षभूतोऽसौ सन्तोपस्तत्रैव नगरे श्रूयते, ततोऽमीभिरनुविद्धं समस्तं नगरं, प्रकर्षेणोक्तं—नन्वमी अत्र वर्तमानाः कथं
तत्र विधेरन्?, विमर्शेनोक्तं—तात! योगिनः खल्वेते महामोहपञ्चादयः सर्वेऽप्यन्तरङ्गलोकाः तस्मादत्रापि दृश्यन्ते तत्रापि वर्तन्ते, न
कश्चिद्विरोधः, यतो जानन्ति यथेष्टबहुविधरूपकरणं कुर्वन्ति परपुरप्रवेशं समाचरन्ति चान्तर्धानं पुनः प्रकटीभवन्ति यथेष्टस्थानेषु,
ततोऽचिन्त्यमाहात्म्यातिशयाः खल्वेते राजानः, ते यथाकामचारितया कुत्र न विधेरन्?, तस्मादुभयलोकाधारतयोभयरूपमेवैतद्भद्र!
भवचक्रं नगरं ॥ प्रकर्षेणोक्तं—तर्हि यदि तत्र सन्तोषो वर्तते ते चामीषां भूभुजां दर्पोदलनकारिणो महात्मानो लोका विद्यन्ते ततो

सर्वभूतदया शौचं, जलशौचं तु पञ्चमम् ॥ ६२५ ॥ एवं च स्थिते—कार्यं, जलेन नोऽकार्यं, किं तु तत्कार्यमीदृशम् । विधीयमानं यच्छौचं, भूतानां नोपघातकम् ॥ ६२६ ॥ तत्र संजायते नूनं, वहिर्मलविशुद्धये । नान्तरङ्गमलक्षालि, यतः उक्तं मनीषिभिः ॥ ६२७ ॥ चित्तमन्तर्गतं दुष्टं, न स्नानाद्यविशुध्यति । शतशोऽपि हि तद्धर्तं, सुरभाण्डमिवाशुचिः ॥ ६२८ ॥ किंच—शरीरमलमप्येतज्जलशौचं कृतं जनैः । तेषां विशेषयत्वेकं, क्षणमात्रं न सर्वदा ॥ ६२९ ॥ यतः—रोमकूपदिभिर्जन्तोः, शरीरं शतजलेनम् । घौतं घौतं, स्रवत्येव, नैतच्छुचि फवाचन ॥ ६३० ॥ तथाहि—कचित्प्रवर्तमानानां, देवताऽतिथिपूजने । केषाञ्चित्कारणं, भक्तेर्जलशौचमनिन्दितम् ॥ ६३१ ॥ फेवलं नाग्रहः कार्यो, विदुषा तत्त्ववेदिना । तत्रैव जलजे शौचे, स हि मूलत्वकारणम् ॥ ६३२ ॥ ततश्च—एवं, विशुद्धदुष्टीनां, जल-शौचादि कुर्वताम् । संज्ञानपरिपूतानां, तेषां तात ! महात्मनाम् ॥ ६३३ ॥ याच्येपाः कथिताः पूर्वमिदामुत्र च दुःखदा । जुगुप्सा साऽपि नष्टत्यागैव बाधाविधायिका ॥ ६३४ ॥ युग्मम् । याच्येत्यौ जगच्छत्रू, पूर्वं व्यावर्णितौ मया । ज्ञानसंवरणो राजा, दर्शनावरणस्तथा ॥ ६३५ ॥ तौ सर्वज्ञागमाभ्यासवासनावासितात्मनाम् । अग्रमादपरणां च, नैव, तेषां कदर्थकौ ॥ ६३६ ॥ युग्मम् । योऽप्यन्तरायनामायं, राजा पर्यन्तसंस्थितः । दानादिविग्रहेतुस्ते, मया पूर्वं निवेदितः ॥ ६३७ ॥ निराशानां, दायिनां वीर्यशालिनाम् । तेषां भद्र ! मनु-प्यणां, सोऽपि किं किं करिष्यति ? ॥ ६३८ ॥ युग्मम् । अन्येऽपि ये भटा दुष्टा, या नार्यो ये च डिम्भकाः । केचिदत्र बले तेऽपि, न तेषां भद्र ! बाधकाः ॥ ६३९ ॥ एते तु भूपाश्चत्वारः, सप्तानां मध्यवर्तिनः । तेषां भोः सुन्दराण्येव, सर्वकार्यणि कुर्वते ॥ ६४० ॥ ततश्च—इदं निर्जित्य वीर्येण, तेऽन्तरङ्गबलं जनाः । तिष्ठन्ति सततानन्दा, निर्वाधाः शान्तचेतसः ॥ ६४१ ॥ स्वसाधनयुतो यस्मान्महामो-हनपथिपः । अयमेव वहिर्लोकै, परत्रेह च दुःखदः ॥ ६४२ ॥ एवं च स्थिते—सद्भावभावनाखेण, यैः स एव वशीकृतः । कुतो दुः-

सोऽब्रुवस्तेषां?, निर्द्वन्द्वा सुखपद्धतिः ॥६४३॥ केवलं तादृशास्मात्!, वहिरङ्गेषु देहिषु । अत्यन्तविरला लोकास्तेनेदं गीयते जनैः ॥६४४॥
 शैले शैले न माणिक्यं, मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो न हि सर्वत्र, चन्दनं न वने वने ॥ ६४५ ॥ तदेवं कथितं तुभ्यं, सन्ति ते
 बाह्यदेहिनः । केवलं विरला राज्ञां, येऽमीषां दर्पनाशिनः ॥ ६४६ ॥ प्रकर्षः प्राह—ते माम्!, कुत्र तिष्ठन्ति देहिनः । यैरीदृशोऽपि
 विक्षिप्तः, शत्रुवर्गो महात्मभिः ? ॥ ६४७ ॥ विमर्शेनाभिहितं—वत्स! समाकर्णय साम्प्रतं श्रुतं मयाऽऽप्तजनसकाशात्पूर्वं यदुत—अस्ति
 समस्तपृत्तान्तसन्तानाधाराविस्तारमनादिनिधनं भूरिप्रकाराद्भुतभूतितलं भवचक्रं नाम नगरं, अतिविस्तीर्णतया च तस्य नगरस्य विद्यन्ते
 तत्र यदून्यद्यान्तरपुराणि, सन्ति बहुतराः पाटकाः, संभवन्ति बहुतमा भवनपङ्क्तयः, संभाव्यन्ते भूयांसि देवकुलानि, सङ्ख्यातीताश्च नाना-
 जातयस्तत्र लोकाः प्रतिवसन्ति, ततोऽहमेवं वितर्कयामि यदुत—विद्यन्ते तत्र भवचक्रेनगरे वहिरङ्गलोकाः यैरेप महामोहनेरेन्द्रप्रमुखः
 शत्रुवर्गः स्ववीर्येण विक्षिप्त इति ॥ प्रकर्षः प्राह—माम्! तत् किमन्तरङ्गं तन्नगरं? किं वा वहिरङ्गमिति?, विमर्शेनोक्तं—तात! न शक्यते
 तदेकपक्षनिक्षेपेनावधारयितुं यथाऽन्तरङ्गं यदिवा वहिरङ्गमिति, यस्मात्तत्र यथा वहिरङ्गजनास्तथैतेऽपि सर्वेऽन्तरङ्गलोका विद्यन्ते,
 यतोऽमीषां प्रतिपक्षभूतोऽसौ सन्तोषस्तत्रैव नगरे श्रूयते, ततोऽमीभिर्नुविद्धं समस्तं नगरं, प्रकर्षेणोक्तं—नन्वमी अत्र वर्तमानाः कथं
 तत्र विद्येरन्?, विमर्शेनोक्तं—तात! योगिनः खल्वेते महामोहराजादयः सर्वेऽप्यन्तरङ्गलोकाः तस्मादत्रापि दृश्यन्ते तत्रापि वर्तन्ते, न
 कश्चिद्विरोधः, यतो जानन्ति यथेष्टवहुविधरूपकरणं कुर्वन्ति परपुरप्रवेशं समाचरन्ति चान्तर्धानं पुनः प्रकटीभवन्ति यथेष्टस्थानेषु,
 ततोऽचिन्त्यमाहात्म्यातिशयाः खल्वेते राजानः, ते यथाकामचारितया कुत्र न विद्येरन्?, तस्मादुभयलोकाधारतयोभयरूपमेवैतद्भद्र!
 भवचक्रं नगरं ॥ प्रकर्षेणोक्तं—तर्हि यदि तत्र सन्तोषो वर्तते ते चामीषां भूभुजां दर्पोदलनकारिणो महात्मानो लोका विद्यन्ते ततो

द्रष्टव्यं तन्नगरं, महन्मे कुतूहलं अनुग्रहेण दर्शयतु माम् ! गच्छावस्तावत्तत्रैव नगरे, विमर्शेनोक्तं—ननु सिद्धिमिदानीमावयोः समीहितं, दृष्टो विपयाभिलाषो मञ्जी, निश्चितमस्य रसनाजनकत्वं, अतोऽवगता तस्य सम्बन्धिनी मूलशुद्धिः, संपादितं राजशासनं, अतः किमप्यु-
नाऽन्यत्र गतेन ? स्वस्थानमेवावयोर्युक्तं, प्रकर्षेणोक्तं—माम् ! मैवं वोचः, यतो वर्धितं भवचक्रव्यतिकरं वर्णयता भवता मम तद-
र्शनकौतुकं, तवो नादर्शितेन तेन गन्तुमर्हति मामः, इत्तश्चावयोः कालतः संवत्सरमात्रमवधिस्तातेन, निर्गतयोश्चाद्यापि शरद्वेगमन्तलक्षण-
मृदुद्वयमात्रमतिक्रान्तं, यतोऽधुना शिशिरो वर्तते, तथाहि—पश्यतु मामो मञ्जरीबन्धुरा वर्तन्ते साम्प्रतं प्रियङ्गुलताः, विकासहासनिर्भरा
विपयान्तेऽधुना रोध्रबह्वर्यः, विदलितमुकुलमञ्जरीकसिदानीं विभाति तिलकवनं, अपि च—शिशिरतुषारकणकनिर्दग्धमशेषसरोजमण्डलं,
सह किसलयविलाससुभगेन महातरुकाननेन भोः ! पथिकगणं च शीतवातेन विकम्पितगात्रयष्टिकं, ननु खलसदृश एव तोषादिव
हसति कुन्दपादपः ॥ १ ॥ नूनमत्र शिशिरे विदेशगाः, सुन्दरीविरहवेदनातुराः । शीतवातविहताः क्षणे क्षणे, जीवितानि रहन्ति मू-
ढकाः ॥ २ ॥ पश्य माम् ! कृतमुत्तरायणं, भास्करेण परिवर्धितं दिनम् । शर्वरी च गमितेपदूनतां, पूर्वरात्रिपरिमाणतोऽधुना ॥ ३ ॥
पद्मलागकूपवरेऽपि गृहे, वररहकम्बलतूलियुते । बहुमोहनृणां शिशिरेऽत्र सुखं, न हि पीनवपुर्लेलनाविरहे ॥ ४ ॥ अद्यापि वर्धितं
तेजो, महत्त्वं च दियाकरे ! अथवा—विमुक्तदक्षिणाशे किं, म्लानिलाघवकारणं ? ॥ ५ ॥ कार्यभारं महान्तं निजस्वामिनो, यान्त्यनिष्प-
न्नमेते विमुच्याधुना । पश्य माम् ! स्वदेशेषु दुःसेवकाः, शीतभीताः स्वभार्याकुचोष्माशया ॥ ६ ॥ ये दरिद्रा जराजीर्णेदेहाश्च ये, चातला
ये च पान्या विना कन्यया । भोः कदा शीतकालोऽपगच्छेद्यं, माम् ! जल्पन्ति ते शीतनिर्वेदिताः ॥ ७ ॥ यावमद्यादिभद्व्याय लोल-
यते, भूरिलोकं तुषारं तु दोदूयते । दुर्गतापलवृन्दं तु रोरूयते, जम्बुकः केवलं माम् ! कोकूयते ॥ ८ ॥ वहन्ति यन्त्राणि महेक्षुपीडने,

हिमेन शीता च तडागपद्धतिः । जनो महामोहमहत्तमाज्ञया, तथापि तां धर्मधियाऽवगाहते ॥ ९ ॥ अन्यच्च—अयं हि लङ्घितप्रायो, वर्तते शिशिरोऽधुना । ततः पण्मासमात्रेऽपि, किमु त्रस्यति मामकः ? ॥ १० ॥ गम्यतां भवचक्रेऽतो, ममानुमहकाम्यया । मामेन परतो यत्ते, रोचते तत्करिष्यते ॥ ११ ॥ अनिवर्तकनिर्वन्धमेवं विज्ञाय भावतः । ततस्तदनुरोधेन, विमर्शो गन्तुमुद्यतः ॥ १२ ॥ अथ मिथ्या-नियेशादित्यन्वन्वरातसुन्दरम् । ममत्वादिगजस्तोमगलगर्जितवन्धुरम् ॥ १३ ॥ अज्ञानादिमहाधीर्यहेपारवमनोहरम् । दैन्यचापल-लौल्यादिपादात्तपरिपूरितम् ॥ १४ ॥ महामोहनरेन्द्रस्य, चतुरङ्गं महाबलम् । अपस्तृत्य ततः स्थानात्ताभ्यां सर्वं विलोकितम् ॥ १५ ॥ ततो निर्णीतमार्गेण, हृष्टो स्वस्तीयमातुलौ । गच्छतस्तत्पुरं दूर्णमविच्छिन्नप्रयाणकैः ॥ १६ ॥ मार्गोत्सारणकामेन, मातुलं प्रति भाषितम् । ततः प्रकर्षसंज्ञेन, तदेवं पथि गच्छता ॥ १७ ॥—माम ! यः श्रूयते लोके, सार्वभौमो महीपतिः । स कर्मपरिणामाख्यः, प्रतापाक्रान्तराजकः ॥ १८ ॥ तस्य सम्बन्धिनीमाज्ञां, महामोहनराधिपः । किमेव कुरुते ! किं वा, नेति मे संशयोऽधुना ॥ १९ ॥ विमर्शः प्राह—नैवास्ति, भद्र ! भेदः परस्परम् । अनेन परमार्थेन, स हि ज्येष्ठः सहोदरः ॥ २० ॥ अयं पुनः कनिष्ठोऽस्यां, महादव्यां न्यवस्थितः । यतोऽयं चरदप्रायो, महामोहनराधिपः ॥ २१ ॥ ये दृष्टाः केचिदस्याग्रे, भवताऽत्र महीभुजः । समस्ता अपि विज्ञेयास्ते तस्यापि पदातयः ॥ २२ ॥ केवलं—स कर्मपरिणामाख्यः, सुन्दराणीतराणि च । कार्याणि कुरुते लोके, प्रकृत्या सर्वदेहिनाम् ॥ २३ ॥ अयं तु सर्वलोकानां, महामोहनरेश्वरः । करोत्यसुन्दराण्येव, कार्याणि ननु सर्वदा ॥ २४ ॥ अन्यच्च—अयं जिगीपुर्भूपालः, स राजा नाटकप्रियः । एते भूपा निपेवन्ते, महामोहमतः सदा ॥ २५ ॥ किं तु लोके महाराजो, यतोऽस्यापि महत्तमः । स कर्मपरिणामाख्यो, भ्रातेति परिकीर्तितः ॥ २६ ॥ तस्मादेते महीपालास्तस्यापि पुरतः सदा । गत्वा गत्वा प्रकुर्वन्ति, नाटकं हर्षवृद्धये ॥ २७ ॥ भवन्ति गा-

कर्मपरि-
णाममोह-
राजयो-
रामाख्यं
॥ ३८७ ॥

यनाः केचित्केचिदातोयवादकाः । वादित्ररूपतामेव, भजन्ते भक्तितोऽपरे ॥ २८ ॥ किं बहुना ?—महामोहनरेन्द्राद्याः, सर्वेऽस्मी तात ! भूभुजः । सर्वथा हेतुतां यान्ति, तत्र संसारनाटके ॥ २९ ॥ स तावन्मात्रसंयुष्टः, सपत्नीको नराधिपः । तदेव नाटकं पश्यन्नित्यमास्ते निराकुलः ॥ ३० ॥ अन्यच्च—एतेषां तावदस्त्येव, सर्वेषां स प्रसुर्नृपः । अन्येषामपि स स्वामी, प्रायेणान्तरभूभुजाम् ॥ ३१ ॥ किं बहुना ?—स सर्वसमुदायात्मा, सुन्दरेतरनायकः । अयं तदेकदेशात्मा, तदादेशविधायकः ॥ ३२ ॥ तथाहि—येऽन्तरङ्गजनाः केचिद्विद्यन्ते सुन्दरेतराः । स कर्मपरिणामाख्यस्तेषां प्रायः प्रवर्तकः ॥ ३३ ॥ यावन्ति चान्तरङ्गाणि, निर्धृतिं नगरीं विना । पुराणि तेषु स स्वामी, बहिरङ्गेषु भावतः ॥ ३४ ॥ अयं पुनर्महामोहो, यावन्तोऽत्र विलोकिताः । भवता भूभुजः स्वामी, तदादेशेन तावताम् ॥ ३५ ॥ यदेव निजवीर्येण, किञ्चिदर्जयते धनम् । समर्पयति तत्तस्य, निःशेषं नतमस्तकः ॥ ३६ ॥ अनेनोपाजितस्योच्चैर्धनस्य विनियोजनम् । स राजा कुर्वते नित्यं, सुन्दरेतरवस्तुषु ॥ ३७ ॥ अयं हि विग्रहारूढः, सदाऽऽस्ते विजिगीषया । स तु भोगपरो राजा, न जानात्येव विग्रहम् ॥ ३८ ॥ एवं च स्थिते—एष वत्स ! करोत्याज्ञां, भक्तिनिर्भरमानसः । तस्य किं तु ततो भिन्नं, नात्मानं मन्यते नृपः ॥ ३९ ॥ अन्यच्च—यदृष्टं भवता पूर्वं, महामोहपुरद्वयम् । तत्कर्मपरिणामेन, भटमुत्तयाऽस्य योजितम् ॥ ४० ॥ अतः पुरद्वये तत्र, सैन्यमस्य सुभक्तिरूपम् । तथाऽऽटव्यां च निःशेषमास्ते विग्रहतत्परम् ॥ ४१ ॥ प्रकर्षः ग्राह्य मांमेदमनयोः किं क्रमागतम् । राज्यं ? किंवाऽन्यसम्बन्धि, गृहीतं यत्नवत्तया ॥ ४२ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, नानयोः क्रमपूर्वकम् । परसत्कर्मिदं राज्यं, हठादाभ्यां विनिर्जितम् ॥ ४३ ॥ यतः—जीवः सकर्मको यस्ते, बहिरङ्गजनस्तथा । संसारिजीव इत्येवं, मया पूर्वं निवेदितः ॥ ४४ ॥ तस्यैषा भुज्यते सर्वो, चित्तवृत्ति-महाटवी । वीर्येण तं बहिष्कृत्य, स्वीकृताऽऽभ्यां न संशयः ॥ ४५ ॥ प्रकर्षेणोक्तम्—कियान् कालो गृहीताया, वर्तते माम ! मे वद ।

विमर्शः प्राह—नैवादि, जानेऽहमपि तत्त्वतः ॥ ४६ ॥ तदेष परमार्थस्ते, कथ्यते वत्स ! साम्प्रतम् । निःशेषं प्रलयं याति, येन ताव-
कसंशयः ॥ ४७ ॥ स कर्मपरिणामाख्यो, दानोद्दालनतत्परः । प्रणताशेषसामन्तकिरीटच्छुरिताधरः ॥ ४८ ॥ प्रभावमात्रसंसिद्धकार्यविस्ता-
रसुस्थितः । राजाधिराजः सर्वत्र, निविष्टो विष्टराधिपः ॥ ४९ ॥ युग्मम् ॥ अयं पुनर्महामोहस्तत्सैन्यपरिपालकः । तदत्तमसैन्यश्च,
तत्कोशपरिवर्धकः ॥ ५० ॥ तदादेशकरो नित्यं, तथापि गुरुरूपैरुपः । नूनं तं पालयत्येव, राजकार्ये यथेच्छया ॥ ५१ ॥ तेनैव लौकिकीं
वाचोयुक्तिमाश्रित्य पण्डितैः । महासननिविष्टोऽपि, ऊर्ध्वो राजा निगद्यते ॥ ५२ ॥ नानानयोर्भिद्यते तात !, तस्मान्नेदः परस्परम् । यस्मा
देकमिदं राज्यमेतत्तुभ्यं निवेदितम् ॥ ५३ ॥ प्रकर्षः प्राह मे माम !, अथवा त्वयि पार्श्वस्थे, कुतः सन्देहस-
म्भवः ? ॥ ५४ ॥ तदेवंविधसज्जल्पकल्पनाऽपगतश्रमौ । तौ विलङ्घ्य दिनैर्मार्गं, भवचक्रे परागतौ ॥ ५५ ॥ इतश्च परिपाट्यैव, शि-
शिरो लङ्घितस्तदा । संप्राप्तश्च जनोन्मादी, वसन्तो मन्मथप्रियः ॥ ५६ ॥ स ताभ्यां नगरासन्ने, अभ्रश्रुद्दामलीलया । वसन्तकानने-
पूरैः, कीदृशः प्रविलोकितः ? ॥ ५७ ॥ यदुत—नृत्यन्निव दक्षिणपवनवशोद्वेष्टमानकोमललताबाहुदण्डैर्गायन्निव मनोह्रविहङ्गकलकल-
विरुतैर्महाराजाधिराजप्रियवयस्यकमकरकेतनस्य राज्याभिषेके जयजयशब्दमिव कुर्वाणो मत्तकलकोकिलाकुलकोलाहलकण्ठकूजितैस्तर्जय-
न्निव विलसमानवरचूतैककलिकातर्जनीभिराकारयन्निव रक्ताशोककिसलयदलललिततरलकरविलसितैः प्रणमन्निव मलयमारुतान्दोलितनम-
च्छिखरमहातरुत्तमाङ्गैर्हसन्निव नवविकसितकुसुमनिकराट्टहासै रुदन्निव शुटितधृन्तबन्धननिपतमानसिन्दुवारसुमनोनयनसलिलैः पठन्निव
शुक्सारिकाशुट्टाक्षरोह्लापजल्पितेन सोत्कण्ठक इव माधवीमकरन्दविन्दुसन्दोहास्वादनमुदितमचमधुकरकुलझणझणाथितनिर्भरतया । अपि
च—इति नर्तेनरोदनगानपरः, पवनेरितपुष्पजधूलिधरः । स वसन्तऋतुर्ग्रह रूपकरः, कलितो नगरोपवनान्तचरः ॥ १ ॥ ततो विमर्श-

नाभिहितः प्रकर्षः यथा—वत्स ! काले तव भवचक्रनगरदर्शनकुतूहलं संपन्नं, यतोऽत्रैव यमन्ते प्रायेणान्य नगरस्य भौन्दमभारुह-
भ्यते, तथाहि—पश्यामीपां काननाभोगविलोकनकौतुकेन निर्गतानां नागरिकलोकानां याऽवस्था वर्तते—मन्गानङ्गराजेषु परिनुष्टी पावती
यकुलपृथ्वके, विकसितमाधवीषु घृतिमेति विलुभ्यति सिन्दुवारके । पाटलपट्टेषु न च एष्यति नूनमगोक्षपारुषे, घृणनेषु यात्रि चन्दन-
तरुगहनमथावगाहते ॥ १ ॥ इति मधुमासविकासिते रमणीयतरे द्विरफमालिकेव । एतेषां ननु दृष्टिश्च विन्दमति गुहिरं नरे तद्वदगाने
॥ २ ॥ बहुविधमन्मथकेलिरसा दोलारमणसहेन । एते सुरतपराश्च गुरुतरमधुपानमदेन ॥ ३ ॥ अन्यथ—विकसिते सद्धारयने रतः,
शुक्रयक्षस्तवकेषु च लम्पटः । मलयमारुतलोलतया वने, सततमेति न याति गृहे जनः ॥ ४ ॥ इदमहो पुरलोकाशताकुलं, प्रसरचूतगना-
यलिमध्यगम् । विलसतीह सुरासवपायिनां, ननु विलोक्य भद्र ! कदम्यकम् ॥ ५ ॥ मणिविनिर्मितभाजनसंस्थितैरतिविनीतजनप्रपिबो-
कितैः । प्रियतमाथरुष्टविदंशनैश्चपरक्रमयूखविराजितैः ॥ ६ ॥ सुरभिनीरजगन्धमुवासितैः, सुवनितावदनाभ्युरुहापितैः । विविधमय-
रसैर्मुलपेशलैः, कृतमिदं तदहो मदनिर्भरम् ॥ ७ ॥ तथाहि—पश्य वत्स ! यदत्रापानकेष्वधुना वर्तते—पवन्ति पादेषु पठन्ति मादित्वाः,
पिबन्ति मयानि रणन्ति गायनाः । रसन्ति वक्ताभ्युरुहाणि योपितामनेकचादूनि च कुर्वते जनाः ॥ ८ ॥ वदन्ति गुह्यानि सशब्दवालकं,
मदेन नृलान्ति लुडन्ति चापरे । विधूर्णमानैर्नयनैस्तथापरे, मृदङ्गवंशध्वनिना विकुर्वते ॥ ९ ॥ स्वपूर्वजोहासनगर्वनिर्भरा, घनानि यच्छ-
न्ति जनाय चापरे । भ्रमन्ति चान्ये विततैः पदक्रमैरितस्ततो यान्ति विना प्रयोजनम् ॥ १० ॥ एवं च यावद्दर्शयति प्रकर्षस्य विमर्श-
सदापानकं वावन्निपतिता माधवीलतावितानमण्डपे कुबलयदलविलासलासिनी प्रकर्षस्य दृष्टिः, अभिहितमनेन—माभेदमपरमापानक-
मेतस्मात्सविशेषतरं विजृम्भते, विमर्शनाभिहितं—ननु सुलमाऽत्र भवचक्रनगरे वसन्तसमयागमप्रमोदितानां नागरिकलोकानामापानप-

रम्परा, तथाहि—पश्य चम्पकवीथिकां निरूपय मृद्धीकामण्डपान् विलोक्य कुब्जकवनगह्वरानि निरीक्षस्व कुन्दपादपसन्दोहं निभालय रक्षाशोकतरुस्तोमं साक्षात्कुरु वकुलविटपिगह्वरानि, यद्येतेषामेकमपि विलसदुद्दामकामिनीवृन्दपरिकरितमहेश्वरनागरकलोकविरचितापानकविरहितमुपलभ्येत भवता ततो मामकीनवचनेऽन्यत्रापि न सम्प्रत्ययो विधेयः प्रतारकत्वाद्भेदेति, प्रकर्षेणोक्तं—ननु कोऽत्र सन्देहः?, दृश्यन्ते प्रायेणैवात्र प्रदेशे स्थितैर्य एते मामेनोद्घाटिता वनविभागा इति, किंच—न केवलमेते काननाभोगाः सर्वेऽपि विविधमधुपानमनोत्तालकलितललितमर्दलोह्लासमिलितबहल्लोककलकलकुलाः, किं तर्हि?,—कचिद्रसन्नूपुरमेखलागुणैर्नितम्बविम्ब्यातुलभारमन्दरैः ॥ तरुप्रसूनोषयवाब्ज्याऽऽगतैः, समवृकैर्भान्ति विलासिनीजनैः ॥ १ ॥ कचिच्च तैरेव विघटिताः स्तनैर्महेमकुम्भस्थलविभ्रमैरिमे । विभ्रान्तिद्वोलापरिवर्तिभिः कृताः, सकामकम्पा इव माम! शाखिनः ॥ २ ॥ कचिल्लसद्रासनिवद्धकौतुकाः, कचिद्रहःस्थाननिवद्धमैथुनाः । इमे कचिन्मुग्धविलासिनीमुखैर्न पद्मपण्डादधिका न शोभया ॥ ३ ॥ विमर्शेनाभिहितं—साधु भद्र! साधु सुन्दरं विलोकितं भवता, नूनमेवंप्रिया एव सर्वेऽपीमे काननाभोगाः, अत एव मयाऽभिहितं—यथाऽवसरे भवतो भवचक्रनगरदर्शनकुतूहलं संपन्नं, यतोऽस्मिन्नेव वसन्तकाले नगरस्यास्य सौन्दर्यसारमुपलभ्यते, तदेते विलोकिता भद्र! भवता तावद्बहिर्वनाभोगाः साम्प्रतं प्रविशन्तो नगरं विलोकयायत्तदीयश्रियं येन तव कौतुकमनोरथः परिपूर्णो भवति, प्रकर्षेणोक्तं—अतिदर्शनीयमिदं बहिल्लोकविलसितं रमणीयतरोऽयं प्रदेशः पथिश्रान्तव्याहं अतः प्रसादं करोतु मे मामः तिष्ठतु तावदत्रैव क्षणमेकं स्तोकवेलायां नगरे प्रवेक्ष्याव इति, विमर्शेनाभिहितं—एवं भवतु ॥ ततो यावदेव जल्पस्तयोः संपद्यते तावत् किं संवृत्तम्?,—रथचणचणरावगर्जितः, करिसङ्घातमहाभ्रविभ्रमः । निशितास्त्रवितानवैद्युतश्चलशुक्लामहाबलाहकः ॥ १ ॥ निपतन्मदवारिसुन्दरः, प्रमदभरोद्गुरलोकसेवितः । जनिताखिलसुन्दरीमनोबृहदुन्माथकरूपधारकः

विरफारिताक्षो निरीक्षमाणस्तल्लोकविलसितमभिहितो विमर्शेन—भद्र ! एते बहिरङ्गजना यद्विषयो मया वर्णितस्तेषां महामोहादिमहीभुजां प्रतापः, प्रकर्षः प्राह—माम ! केन पुनर्धृत्तान्तेन कतमस्य वा भूभुजः प्रतापेन खल्वेते लोका एवं चेष्टन्ते ?, विमर्शेनोक्तं—निरूप्य कथयामि, ततः प्रविश्य ध्यानं निश्चित्य परमार्थमभिहितमेन—भद्र ! समाकर्ण्य, असौ चित्तवृत्तिमहाटव्यां प्रमत्तानदीपुलिनवर्तिनि चित्तविशेषमहामण्डपे महामोहराजसम्यन्धिन्यां तृष्णावेदिकायां महाविष्टरे निविष्टो दृष्टस्त्वया मकरध्वजः, तस्यायं वसन्तः प्रियवयस्यो भवति, ततो लङ्घितप्राये शिशिरे गतोऽयमासीत् तन्मूले, स्थितस्तेन सह सुखासिकया, अयं च वसन्तः कर्मपरिणाममहादेव्याः कालपरिणतेऽनुचरः, ततस्तस्यै मकरध्वजाय प्रियसुहृदे निवेदितमेन वसन्तेनात्मगुहं यदुत—स्वामिनीनिर्देशेन गन्तव्यमधुना मया भवचक्रनगरमध्यवर्तिनि मानवावासाभिधानेऽवान्तरपुरे तेनाहं चिरविरहकातरतया भवतो दर्शनार्थमिहागत इति, ततः सहर्षेण मकरध्वजेनोक्तं—सखे ! वसन्त किं विस्मृतं भवतोऽतीतसंवत्सरे यन्मया भवता च तत्र पुरे विलसितं येनैवं भाविविरहवेदनाविधुरचित्ततया स्मिरसे, तथाहि—यदा यदा भवतस्तत्र पुरे गमनाय स्वामिनीनिर्देशोऽभवत् तदा तदा महामप्येष महामोहनेन्द्रस्तत्रैव पुरे राज्यं वि-तरति स्म, तत्किमितीयमकारणे भवतो मया सह वियोगाशङ्का ?, वसन्तेनोक्तं—वयस्य ! प्रत्युज्जीवितोऽहमधुनाऽनेन कमनीयवचनेन, इतरथा विस्मृत एवासीन्नूनं ममैष व्यतिकरः, तथाहि—यत्तच्चिन्तानांपत्रकार्यणां, सुहृद्विरहचिन्तया । विस्मरत्येव हस्तेऽपि गृहीतं निखिलं नृणाम् ॥ १ ॥ तत्सुन्दरमेवेदं गच्छाम्यहमधुना भवद्विस्तूर्णमागन्तव्यं, मकरध्वजेनोक्तं—विजयस्ते, ततः समागतोऽत्र पुरे वसन्तः, दर्शितं काननादिषु तिजविलसितं, मकरध्वजेनापि विज्ञापितो विषयाभिलाषः यथा—पाल्यतां ममानुग्रहेण सा चिरन्तनी सम्भावना, पित्तस्य एव भवतोमेव वसन्तधृत्तान्तः, ततो निवेदितं विषयाभिलाषेण रागकेसरिणे तदवस्थमेव तन्मकरध्वजवचनं, तेनापि कथितं

वसन्तम-
करध्वज-
योः सख्यं

॥ ३९३ ॥

॥ २ ॥ मधुमासदिदक्षया पुरादय वरराजकपौरवेष्टितः । नृपतिर्निगात्समं बलैर्ऋतुरिव बन्धुधिया घनागमः ॥ ३ ॥ स च वादितमर्द-
लैलंसद्वरकंसालकवेणुराजितैः । कृतनृत्तविलासचारुभिर्न न भाति स्म सुचञ्चरीशतैः ॥ ४ ॥ ततो दृष्टस्ताभ्यां विमर्शप्रकर्षाभ्यां नगरा-
भिर्गतो महासामन्तदृन्दपरिकरितो वरवारणस्कन्धारूढो विकसितोद्दण्डपुण्डरीकपरिमण्डलपाण्डुरेण महता छत्रेण वारितातपो मधवानि-
वाधिमितैरावतो विबुधसमूहसम्यगतश्च स नरेन्द्रः, विलोकितश्च तस्य पुरतो हृष्टः कलकलायमानो भूरिसितातपत्रफेनपिण्डः क्षुभित इव
महासागरश्चलत्कदलिकासहस्रकरैः स्पन्देया त्रिभुवनमिवाधिक्षिपन्नतिभूरितयाऽसौ जनसमुदायः, प्राप्तश्चोद्यानपरिसरे राजा । अत्रान्तरे
विशेषतः समुल्लासिताश्चर्यैः प्रहता मृदङ्गा वादिता वेणवः समुल्लासितानि कंसालकानि रणरागयितानि मञ्जीरकाणि प्रवर्धितस्तालारवो
विजृम्भितः खिन्नकोलाहलः प्रवृत्तो जयजयवः समर्गलीभूतो वन्दिदृन्दशब्दः प्रवृत्ता गणिकागणाः क्षुभितः प्रेक्षकजनः संजाताः के-
लयः, ततस्ते लोकाः केचिन्नृत्यन्ति केचिद्वल्गन्ति केचिद्वलान्ति केचित्कलकलायन्ते केचित्कटाक्षयन्ति केचिद्बुधन्ति केचिदुपहसन्ति के-
चिद्गायन्ति केचिद्वादयन्ति केचिदुलसन्ते केचिदुत्कृष्टिशब्दान् मुञ्चन्ति केचिद्बाहुमूलमास्फोटयन्ति केचित्परस्परं मलयजकश्मीरजक्षोद-
रसेन कनकशृङ्गैः सिञ्चन्ति, ततश्चैवं सति—लसदुद्भटभूरिविलासकरे, मदनानलदीपितसर्वजने । अथ तादृशलोचनगोचरतां, किम-
चिन्ति गते तु महामतिना ? ॥ १ ॥ इदं हि तदा मधुमासरसवशमत्तजननितं तच्चादृशं गुन्दलमवलोक्य विमर्शेन चिन्तितं यदुत—
“अहो महामोहसामर्थ्यं अहो रागेकसरिविलसितं अहो विषयाभिलाषप्रतापः अहो मकरध्वजमाहात्म्यं अहो रतिविजृम्भितं अहो हासम-
“हाम्भटोत्सासः अहो अमीपां लोकानामकार्यकरणधीरता अहो प्रमत्तता अहो स्रोतोगामिता अहो अदीर्घदर्शिता अहो विक्षिप्तचित्तता अहो
“अनालोचकत्वं अहो विपर्ययोसातिरेकः अहो अशुभभावनापरता अहो भोगवृष्णदौर्लालित्यं अहो अविद्यापट्टतच्चित्तेति” ॥ ततः प्रकर्षो

विस्फारिताक्षो निरीक्षमाणस्तल्लोकविलसितमभिहितो विमर्शेन—भद्र ! एते बहिरङ्गजना यद्विषयो मया वर्णितस्तेषां महामोहादिमहीमुजां प्रतापः, प्रकर्षः प्राह—मम ! केन पुनर्वृत्तान्तेन क्वमस्य वा भूभुजः प्रतापेन खल्वेते लोका एवं चेष्टन्ते ?, विमर्शेनोक्तं—निरूप्य कथयामि, ततः प्रविश्य ध्यानं निश्चित्य परमार्थमभिहितमेन—भद्र ! समाकर्णय, असौ चित्तवृत्तिमहाटव्यां प्रमत्ततानदीपुलिनवर्तिनि चित्तविक्षेपमहामण्डपे महामोहराजसम्बन्धिन्यां तृष्णावेदिकायां महाविष्टे निविष्टो दृष्टस्त्वया मकरध्वजः, तस्यायं वसन्तः प्रियवयस्यको भवति, ततो लक्षितप्राये शिशिरे गतोऽयमासीत् तन्मूले, स्थितस्तेन सह सुखासिकया, अयं च वसन्तः कर्मपरिणाममहादेव्याः कालपरिणतेरनुचरः, ततस्तस्मै मकरध्वजाय प्रियमुहदे निवेदितमेन वसन्तेनात्मगुह्यं यदुत—स्वामिनीनिर्देशेन गन्तव्यमधुना मया भवचक्रनगरमध्यवर्तिनि मानवावासाभिधानेऽवान्तरपुरे तेनाहं चिरविरहकातरतया भवतो दर्शनार्थमिहागत इति, ततः सहर्षेण मकरध्वजेनोक्तं—सखे ! वसन्त किं विस्मृतं भवतोऽतीतसंवत्सरे यन्मया भवता च तत्र पुरे विलसितं येनैवं भाविविरहवेदनाविधुरचित्ततया लिखसे, तथाहि—यदा यदा भवतस्तत्र पुरे गमनाय स्वामिनीनिर्देशोऽभवत् तदा तदा महामध्येप महामोहनेन्द्रस्तत्रैव पुरे राज्यं विहरति स, तत्किमितीयमकारणे भवतो मया सह वियोगाशङ्का ?, वसन्तेनोक्तं—वयस्य ! प्रत्युज्जीवितोऽहमधुनाऽनेन कमनीयवचनेन, इतरथा विस्मृत एवासीन्नूतं ममैष व्यतिकरः, तथाहि—यत्तच्चिन्तानापन्नकार्योणां, सुहृद्विरहचिन्तया । विस्मरत्येव हस्तेऽपि गृहीतं निखिलं नृणाम् ॥१॥ तत्सुन्दरमेवेदं गच्छाम्यहमधुना भवद्विस्तूर्णमागन्तव्यं, मकरध्वजेनोक्तं—विजयस्ते, ततः समागतोऽत्र पुरे वसन्तः, दर्शितं काननादिषु निजविलसितं, मकरध्वजेनापि विज्ञापितो विषयाभिलापः यथा—पाल्यतां ममानुग्रहेण सा चिरन्तनी सम्भावना, चित्तस्य एव भवतामेव वसन्तवृत्तान्तः, ततो निवेदितं विषयाभिलापेण रागकेसरिणे तदवस्थमेव तन्मकरध्वजवचनं, तेनापि कथितं

॥ २ ॥ मधुमासदिदक्षया पुरादय वरराजकपौरवेष्टितः । नृपतिर्निर्गात्समं बलैर्ऋतुरिव बन्धुधिया घनागमः ॥ ३ ॥ स च वादितमर्द-
 लैलंसद्वरकंसालकवेणुराजितैः । कृतनृत्तविलासचारुभिर्न न भाति स्म सुचञ्चरीशतैः ॥ ४ ॥ ततो दृष्टस्ताभ्यां विमर्शप्रकर्षाभ्यां नगरा-
 म्रिगतौ महासामन्तवृन्दपरिकरितो वरवारणस्कन्धारूढो विकसितोदण्डपुण्डरीकपरिमण्डलपाण्डुरेण महता छत्रेण वारितातपो मधवानि-
 पाधिष्ठितैरावतो विबुधसमूहमध्यगतश्च स नरेन्द्रः, विलोकितश्च तस्य पुरतो दृष्टः कलकलायमानो भूरिसितातपत्रफेनपिण्डः क्षुभित इव
 महासागरश्चलत्कदलिकासहस्रकरैः स्पृष्टया त्रिभुवनमिवाधिक्षिपन्नतिभूरितयाऽसौ जनसमुदायः, प्राप्तञ्चोद्यानपरिसरे राजा । अत्रान्तरे
 विशेषतः समुल्लसिताश्चर्यैः प्रहृता मृदङ्गा वादिता वेणवः समुल्लासितानि कंसालकानि रणरणायितानि मञ्जीरकाणि प्रवर्धितस्तालारवो
 विजृम्भितः स्निग्धकोलाहलः प्रवृत्तो जयजयवः समर्गलीभूतो बन्दिवृन्दशब्दः प्रवृत्ता गणिकागणाः क्षुभितः प्रेक्षकजनः संजाताः के-
 लयः, ततस्ते लोकाः केचिन्नृयन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचित्कटाक्षयन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति के-
 चिद्रायन्ति केचिद्वाद्यन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति केचिद्वलन्ति के-
 रसेन फनकशृङ्गैः सिञ्चन्ति, ततश्चैवं सति—लसदुद्भटभूरिविलासकरं, मदनानलवीपितसर्वजने । अथ तादृशलोचनगोचरतां, किम-
 चिन्ति गते तु महामतिना ? ॥ १ ॥ इदं हि तदा मधुमासरसवशमत्तजनजितं तत्तादृशं गुन्दलमवलोक्य विमर्शेन चिन्तितं यदुत—
 “अहो महामोहसामर्थ्यं अहो रागेकसरिविलसितं अहो विषयाभिलाषप्रतापः अहो मकरध्वजमाहात्म्यं अहो रतिविजृम्भितं अहो हासम-
 “हाभटोल्लासः अहो अमीषां लोकानामकार्यकरणधीरता अहो प्रमत्तता अहो स्तोत्रगमिता अहो अदीर्घदर्शिता अहो विक्षिप्तचित्तता अहो
 “अनालोचकत्वं अहो विपर्ययातिरेकः अहो अशुभभावनापरता अहो भोगवृष्णादौर्लाल्यं अहो अविद्यापट्टतचित्ततेति” ॥ ततः प्रकर्षो

हास्थानं, तत्र वर्तमाना एवामी नूनमत्र दृश्यन्ते, प्रकर्षणोक्तं—नष्टो मे संशयोऽधुना । अत्रान्तरे करिवरादवतीर्णः स लोलाक्षो राजा प्रविष्टश्चण्डिकायतने तर्पिता मयेन चण्डिका विहितपूजः समुपविष्टस्तथा एव चण्डिकायाः पुरोवर्तिनि महति परिसरे मद्यपानार्थं, ततः सहैव तावता जनसमाजेन वद्धमापानकं, प्रकटितानि नानारत्नविसंघटितानि विविधमद्यभाजनानि, समर्पिताः समस्तजनानां कनकचपकः निकराः, प्रवर्तिता मधुधाराः, ततो विशेषतः पीयते प्रसन्ना गीयते हिन्दोलकः उपरि परिधीयते नवरङ्गकः दीयते वादनेभ्यः विधीयते नर्तनं अभिनीयते करकिसलयेन विधीयते प्रियतमाधरविम्बचुम्बनं अवदीर्यते रदनकोटिविलसितेन उपचीयते मदिरामदनिर्भरता प्रहीयते लज्जाशङ्कादिकं निर्मीयते दयितावदनेषु दृष्टिः विलीयते गाम्भीर्यं स्वीयते जनैर्वालविजम्भितेन व्यवसीयते सर्वमकार्यमिति । इतश्च लोलाक्षनृपतेः कनिष्ठो भ्राता रिपुकम्पनो नाम युवराजः, तेन मदपरवशतया कार्यकार्यमविचार्योभिहिता निजा महादेवी रतिललिता यदुत—प्रियतमे ! नृत्य नृत्येति, ततः सा गुरुसमक्षमतिलज्जाभरालसापि ज्येष्ठवचनं लङ्घयितुमशक्नुवती भर्तुरादेशेन नर्तितुं प्रवृत्ता, तां च नृत्यन्तीमवलोकयमानो मनोहरतया तच्छावण्यस्य विकारकारितया मधुमदस्याक्षिप्तचित्तस्ताडितोऽनवरतपातिना शरनिकरेण स लोलाक्षो नृपतिर्मकरध्वजेन तां प्रति गाढमध्युपपन्नश्चेतसा न च शक्नोत्यध्यवसातुं स्थितः कियतीमपि वेलां, इतश्च भूरिमद्यपानेन मदनिर्भरं निश्चेष्टीभूतमापानकं प्रलुठिताः सर्वे लोकाः प्रवृत्ताश्छर्दयः संजातमश्रुचिकर्दमपिच्छलं निपतिता वायसाः समागताः सारमेयाः अवलीढानि जनवदनानि प्रसुप्तो रिपुकम्पनः जागर्ति रतिललिता, अत्रान्तरे वशीकृतो महामोहेन क्रोडीकृतो रागकेसरिणा प्रेरितो विषयाभिलाषेण अभिभूतो रतिसामर्थ्येन निर्भिन्नो हृदयमर्षिणि शरनिकप्रहारैर्मकरध्वजेन प्रियमाण इवात्मानमचेतयमानः प्रचलितो लोलाक्षो रतिललिताग्रहणार्थं वेगेन प्राप्तस्तत्समीपं प्रसारितौ बाहुदण्डौ, ततः किमेतदिति चिन्तितं रतिललितया, लक्षितं तदाकृतमनया समुत्पन्नं

राज्ये यस्य यावान्नियोगस्तेन तावाननुष्ठेयः यस्य यावन्माहात्म्यं तेन तावदर्शनीयं यस्य यावद्यदाभाव्यं तेन तावत्तदेव ग्राह्यं नाधिकभूतं वा, तथाहि—यदयं लोलाक्षो राजा सदाशेपराजबृन्देन निखिललोकाश्च जिता अप्यनेन मकरध्वजेन न जानन्ति, सपरिकरमेनं बन्धुभूतं मन्यन्ते, तदिदं महामोहेन विहितमयमेवास्य नियोगोऽत्रैव माहात्म्यमिदमेवास्याभाव्यमिति, यत्पुनरेते लोकाः प्रीतिमुद्वहन्तो वलन्ते कृतकृत्यमात्मनमवगच्छन्ति तदिदं रागकेसरिणा जनितं, असौ च नियोगमाहात्म्याभाव्यगोचरभूतं, यत्पुनरेते विब्वोकान् इदं हास्यस्य दुर्यन्ति विकारशतानि तदिदं विषयाभिलाषस्य विजृम्भितं नियोगादिकं च, यत्पुनरट्टाट्टासैर्हसन्ति दर्शयन्ति विब्वोकान् इदं हास्यस्य विलसितं, एवं तत्पत्नीनामपि यथाहं शेषणामपि नरपतीनां च विम्भरूपाणां च नियोगमाहात्म्याभाव्यग्रहणव्यापाराः प्रतिनियता एव द्रष्टव्याः, यत्पुनरमी जनाः शब्दादिकं भोगजातयुपमुखते सहर्षमनुकूलयन्ति कलत्राणि चुम्बन्ति तेषां वक्त्राणि समाश्लिष्यन्ति गात्राणि सेवन्ते मेथुनानि तत्रैवमादिके कर्मणि नैप मकरध्वजराजोऽन्यस्य नियोगं ददाति, किं तर्हि?, रत्या सह स्वयमेव कुरुते, यतोऽस्यैव तत्र कर्मणि सामर्थ्यं नान्यस्येति, तदेवं वत्स! विद्यन्ते तत्र द्वेपगजेन्द्रशोकादयः, केवलं स्वकीयं नियोगावसरं प्रतीक्षन्ते, तेन नाविर्भवन्ति, प्रकपेणोक्तं—यदेवं ततः किं शून्यीभूतोऽधुना चित्तवृत्तौ स महामोहास्थानमण्डपः?, विमर्शोक्तं—नैतदेवं, निवेदितमेव बुभुक्षं, काम-रूपिणः रत्नत्वमी अन्तरङ्गजनाः ततः समागताः सर्वेऽप्यत्र मकरध्वजराज्ये तथापि तन्महामोहास्थानं तदवस्थमेवास्ते, इदं हि कतिचि-दिनमावि मुहूर्तमुन्दरं मकरध्वजराज्यं, तद्यु महामोहराज्यमाकालप्रतिष्ठमनन्तकल्पविमर्दमुन्दरं अतः का तत्र विचलनाशङ्का?, अन्यच्च—तत्समस्तमुचनव्यापकं महामोहराज्यमिदं पुनरत्रैव मानवावासपुरे मकरध्वजराज्यं, केवलं विरन्तनस्थितिपालनव्यसनितया निजपदा-तेरपि स्वयमेव राज्येऽभिषिक्तस्य पुरतोऽस्य मकरध्वजस्य महामोहनेन्द्रेऽयमेवं भृत्यभावमाचरति, तस्माद्विचलमेव भद्र! तन्महामो-

“प्रियवान्धवान् जनयन्त्यकाण्डविदुरं समाचरन्ति समस्तपातकानि भवन्ति सर्वजगत्सन्तापकाः निपात्यन्ते निष्प्रयोजनं मृत्वा च गच्छन्ति “दुर्गतौ, किमत्राश्चर्यमिति, किं च—मद्ये च पारदार्ये च, ये रताः क्षुद्रजन्तवः । तेषामेवंविधानर्थान्, वत्स ! कः प्रष्टुमर्हति ? ॥ १ ॥ “मद्यं हि निन्दितं सद्भिर्मद्यं कलहकारणम् । मद्यं सर्वापदां मूलं, मद्यं पापशताकुलम् ॥ २ ॥ न लजेद्व्यसनं मद्ये, पारदार्ये च यो नरः । “यथाऽयं वत्स ! लोलाक्षस्तथाऽसौ लभते क्षयम् ॥ ३ ॥ मद्यं च पारदार्यं च, यः पुमांस्तात ! मुञ्चति । स पण्डितः स पुण्यात्मा, स “धन्यः स कृतार्थकः ॥ ४ ॥” प्रकर्षेणोक्तं—एवमेतन्नास्त्यत्र संशयः, ततस्तयोस्तत्र नगरे विचरतोगतानि कतिचिद्दिनानि, अन्यदा मान-वावासपुरे राजकुलासन्ने दृष्टस्ताभ्यां पुरुषः, प्रकर्षेणोक्तं—माम ! स एष मिध्याभिमानो दृश्यते, विमर्शेनोक्तं—सत्यं, स एवायं, प्रकर्षः प्राह—ननु राजसचिन्नगरे किलाविचलोऽयं, तत् कथमिहागतः ? , विमर्शेनोक्तं—एवं नाम मकरध्वजस्योपरि सप्रसादो महामोहराजो येनास्य राज्ये यदचलं निजचलं सचालं तदप्यानीतं, केवलं कामरूपितयाऽयं मिध्याभिमानो मतिमोहश्च यद्यपीहानीतौ दृश्येते तथापि तयोरेव राजसचिन्तामसचित्तपुरयोः परमार्थतस्तिष्ठन्तौ वेदितव्यौ, प्रकर्षेणोक्तं—माम !, कुत्र पुनरेपोऽधुना गन्तुं प्रवृत्तः ? , विमर्शेनोक्तं—भद्राकर्णय, योऽसौ दृष्टस्त्वया रिपुकम्पनः स निहते लोलाक्षेऽधुना राज्येऽभिषिक्तः, तस्य चेदं भवनं, अतोऽयं मिध्याभिमानः केनचित् कारणेनैदं राजसदनं प्रवेष्टुकाम इव लक्ष्यते, प्रकर्षः प्राह—ममापीदं नरपतिनिकेतनं दर्शयतु मामः, विमर्शेनोक्तं—एवं क-रोमि, ततः प्रविष्टौ तौ तत्र नृपतिर्गृहे ॥ इतश्च तस्य रिपुकम्पनभूपतेरस्ति द्वितीया मतिकलिता नाम महादेवी, सा च तस्मिन्नेव समये दारकं प्रसूता, अथ तत्र जातमात्रे राजसूनौ भास्करोदये विकसितमिव तामरसं व्यपगतमिभिरनिकरमिव गगनतलं विनिद्रमिव सुन्दर-जननयनयुगलं भुवनमिव स्वधर्मकर्मन्यापारपरायणं तद्राजभवनं राजितुं प्रवृत्तं, कथं ? , विरचिता भणिप्रदीपनिवहाः विस्तारिता मङ्गलद-

साध्यसं संजातं भयं विगलितो मदिरामदः पलायितुं प्रवृत्ता गृहीता लोलाक्षेण विमोचितोऽनयाऽऽत्मा घावन्ती पुनर्गृहीता लोलाक्षेण ततः पुनर्विमोच्यत्मानं प्रविष्टा तत्र चण्डिकायतने स्थिता चण्डिकाप्रतिमायाः पृष्ठतो भयेन कम्पमाना, अत्रान्तरे द्वेपगजेन्द्रस्य संपन्नो राजादेशः, आविर्भूतोऽसौ, दृष्टः प्रकर्षेण, स ग्राह—माम ! स एष द्वेपगजेन्द्रः सहितो निजडिम्बरूपैः, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! संपन्नोऽस्य नियोगायसरः, केवलमस्य विलसितमधुना विलोकयतु वत्सः, प्रकर्षेणोक्तं—एवं करोमि, ततः प्रतिपन्नं द्वेपगजेन्द्रेण राजशासनं, अधिष्ठितो लोलाक्षः चिन्तितमनेन—मारयाम्येनां पापां रतिललितां या मां विहायेत्यं नष्टेति, गृहीतोऽनेन खड्गः प्रविष्टश्चण्डिकायतने मदिरामदान्धतया तद्बुद्ध्या विदारिताऽनेन चण्डिका, नष्टा रतिललिता, बहिर्निर्गत्य तयाऽऽर्यपुत्रायपुत्र ! त्रायस्य त्रायस्वेति कृतो हाहा-रयः, विपुष्टो रिपुकम्पनः सहितो लोकेन, अभिहितमनेन—प्रियतमे ! कुतस्ते भयं ?, कथितमनया लोलाक्षचेष्टितं, ततोऽधिष्ठितः सोऽपि द्वेपगजेन्द्रेण, सस्यं सतिरस्कारमाहूतोऽनेन रणाय लोलाक्षः, प्रक्षुब्धिताः सुभटाः समुत्थितानि शेषवनपानकानि समुल्लसितः कलकलः सन्नद्धं चतुरङ्गयलं प्रादुर्भूतं गुन्दलं, ततश्चाविज्ञातव्यतिकरतया मदिरामदपरवशतया च परस्परमेव कातरनरैः खरैः खरा वेगसैर्वेगसपस्तुरगैस्तुरगा वरकरभैर्वरकरमा रथवरै रथवराः कुञ्जरैः कुञ्जरास्तदपरैर्वरकुञ्जरैर्वरकुञ्जरा नरवरप्रेरितैश्चूर्णयितुमारब्धाः, संजातमकाण्डे बहुजनमर्दनं, इतश्च तथा रिपुकम्पनेनाहूतो लोलाक्षश्चलितस्तदभिमुखं द्वेपगजेन्द्राधिष्ठितः, मदिरामदान्धतया लभौ तौ फरवालपुद्गेन, ततो गाढामर्षात्रिपातितो रिपुकम्पनेन लोलाक्षः संजातो महाविपुवः, तमवलोक्य प्रविष्टौ नगरे विमर्शेप्रकर्षौ स्थितौ निरायापस्याने, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! दृष्टं द्वेपगजेन्द्रमाहात्म्यं, स ग्राह—सुष्ठु दृष्टं माम ! तावतां विलासानामीदृशं पर्यवसानं, विमर्शेनोक्तं—भद्र ! मद्यपायिनामेवंविधमेव पर्यवसानं भवति, “मदिरामत्ता हि प्राणिनः कुर्वन्त्यगम्यगमनानि न लक्षयन्ति पुरःस्थितं मारयन्ति

वहुनादितकुञ्जकवामनकं, प्रविधूर्णितकथुकिहासनकम् । जनदापितरत्नसमूहचितं, शुटितातुलमौक्तिकहारश्रुतम् ॥ ११ ॥ लसद्भुद्भटवे-
पभटकुलकं, ललनाजनलासविलासयुतम् । वरस्याद्यकपानकुटुजनं, जनितं प्रमदादिति वर्धनकम् ॥ १२ ॥ अथ तादृशि वर्धनके नि-
खिले, प्रमदेन प्रचलति भृत्यगणे । अतिहर्षवशेन कृतोर्ध्वभुजः, स्वयमेव ननर्तं चिरं न नृपः ॥ १३ ॥ ततस्तत्तादृशं दृष्ट्वा, महासंम-
र्दगुन्दलम् । प्रकर्षः संशयापन्नः, प्रत्याह निजमातुलम्—॥ १३ ॥ निवेदयेदं मे माम् !, महदन्न कुतूहलम् । किमितीमे रटन्त्युचैर्निर्वा-
दितमुखा जनाः ? ॥ १४ ॥ अत्यर्थमुल्लङ्घ्यते च, किमर्थमिति मोदिताः ? । किं चामी मृत्तिकाभारं, निजान्नेषु वहन्ति ? भोः ! ॥ १५ ॥
चर्मचनद्वकाष्ठानि, दृढमारफोदयन्ति किम् ? । विघ्नासंभारमुक्तोत्थो, मन्दं मन्दं चलन्ति किम् ? ॥ १६ ॥ किंवैप सदनस्यास्य, नायकः
पृथिवीपतिः । बालहास्यकरं मूढः, करोत्यात्मविडम्बनम् ? ॥ १७ ॥ तदत्र कारणं माम् !, यावन्नो लक्षितं मया । इदं तावन्ममभाति,
महाकौतुककारणम् ॥ १८ ॥ विमर्शः प्राह ते वत्स, कथ्यतेऽत्र निबन्धनम् । यदस्य सकलस्यापि, श्रुत्तान्तस्य प्रवर्तकम् ॥ १९ ॥
पश्यतस्ते प्रविष्टोऽत्र, य एष नृपमन्दिरे । मिथ्याभिमानस्तेनेदं, तात ! सर्वं विजृम्भितम् ॥ २० ॥ अयं हि राजा जातो मे, सूनुरेवं
विचिन्तयन् । न माति देहे नो गेहे, न पुरे न जगन्त्रये ॥ २१ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, विह्वलीकृतचेतसा । आत्मा च सकलश्चेत्थं,
लोकोऽनेन विडम्बितः ॥ २२ ॥ न चेदं लक्ष्ययत्नेन, नृत्तमात्मविडम्बनम् । यतो मिथ्याभिमानेन, वराकं मन्यते जगत् ॥ २३ ॥ प्रकर्षः
प्राह यथेवं, ततोऽस्य परमो रिपुः । माम् ! मिथ्याभिमानोऽयं, यः खल्वेवं विडम्बकः ॥ २४ ॥ विमर्शः प्राह को याऽत्र ? , सं-
शयो भद्र ! वस्तुनि । निश्चितं रिपुरेवायं, वन्दुरस्य प्रभासते ॥ २५ ॥ प्रकर्षः प्राह यथेवं, ततो योऽस्य वशं गतः । स एष नृपतिर्मां !,
कीदृशो रिपुकम्पनः ? ॥ २६ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, न भावरिपुकम्पनः । किंतु—यद्विर्वैरिषु शूरोऽयं, तेनेत्यमभिधीयते ॥ २७ ॥

पणमालाः संपादितानि भूतिरक्षाविधानानि निर्वर्तिता गौरसिद्धार्थैर्केनन्दावर्तशतपत्रलेखाः निवेशिताः सितचामरधारिण्यो विलासिन्यः,
 ततः प्रचलिता वेगेनास्थानस्थायिनो भूपतेः सुतजन्ममहोत्सवं निवेदयितुं प्रियंवदिका, कथं?—रभसोद्दामविसंस्थुलगमनं, गमनस्खलितसु-
 नूपुरचरणम् । चरणजलत्तोत्तालितहृदयं, हृदयविकम्पस्फुरितनितम्बम् ॥ १ ॥ स्फुरितनितम्बनिनादितरसनं, रसनालग्नप्रयोधरसिचयम् ।
 सिचयनिपातितलज्जितवदनं, वदनशशाङ्कोद्योतितमुवनम् ॥ २ ॥ अपि च—नितम्बविम्बवक्षोजदुर्वारभरनिःसहा । तथापि रभसाद्माला,
 वेगाद्दावति सा तदा ॥ ३ ॥ निवेदिते तथा राजपुत्रजन्ममहोत्सवे । आनन्दपुलकोद्भेदनिर्भरः समपद्यत ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे प्रविष्टो मि-
 ध्याभिमानः, ततोऽधिष्ठितमनेन रिपुकम्पनशरीरं, ततश्च—तेनावष्ट्यचिक्तोऽसौ, तदानीं रिपुकम्पनः । न मानसे न वा देहे, नापि माति
 जगन्त्रये ॥ १ ॥ चिन्तितं च पुनस्तेन, विपर्योसितचेतसा । अहो कृतार्थो वर्तेऽहमहो वंशसमुन्नतिः ॥ २ ॥ अहो देवप्रसादो मे, अहो
 लक्षणयुक्ता । अहो राज्यमहो स्वर्गः, संपन्नं जन्मनः फलम् ॥ ३ ॥ अहो जगति जातोऽहमहो कल्याणमालिका । अहो मे धन्यता
 सर्वमहो सिद्धं समीहितम् ॥ ४ ॥ अपुत्रेण मया योऽयमुपयाचितकोटिभिः । प्रार्थितः सोऽद्य संपन्नो, यस्य मे कुलनन्दनः ॥ ५ ॥ ततः
 फटफेरयूरहारकुण्डलमौलयः । निवेदिकायै लक्ष्णे, दीनाराणां सहायिताः ॥ ६ ॥ उल्लसत्सर्वगात्रेण, हर्षगद्गद्भाषिणा । प्रकृतीनां समा-
 दिष्टः, सुतजन्ममहोत्सवः ॥ ७ ॥ ततो नरपतेर्वाक्यं, श्रुत्वा मन्त्रिमहत्तमैः । क्षणेन सदने तत्र, वत किं किं विनिर्मितम् ॥ ८ ॥ पव-
 ननिहतनीरसह्रातमप्यस्थितानेकयादःसम्बूहोर्ध्वपुच्छच्छटाघातसंपन्नकलोलमालाकुले । यादृशः स्यान्निनादो महांनीरधौ तत्र गेहे समन्तादथो
 वाटशस्तूर्यसह्रातयोपः क्षणादुत्थितः ॥ ९ ॥ तथा—प्रवरमलयसम्भवक्षोदकश्मीरजातागुरुस्तोमस्तूरिकापूरकर्पूरीरप्रवाहोक्षसंपन्नसत्कदर्मा-
 मोदसन्वोहनिप्यन्दविन्दुभ्रूपरेण संपादितशेषजन्तुभ्रमोदं तथा रत्नसङ्घातविद्योतनिर्नेष्टसूर्यप्रभाजालसञ्चारमालोक्यते तत्तदा मन्दिरम् ॥ १० ॥

रिपुकम्प-
 नगृहे पुत्र-
 जन्ममि-
 ध्याभि-
 मानः

॥ ४०० ॥

च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रान्तरे कामंरूपितया शोकमतिमोहाभ्यां 'संपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः, ततश्च—हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, सुयिताऽस्मीति भाषिणी । त्रायस्व देव ! देवति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥ क्षणान्निपतिता भूमौ, मृतं वीक्ष्य कुमारकम् । सा देवी वज्रसङ्घातताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥ हा पुत्र ! जात जातेति, बुवाणो मूर्च्छया यथा । राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥ सतो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः । जनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥ अथ मुक्तविलोकेशकं, दलितविभूषणभग्नशङ्खकम् । रियुकम्पनयोपितां शतैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥ लालाविलवक्त्रकोटरं, लुठितं भूमितले सुदीनकम् । उल्लिखितकेशपाशकं, बृहदारादिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥ हाहा हाहेति सर्वतः, करुणध्वानपरायणं जनम् । अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुद्धेः संनुरवाच मातुलम् ॥ ७ ॥ यदुत—किमेतैः क्षणमात्रेण, हित्वा तत्पूर्वनर्तनम् । प्रकारान्तरतो लोकैः, प्रारब्धं नर्तनान्तरम् ? ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यौ तौ दृष्टौ त्वया नरौ । ताभ्यां निजप्रभावेण, प्रविश्येदं प्रवर्तितम् ॥ ९ ॥ निवेदितं मया तुभ्यं, यथैते नैव मुक्तलाः । कुर्वन्त्यत्र पुरे लोकाः, स्वतन्त्राः कर्म किञ्चन ॥ १० ॥ किं तर्हि ?—यथा यथा स्ववीर्येण, कारयन्ति शुभेतरम् । अन्तरङ्गजनाः कर्म, कुर्वन्त्येते तथा तथा ॥ ११ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, तादृक्षं नाटिताः पुरा । एताभ्यां पुनरीदृक्षं, किं कुर्वन्तु वराककाः ? ॥ १२ ॥ सज्ज्ञानपरिपूतानां, मतिमोहो महात्मनाम् । वार्धो न कुरुते ह्येष, केवलं शुभचेतसाम् ॥ १३ ॥ नापि शोको भवेत्तेषां, याधको भद्र ! भावतः । यैरादावेव निर्णीतं, समस्तं क्षणभङ्गुरम् ॥ १४ ॥ अत्र पुनः—पुत्रस्त्रेहवशेनैव, मतिमोहान्मृतो नृपः । शोकस्तु कारयत्येवं, प्रलापं करुणं जनैः ॥ १५ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, किमत्र नृपमन्दिरे । क्षणमात्रेण संजातमीदृशं महदद्भुतम् ? ॥ १६ ॥ किं वाऽन्यत्रापि जायेत, विरुद्धमिदमीदृशम् ? । विमर्शेनोदितं नात्र, भवचक्रेऽतिदुर्लभम् ॥ १७ ॥ एतद्धि नगरं भद्र !, परस्परवि-

इह च—यो बहिः कोटिकोटीनामरीणा जयनक्षमः । प्रभविष्णुर्विना ज्ञानं, सोऽपि नान्तरवैरिणाम् ॥ २८ ॥ तत्रास्य वत्सः
 दोषोऽयं, नाप्येषां शेषदेहिनाम् । यतोऽत्र परमार्येन, ज्ञानाभावोऽपराध्यति ॥ २९ ॥ यस्मादज्ञानकामान्धाः, किञ्चिदासाद्य कारणम् ।
 यान्ति मिथ्याभिमानस्य, ध्रुवमस्य वशं नराः ॥ ३० ॥ तेनाभिभूतचित्तास्ते, धाला इव जनैः सह । विहम्बयन्ति चात्मानं, यथैष रिपु-
 कम्पनः ॥ ३१ ॥ ज्ञानावदातबुद्धीनां, पुत्रे राज्ये धनेऽपि वा । लोकाश्चर्यकरे जाते, महत्यप्यस्य कारणे ॥ ३२ ॥ चित्ते न लभते ढौकं,
 धन्यानामान्तरो रिपुः । वत्स ! मिथ्याभिमानोऽयं, ते हि मध्यस्थबुद्धयः ॥ ३३ ॥ युगम् ॥ यावच्च कथयत्येवं, विमर्शस्तत्र कारणम् ।
 तावद्वाजकुलद्वारे, नरौ द्वौ समुपागतौ ॥ ३४ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम् !, दृश्येते काविमौ नरौ । स ग्राह मतिमोहेन, युक्तः शोकोऽ-
 यमागतः ॥ ३५ ॥ अत्रान्तरे सूतिकाण्डे समुद्भासितः करुणाकोलाहलोन्मिन्नः पूत्काररावः प्रधावन्ति स्म महादाहारावं कुर्वाणा नरपतेर-
 भिमुखं दासपेठ्यः प्रशान्तमानन्दगुन्दलं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभूतो राजा, ताभिरभिहितं—त्रायस्व देव ! त्रायस्व,
 कुमारो भग्नलोचनो जातः कण्ठगतप्राणैस्ततो यावत् यावत्, ततो ब्रूहाह्व इव संजातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः
 सूतिकाण्डे दृष्टः स्वप्नमोद्भासितभवनभित्तिभागः संपूर्णलक्षणघटः किञ्चिच्छेषजीवितव्यो दारकः, समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्टो वैद्याधि-
 पतिः—किमेतदिति, स ग्राह—देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य संघोषाती बलवानातङ्कः, स च प्रचण्डपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति (तुं)
 लभः पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्यानां, नृपतिराह—भो भो लोकाः शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रय-
 च्छामि, स्वयं च पदातिभवं प्रतिपद्येऽहं, तदाकर्ण्य सर्वोदरेण लोकैः प्रयुक्तानि भेषजानि वाहिता मन्त्राः निबद्धानि कण्डकानि लि-
 खिता रक्षाः कृतानि भूतिकर्मणि नियोजिता विधा वर्तितानि मण्डलानि संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि

च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रान्तरे कामरूपितया शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः, ततश्च—हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुगिताऽस्मीति भाषिणी । त्रायस्व देव ! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥ क्षणान्निपतिता भूमौ, मृतं वीक्ष्य कुमारकम् । सा देवी वयसङ्घातताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥ हा पुत्र ! जात जातेति, दुवाणो मूर्च्छया यथा । राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥ ततो हाहारवो घोरो, महाकन्दश्च भैरवः । जनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥ अथ मुक्तविलोकेशकं, दलितविभूषणभग्नशङ्खकम् । रिपुकम्पनयोपितां शतैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥ लालाविलवक्रकोटरं, लुठितं भूमितले सुदीनकम् । उद्ध्विष्यन्तकेशपाशकं, बृहदाराटिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥ हाहा होहेति सर्वतः, करुणध्वानपरायणं जनम् । अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुद्धेः सूतुरुवाच मातुलम् ॥ ७ ॥ यदुत—किमेतैः क्षणमात्रेण, हित्वा तत्पूर्वनर्तनम् । प्रकारान्तरतो लोकैः, प्रारब्धं नर्तनान्तरम् ? ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यौ तौ दृष्टौ त्वया नरौ । ताभ्यां निजप्रभावेण, प्रविश्येदं प्रवर्तितम् ॥ ९ ॥ निवेदितं मया तुभ्यं, यदैते नैव मुत्कलाः । कुर्वन्त्यत्र पुरे लोकाः, स्वतत्राः कर्म किञ्चन ॥ १० ॥ किं तर्हि ?—यथा यथा स्ववीर्येण, कायन्ति शुभेतरम् । अन्तरङ्गजनोः कर्म, कुर्वन्त्येते तथा तथा ॥ ११ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, तादृक्षं नादिताः पुरा । एताभ्यां पुनरीदृक्षं, किं कुर्वन्तु वराककाः ? ॥ १२ ॥ सज्ज्ञानपरिपूतानां, मतिमोहो महात्मनाम् । बाधां न कुरुते ह्येष, केवलं शुभचेतसाम् ॥ १३ ॥ नापि शोको भवेत्तेषां, वाघको मद्र ! भावतः । यैरादावेव निर्णीतं, समस्तं क्षणभङ्गुरम् ॥ १४ ॥ अत्र पुनः—पुत्रस्नेहवशेनैव, मतिमोहान्मृतो नृपः । शोकस्तु कारयत्येवं, प्रलापं करुणं जनैः ॥ १५ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, किमत्र नृपमन्दिरे । क्षणमात्रेण संजातमीदृशं महद्दुःखम् ? ॥ १६ ॥ किं वाऽन्यत्रापि जायेत, विरुद्धमिदमीदृशम् ? । विमर्शेनोदितं नात्र, भवचक्रेऽतिदुर्लभम् ॥ १७ ॥ एतद्धि नगरं मद्र !, परस्परवि-

इह च—यो वहिः कोटिकोटिनामरीणा जयनक्षमः । प्रभविष्णुर्विना ज्ञानं, सोऽपि नान्तरवैरिणाम् ॥ २८ ॥ तत्रास्य वत्स ! दोषोऽयं, नात्येषां शेषदेहिनाम् । यतोऽत्र परमार्थेन, ज्ञानाभावोऽपराध्यति ॥ २९ ॥ यस्मादज्ञानकामान्धाः, किञ्चिदासाद्य कारणम् । यान्ति मिथ्याभिमानस्य, ध्रुवमस्य वशं नराः ॥ ३० ॥ तेनाभिभूतचित्तास्ते, धाला इव जनैः सह । विडम्बयन्ति चात्मानं, यथैप रिपु-
 फग्नयः ॥ ३१ ॥ ज्ञानावदातबुद्धीनां, पुत्रे राज्ये धनेऽपि वा । लोकाश्चर्यकरे जाते, मदलव्यस्य कारणे ॥ ३२ ॥ चित्ते न लभते ढोकं, धन्यानामान्तरो रिपुः । वत्स ! मिथ्याभिमानोऽयं, ते हि मध्यस्थबुद्धयः ॥ ३३ ॥ युग्मम् ॥ यावच्च कथयत्येवं, विमर्शस्तत्र कारणम् । तावद्राजकुलद्वारे, नरौ द्वौ समुपागतौ ॥ ३४ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम् !, दृश्येते काविमौ नरौ । स प्राह मतिमोहेन, युक्तः शोकोऽ-
 यमागतः ॥ ३५ ॥ अत्रान्तरे सूतिकाण्डे समुल्लसितः करुणाकोलाहलोन्मिथः पूत्काररावः प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वाणा नरपतेर-
 भिसुखं दासचेष्टयः प्रशान्तमानन्दगुन्दलं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभूतो राजा, ताभिरभिहितं—त्रायस्व देव ! त्रायस्व,
 कुमारो भग्नलोचनो जातः कण्ठगतग्राणैस्ततो धावत धावत, ततो बज्राहत इव संजातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः
 सूतिकाण्डे दृष्टः स्वप्नमोद्भासितभवनभित्तिभागः संपूर्णलक्षणधरः किञ्चिच्छेषजीवितव्यो दारकः, समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्ठो वैद्याधि-
 पतिः—किमेतदिति, स प्राह—देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बलवानातङ्कः, स च प्रचण्डपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति (तुं)
 लघ्नः पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्यानां, नृपतिराह—भो भो लोकाः शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रय-
 च्छामि, स्वयं च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं; तदाकर्ण्य सर्वोदरेण लोकैः प्रयुक्तानि भेषजानि वाहिता मन्त्राः नियद्धानि कण्डकानि लि-
 खिता रक्षाः कृतानि भूतिकर्मणि नियोजिता विद्या वर्तितानि भण्डानि संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि

“रत्नकनकादिकं धनम्, अहमस्य स्वामी, ततः कृतकृत्योऽहं, संपन्नं जन्मनः फलं, मत्तो वराकं भुवनं, ततश्चेत्थं विकारबाहुलः परिप्लवते
 “न लक्षयति धनस्वरूपं न चिन्तयति परिणामं नालोचयत्यायति न विचारयति तत्त्वं न गणयति क्षणनश्वरतामिति ।” प्रकर्षः प्राह—माम !
 योऽसौ रागकेसरिडिम्बरूपाणां मध्ये दृष्टो मया पञ्चमो हिम्भः सोऽस्य निकटवर्ती दृश्यते, विमर्शेनोक्तं—सत्यमेतत्स एवायं । अत्रा-
 न्तरे समायातः कश्चिन्भुजङ्गः निविष्टो महेश्वरसमीपे याचितोऽनेनोत्सारकं महेश्वरः, दत्तोऽनेन, ततो रहसि स्थितस्य प्रकाशितदिक्चक्रवालं
 बहुविधानर्पेयरत्नघटितं दर्शितं तेन भुजङ्गेन तस्य महेश्वरवाणिजकस्य मुकुटं, प्रत्यभिज्ञातश्चानेन भुजङ्गः यथैव हेमपुराधिपतेर्विभीषण-
 वृपतेः पदातिर्दुष्टशीलश्च, ततो नूनं हृतमनेनेदं भविष्यति, अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ रागकेसरितनयो वाणिजकशरीरे, ततस्तत्प्रतापाचि-
 न्तितमनेन—भवतु नाम हतं, तथापि ग्रहीतव्यमेवेदं मया, ततोऽभिहितोऽनेन भुजङ्गः—भद्र ! किं ते क्रियायां ?, भुजङ्गेनोक्तं—अस्यो-
 चितं मूल्यं दत्त्वा गृह्यतामिदं भवतेति, तुष्टो वाणिजकः, तोपितो मूल्येन भुजङ्गः, पलायितो वेगेन, गते च तस्मिन्स्तत्पदानुसारेण स-
 मागतं विभीषणराजवलं, लब्ध्वा कुतश्चिद्विक्रयवार्ता, प्राप्तः सलोन्त्रो वाणिजकः, गृहीतः पुरत एव लोकस्य,—ततश्च क्षणमात्रेण, लुप्तास्ते
 रत्नराशयः । बद्धोऽसावारदशुचै, राजकेन महेश्वरः ॥ १ ॥ इतस्ततो भयोद्धान्ता, वणिकपुत्राः सकिङ्कराः । सर्वेऽपि बान्धवैः सार्धं,
 नष्टास्ते पार्श्ववर्तिनः ॥ २ ॥ ततो विलुप्तसर्वस्वः, स्वजनैः परिवर्जितः । आबद्धो लोप्रकः कण्ठे, महारासभरोपितः ॥ ३ ॥ भूत्या विलि-
 प्तसर्वोद्गस्तस्कराकारधारकः । स राजापथ्यकारीति, निन्द्यमानः पृथग्जनैः ॥ ४ ॥ महाकलकलध्वानसंपूरितदिगन्तरैः । नीयमानो नृपे-
 णोक्तैः, पुरुषैः कृतताडनैः ॥ ५ ॥ विद्राणवदनो दीनः, सर्वोशानाशविह्वलः । तस्मिन्नेव क्षणे दृष्टः, स ताभ्यामिभ्यवाणिजः ॥ ६ ॥
 प्रकर्षेणोदितं माम !, किमिदं दृष्टमद्भुतम् ? । किमिन्द्रजालं किं स्वप्नः, किं वा मे मतिविभ्रमः ? ॥ ७ ॥ यदस्य क्षणमात्रेण, न सा लीला

रोधिभिः । अमुकमीदृशैः प्रायो, विविधैः संविधानैः ॥ १८ ॥ यावच्च मुक्तफूत्कारं, दारुणाकन्दभीषणम् । पताकाजालवीभस्मं,
 विपमाहतडिण्डिमम् ॥ १९ ॥ उद्वेगहेतुस्ते भद्रः, नितरां जनतापकम् । इदं हि स्नापकं रौद्रं, न निर्गच्छति मन्दिरात् ॥ २० ॥ तावदन्यत्र
 गच्छावो, न युक्तं द्रुमुसीदशम् । परदुःखं कृपावन्तः, सन्तो नोद्धीक्षितुं क्षमाः ॥ २१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । एवं भवतु तेनोक्तं,
 निर्गतौ राजमन्दिरात् । संप्राप्तौ हृष्टमार्गेषु, ततः स्वस्तीयमातुलौ ॥ २२ ॥ अत्रान्तरे कृतस्लानिर्विज्ञाय रिपुकम्पनम् । मृतं समुद्रक्षानार्थं,
 पश्चिमे याति भास्करः ॥ २३ ॥ अथादिले तिरोभूते, तिमिरेण मलीमसे । जगत्शेषे संजाते, बोधिते दीपमण्डले ॥ २४ ॥ गोघनेषु
 निपृत्तेषु, विलीनेषु शकुन्तिषु । वेतालेषु करालेषु, कौशिकेषु विचारिषु ॥ २५ ॥ मूकीभूतेषु काकेषु, निद्रिते नलिनीवने । निजावश्य-
 कलमेषु, मुनिषु ब्रह्मचारिषु ॥ २६ ॥ रटसु चक्रवाकेषु, रहितेषु स्वकान्तया । उलससु मुजङ्गेषु, सतोपे कामिनीजने ॥ २७ ॥ इत्थं
 प्रदोषे संपन्ने, प्रहृष्टजनमानसे । कश्चिन्निजापणद्वारे, दृष्टस्ताभ्यां महेश्वरः ॥ २८ ॥ उद्युक्ताविष्टरे रम्ये, निविष्टः किल लीलया । विनी-
 तैर्वहुभिर्दक्षैर्वणिक्पुत्रैर्विविष्टितः ॥ २९ ॥ वस्त्रेन्द्रनीलवैद्यपद्यरागादिराशिभिः । पुरतः स्थापितैस्तुङ्गैर्नोशिताशेषतामसः ॥ ३० ॥ विक-
 टैर्हार्दकस्तोमै, राजतैश्च पुरःस्थितैः । दीनारादिमहाकूटैर्गर्वितोऽग्रे विवर्तिभिः ॥ ३१ ॥ प्रकर्षणोदितं माम् !, किमित्येप महेश्वरः ।
 उन्नामितैकभ्रूर्मन्दं, वीक्षते मन्यरेक्षणः ? ॥ ३२ ॥ अर्थिनां वचनं किं वा, सादरं बहुभाषितम् । एष बाधिर्यहीनोऽपि, नाकर्णयति ली-
 लया ॥ ३३ ॥ कृतप्राञ्जलयो नम्रा, य एते चादुकारिणः । एतान्नो वीक्षते कस्मात्तृणतुल्यांश्च मन्यते ? ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा स रत्नानि,
 किञ्चिद्भ्रूत्वा मुहुर्मुहुः । स्तब्धाङ्गः सोरवदनः, किं भवत्येव वाणिजः ? ॥ ३५ ॥ विमर्शनाभिहितं—भद्राकर्णय, अस्ति तस्यैव मिथ्या-
 भिमानस्य स्वाह्नभूतो घनगर्वो नाम वयस्यः, तेनाधिष्ठितानामीदृशमेव स्वरूपं भवति, अयं हि मन्यते—“ममेदं

“वलेच तादृशम् । कारणं विरलानां भोः, केवलं तेन मीलकः ॥८॥ करोति वर्धनस्थैर्ये, अजातं जनयेद्धनम् । अत्यन्तदुर्लभं भद्र !,
 “पुण्यं पुण्यानुबन्धि यत् ॥९॥ यच्च—दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद्गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥१०॥
 “अथवा—परोपतापविरतिः, परानुग्रह एव च । स्वचित्तदमनं चैव, पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥११॥ एतच्चान्यभवे धन्यैर्येषु पात्तभि-
 “ह्वापि वा । स्थिरमेव घनं तेषां, सुमेरोः शिखरं यथा ॥१२॥ अन्यच्च ते महात्मानस्तत्पुण्यपरिदौकितम् । बाह्यं तुच्छं मलप्रायं, विज्ञाय
 “क्षणगतत्वरम् ॥ १३ ॥ योजयन्ति शुभे स्थाने, स्वयं च परिमुञ्जते । न च तत्र धने मूर्च्छां माचरन्ति महाधियः ॥ १४ ॥ ततश्च तद्धनं
 “तेषां, सत्पुण्यावाप्तजननम् । इत्थं विशुद्धबुद्धीनां, जायते शुभकारणम् ॥ १५ ॥ निन्द्ये बाह्ये महानर्थकारणे मूर्च्छिता धने । शून्यास्ते
 “दानभोगाभ्यां, ये पुनः क्षुद्रजन्तवः ॥ १६ ॥ इहैव चित्तसन्तापं, घोरानर्थपरम्पराम् । यत्ते लभन्ते पापिष्ठास्तत्र किं भद्र ! कौतुकम् ?
 “॥१७॥ तदत्र परमार्थोऽयं, मूर्च्छागवौ धने सति । न कार्यौ दानभोगौ तु, कर्तव्यौ तत्स्ववेदिना ॥१८॥ यस्तु नैवं करोत्युच्चैः,
 “स वराको निरर्थकम् । अमूर्त्यकः कर्मकरः, केवलं परिताम्यति ॥१९॥ स्नेहदुर्नयगन्धोऽपि, वर्जनीयश्च जानता । अन्यथा जायते कष्टं,
 “यथाऽस्य वणिजो महत् ॥ २० ॥” थावंत्स कथयत्येवं, बुद्धिसूनोः स्वमातुलः । अन्यस्तावंत्समापन्नो, दृत्तान्तस्तं निबोधत ॥ २१ ॥
 दृष्टस्ताभ्यां युवा कश्चिदवतीर्णो वणिक्पथे । दुर्बलो मलिनः क्षामो, जरशीवरधारकः ॥ २२ ॥ आपणे ग्रन्थिमुन्मोच्य, रूपकैस्तेन मो-
 दकाः । स्रजः पर्णानि गन्धाश्च, क्रीतं वलयुगं तथा ॥ २३ ॥ गत्वा च निकटे वाप्यां, भक्षितं तेन भोजनम् । सन्मानितं सताम्बूलं,
 स्नातः संपूरितोदरः ॥ २४ ॥ बद्धश्चाभिमोदकः पुण्यैः, सद्रन्धैर्वोसितं वपुः । ततः परिहिते वस्त्रे, प्रस्थितो राजलीलया ॥ २५ ॥ निरी-
 क्षतेऽभिमानेन, निजदेहं पुनः पुनः । समारयति चाभोटं, गन्धमाघ्राय मोदते ॥ २६ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, क एष तरुणस्तथा ।

न तद्धनम् । न ते लोका न तत्तेजो, न गर्वो न च पौरुषम् ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, सत्यमेतन्न विभ्रमः । अत एव न कुर्वन्ति, धनगर्वं मद्वाधियः ॥ ९ ॥ “धनं हि धर्मसंतप्तविहङ्गगलच्चलम् । ग्रीष्मोष्माक्रान्तशार्दूलजिह्वातरलमीरितम् ॥ १० ॥ इन्द्रजालमिवाने-
“कदर्शिताद्भुतविभ्रमम् । क्षणदृष्टविनष्टं च, नीरबुद्धसन्निभम् ॥ ११ ॥ युग्मम् । अस्य वाणिजकस्येदं, तात ! दुर्नयदोषतः । नष्टं महा-
“पदस्थानं, जातं च विविधं धनम् ॥ १२ ॥ इहान्येषां पुनर्मद्र !, दोषसंश्लेषवर्जिनाम् । अपि नश्येदिदं रिक्तं, भवेच्च भयकारणम् ॥ १३ ॥
“तथाहि—येऽपि फूलकृत्य फूलकृत्य, पादं मुञ्चन्ति मूलं । तेषामपि क्षणार्धेन, नश्यतीदं न संशयः ॥ १४ ॥ प्राप्नुवन्ति च दुःस्थानि,
“धनिनो धनदोषतः । जलज्वलनलुण्ठफराजदायादतस्करैः ॥ १५ ॥ अन्येषेदं धनं वत्स !, मेघजालमिवातुलम् । हतं प्रचण्डवातेन,
“यदा याति कथञ्चन ॥ १६ ॥ तदा नालोकयति रूपं न विगणयति परिचयं न निरूपयति कुलीनतां नानुवर्तयति कुलक्रमं नाकलयति
“शीलं नापेक्षते पाण्डित्यं नालोकयति सौन्दर्यं नावरुध्यते धर्मपरतां नाद्रियते दानंव्यसनितां न विचारयति विशेषज्ञतां न लक्षयति सदा-
“चारपरायणतां न परिपालयति चिरस्नेहभावं नीररीकरोति सत्त्वसारतां न प्रमाणयति शरीरलक्षणम्, किं तर्हि ?—गन्धर्वनगराकारे,
“पश्यतामेव देहिनाम् । तद्धनं क्षणमन्त्रेण, कापि न ज्ञायते गतम् ॥ १ ॥ अर्जितं बहुभिः कुशैः, पालितं जीवितं यथा । नष्टं तु
“यादृक् नृत्यस्तु, नष्टेष्वपि तदीक्षितम् ॥ २ ॥ तथाप्यमी महामोहनिहताः क्षुद्रजन्तवः । ईदृशेऽपि धने भद्र !, चिन्ताबद्धं (न्यं) वितन्वते ॥ ३ ॥
अलीकधनगर्वेण, विह्वलीभूतमानसाः । विकारकोटीः कुर्वन्ति, यथैव महेश्वरः ॥ ४ ॥ तदीदृशो धनस्येह, पर्यन्तस्तात ! जन्मनि ।
“परलोके पुनर्योरा, घनाहुः स्वपरम्परा ॥ ५ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, येन स्यान्निश्चलं धनम् । तथा शुद्धविपाकं च, स्यात् कल्याणनिबन्ध-
“नम् ॥ ६ ॥ तत्तादृशं जगत्त्रय, किमस्ति वत फारणम् । किं वा न संभवत्येव, तदिदं मे निवेदय ॥ ७ ॥ विमर्शेनोदितं तात !, संभ-

“धत्तेव तादृशम् । कारणं विरलानां भोः, केवलं तेन मीलकः ॥८॥ करोति वर्धनस्यैर्वै, अर्जातं जनयेद्धनम् । अत्यन्तदुर्लभं भद्र !,
 “पुण्यं पुण्यानुबन्धि यत् ॥९॥ यंश—दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद्गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च, पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥१०॥
 “अथवा—परोपतापविरतिः, परानुग्रह एव च । स्वचित्तदमनं चैव, पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥११॥ एतच्चान्यभवे धन्यैर्यैरुपात्तमि-
 “हापि वा । स्थिरमेव धनं तेषां, सुमेरोः शिखरं यथा ॥१२॥ अन्यच्च ते महात्मानस्तत्पुण्यपरिदौकितम् । बाह्यं तुच्छं मलप्रायं, विज्ञाय
 “क्षुण्णगत्वरम् ॥ १३ ॥ योजयन्ति शुभे स्थाने, स्वयं च परिमुञ्जते । न च तत्र धने मूर्च्छाभावरन्ति महाधियः ॥ १४ ॥ ततश्च तद्धनं
 “तेषां, सत्पुण्यावाप्तजननम् । इत्थं विशुद्धबुद्धीनां, जायते शुभकारणम् ॥ १५ ॥ निन्द्ये यत्किं महानर्थकारणे मूर्च्छिता धने । शून्यास्ते
 “द्वानभोगाभ्यां, ये पुनः क्षुद्रजन्तवः ॥ १६ ॥ इहैव चित्तसन्तापं, घोरानर्थपरम्पराम् । यत्ते लभन्ते पापिष्ठास्तत्र किं भद्र ! कौतुकम् ?
 “॥१७॥ तदत्र परमार्थोऽयं, मूर्च्छागर्वो धने सति । न कार्यौ दानभोगौ तु, कर्तव्यौ तत्त्ववेदिना ॥१८॥ यस्तु नैवं करोत्युचैः,
 “स वराको निरर्थकम् । अमूल्यकः कर्मकरः, केवलं परिताम्यति ॥१९॥ लेहदुर्नयगन्धोऽपि, वर्जनीयश्च जानता । अन्यथा जायते कष्टं,
 “यथाऽस्य वणिजो महत् ॥ २० ॥” यावत्स कथयत्येवं, बुद्धिसूतोः स्वमातुलः । अन्यस्तावत्समापन्नो, दृत्तान्तस्तं निबोधत ॥ २१ ॥
 दृष्टताभ्यां युवा कश्चिद्वत्तीर्णो वणिक्पथे । दुर्बलो मलिनः क्षामो, जरशीवरधारकः ॥ २२ ॥ आपणे ग्रन्थिमुन्मोच्य, रूपकैस्तेन मो-
 दकाः । स्रजः पर्णानि गन्याश्च, क्रीतं वस्त्रयुगं तथा ॥ २३ ॥ गत्वा च निकटे वाप्यां, भक्षितं तेन भोजनम् । सन्मानितं सताम्बूलं,
 स्नातः संप्रितोदरः ॥ २४ ॥ यद्वद्व्यामोटकः पुण्यैः, सद्रन्धैर्वोसितं वपुः । ततः परिहिते वस्त्रे, प्रस्थितो राजलीलया ॥ २५ ॥ निरी-
 क्षतेऽभिमानेन, निजदेहं पुनः पुनः । समारयति चामोटं, गन्धभाग्राय मोदते ॥ २६ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, क एष तरुणस्तथा ।

फ प्रस्थितः किमर्थं वा, विकारैरिति भज्यते? ॥ २७ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, महतीयं कथानिका । लेशोद्देशेन ते किञ्चित्, कथ्यते तन्निबोध मे ॥ २८ ॥ समुद्रदत्तस्य सुतो, वास्तव्योऽत्रैव पत्तने । अयं हि रमणो नाम, तरुणो भोगतत्परः ॥ २९ ॥ वालकालात्समारभ्य, गणिकाव्यसने रतः । अयं च रमणो भद्र !, न चेतयति किञ्चन ॥ ३० ॥ गृहं समुद्रदत्तस्य, रत्नसम्भारपूरितम् । यदासीद्विभवैः पूर्णं, विश्विप्रधनदालयम् ॥ ३१ ॥ तदनेन दिनैः स्तौकैर्गणिकारतबुद्धिना । अनाशककुटेस्तुल्यं, विहितं पापकर्मणा ॥ ३२ ॥ अधुना निर्येनो दीनः, परकर्मफरो लघुः । जातोऽयमीदृशः पापो, दुःखार्तो निजकर्मणा ॥ ३३ ॥ परकर्मकरत्वेन, कतिचिद्रूपकानयम् । अद्यागतः समासाद्य, हृष्टे व्यसननादितः ॥ ३४ ॥ ततः परं पुनर्वत्स !, यदनेन विचेष्टितम् । तदृष्टमेव निःशेषं, त्वया किं तत्र कथ्यताम्? ॥ ३५ ॥ अस्ति चात्र पुरे ख्याता, गणिका मदनमञ्जरी । तस्याश्च कुन्दकलिका, दुहिता यौवनोद्भवा ॥ ३६ ॥ तस्यामासकचित्तेन, नाशितो धनसञ्चयः । अनेन धनहीनश्च, गेहान्निःसारितस्तथा ॥ ३७ ॥ ततोऽद्य रूपकानेय, कियतोऽप्यसिनिष्ठया । संप्राप्य प्रस्थितस्तस्याः, सद्ने रतकाम्यया ॥ ३८ ॥ अत्रान्तरे सत्पत्नीरमाकृष्टशरदारुणम् । नरं सानुचरं वीक्ष्य, प्रकर्षः प्राह मातुलम् ॥ ३९ ॥ हा माम माम ! पश्य त्वं, शरेण रमणं नरः । कश्चिदेष निहन्त्युषैस्तदेनं ननु वारय ॥ ४० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, स एष मकरध्वजः । पर्यया निर्गतो रात्रौ, भयेन सह लीलया ॥ ४१ ॥ वर्तते को ममाज्ञायां?, को वा नेत्यत्र पत्तने । परीक्षार्थं जनोद्भापयेपकर्तव्यचेतसाम् ॥ ४२ ॥ युग्मम् । शरमाकृष्य वीर्येण, तदेष रमणो ननु । अनेनैव गृहं तस्या, वराको वत्स ! नीयते ॥ ४३ ॥ तत्किं ते वारणेनास्य, यदनेन पुरस्तुतः । रमणोऽनुभवत्येष, तन्निभालय कौतुकम् ॥ ४४ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, तौ गतौ गणिकागृहे । दृष्टा च कुन्दकलिका, गृहद्वारेऽतिचर्चिता ॥ ४५ ॥ तदभ्यर्णे विमर्शेन, कुञ्चिता निजनासिका । निष्ठयत् धूमितं शीर्यं, वालिताऽन्यत्र कन्धरा ॥ ४६ ॥ ततो

होति जल्पन्तमुद्धिप्तं तं स्वमातुलम् । प्रकर्षः प्राह ते माम् !, किं व्यलीकस्य कारणम् ? ॥ ४७ ॥ स प्राह वसनच्छत्रां, पुष्पाल-
द्वारभारिताम् । किमेनां निकटे त्वं नो, वीक्षसेऽशुचिकोष्ठिकाम् ? ॥ ४८ ॥ तदस्या दूरतः स्थित्वा, देशे गन्धविवर्जिते । वृत्तान्तो योऽत्र
जायेत, पश्यावस्तं निराकुलौ ॥ ४९ ॥ निश्छिद्रा च भवेत् काचिदशुचेरपि कोष्ठिका । इयं तु नवभिद्वारैः, क्षरत्येवातिमुत्कला ॥ ५० ॥
तदहं क्षणमन्येकं, नात्र भोः स्यातुमुत्साहे । तुभ्यं क्षेपे शिरोऽनेन, गन्धेन मम दुष्यति ॥ ५१ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम् !, सत्यमेतन्न
संशयः । ममापि नासिका व्याप्ता, गन्धेनोत्पादितारतिः ॥ ५२ ॥ तत्तूर्णमपसरवः, ततोऽपस्पृतौ विमर्शप्रकर्षौ स्थितौ सविलोके दूर-
देशे, अत्रान्तरे संप्राप्तो रमणः, तदनु चाकृष्टघाणः समागत एव भयसहितो मकरध्वजः, । दृष्ट्वा रमणेन कुन्दकलिका, ततः प्रत्युज्जीवित
इव मुधासेकसिक्त इव संप्राप्तरन्ननिधान इव महाराज्येऽभिषिक्त इव गतः परमहर्षं रमणः, अत्रान्तरे निर्गता निजगृहान्मदनमञ्जरी, दृष्ट-
स्त्वाऽसौ, लक्षिता च सकिञ्चनता, ततः संक्षिता कुन्दकलिका, निरीक्षितः कुन्दकलिकया रमणः, संजातः प्रहृष्टतरः, अत्रान्तरे वि-
श्यावसरमाकर्णान्तमापूर्य विमुक्तो मकरध्वजेन शिलीमुखः, ताडितस्तेन रमणः, गृहीताऽनेन कण्ठे कुन्दकलिका, प्रविष्टोऽभ्यन्तरे,
निकटीभूता मदनमञ्जरी, समर्पितं रूपकादि सर्वस्वं, गृहीतमनया, कृतोऽसौ यथाजातः, ततोऽभिहितं मदनमञ्जर्यो—वत्स ! सुन्दरमनु-
ष्ठितं भवता यदिहागतोऽसि, समुत्सुका त्वयि वत्सा कुन्दकलिका, किंतु भीमनृपतेः सुतश्चण्डो नाम राजपुत्रः साम्प्रतमिहाजिगमिषुर्व-
र्तते, तदन्नावलीनो भवतु वत्सः, एतद्याकर्णयतो रमणस्य कृतो भयेन शरीरेऽनुप्रवेशः, अत्रान्तरे समागतो द्वारि चण्डः, समुल्लसितो
बहुलकलकलः, विजृम्भितो भयः, प्रकम्पितो रमणः, प्रविष्टश्चण्डः, दृष्टोऽनेन रमणः, गृहीतः क्रोधेन चण्डः, समाकृष्टाऽसिपुत्रिका,

१. वदामि. २. वाणः.

क प्रस्थितः किमर्थं वा, विकारैरिति भज्यते ? ॥ २७ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, महतीयं कथानिका । लेशोद्देशेन ते किञ्चित्, कथ्यते तन्निबोध मे ॥ २८ ॥ समुद्रदत्तस्य सुतो, वास्तव्योऽत्रैव पत्तने । अयं हि रमणो नाम, तरुणो भोगतत्परः ॥ २९ ॥ बालकालात्समारभ्य, गणिकाव्यसने रतः । अयं च रमणो भद्र !, न चेतयति किञ्चन ॥ ३० ॥ गृहं समुद्रदत्तस्य, रत्नसम्भारपूरितम् । यदासीद्विभवैः पूर्वं, विश्विभयनदालयम् ॥ ३१ ॥ तदनेन विनैः स्त्रैर्गणिकारतबुद्धिना । अनाशककुटेः सुत्यं, विहितं पापकर्मणा ॥ ३२ ॥ अधुना निर्धनो धीनः, परकर्मकरो लघुः । जातोऽयमीदृशः पापो, दुःखार्तो निजकर्मणा ॥ ३३ ॥ परकर्मकरत्वेन, कतिचिद्रूपकानयम् । अद्यागतः समासाद्य, हृष्टे व्यसननाटितः ॥ ३४ ॥ ततः परं पुनर्वत्स !, यदनेन विचेष्टितम् । तदृष्टमेव निःशेषं, त्वया किं तत्र कथ्यताम् ? ॥ ३५ ॥ अस्ति चात्र पुरे ख्याता, गणिका मदनमञ्जरी । तस्याञ्च कुन्दकलिका, दुहिता यौवनोद्भवा ॥ ३६ ॥ तस्यामासकचित्तेन, नादितो धनसम्बन्धः । अनेन धनहीनञ्च, गेहान्निःसारितस्तया ॥ ३७ ॥ ततोऽद्य रूपकानेप, कियतोऽप्यतिनिष्ठया । संप्राप्य प्रस्थितस्तस्याः, सद्ने रतकाम्यया ॥ ३८ ॥ अत्रान्तरे सत्पूनीरमाकृष्टशरदारुणम् । नरं सानुचरं वीक्ष्य, प्रकर्षः ग्राह मातुलम् ॥ ३९ ॥ हा मम माम ! पश्य त्वं, शरेण रमणं नरः । कश्चिदेष निहन्त्युच्चैस्तदेनं ननु वारय ॥ ४० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, स एष मकरध्वजः । पर्यया निर्गतो रात्रौ, भयेन सह लीलया ॥ ४१ ॥ वर्तते को ममाज्ञायां ?, को वा नेत्यत्र पत्तने । परीक्षार्थं जनोद्धापवेपकतव्यचेतसाम् ॥ ४२ ॥ युग्मम् । शरमाकृष्य वीर्येण, तदेष रमणो ननु । अनेनैव गृहं तस्या, वराको वत्स ! नीयते ॥ ४३ ॥ तत्किं ते वारणेनास्य, यदनेन पुरस्कृतः । रमणोऽनुभवलेप, तन्निभालय कौतुकम् ॥ ४४ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, तौ गतौ गणिकागृहे । दृष्टा च कुन्दकलिका, गृहद्वारेऽतिचर्चिता ॥ ४५ ॥ तदभ्यर्णे विमर्शेन, कुञ्चिता निजनासिका । निष्ठयतं धूनिं शीर्षं, बालिताऽन्यत्र कन्धरा ॥ ४६ ॥ ततो

“गृह्यन्ति, ते श्रान्तो न मनुष्यकाः ॥ ११ ॥” तस्मादेवंविधं नूनमन्येषामपि देहिनाम् । चरितं यैः कृतं पापैर्गणिकाव्यसने मनः ॥ १२ ॥
प्रकर्षेणोक्तं—सत्यमेतन्नास्त्यत्र सन्देहः, ततोऽतिवाहितस्ताभ्यां कचिदेवमन्दिरे रात्रिशेषः—अत्रान्तरे गलत्तारा, कथितध्वान्तकेशिका ।
नमःश्रीः पाण्डुरा जाता, रोगाघ्रातेव वालिका ॥ १ ॥ आददानः श्रियं तस्या, निजवीर्येण भास्करः । कारुण्यादिव संजातः, सप्रभावो
भियवदः ॥ २ ॥ ततोऽरुणप्रभाभिजे, पूर्वे गगनमण्डले । जाते रक्तेऽध्रसङ्घाते, गतच्छाये निशाकरे ॥ ३ ॥ तस्करेषु निलीनेषु, ल-
पसु कृक्वाकुषु । कौशिकेषु च मूकेषु, कुरेषु विराविषु ॥ ४ ॥ स्वकर्मधर्मव्यापारच्छलेनैव कृतादरम् । सर्वं तदा जगज्जातमारोग्यार्थं
नमःश्रियः ॥ ५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । अथोदिते सहस्रांशौ, प्रबुद्धे कमलाकरे । सङ्गमे चक्रवाकानां, जने धर्मपरायणे ॥ ६ ॥ विमर्शः
प्राह ते वरस !, महदत्र कुतूहलम् । भवचक्रं च विस्तीर्णं, नानाघृतान्तसङ्कुलम् ॥ ७ ॥ लोककालावधिः शेषो, द्रष्टव्यं बहु तिष्ठति ।
न शक्यते ततः कर्तुमेकैकस्थानवीक्षणम् ॥ ८ ॥ तदिदं वचनं तात !, मामकीनं समाचर । आकालहीनं ते येन, पूर्यते तच्छुतूहलम् ॥ ९ ॥
य एष दृश्यते तुङ्गः, शुभ्रः स्फटिकनिर्मलः । महाप्रसादो विस्तीर्णो, विवेको नाम पर्वतः ॥ १० ॥ आरूढैर्दृश्यते भद्र !, समस्तमिह
पर्वते । इदं विचित्रघृतान्तं, भवचक्रं महापुरम् ॥ ११ ॥ तदत्रारुह्यतां तात !, निपुणं च विलोक्यताम् । यच्च न जायते सम्यक्, घृ-
च्छपतामेव तल्लनः ॥ १२ ॥ यतोऽत्राखिलघृतान्ते, विदिते नगरे तव । पश्चादपि न जायेत, चित्तौत्सुक्यं कदाचन ॥ १३ ॥ एवं
भवतु तेनोक्ते, समारूढौ च पर्वते । अथ तत्र विवेकाख्ये, तुष्टौ स्वस्त्रीयमातुलौ ॥ १४ ॥ प्रकर्षः प्राह मामप, रमणीयो महागिरिः ।
दृश्यते सर्वतः सर्वं, भवचक्रं मयाऽधुना ॥ १५ ॥ किं तु देवकुले माम !, नम्रो ध्यानपरायणः । वेष्टितः पुरुषैर्दीनः, क्षामो मुत्कलके-
शिकः ॥ १६ ॥ नंपुकाभो दिगालोकी, सेटिकाशुभ्रहस्तकः । दृश्यते पुरुषः कोऽयं, पिशाचाकारधारकः ? ॥ १७ ॥ विमर्शेनोदितं

समाहूतो रणाय रमणः, ततो गतेन दैन्यं प्राप्तेन नैर्लज्यं नीतेन छीवतां भयेनाभिभूतेन तेन रमणेनागत्य कृतं चण्डस्याङ्गुलीगृहीतदन्ते-
नाष्टाद्वपादपतनं, त्रायस्व देव ! त्रायस्वेति भाषितानि करुणवचनानि, संपन्ना चण्डस्य दया, न मारितोऽसौ केवलं रोपोत्कर्षात् छिन्नो-
ऽनेन रमणस्यामोटकः त्रोटिता नासिका विलुप्तौ कर्णौ विदलिता दशनपङ्क्तिः क्षणितमधरोष्ठं विकर्तितौ कपोलौ उत्पाटितमेकं लोचनं दत्तो
मुखे वामपादपार्श्विप्रहारः निःसारितो भवनात्, हसितं सहस्रतालं मदनमञ्जरीकुन्दकलिकाभ्यां, प्रत्यायितश्चण्डोऽपि पेशलवचनैः कृतो
हृतहृदयः, रमणस्तु निर्गच्छन्नितरां जर्जरितः ग्रहारै राजलोकेन प्राप्तो नारकसमं दुःखं वियुक्तः प्राणैः कुच्छ्रेण ॥ ततः प्रकर्षेणोक्तं—
अहो मकरध्वजसामर्थ्यमहो भयविलसितं अहो कुट्टनीप्रपञ्चचातुर्यं अहो सर्वथा करुणास्थानं सोपहासप्रेक्षणकप्रायं चेदं रमणचरितमिति ।
विमर्शेनोक्तं—वत्स !—[ये] गणिकाव्यसने रक्ता, भवन्यन्येऽपि मानवाः । तेषामेवंविधान्येव, चरितानि न संशयः ॥ १ ॥ “वत्सभूपण-
“तान्यूलगन्धमात्यविलेपनैः । हृताक्षास्ते न पश्यन्ति, सहजाशुचिरूपताम् ॥ २ ॥ संचरिष्णुमहाविष्टाकोष्ठिकाभिर्विभूढकाः । वाञ्छन्त-
“स्ताभिराश्लेषं, कुर्वन्त्येव घनक्षयम् ॥ ३ ॥ ततो भिक्षाचरप्राया, भवन्ति कुलदूषणाः । न च मूढा विरज्यन्ते, तामवस्थां गता अपि
“॥ ४ ॥ तवस्ते प्राप्नुवन्त्येव, वेद्याव्यसननाटिताः । एवंविधानि दुःखानि, वत्स ! किं चात्र कौतुकम् ? ॥ ५ ॥ चलचित्ताः प्रकृत्यैव, कु-
“लजा अपि योषितः । चटुलत्वेन वेद्यानां, तात ! कः प्रश्नगोचरः ? ॥ ६ ॥ कुलीना अपि भो ! नार्यः, सर्वमायाकरण्डिकाः । को मायां
“जीर्णवेद्यानां, वत्स ! पृच्छेत्सकर्णकः ? ॥ ७ ॥ श्रेयाभिरपि नारीभिः, स्नेहे दत्तो जलाञ्जलिः । यस्यास्या गणिकास्नेहे, स मूर्खपट्ट-
“यन्धकः ॥ ८ ॥ अन्यस्मै दचसंकेता, वीक्षतेऽन्यं गृहे परः । अन्यश्चित्ते परः पार्श्वे, गणिकानामहो नरः ॥ ९ ॥ कुर्वन्ति चाटुकर्मणि,
“यावत्सत्यार्थः प्रपूर्यते । द्युतसारं विमुच्यन्ति, निर्लक्षालकं यथा ॥ १० ॥ पुरापवसरप्राया, गणिकाः परिकीर्तिताः । ये तास्वपि च

वन्नुपलभ्यते ॥ ३७ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । विमर्शोक्तम्—अत्रैव मानवावासे, विद्यतेऽवान्तरं पुरम् । ललितं नाम तस्यायं, राजा ललनना-
मकः ॥ ३८ ॥ मृगयान्वयसने सक्तो, न लक्षयति किञ्चन । अयमत्र महारण्ये, तिष्ठत्येव दिवानिशम् ॥ ३९ ॥ सामन्तैः स्वजनैर्लोकै-
स्तथा मन्त्रिमहत्तमैः । वार्यमाणोऽपि नैवास्ते, मांसखादनलालसः ॥ ४० ॥ सीदन्ति राज्यकार्याणि, विरक्तं राजमण्डलम् । ततस्तं ता-
दृशं वीक्ष्य, चिन्तितं राज्यचिन्तकैः ॥ ४१ ॥ नोचितो राज्यपद्याया, ललनोऽयं दुरात्मकः । ततः पुत्रं व्यवस्थाप्य, राज्ये गेहाद्वहिष्कृतः
॥ ४२ ॥ तथाप्याखेटके रक्तो, मांसलोलो नराधमः । एकाकी दुःखितोऽरण्ये, नित्यमास्ते पिशाचवत् ॥ ४३ ॥ इह च वत्स !—“परमा-
“रितजीवानां, पिशितं योऽपि खादति । इहामुत्र च दुःखानां, पद्धतेः सोऽपि भाजनम् ॥ ४४ ॥ यस्तु क्रूरो महापापः, स्वयमेव निष्ठु-
“न्सति । स्फुरन्तं जीवसङ्घातं, तस्य मांसं च खादति ॥ ४५ ॥ तस्येह यदि दुःखानि, भवन्त्येवंविधानि भोः ! । परत्र नरके पातो,
“वत्स ! किं तत्र कौतुकम् ? ॥ ४६ ॥ युग्मम् । वीमत्समशुचेः पिण्डो, निन्द्यं रोगनिवन्धनम् । कुमिजालोल्बणं मांसं, भक्षयन्तीह राक्षसाः
“॥ ४७ ॥ यैस्त्विदं धर्मवृक्षैव, भक्ष्यते स्वर्गकाम्यया । कालकूटविपं नूनमद्युस्ते जीवितार्थिनः ॥ ४८ ॥ अहिंसा परमो धर्मः, स कुतो
“मांसभक्षणे ? । अथ हिंसा भवेद्धर्मः, स्यादभिहिंमशीतलः ॥ ४९ ॥ किमत्र बहुता ?—धर्मोऽर्थं रसगृह्या वा, मांसं खादन्ति ये नराः ।
“निम्रन्ति प्राणिनो वा ते, पच्यन्ते नरकामिना ॥ ५० ॥ अन्यच्च—यथा गोमायुघाताय, ताम्रत्येप निरर्थकम् । आखेटके रतात्मानस्त-
धैवान्येऽपि जन्तवः ॥ ५१ ॥ यावच्च वर्णयत्येवं, विमर्शस्तस्य चेष्टितम् । तावललनवृत्तान्तो, यो जातस्तं निबोधत ॥ ५२ ॥ स जम्बु-
कपिनाशार्थं, धावन्नुद्यैर्दुरत्तरे । सतुरङ्गो महागते, पतितोऽघोगुहस्तले ॥ ५३ ॥ ततः संचूर्णिताङ्गोऽसौ, क्षुद्यमानो ह्येन च । अत्राणो
विरट्शुचैस्तत्रैव निधनं गतः ॥ ५४ ॥ ततः प्रकर्षेणाभिहितम्—अधुनैवायुना प्राप्तं, मृगयान्वयसने फलम् । विमर्शः प्राह न फलं,

वत्स !, विख्यातातुलसंपदः । कुवेरसार्यवाहस्य, सख्येय कपोतकः ॥ १८ ॥ घनेश्वर इति ख्यातमभिधानं प्रतिष्ठितम् । अस्य पूर्वगुणैः पञ्चादाहृतोऽयं कपोतकः ॥ १९ ॥ अनर्घ्यरत्नकोटीभिः, पूरितं पापकर्मणा । अनेनापि पितुर्गेहं, श्मशानसदृशं कृतम् ॥ २० ॥ द्यूतेषु रतचित्तोऽयं, न चेतयति किञ्चन । निर्वाहिते घने स्त्रीये, द्यूतार्थं चौरिकापरः ॥ २१ ॥ चौर्यं पुरेऽत्र कुर्वाणो, भूरिवाराः कदर्थितः । राज्ञाऽसौ मान्यपुत्रत्वात्केवलं न विनाशितः ॥ २२ ॥ अद्य रात्रौ पुनः सर्वं, हारितं कर्पटादिकम् । ततो व्यसनतप्तेन, मस्तकेन कृतः पणः ॥ २३ ॥ एभिरेव महाधूतैर्वराकैः कितवैर्जितः । शिरोऽपि लाजुमिच्छन्निधुनैवं विनाट्यते ॥ २४ ॥ नंपुमेभ्यो न शक्नोति, स्वपापमरपूरितः । क्षुद्रैर्वितर्ककक्षौलैः, केवलं परितप्यते ॥ २५ ॥ प्रकर्षः ग्राह न ज्ञातं, किमनेन तपस्विना । द्यूतं हि देहिनां लोके, धर्यानिर्धेविधायकम् ? ॥ २६ ॥ घनक्षयकरं निन्द्यं, कुलशीलविदूषणम् । प्रसूतिः सर्वपापानां, लोके लाघवकारणम् ॥ २७ ॥ संछिद्येव-
तसो मूलमविधासकरं परम् । पापैः प्रवर्तितं द्यूतं, किमनेन न लक्षितम् ? ॥ २८ ॥ विसर्जितोऽवितं वत्स !, महामोहमहीपतेः । व-
राकः किं करोत्येष, यो वशः सैन्यवर्तिनः ॥ २९ ॥ यतः—महामोहहता येऽत्र, विशेषेण नराधमाः । द्यूते त एव वर्तन्ते, प्राशुवन्ति च तत्फलम् ॥ ३० ॥ यावच्च कथयलेवं, विमर्शः फिल चेष्टितम् । तावन्नोदितमेवौघैः, कितवैस्तस्य मस्तकम् ॥ ३१ ॥ प्रकर्षः ग्राह माभेद !, महानर्थविधायकम् । रमन्ते द्यूतमन्त्रैव, तेषामेवंविधा गतिः ॥ ३२ ॥ तं मातुलोऽत्रवीन्द्र !, सम्यक् संलक्षितं त्वया । न द्यूते रक्तचित्तानां, सुखमत्र परत्र वा ॥ ३३ ॥ अत्रान्तरे महारण्ये, निष्पात कथञ्चन । दृष्टिः प्रकर्षसंज्ञस्य, नीलाब्जदललासिनी ॥ ३४ ॥ ततश्च तन्मुलं हस्तं, कृत्वा स ग्राह मातुलम् । क एव तुरगारूढः, प्रस्त्रिन्नः श्रमपीडितः ॥ ३५ ॥ उद्रीर्णेहेतिः पापात्मा, जीवमाणत-
त्परः । स्वयं दुःखपरीतोऽपि, दुःखदोऽरण्यदेहिनाम् ॥ ३६ ॥ मध्याह्नेऽपि पिपासार्तो, बुभुक्षाधामकुक्षिकः । जम्बुकं पुरतः कृत्वा, प्रधा-

नम् । उच्छृङ्खला पुनर्वत्स ! तमेपा बन्धयत्यलम् ॥ ७ ॥ तदस्य विकथामूलं, दुर्भाष्यव्यसने फलम् । इदमीदृशमापन्नं, परलोके च दु-
र्गतिः ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे प्रकर्षेण, राजमार्गे निपातिता । दृष्टिर्दृष्टश्च तत्रैकः, शुक्लवर्णाम्बरो नरः ॥ ९ ॥ ततः पप्रच्छ तं वीक्ष्य, क एष
इति मातुलम् । तेनोक्तं वत्स ! हर्षोऽयं, रागकेसरिसैनिकः ॥ १० ॥ अस्यत्र मानवावासे, वासवो नाम वाणिजः । इदं च दृश्यते-
ऽभ्यर्णे, तस्य गेहं महायन्त्रम् ॥ ११ ॥ बालकाले वियुक्तश्च, वयस्योऽत्यन्तबल्लभः । धनदत्तः समायातो, वासवानन्ददायकः ॥ १२ ॥
इदं कारणमुद्दिश्य, भवनेऽत्र प्रवेक्ष्यति । अयं हर्षः प्रविष्टश्च, पश्य किं करिष्यति ? ॥ १३ ॥ ततो विस्फारिताक्षोऽसौ, प्रकर्षस्त-
न्निरीक्षते । इतश्च वासवस्तेन, धनदत्तेन मीलितः ॥ १४ ॥ ततः प्रविष्टस्तद्देहं, स हर्षः सकुटुम्बके । संजातं च वणिगगेहं, बृहदानन्द-
सुन्दरम् ॥ १५ ॥ आहूता बान्धवाः सर्वे, प्रवृत्तश्च महोत्सवः । ततो गायन्ति नृत्यन्ति, वादितानन्दमर्दलाः ॥ १६ ॥ अपि च—
वरभूषणसुज्ज्वलवेपथुं, प्रमदोबुरखादनपानपरम् । धनदत्तसमागमजातसुखं, तदभूदय वासवगेहसुखम् ॥ १७ ॥ अथ तादृशि विस्म-
यसञ्जनके, क्षणमात्रविवर्धितवर्धनके । निजमाममबोचत बुद्धिसुतः, प्रविलोकनकौतुकतोपयुतः ॥ १८ ॥ यदिदं वेक्षते माम !, सर्वमर्द-
वितर्दकम् । वासवीयगृहं तत्किं, तेन हर्षेण नाटितम् ? ॥ १९ ॥ विमर्शेनोदितं—वत्स !, साधु साधु विनिश्चितम् । अकाण्डसदनक्षोभे,
हर्ष एवात्र कारणम् ॥ २० ॥ अत्रान्तरेऽतिवीभत्सः, कृष्णवर्णधरो नरः । दृष्टो द्वारि प्रकर्षेण, तस्य वासवसन्धनः ॥ २१ ॥ ततस्तेनो-
दितं माम !, क एष पुरुषाधमः ? । विमर्शेनोक्तम्—वत्स ! शोकवयस्योऽयं, विपादो नाम दारुणः ॥ २२ ॥ यत्रैष पथिकः कश्चि-
त्प्रवेष्टुमिह वाञ्छति । प्रविष्टेऽत्र विपादोऽयं, भवनेऽत्र प्रवेक्ष्यते ॥ २३ ॥ ततः प्रविश्य पान्येन, तेन वासवसन्निधौ । एकान्ते वास-
वस्यैव, गुह्यं किञ्चिन्निवेदितम् ॥ २४ ॥ अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ, विपादस्तच्छरीरके । मूर्च्छया पतितश्चासौ, वासवो नष्टचेतनः ॥ २५ ॥

पुण्यमेतद्विभाव्यताम् ॥ ५५ ॥ फलं तु नरके घोरे, स्यादेवंविधकर्मणाम् । तयापि मूढाः शब्दन्ति, मांमं दिमन्ति मेदिनः ॥ ५६ ॥ शब्द-
राजपुरुषैर्लिङ्गायुत्पाद्य दारुणैः । तप्तं तापं नरः कश्चित्पाप्यमानो निरीक्षितः ॥ ५७ ॥ ततो दयापरीतात्मा, द्रुह्यः द्राष्टुं मानुजम् ।
हा हा किमेव पुरुषो, निर्गुणैर्मम ! पीड्यते ? ॥ ५८ ॥ विमर्शेनोक्तं—भद्राकर्णय, अयं पुरुषोऽत्रैव मानवावामान्तभूते चणकपुरे श-
स्त्रव्यो महायन्तः सुमुखो नाम सार्यवाहः, अयं च बालकालादारभ्य वाक्यारुह्यव्यसनी, ततो लोकैर्गुणनिष्पन्नमस्य दुर्मुख इति नाम
प्रविष्टितं, प्रकृतैव चास्य प्रतिभासते स्त्रीकथा रोचते भक्तकथा मनोऽभीष्टा राजकथा दृढयिता देशकथा, सर्वया जल्पे सति न कय-
न्धिन्नजितुण्डं धारयितुं पारयति । इतश्च चणकपुराधिपतिरेव तीव्रो नाम राजा गतो रिपूणामुपरि विक्षेपेण लभमायोयनं जिता रि-
पवः, इतश्च निर्गते तस्मिन्नास्थायिकायां प्रस्तुताऽनेन राजकथा यदुत—प्रवलास्ते रिपवः, पराभविष्यन्ति राजानं, आगमिष्यन्ति ते
पुरलुण्टनार्थं, ततो यथाशक्त्या पलायन्त्वं यूयं, तदाकर्ण्य नष्टं समस्तं पुरं, समागतो राजा, दृष्टं तन्निरुद्धं चणकपुरं, किमेतदिति पृष्ट-
मनेन, कथितः केनचिद्व्यतिकरः, कुपितो दुर्मुखस्योपरि तीव्रनेन्द्रः, ततः पुनरावासिते पुरे प्रख्याप्य तं दुर्वचनभाषणलक्षणमपराधं
पौराणामेवंविधोऽस्य दण्डो निर्वर्तितो राज्ञेति । प्रकर्षेणोदितं माम् !, महाकष्टकमीदृशम् । यदुर्भाषणमात्रेण, संप्राप्तोऽयं वराकः ॥ १ ॥
मातुलेनोदितं वत्स !, विकथाऽऽसक्तचेतसाम् । अनियन्त्रितगुण्डानां, कियदेतदुत्सनाम् ? ॥ २ ॥ इयं हि कुरुते वैरं, देहिनां निर्नि-
मित्तकम् । विधत्ते जनसन्तापं, मुत्कला भद्र ! भारती ॥ ३ ॥ ते धन्यास्ते महात्मानस्ते श्लाघ्यास्ते मनस्विनः । ते वन्यास्ते दृढास्तस्त्वे,
ते जगत्समृत्वोपमाः ॥ ४ ॥ येषां मिताक्षरा सत्या, जगदाह्लादकारिणी । काले सद्बुद्धिपूता च, वर्तते भद्र ! भारती ॥ ५ ॥ युगम् ।
ये तु मुत्कलवानीका, तदन्तेऽर्द्धविवर्दकम् । तैरत्रैव महानर्थो, नेदृशा वत्स ! दुर्लभाः ॥ ६ ॥ सुस्मिन्ना मोचयलेषा, भारती तात ! देहि-

नीत्वा पल्लि ततोऽनेकयतनाशतपीडितः । स चौरैर्विहितो वत्स !, वर्धनो धनवाञ्छया ॥ ४५ ॥ अयं च पुरुषस्तस्य, सर्वदा पादधा-
वकः । वत्स ! लम्बनको नाम, गृहजो दासदारकः ॥ ४६ ॥ ततस्त्वं तादृशं दृष्ट्वा, स्वामिनं चौरपीडितम् । नंद्या कथञ्चिदायातो, वृत्ता-
न्तस्य निवेदकः ॥ ४७ ॥ निवेदिते च वृत्तान्ते, तथा वासववाणिजः । यदुकार्पीत्त्वया तच्च, दृष्टमेव ततः परम् ॥ ४८ ॥ प्रकर्षेणोदितं
माम !, प्रलापाक्रन्दरोदनैः । किममीभिः परित्राणं, तस्य संजनितं कृतैः ? ॥ ४९ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, नैतदेवं तथापि च ।
एवमेते प्रकुर्वन्ति, विपादेन विनादितः ॥ ५० ॥ धनदत्तागमं प्राप्य, ये हर्षवशवर्तिनः । वर्धनापदमासाद्य, विपादेन विनादितः
॥ ५१ ॥ तेषां हर्षविपादाभ्यामेतेषां पीडितात्मनाम् । कीदृशी वा भवेत्तात !, पर्यालोचितकारिता ? ॥ ५२ ॥ ततश्च—अवीक्ष्य वस्तुन-
स्तत्त्वमनालोच्य हिताहितम् । एते विद्वन्वयन्त्येवमात्मानं तद्वशातुगाः ॥ ५३ ॥ किंच—नात्र केवलमीदृशं, वासवीये गृहोदरे ।
आभ्यां हर्षविपादाभ्यां, प्रेक्षणं घत्स ! नाटयते ॥ ५४ ॥ किं तर्हि ?—सर्वत्र भवचक्रेऽस्मिन्, कारणैरपरापरैः । एतौ नर्तयतो नित्यं,
जनमेनं गृहे ॥ ५५ ॥ यतः—पुत्रं राज्यं धनं मित्रमन्यद्वा सुखकारणम् । हर्षस्यास्य वशं यान्ति, प्राप्यास्मिन् मूढजनत्वः ॥ ५६ ॥
ततस्ते तत्परायत्ताः, सद्बुद्धिविकला नराः । वत्स ! किं किं न कुर्वन्ति, हास्यस्थानं विवेकिनाम् ? ॥ ५७ ॥ न चिन्तयन्ति ते मूढा,
यथेदं पूर्वकर्मणा । पुत्रराज्यादिकं सर्वं, जन्तूनामुपपद्यते ॥ ५८ ॥ ततः कर्मपरायत्ते, तुच्छे बाह्येऽतिगत्वरे । कथञ्चित्तत्र संपन्ने, हर्षः
स्यात्केन हेतुना ? ॥ ५९ ॥ तथा—विपादेन च वाध्यन्ते, वियोगं प्राप्य बल्लभैः । अनिट्टैः संप्रयोगं च, नानाव्याधिशतानि च ॥ ६० ॥
वाधिताश्च विपादेन, सदाऽमी मूढदेहिनः । आक्रन्दनं मनस्तापं, दैन्यमेवं च कुर्वते ॥ ६१ ॥ न पुनर्भावयन्त्येवं, यथेदं पूर्वसंचितैः ।
कर्मभिर्जनितं दुःखं, विपादावसरः कथम् ? ॥ ६२ ॥ अन्यच्च—विपादो वर्धयत्येव, तदुःखं तात ! देहिनाम् । न त्राणकारकस्त्राणं,

हा हा किमेतदित्युचैर्विलपन्निखिलो जनः । ततः समागतस्तस्य, निकटे भयविह्वलः ॥ २६ ॥ अथ वायुप्रदानार्थः, पुनः संजातचेतनः । प्रलापं कर्तुमारब्धः, सविषादः स वासवः ॥ २७ ॥ कथम् ?—हा पुत्र ! तात वत्सातिसुकुमारशरीरक ! ईदृशी तव संजाता, काऽ-
यस्या मम कर्मणा ? ॥ २८ ॥ निर्गतोऽसि ममापुण्यैर्वत्स ! वारयतो मम । दैवेन निर्घृणेनेदं, तव जात ! विनिर्मितम् ॥ २९ ॥ हा ह-
तोऽसि निराशोऽसि, मुपितोऽसि विलक्षणः । एवं व्यवस्थिते वत्स !, त्वयि किं मम जीवति ? ॥ ३० ॥ यावच्च प्रलपत्येवं, स पुत्रलो-
हफातरः । तावद्विषादः सर्वेषु, प्रविष्टः स्वजनेष्वपि ॥ ३१ ॥ अथ ते तस्य माहात्म्यात्सर्वे वासवयान्धवाः । द्वाहारवपरा गाढं, प्रलापं
कर्तुमुद्यताः ॥ ३२ ॥ ततश्च—क्षणेन विगतानन्दं, दीनविह्वलमानुषम् । रुदन्नारीजनं मूढं, जातं वासवमन्दिरम् ॥ ३३ ॥ ततस्तत्ता-
दृशं दृष्ट्वा, प्रकर्षः ग्राह मातुलम् । किमिदं माम ! संजातं, गृहे तु प्रेक्षणान्तरम् ? ॥ ३४ ॥ विमर्शः ग्राह तत्तुभ्यमादावेव निवेदि-
तम् । मया ययाऽन्तरायत्ता, बहिरङ्गा इमे जनाः ॥ ३५ ॥ ततश्चेदं तथा पूर्वं, हर्षेण प्रविनादितम् । अधुना नाटयत्येवं, विषादोऽसौ
वराकम् ॥ ३६ ॥ तदत्र भवने लोकाः, किं कुर्वन्तु तपस्विनः ? । ये हि हर्षेण विषादाभ्यां, क्षणार्धेन विनादिताः ॥ ३७ ॥ प्रकर्षः ग्राह
किं गुह्यं, कर्णोभ्यर्णविवर्तिना । अनेन वासवस्यास्य, पुरुषेण निवेदितम् ? ॥ ३८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, समाकर्णय साम्प्रतम् ।
अस्त्यस्य वर्धनो नाम, पुत्रो हृदयवल्लभः ॥ ३९ ॥ स चैक एव पुत्रोऽस्य, यौवनस्थो मनोहरः । उपयाचितकोटीभिर्जातो विनयतत्परः
॥ ४० ॥ अनेन धार्यमाणोऽपि, स घनार्जेनकाम्यया । प्रविधाय महासार्थं, गतो देशान्तरे पुरा ॥ ४१ ॥ स चोपाज्यं घनं भूरि, स्व-
देशागमकागुरुः । कादम्बर्या महाटव्यां, गृहीतो वत्स ! तत्करैः ॥ ४२ ॥ विलुप्तं घनसर्वस्वं, हतः सार्थः सवान्धवः । वद्धा गृहीता
वन्यग्र, तत्करैर्धनकामिभिः ॥ ४३ ॥ तासां मध्ये गृहीतश्च, वर्धनः क्रूरकर्मभिः । स सार्थवाह इत्येवादिभिर्भद्र ! तत्करैः ॥ ४४ ॥

यदि त्वया । पुराणि विदितं वत्स ! भवचक्रं ततोऽधुना ॥ ११९ ॥ अत्रान्तरे—आकर्ण्य मातुलीयां तां, भारतीं भग्निनीसुतः । अदा-
दादरतो दृष्टि, भवचक्रे समन्ततः ॥ १२० ॥ ततो निःशेषतो वीक्ष्य, तारविस्फारितेक्षणः । त्वरयोद्विग्नचेतस्को, निजगाद ससंभ्रमः
॥ १२१ ॥ कथम् ?—हा हा हा माम् ! दृश्यन्ते, कष्टाः सप्त महेलिकाः । असूर्यो नगरेऽमुष्मिन्, दारुणाकारधारिकाः ॥ १२२ ॥
आक्रान्ताशेषधामानः, कृष्णा वीभत्सदर्शनाः । वेतास्य इव नाम्नाऽपि, लोककम्पविधायिकाः ॥ १२३ ॥ एताः काः किंप्रयुक्ता वा, किं-
वीर्याः किंपरिच्छदाः । चेष्टन्ते कस्य बाधायै ? तथैवंकृतनिश्चयाः ॥ १२४ ॥ इदं मे सर्वमाख्यातं, यावदद्यापि नो त्वया । तावत्प्रतारणं
मन्ये, भवचक्रस्य वर्णनम् ॥ १२५ ॥ अतः समस्तं मामोऽदो, मह्यमाख्यातुमर्हति । विमर्शेनोदितं—वत्स !, निबोध त्वं निवेद्यते ॥ १२६ ॥
जरा रजा मृतिश्चेति, खलता च कुरूपता । दरिद्रता दुर्भगता, नामतोऽमूः प्रकीर्तिताः ॥ १२७ ॥ तत्र—सा कालपरिणत्याख्या, भार्यो
या मूलभूपतेः । तया प्रयोजिता तावज्जरेयं भुवनोदरे ॥ १२८ ॥ बाह्यान्वपि निमित्तानि, वर्णयन्तीह केचन । अस्याः प्रयोजकानीति,
लवणाद्यानि मानवाः ॥ १२९ ॥ वीर्यं पुनरदोऽमुष्या, यदाश्लेषेण देहिनाम् । हरत्यशेषसद्वर्णलावण्यं बलशालिनाम् ॥ १३० ॥ गाढा-
श्लेषापुनर्वत्स !, विपरीतमनस्कताम् । कुकते शोच्यतां लोके, देहिनां वीर्यशालिनाम् ॥ १३१ ॥ बलीपलितस्त्रालित्यपि पुन्यङ्गकुवर्णताः ।
कम्पकर्षशिकाशोकमोहशैथिल्यदीनताः ॥ १३२ ॥ गतिभङ्गान्धवाधिर्यदन्तवैकल्यरीणताः । जरपरिकरः प्रौढो, वायुरत्र बलाप्रणीः
॥ १३३ ॥ अनेन परिवारेण, परिवारितविग्रहा । जरेयं विलसत्यत्र, मत्तावद्रन्धदस्त्रिनी ॥ १३४ ॥ अधुना यस्य बाधायै, चेष्टते कृत-
निश्चया । जरेयमेव तं वत्स !, विपक्षं ते निवेद्यते ॥ १३५ ॥ तस्या एव महादेव्या, विद्यतेऽनुचरः परः । यौवनाल्लयो महावीर्यश्चन्द्रदुहाम-
पौरुषः ॥ १३६ ॥ स च योगी तदादेशात्प्रविश्याङ्गेषु देहिनाम् । तनोति बलमौर्जितं, वन्धुराकारधारितां ॥ १३७ ॥ किं च—विलासहा-

कथ्यमानं निबोध मे ॥ १०० ॥ “बुभुक्षारतिसन्तापपिपासावेदनातुराः । द्वादशोक्तमयोद्वेगबन्धताडनपीडिताः ॥ १०१ ॥ सततं दुःखिता
“लोका, धार्यन्तेऽत्र पुरेऽखिलाः । महामोहादिभिर्वत्स !, दीनाः शरणवर्जिताः ॥ १०२ ॥ धर्मो धर्मविवेकेन, विकलाः कलुपाल्मकाः ।
“सिद्ध्यन्त्यनन्तजातीयाः, पुरेऽत्र पुरुषाः किल ॥ १०३ ॥” तदिदं पशुसंस्थानं, वर्णितं ते महापुरम् । इदानीं वर्ण्यते वत्स !, तदिदं पापि-
पञ्चरम् ॥ १०४ ॥ येऽत्र लोका महापापप्राग्भारभरपूरिताः । वसन्ति तेषां दुःखस्य, नास्ति विच्छेदसम्भवः ॥ १०५ ॥ योऽसौ ते
वेदनीयाख्यनृपतेः पुरुषो मया । असातनामकः पूर्वं, वर्णितस्तत्र मण्डपे ॥ १०६ ॥ तस्येदं भो ! महामोहराजेन निखिलं पुरम् । क-
श्चिदोपतिचित्तेन, भटभुक्त्वा समर्पितम् ॥ १०७ ॥ ततस्तेन पुरे सर्वे, परमाधार्मिनामकैः । अत्र लोकाः कदर्थ्यन्ते, पुरुषैः स्वनिर्घो-
जितैः ॥ १०८ ॥ कथम् ?—“पाप्यन्ते तप्तताम्राणि, नीयन्ते क्षत्तचूर्णताम् । खाद्यन्ते निजमांसानि, दहन्ते तीव्रवह्निना ॥ १०९ ॥
“शास्मलीरभिरोहन्ते, वज्रकण्टकसंकुलाः । तार्यन्ते छेदवहुलां, वत्स ! वैतरणीं नदीम् ॥ ११० ॥ छिद्यन्ते करुणादीनैरसिपत्रवनेरितैः ।
“कुन्तसोमरनाराचकरवालगदाशतैः ॥ १११ ॥ पच्यन्ते कुम्भपाकेन, पाट्यन्ते ऋकचादिभिः । कलम्बवालुकापृष्ठे, भ्रज्यन्ते चणका इव
“॥ ११२ ॥ अन्यच्च—पाटकाः सन्ति सप्तात्र, तत्राद्ये पाटकत्रये । परमाधार्मिकैरित्थं, जन्यते दुःखपद्धतिः ॥ ११३ ॥ परस्परं च
“कुर्वन्ति, दुःखमेते निरन्तरम् । पटसु पाटेषु भिद्यन्ते, सप्तमे वज्रकण्टकैः ॥ ११४ ॥ किं च—बुभुक्षया कदर्थ्यन्ते, प्रपीड्यन्ते पि-
“पासया । काष्ठीभवन्ति शीतेन, वेदनावेगविह्वलाः ॥ ११५ ॥ क्षणेन द्रवतां यान्ति, क्षणेन स्थिररूपताम् । क्षणेन च विलीयन्ते, गृ-
ह्णन्ति च शरीरकम् ॥ ११६ ॥” न शक्तः कोटिजिह्वोऽपि, दुःखं वर्णयितुं जनः । वसतामत्र लोकानां, यादृशं पापिपञ्चरे ॥ ११७ ॥
एकान्तदुःखगर्भार्थं, तदिदं पापिपञ्चरम् । कथितं ते समासेन, पुरं वत्स ! मयाऽधुना ॥ ११८ ॥ तस्मादेतानि चत्वारि, विज्ञातानि

नीरोगता नाम, वेदनीयाह्यभूपतेः । पदातिनेह सातेन, प्रयुक्ता भवचक्रके ॥ १५७ ॥ सा-वर्णवलसौन्दर्यधीधृतिस्तृतिपाटवैः । परीता
 कुरुते लोकं, सुखसन्दर्भनिर्भरम् ॥ १५८ ॥ तां चैषा दारुणा हत्वा, क्षणात्रीरोगतां रुजा । प्रवर्तयति लोकानां, तीव्रातिं तनुचित्तयोः
 ॥ १५९ ॥ तेनेयं तद्विघाताय, रुजेत्यं वत्स ! वलाते । एतदाक्रान्तमूर्तिनां, चेष्टाऽऽख्यातुं न पार्यते ॥ १६० ॥ तथाहि—कूजन्ति
 करुणध्वनैः, क्रन्दन्ति विकृतस्वराः । रुदन्ति दीर्घपूत्कारैरारदन्ति सविह्वलाः ॥ १६१ ॥ गाढं दीनानि जल्पन्ति, रुण्टन्ति च मुहु-
 मुहुः । लुठन्तीतस्ततो मूढाश्चेतयन्ते न किञ्चन ॥ १६२ ॥ नित्यमार्ताः सदोद्विग्ना, विह्वलाश्चाणवर्जिताः । भयोद्भ्रान्तधियो दीनाः, नर-
 केखिव नारकाः ॥ १६३ ॥ भवन्ति भवचक्रेऽत्र, सत्त्वाः पापिष्ठ्याऽनया । हत्वा नीरोगतां वत्स !, रुजया परिपीडिताः ॥ १६४ ॥
 तदेषा लेशतो वत्स !, रुजा ते गदिता मया । मृतिर्मर्दितबिम्बेयं, साम्प्रतं ते निवेद्यते ॥ १६५ ॥ योऽसौ ते दर्शितः पूर्वमायुर्नोमा
 महीपतिः । चतुर्नरपरीवारस्तत्क्षयोऽस्याः प्रयोजकः ॥ १६६ ॥ प्रयुज्यते विचित्रैश्च, वहिर्हनुशैरियम् । विपाग्निशस्त्रपानीयगिरिपाताति-
 साध्वसैः ॥ १६७ ॥ बुभुक्षान्व्याधिरुव्यालपिपासोष्णहिमश्रमैः । वेदनाहारदुर्घ्यानपराधातारतिभ्रमैः ॥ १६८ ॥ प्राणापानोपरोधाद्यैः,
 किं तु तैरप्युदीरिता । तमेवायुःक्षयं प्राप्य, मृतिरेषा विवलाते ॥ १६९ ॥ वीर्यं पुनरदोऽमुष्या, यदियं देहिनां क्षणात् । हरत्युच्छ्वासनि-
 श्वातं, चेष्टां भाषां सचेतनाम् ॥ १७० ॥ विधत्ते रक्तनिर्नाशं, वैकुल्यं काष्ठभूतताम् । दौर्गन्ध्यं च क्षणादूर्ध्वं, स्वपनं दीर्घनिद्रया ॥ १७१ ॥
 परिवारस्तु नास्त्यस्या, न चेयं तमयेक्षते । इयं हि तीव्रवीर्येण, सदैका किमनुष्यिका ॥ १७२ ॥ यतोऽस्या नाममात्रेण, भुवनं सचरा-
 चरम् । सनरेन्द्रं सदेवेन्द्रं, कम्पते त्रस्तमानसम् ॥ १७३ ॥ सदीर्यबलभाजोऽपि, प्रभवोऽपि जगन्नये । आसन्नामपि मत्वेनां, भवन्ति
 भयकातराः ॥ १७४ ॥ अतः परिच्छेदेनास्यास्तात ! किं वा प्रयोजनम् ? । एकिकापि करोत्येषा, दूरे यच्छ्रूयतेऽद्भुतम् ॥ १७५ ॥ अत

सविव्योकाविपर्ययोसपराक्रमैः । बलानोत्पन्नोद्धासलासधानसम्मदैः ॥ १३८ ॥ गर्वेशोण्ढीर्योतिष्ठत्वाहम्नादिभिरुदौः । पुनः पतन्ति-
भिलोकैर्ललितया स विजृम्भते ॥ १३९ ॥ तत्सम्बन्धादभी भोगसम्भोगसुखनिर्भरम् । आत्मानं मन्यते लोका, भवचक्रनिगतिनः ॥ १४० ॥
ततस्तं निजवीर्येण, यौवनाल्यमियं जरा । मृद्राति सपरीवारं, क्रुद्धा कृत्स्नेव साधकम् ॥ १४१ ॥ ततस्ते जरसा वत्स !, जना मर्दितयो-
वनाः । परीता दुःखकोटीभिर्जीयन्ते दीनविह्वलाः ॥ १४२ ॥ स्वभार्ययाऽप्यवज्ञाताः, परिवारावधीरिताः । उद्यास्यमानाः स्वापत्यैस्तरु-
णीभिस्तिरस्कृताः ॥ १४३ ॥ स्मरन्तः पूर्वयुक्तानि, कासमाना मुहुर्मुहुः । श्लेष्माणमुद्गिरन्तश्च, छुठन्तो जीर्णमश्वके ॥ १४४ ॥ परत-
स्तिपराः प्रायः, कुप्यन्तश्च पदे पदे । आक्रान्ता जरया वत्स !, केवलं शेते जनाः ॥ १४५ ॥ युग्मम् । एषा जरा समासेन, लोकपीड-
नतत्सरा । वर्णिता वेऽधुना वक्ष्ये, रुजां वैवस्वतीं मुजाम् ॥ १४६ ॥ यो वेदनीयनृपतेरसाताल्यो वयस्यकः । वर्णितस्तत्प्रयुक्तैः, रुजा
तेन दुरात्मना ॥ १४७ ॥ वर्णयन्ति निमित्तानि, बहिर्भूतानि सूरयः । अस्याः प्रयोजकान्युचैर्नानाकाराणि शाश्वतः ॥ १४८ ॥ वीर्य-
विस्थितिविघ्नं, सम्प्राप्तिः कालकर्मणाम् । असात्न्यार्थगमश्चेति, रुजाहेतुरयं गणः ॥ १४९ ॥ वातपित्तकफानां च, यद्यत्संक्षोभकार-
णम् । रजस्तमस्करो चेति, तत्तदस्याः प्रयोजकम् ॥ १५० ॥ किं तु—बाह्यान्वपि निमित्तानि, स एव परमार्थतः । असाताल्यः प्रयुक्ते-
ऽतः, स एव परकारणम् ॥ १५१ ॥ प्रविष्टेयं शरीरेषु, योगित्वेन शरीरिणाम् । स्वास्थ्यं निहत्य वीर्येण, करोत्यातुरतां पराम् ॥ १५२ ॥
श्वरातिसाकुष्ठशार्शः प्रमेहप्लीहधूमकाः । अम्लकग्रहणीशूलहृदिक्वासासक्षयभ्रमाः ॥ १५३ ॥ गुल्महृद्रोगसंमोहहृत्तासानाहकम्पकाः । कण्डू-
कोष्ठावचीशोफभगन्दरगलामयाः ॥ १५४ ॥ पामाजलोदरोन्मादशोषवीसर्पच्छदयः । नेत्ररोगशिरोरोगविद्रधिप्रमुखा भटाः ॥ १५५ ॥
सर्वेऽप्यस्याः परीवारः, स्वात्मभूतो महाबलः । यत्प्रभावादियं वत्स !, रुजा जेतुं न पार्यते ॥ १५६ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । अस्ति

श्रयाः । ईर्ष्यादयश्च विद्वेयाः, खलतापरिचारिकाः ॥ १९५ ॥ युग्मम् । अस्ति पुण्योदयो नाम, द्वितीयो मूलभूपतेः । सेनानीस्तत्प्रयु-
क्तोऽस्ति, सौजन्याख्यो नरोत्तमः ॥ १९६ ॥ स वीर्यधैर्यगाम्भीर्यप्रश्रयस्थैर्यपेशलैः । परोपकारदाक्षिण्यकृतज्ञत्वार्जवादिभिः ॥ १९७ ॥
युतः पदातिभिस्तात !, जनं बन्धुरमानसम् । कुर्वाणो निजवीर्येण, सत्सुधाक्षोदोपेशलम् ॥ १९८ ॥ सद्धर्मलोकमर्यादां, सदाचारं सुमि-
त्रताम् । घटयंश्चातुलां लोके, सद्धिश्चम्भसुखासिकाम् ॥ १९९ ॥ जनयत्येव केषाञ्चिद्भवचक्रेऽपि देहिनाम् । निर्मिथ्यं चारुताबुद्धिं, गाढं
सौन्दर्ययोगतः ॥ २०० ॥ तस्येयं खलता तात !, नितरां परिपन्थिनी । यतः सोऽमृतमेपा तु, कालकूटविपाधिका ॥ २०१ ॥ अतो
निहत्वा तं वीर्यादिपुं पापिष्ठमानसा । एवं विवर्तते वत्स !, पुरेऽत्र सपरिच्छदा ॥ २०२ ॥ एतया हतसौजन्याश्चेष्टन्ते यादृशं जनाः ।
तदुत्तयाऽलं तथापीपद्गणित्वा तव कथ्यते ॥ २०३ ॥ चर्चितानेकदुर्मायाः, परवच्चनतत्पराः । निष्पिष्टा द्वेपयन्त्रेण, मुक्तलेखाः खलाः
स्फुटाः ॥ २०४ ॥ अगृह्यमाणाः सत्कृत्यैर्भपन्तः संस्तुतेष्वपि । खादन्तो निजवर्गाश्च, ते खला मण्डलाधिकाः ॥ २०५ ॥ उत्पादयन्त-
दिच्छद्राणि, पातयन्तः स्थिरामपि । कार्ये त्रिपिटिकां कुर्युरुद्वेगं ते खलाः खलु ॥ २०६ ॥ चित्तेन चिन्तयन्त्यन्यदन्यजल्पन्ति भाषया ।
क्रिययाऽन्यत्र चेष्टन्ते, ते खलाः खलताहताः ॥ २०७ ॥ क्वचिदुष्णाः क्वचिच्छीताः, क्वचिन्मध्यमतां गताः । नैकरूपा भवन्त्येते, सान्नि-
पाता इव श्वराः ॥ २०८ ॥ किं च—तवानुरोधतो वत्स !, कथाप्येषा मया कृता । स्वयं त्वमीपां नामापि, नाहमाख्यातुमुत्सहे ॥ २०९ ॥
तदेपा खलता तात !, लेशतो गदिता मया । निबोध साम्प्रतं वत्स !, वर्ण्यमानां कुरूपताम् ॥ २१० ॥ योऽसौ ते पूर्वमाख्यातो, नामनामा
महीपतिः । स दौष्ट्येन युनत्तयेनां, भवचक्रे कुरूपताम् ॥ २११ ॥ बाहुविध्यं दघत्युच्चैर्विहरङ्गानि-भावतः । तस्यैवादेशकारीणि, यान्यस्याः
कारणानि भोः ! ॥ २१२ ॥ तथाहि—दुष्टाहारविहारयैः, प्रकुप्यन्तः कफादयः । भूयांसो देहिनां देहे, जनयन्ति कुरूपताम् ॥ २१३ ॥

एव सदैश्वर्यादियमुद्दामचारिणी । किञ्चिन्नापेक्षते वत्स !, निचरन्ती यथेच्छया ॥ १७६ ॥ ईश्वरेषु दरिद्रेषु, धृष्टेषु तरुणेषु च । दुर्वलेषु बलिष्ठेषु, धीरेषु करुणेषु च ॥ १७७ ॥ आपद्गतेषु हृष्टेषु, वैरभाजिषु बन्धुषु । तापसेषु गृहस्थेषु, समेषु वियमेषु च ॥ १७८ ॥ किं चात्र यदुनोक्तेन ?, सर्वाविस्थागतेष्वियम् । प्रभवत्येव लोकेषु, भवचक्रनिवासिषु ॥ १७९ ॥ अस्त्यङ्गभूता सद्भार्या, जीविका नाम वि-
श्रुता । तस्यायुर्नमनृपतेर्लोकाल्लादनतत्परा ॥ १८० ॥ तद्वलादवतिष्ठन्ते, निजस्थानेष्वमी जनाः । अतो हितकरत्वेन, सा सर्वजनवल्लभा ॥ १८१ ॥ अतस्मां जीविकां हत्वा, मृतिरेया सुदारुणा । लोकं स्वस्थानतोऽन्यत्र, प्रेयत्येव लीलया ॥ १८२ ॥ प्रहिताश्च तथा यान्ति, दृश्यन्ते न यथा पुनः । नीयन्ते च तथा केचिद्यथाऽसौ रिपुकम्पनः ॥ १८३ ॥ ब्रजन्तश्च धनं गेहं, बन्धुवर्गं परिच्छदम् । सर्वं वि-
मुच्य गच्छन्ति, मृत्यादेशेन ते जनाः ॥ १८४ ॥ एकाकिनः कृतोद्योगाः, सुकृतेतरशम्बलाः । दीर्घं मार्गं प्रपद्यन्ते, सुखदुःखसमाकुलम् ॥ १८५ ॥ तन्निजारातु तथा कृत्वा, रोदनाक्रन्दगुन्दलम् । लगन्ति स्वीयकृतेषु, खादन्ति च पिबन्ति च ॥ १८६ ॥ विभजन्ते धनं भोगैर्युष्यन्ते च तदर्थिनः । सारमेया इवासाद्य, किञ्चिदामिपखण्डकम् ॥ १८७ ॥ तदर्थं तु कृताद्यौघास्ते जना दुःखकोटिभिः । के-
बलाः परिपीड्यन्ते, मृत्यादिष्ठा बहिर्गताः ॥ १८८ ॥ एवं च स्थिते—निवेदिता मृतिर्वत्स !, नानाकारेषु धामसु । संचार्यते यया लोको, भवचक्रे मुहुर्मुहुः ॥ १८९ ॥ अधुना वर्ण्यमानेयं, खलताऽप्यवधार्यताम् । एतत्स्वरूपविज्ञाने, यद्यस्ति तव कौतुकम् ॥ १९० ॥ अस्ति पापोदयो नाम, सेनानीर्गूलभूषतेः । प्रयुक्ता तात ! तेनैषा, खलता भवचक्रे ॥ १९१ ॥ बहिर्निमित्तमप्यस्याः, किल दुर्जनसङ्गमः । केवलं तत्त्वतः सोऽपि, पापोदयनिमित्तकः ॥ १९२ ॥ वीर्यमस्याः शरीरेषु, वर्तमानेयमुच्चैः । कुरुते देहिनां दुष्टं, मनः पापपरायणम् ॥ १९३ ॥ शाठ्यपैशुन्यदौःशील्यवैभाष्यगुरुविषुवाः । मित्रद्रोहकृतप्रत्वनैर्लज्ज्यमदमत्सराः ॥ १९४ ॥ मर्मोद्धट्टनवैयाले, परपीडननि-

शक्यत एवावश्यंभाविनीनामासां निराकरणं कर्तुं, विमृश्यकारी च पुरुषः कथमशक्येऽर्थे प्रवर्तते?, न हि कर्मपरिणामकालपरिणति-
स्वभावलोकस्थितिभयितव्यतादिसंपूर्णकारणसामग्रीवलप्रवर्तितानामवश्यमाविर्भवन्तीनाममूपामन्येषां वा कार्यविशेषाणां निराकरणे यत-
मानः पुरुषः प्रयासादृते कश्चिदर्थं पुष्पाति, प्रकर्षः ग्राह—माम! पूर्वं भवता प्रत्येकमासां जरारुजादीनामपराण्येवान्तरङ्गवहिरङ्गाणि
प्रवर्तकानि निर्दिष्टानि तत्कथमिदानीं कर्मपरिणामादीनि प्रवर्तकत्वेनोच्यन्ते?, विमर्शेनोक्तं—तानि विशेषकारणानीतिष्ठत्वा प्राधान्येनो-
क्तानि, परमार्थतस्तु यथानिर्दिष्टकर्मपरिणामादिकारणकलापव्यापारमन्तरेण न नयननिमेषोन्मेषमात्रमपि कार्यजातं किञ्चिज्जगति जायते,
प्रकर्षः ग्राह—माम! यद्येवं ततः पुरुषेण किमात्मनो निजवर्गाण्यस्य वाऽमूरभ्यर्थवर्तिनीरापतन्तीरुपलक्ष्य न कर्तव्य एव कश्चिदासां
निवारणोपायः? किं नान्वेषणीया एव वेद्यौपधमन्त्रतन्त्रसरसायनचतुर्विधदण्डनीत्यादयः समुपस्थितजरारुजामृत्यादिनिर्घातनोपायाः? किं
सर्वथा पादप्रसारिकैवान्न श्रेयस्करी? किमकिञ्चित्कर एव पुरुषो हेयोपादेयहानोपादाने?, ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदं, यतः प्रवर्तन्त एव पुरुषा
हिताहितयोरवाप्तिनिराकरणकामतया, प्रवृत्ताश्चोपायेन प्राप्नुवन्ति हितमर्थं, निराकुर्वन्ति चोपस्थितमप्युपायत एवाहितमिति, विमर्शेनोक्तं—
वत्स! विश्रब्धो भव मोत्तालतां यासीः परामृश वचनैदम्पर्यं, निश्चयतो हि मयोक्तं यथा—मा प्रवर्तिष्ट पुरुषः, व्यवहारतस्तु तत्प्रवृत्तिं
को वारयति?, पुरुषेण हि सर्वत्र पुरुषापराधमलः सदनुष्ठाननिर्मलजलेन क्षालनीयः, तदर्थं हि तत्प्रवृत्तिः, यतो नाकलयत्यसौ
तदा भाविकार्यपरिणामं, ततो व्यवहारतः सर्वहेयोपादेयहानोपादानसाधनं समाचरत्येव । किं च—चिन्तितं चानेन—यदुताहं न प्रवर्ते
तथाप्यसावप्रवर्तमानो नासितुं लभते, यतः कर्मपरिणामादिकारणसामग्र्या वेतालाविष्ट इव हठात्प्रवर्तत एव, न चाकिञ्चित्करः पुरुषः,
किं तर्हि?, स एव प्रधानः, तदुपकरणत्वात्कर्मपरिणामादीनां, न च पादप्रसारिका श्रेयस्करी, व्यवहारतः पुरुषप्रवृत्तेर्हिताहितनिर्वर्तनाप-

काऽतुला । न्यूनता लघुता वेपविज्ञानफलहीनता ॥ २५२ ॥ इत्याद्याः परिवारेऽस्या, भवन्ति वहवो जनाः । पुरेऽत्र यद्वलादेपा, वम्त्र-
मीति वलोद्धुरा ॥ २५३ ॥ अस्ति प्रयुक्ता तेनैव, सुप्रसन्नेन देहिनाम् । नाम्ना सुभगता नाम्ना, प्रख्याता जनमोदिनी ॥ २५४ ॥ सा
सौष्ठवमनस्तोपगवगौरवसम्मदैः । आयत्यपरिमृताद्यैः, परिवारितविग्रहा ॥ २५५ ॥ व्रजन्ती भवचक्रेऽत्र, जनमानन्दनिर्भरम् । करोति
सुखितं मान्यं, निःशेषजनवल्लभम् ॥ २५६ ॥ तस्याश्च प्रतिपक्षत्वादिद्यं दुर्भगताऽधमा । उन्मूलनकरी तात !, करिणीव लतातते ॥ २५७ ॥
अतः सोन्मूलिता येपामेनया हितकारिणी । ते प्रकृत्यैव जायन्ते, जनानां गाढमप्रियाः ॥ २५८ ॥ स्वभर्त्रेऽपि न रोचन्ते, परेभ्यो नि-
वरां पुनः । वन्धुभ्योऽपि न भासन्ते, जना दुर्भगताहताः ॥ २५९ ॥ गम्यत्वात्ते सपत्नानां, वल्लभानामवल्लभाः । नयन्ति हेशतः का-
लमात्मनिन्दापरायणाः ॥ २६० ॥ तदेषाऽपि समासेन, वत्स ! दुर्भगता मया । तुभ्यं निगदिता याऽसावुद्दिष्टा सप्तमी पुरा ॥ २६१ ॥
एवं च स्थिते—जरा रुजा मृतिश्चेति, खलता च कुरूपता । दरिद्रता दुर्भगता, उद्दिष्टाः क्रमशो यथा ॥ २६२ ॥ एता या यत्प्रयुक्ता
वा, यदीर्या यत्परिच्छदाः । चेष्टन्ते यस्य वाधायै, निर्दिष्टाः क्रमशस्तथा ॥ २६३ ॥ युग्मम् । एताश्चैवं विवल्गन्ते, विपक्षक्षयमुखकैः । कुर्वाणा
भवचक्रेऽत्र, लोकपीडनतत्पराः ॥ २६४ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, किमासां विनिवारकाः । लोकपाला न विद्यन्ते, नगरेऽत्र नृपादयः ?
॥ २६५ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, नैताः शक्या नृपादिभिः । निवारयितुमित्यत्र, कारणं ते निवेदये ॥ २६६ ॥ ये केचिद्वीर्यभू-
यिष्ठाः, प्रभवो भुवनोदरे । तेष्वपि प्रभवन्त्येताः, सर्वेषु प्रसभं मुदा ॥ २६७ ॥ सर्वत्र विचरन्तीनामासामुदामलीलया । गजानामिव
मत्तानां, नास्ति महो जगत्रये ॥ २६७ ॥ स्वप्रयोजनवीर्येण, विलसन्तीर्निरङ्कुशं । को नाम भुवने साक्षादेताः स्खलयितुं क्षमः ? ॥ २६८ ॥
प्रकर्षेणोक्तं—माम ! तत्किं पुरुषेण न यतितव्यमेवामूपां निराकरणे ? विमर्शेनोक्तं—वत्स ! निश्चयतो निराकरणे न यतितव्यमेव, यतो न

शक्यत एवावश्यंभावित्वानामासां निराकरणं कर्तुं, विमृश्यकारी च पुरुषः कथमशक्येऽर्थे प्रवर्तते?, न हि कर्मपरिणामकालपरिणति-
स्वभावलोकस्थितिभवितव्यतादिसंपूर्णकारणसामग्रीवलप्रवर्तितामवश्यमाविर्भवन्तीनाममूपामन्येषां वा कार्यविशेषाणां निराकरणे यत-
मानः पुरुषः प्रयासादृते कश्चिदर्थं पुष्पाति, प्रकर्षः प्राह—माम! पूर्वं भवता प्रत्येकमासां जरारुजादीनामपराण्येवान्तरङ्गवहिरङ्गाणि
प्रवर्तकानि निर्दिष्टानि तत्कथमिदानीं कर्मपरिणामादीनि प्रवर्तकत्वेनोच्यन्ते?, विमर्शेनोक्तं—तानि विशेषकारणानीति कृत्वा प्राधान्येनो-
क्तानि, परमार्थतस्तु यथानिर्दिष्टकर्मपरिणामादिकारणकलापव्यापारमन्तरेण न नयननिमेषोन्मेषमात्रमपि कार्यजातं किञ्चिज्जायति जायते,
प्रकर्षः प्राह—माम! यद्येवं ततः पुरुषेण किमात्मनो निजवर्गिणस्य वाऽमूरभ्यर्णवर्तिनीरापतन्तीरुपलक्ष्य न कर्तव्य एव कश्चिदासां
निवारणोपायः? किं नान्वेषणीया एव वेद्यौपधमञ्जतश्चरसायनचतुर्विधदण्डनीत्यादयः समुपस्थितजरा रुजामृत्यादिनिर्घातनोपायाः? किं
सर्वथा पादप्रसारिकैवात्र श्रेयस्करी? किमकिञ्चित्कर एव पुरुषो हेयोपादेयहानोपादाने?, ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदं, यतः प्रवर्तन्त एव पुरुषा
हिताहितयोरवानि निराकरणकामतया, प्रवृत्ताश्चोपायेन प्राप्नुवन्ति हितमर्थं, निराकुर्वन्ति चोपस्थितमन्युपायत एवाहितमिति, विमर्शेनोक्तं—
यत्स! विश्रब्धो भव मोक्षालतां यासीः परामृश वचनैदम्पर्यं, निश्चयतो हि मयोक्तं यथा—मा प्रवर्तिष्ट पुरुषः, व्यवहारतस्तु तत्प्रवृत्तिं
को वारयति?, पुरुषेण हि सर्वत्र पुरुषापराधमलः सदनुष्ठाननिर्मलजलेन क्षालनीयः, तदर्थं हि तत्प्रवृत्तिः, यतो नाकलयत्यसौ
तदा भाविकार्यपरिणामं, ततो व्यवहारतः सर्वहेयोपादेयहानोपादानसाधनं समाचरत्येव । किं च—चिन्तितं चानेन—यदुताहं न प्रवर्ते
तथाप्यसावप्रवर्तमानो नासितुं लभते, यतः कर्मपरिणामादिकारणसामग्र्या वेतालाविष्ट इव हठात्प्रवर्तत एव, न चाकिञ्चित्करः पुरुषः,
किं तर्हि?, स एव प्रधानः, तदुपकरणत्वात्कर्मपरिणामादीनां, न च पादप्रसारिका श्रेयस्करी, व्यवहारतः पुरुषप्रवृत्तेर्हिताहितनिर्वर्तनाप-

तत्र सर्वत्र विद्यन्ते, लोकस्तद्वशवर्तिनः ॥ २८ ॥ तथापि ये विशेषेण, तस्याद्वाकारिणो जनाः । तेषां स्थानानि ते भद्रः, दर्शयामि परिस्फुटम् ॥ २९ ॥ ततश्चोर्ध्वं विशेषेण, कृत्वाऽसौ दक्षिणं करम् । तर्जन्या दर्शयत्येवं, तानि स्थानानि यन्नतः ॥ ३० ॥ अमूनि मान-यावासे, दृश्यन्ते यानि सुन्दरः । अभ्यन्तरपुराणीह, पटवान्तरमण्डले ॥ ३१ ॥ एतानि वत्स ! लोकानां, तेषां स्थानानि लक्षय । मिथ्या-दर्शनसंज्ञेन, ये वशीकृतचेतसः ॥ ३२ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—माम ! किन्नामकान्येतानि पुराणि ? किमभिधाना वैतेषु लोकाः प्रतिवसन्ति ? विमर्शेणोक्तं—वत्स ! समाकर्णय—एकमत्र पुरे तावन्नैयायिकमिति रितम् । नैयायिकाश्च गीयन्ते, ते जना येऽत्र संस्थिताः ॥ ३३ ॥ अन्यद्वैशेषिकं नाम, पुरमत्राभिधीयते । वैशेषिकाश्च ते लोका, येऽस्य मध्ये व्यवस्थिताः ॥ ३४ ॥ तथाऽपरं जनैः सांख्यं, पुरमत्र प्रका-शितम् । सांख्याश्च ते विनिर्दिष्टा, लोका येऽत्र वसन्ति भोः ॥ ३५ ॥ इहापरं पुनर्वौद्धं, पुरमाख्यायते जनैः । प्रसिद्धा बौद्धसंज्ञाश्च, ते जना येऽस्य मध्यगाः ॥ ३६ ॥ मीमांसकपुरं नाम, तथाऽन्यत्परिकीर्तितम् । मीमांसकाश्च गीयन्ते, ते लोका येऽत्र संस्थिताः ॥ ३७ ॥ लोकायतमिति प्रोक्तं, पुरमत्र तथाऽपरम् । बार्हस्पत्याश्च ते लोका, ये वास्तव्याः पुरेऽत्र भोः ! ॥ ३८ ॥ तदेतेषु पुरेष्वैर्येऽमी लोकाः प्रकीर्तिताः । ते विशेषेण कुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनशासनम् ॥ ३९ ॥ यच्च प्रोक्तं मया पूर्वं, सभार्यस्य विजृम्भितम् । तस्य सर्वं तदे-तेषु, लोकेषु ननु दृश्यते ॥ ४० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—पटत्र यानि श्रूयन्ते, मण्डले लोकवार्तया । दर्शनानि किमेतानि, तान्याख्यातानि मे त्वया ? ॥ ४१ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, कथ्यते ते परिस्फुटम् । एतानि पञ्च तान्येव, मीमांसकपुरं विना ॥ ४२ ॥ अर्वाकालिकमे-तद्धि, मीमांसकपुरं मतम् । तेन दर्शनसंख्यायामेतद्धोकेन गण्यते ॥ ४३ ॥ तथाहि—जैमिनिर्वेदरक्षार्थं, दूषणोद्धारणेच्छया । चकार किल मीमांसां, दृष्ट्वा तीर्थिकविप्लवम् ॥ ४४ ॥ तस्मादेतानि पञ्चैव, मीमांसकपुरं विना । लोकैर्दर्शनसंख्यायां, गण्यन्ते नात्र संशयः

॥ ४५ ॥ प्रकप्यः प्राह ययैवं, ततो ब्रूहि क वर्तते । तत्पुरं माम् ! यल्लोकैर्गायते पद्मदर्शनम् ? ॥ ४६ ॥ विमर्शनाभिहितं—यदिदं दृश्यतेऽत्रैव, विवेकवरपर्वते । निर्मलं शिखरं तुङ्गमग्रमतत्त्वनामकम् ॥ ४७ ॥ विस्तीर्णमिदमत्यर्थमत्रैव च निवेशितम् । पुरं लोकोत्तरं वत्स !, तज्जनमभिधीयते ॥ ४८ ॥ तस्य ते कथयिष्यामि, ये गुणाः शेषजित्वराः । तथापि लोकरुद्धयैव, पष्टं हि तदुदाहृतम् ॥ ४९ ॥ अन्यथा तत्र ये लोकास्तेषामेव महत्तमः । न बाधकः प्रकृत्यैव, सिध्यादर्शननामकः ॥ ५० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—अधःस्थितेषु वाध्यन्ते, पुरेषु यदमी जनाः । शिखरस्थे न वाध्यन्ते, माम् ! किं तत्र कारणम् ? ॥ ५१ ॥ विमर्शनोक्तं—अस्त्यत्र निर्वृतिलोके, नगरी सुमनोहरा । सा च मुक्तेरतिक्रान्ता, महामोहादिभूजाम् ॥ ५२ ॥ निर्द्वन्द्वानन्दसंपूर्णा, सततं निरुपद्रवा । एभिश्चाकर्णिता सर्वः, सा लोकैः पुरवासिभिः ॥ ५३ ॥ ततो लोकायतं मुक्त्वा, ये शेषपुरवासिनः । नगरीं गन्तुमिच्छन्ति, तामेते वत्स ! निर्वृतिम् ॥ ५४ ॥ एते च सर्वे तां गन्तुमन्तरङ्गैर्महापथैः । स्वकल्पितैः प्रवाञ्छन्ति, परस्परविरोधिभिः ॥ ५५ ॥ ततश्च—अमीभिर्वत्स ! भूरिष्टैर्वै मार्गोः परिकल्पिताः । निर्वृतेः प्रापकास्ते हि, न घटन्ते सुयुक्तिः ॥ ५६ ॥ विवेकपर्वतोत्तुङ्गशिखरस्थितसत्पुरे । वसद्भिर्यः पुनर्दष्टः, सन्मार्गोऽतिमनोहरः ॥ ५७ ॥ स निर्वृतिं नयत्येव, लोकं नास्त्यत्र संशयः । पक्षपातविमुक्तेन, मया तेनेदमुच्यते ॥ ५८ ॥—यथाऽमी वाधिता लोका, येऽधःस्थपुरवर्तिनः । सिध्यादर्शनसंज्ञेन, न गिरिस्थे महापुरे ॥ ५९ ॥ यतः—तन्मिध्यादर्शनस्यैव, माहात्म्यं स्फुटमुच्यते । यदेते न विजानन्ति, सन्मार्गं निर्वृतेर्जनाः ॥ ६० ॥ दिङ्मूढा इव मन्यन्ते, कुमार्गमपि तत्त्वतः । सन्मार्गं इति यच्चैते, तत्तस्यैव विजृम्भितम् ॥ ६१ ॥ ये त्वेते शिखरे लोका, वर्तन्ते वत्स ! सत्पुरे । एषामेतद् द्वयं नास्ति, तेनेमे तस्य दूरागाः ॥ ६२ ॥ एतानि च पुराण्यत्र, प्रत्यासन्नानि तेन ते । दर्शितानि मया वत्स !, नेयत्ता परिकीर्तिता ॥ ६३ ॥ किं तर्हि ?—उपलक्षणमेतानि, विज्ञातव्यानि भावतः । सिध्यादर्शनवश्याना-

तत्र सर्वत्र विद्यन्ते, लोकास्तद्वशवर्तिनः ॥ २८ ॥ तथापि ये विशेषेण, तस्याद्वाकारिणो जनाः । तेषां स्थानानि ते भद्र !, दर्शयामि परिरुट्टम् ॥ २९ ॥ ततश्चोर्ध्वं विशेषेण, कृत्वाऽसौ दक्षिणं करम् । तर्जन्या दर्शयत्येवं, तानि स्थानानि यन्नतः ॥ ३० ॥ अमूनि मान-वावासे, दृश्यन्ते यानि सुन्दर ! । अभ्यन्तरपुराणीह, पट्वान्तरमण्डले ॥ ३१ ॥ एतानि वत्स ! लोकानां, तेषां स्थानानि लक्ष्य । मिथ्या-दर्शनसंज्ञेन, ये वशीकृतचेतसः ॥ ३२ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—माम ! किन्नामकान्येतानि पुराणि ? किमभिधाना वैतेषु लोकाः प्रतिवसन्ति ? , विमर्शेनोक्तं—वत्स ! समाकर्णय—एकमत्र पुरे तावन्नैयायिकमितीरितम् । नैयायिकाश्च गीयन्ते, ते जना येऽत्र संस्थिताः ॥ ३३ ॥ अन्यद्वैशेषिकं नाम, पुरमन्नाभिधीयते । वैशेषिकाश्च ते लोका, येऽस्य मध्ये व्यवस्थिताः ॥ ३४ ॥ तथाऽपरं जनैः सांख्यं, पुरमत्र प्रका-सितम् । सांख्याश्च ते विनिर्दिष्टा, लोका येऽत्र वसन्ति भोः ॥ ३५ ॥ इहापरं पुनर्बौद्धं, पुरमाख्यायते जनैः । प्रसिद्धा बौद्धसंज्ञाश्च, ते जना येऽस्य मध्यगाः ॥ ३६ ॥ मीमांसकपुरं नाम, तथाऽन्यत्परिकीर्तितम् । मीमांसकाश्च गीयन्ते, ते लोका येऽत्र संस्थिताः ॥ ३७ ॥ लोकायतमिति प्रोक्तं, पुरमत्र तथाऽपरम् । बार्हस्पत्याश्च ते लोका, ये वास्तव्याः पुरेऽत्र भोः ! ॥ ३८ ॥ तदेतेषु पुरेष्वैर्येऽमी लोकाः प्रकीर्तिताः । ते विशेषेण कुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनशासनम् ॥ ३९ ॥ यद्य प्रोक्तं मया पूर्वं, सभार्यस्य विजृम्भितम् । तस्य सर्वं तदे-तेषु, लोकेषु ननु दृश्यते ॥ ४० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—पट्वत्र यानि श्रूयन्ते, मण्डले लोकवार्तया । दर्शनानि किमेतानि, तान्याख्यातानि मे त्वया ? ॥ ४१ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, कथ्यते ते परिरुट्टम् । एतानि पञ्च तान्येव, मीमांसकपुरं विना ॥ ४२ ॥ अर्वाकालिकमे-तद्धि, मीमांसकपुरं मतम् । तेन दर्शनसंख्यायामेतद्भोक्तैर्न गण्यते ॥ ४३ ॥ तथाहि—जैमिनिर्वेदरक्षार्थं, दूषणोद्धारणेच्छया । चकार क्रिड मीमांसां, दृष्ट्वा तीर्थिकविप्लवम् ॥ ४४ ॥ तस्मादेतानि पञ्चैव, मीमांसकपुरं विना । लोकैर्दर्शनसंख्यायां, गण्यन्ते नात्र संशयः

॥ ४५ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येवं, ततो ब्रूहि ण वर्तते । तत्पुरं माम् ! यल्लोकैर्गीयते पट्टदर्शनम् ? ॥ ४६ ॥ विमर्शोनाभिहितं—यदिदं दृश्यतेऽत्रैव, विवेकवरपर्वते । निर्मलं शिखरं तुङ्गमग्रमतत्त्वनामकम् ॥ ४७ ॥ विस्तीर्णमिदमत्यर्थमत्रैव च निवेशितम् । पुरं लोकोत्तरं वत्स !, तज्जनमभिधीयते ॥ ४८ ॥ तस्य ते कथयिष्यामि, ये गुणाः शेषजित्वराः । तथापि लोकरूढ्यैव, पट्टं हि तदुदाहृतम् ॥ ४९ ॥ अन्यथा तत्र ये लोकास्तेषामेव महत्तमः । न बाधकः प्रकृत्यैव, मिथ्यादर्शनामकः ॥ ५० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—अधःस्थितेषु वाध्यन्ते, पुरेषु यदमी जनाः । शिखरस्थे न बाध्यन्ते, माम् ! किं तत्र कारणम् ? ॥ ५१ ॥ विमर्शोक्तं—अस्त्यत्र निर्धृतिलोके, नगरी सुमनोहरा । सा च भुक्तेरतिक्रान्ता, महामोहादिभूजाम् ॥ ५२ ॥ निर्द्वन्द्वानन्दसंपूर्णा, सततं निरुपद्रवा । अभिध्याकर्णिता सर्वैः, सा लोकैः पुरवासिभिः ॥ ५३ ॥ ततो लोकायतं मुक्त्वा, ये शेषपुरवासिनः । नगरीं गन्तुमिच्छन्ति, तामेते वत्स ! निर्धृतिम् ॥ ५४ ॥ एते च सर्वे तां गन्तुमन्तरङ्गैर्महापथैः । स्वकल्पितैः प्रवाञ्छन्ति, परस्परविरोधिभिः ॥ ५५ ॥ ततश्च—अमीभिर्वत्स ! भूरिष्टैर्ये मार्गाः परिकल्पिताः । निर्धृतेः प्रापकास्ते हि, न घटन्ते सुयुक्तिः ॥ ५६ ॥ विवेकपर्वतोत्तुङ्गशिखरस्थितसत्पुरे । वसद्भिर्यः पुनर्दष्टः, सन्मार्गोऽतिमनोहरः ॥ ५७ ॥ स निर्धृतिं नयत्येव, लोकं नास्त्यत्र संशयः । पक्षपातवियुक्तेन, मया तेनेदमुच्यते ॥ ५८ ॥—यथाऽमी बाधिता लोका, येऽधःस्थपुरवर्तिनः । मिथ्यादर्शनसंज्ञेन, न गिरिस्थे महापुरे ॥ ५९ ॥ यतः—तन्मिथ्यादर्शनस्यैव, माहात्म्यं स्फुटमुच्यते । यदेते न विजानन्ति, सन्मार्गं निर्धृतेर्जनाः ॥ ६० ॥ दिव्य्रूढा इव मन्यन्ते, कुमार्गमपि तत्त्वतः । सन्मार्गं इति यथैते, तत्तस्यैव विजृम्भितम् ॥ ६१ ॥ ये त्वेते शिखरे लोका, वर्तन्ते वत्स ! सत्पुरे । एषामेवद् द्वयं नास्ति, तेनेमे तस्य दूरगाः ॥ ६२ ॥ एतानि च पुराण्यत्र, प्रत्यासन्नानि तेन ते । दर्शितानि मया वत्स !, नेयत्ता परिचीर्तिता ॥ ६३ ॥ किं तर्हि ?—उपलक्षणमेतानि, विज्ञातव्यानि भावतः । मिथ्यादर्शनवश्याना-

मन्येपामपि तादृशम् ॥ ६४ ॥ यतः—यान्येताभिः पुराण्यत्र, दृश्यन्ते वत्स! भूतले । नान्यत्र देशकालेषु, स्थानकानि वह्नि च ॥ ६५ ॥ एतत्तु शिखरस्थायि, सत्पुंरं भद्र! सर्वदा । अप्रच्युतमनुत्पन्नं, शाश्वतं परमार्थतः ॥ ६६ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम्!, येऽमीभिः परिकल्पिताः । स्वबुद्ध्या निर्द्वेष्टेर्माणां, लोकैः पुरनिवासिभिः ॥ ६७ ॥ तानहं श्रोतुमिच्छामि, प्रत्येकं सकुतूहलः । ततो मेऽनुग्रहं कृत्वा, भवभानाख्यानुमर्हति ॥ ६८ ॥ विमर्शः प्राह यदेषं, ततः कृत्वा समाहितम् । चेतस्त्वं वत्स! बुध्यस्व, मार्गोन्वद्वये परिस्फुटम् ॥ ६९ ॥—तत्र नैयायिकैस्तावदेष कल्पितो वत्स! निर्वृतिमार्गः, यदुत—प्रमाणप्रमेयसंशयप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धान्तावयवतर्कनिर्णयवाद्-जल्पवितण्डाहेत्वाभासच्छलजातिनिग्रहस्थानानां तत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । तत्रार्थोपलम्भहेतुः प्रमाणं, तच्चतुर्धा, तद्यथा—प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानि । तत्र प्रत्यक्षम्—इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारि व्यवसायात्मकं प्रत्यक्षं, तत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानं, तद्यथा—पूर्ववच्छेषवत्सामान्यतोदृष्टं च, तत्र पूर्ववत्कारणात्कार्यानुमानं, यथा मेघोन्नतेर्भविष्यति दृष्टिरिति, शेषवत्कार्यात्कारणानुमानं, यथा विशिष्टाश्वदीपूरदर्शनादुपरि दृष्टो देव इति, सामान्यतोदृष्टं नाम यथा देवदत्तादौ गतिपूर्विकां गतिपूर्विकां देशान्तरप्राप्तिमुपलभ्य दिनकरेऽपि सा गतिपूर्विकैव समधिगम्यते, प्रसिद्धसाधर्म्यात्साध्यसाधनमुपमानं, यथा गौस्तथा गवय इति, आप्तोपदेशः शब्द आगम इत्यर्थः । तदेवमिदं चतुर्विधं प्रमाणमभिहितं । तथाऽऽत्माशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनःप्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफलदुःखापवर्गस्तु प्रमेयं । किं स्यादित्यनवधारणात्मकः प्रत्ययः संशयः, किमयं स्थाणुः स्यादुत पुरुष इति । येन प्रयुक्तः प्रवर्तते तत्प्रयोजनं । अविप्रतिपत्तिविषयापन्नो दृष्टान्तः । सिद्धान्तश्चतुर्विधः, तद्यथा—सर्वतन्त्रसिद्धान्तः प्रतितन्त्रसिद्धान्तः अधिकरणसिद्धान्तः अभ्युपगमसिद्धान्तश्चेति । प्रतिज्ञाहेतू दाहरणोपनयनिगमनान्यवयवाः । संशयादूर्ध्वं भवितव्यताप्रत्ययस्तर्कः, यथा भवितव्यमत्र स्थाणुना पुरुषेण वेति । संशयतर्कोभ्यामूर्ध्वं

निश्चयतः प्रत्ययो निर्णयः, यथा पुरुष एवायं स्थाणुरेव वा । तिस्रः कथाः—वादजल्पवितण्डाः, तत्र शिष्याचार्ययोः पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेणा-
भ्यासख्यापनाय वादकथा, विजिगीषुणा सार्धं छलजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालम्भो जल्पः, स एव स्वपक्षप्रतिपक्षस्थापनाहीनो वितण्डा ।
अनैकान्तिकादयो हेत्वाभासाः । नवकम्बलो देवदत्त इत्यादि छलं । दूषणाभासास्तु जातयः । निग्रहस्थानानि पराजयवस्तूनि, तद्यथा-
प्रतिज्ञाहानिः प्रतिज्ञान्तरं प्रतिज्ञाविरोधः प्रतिज्ञासंन्यासः हेत्वन्तरं अर्थान्तरं अविज्ञातार्थमपार्थक्यं अप्राप्तकालं न्यूनभेधिकं पुन-
रुक्तं अननुभाषणं अप्रतिज्ञानं अप्रतिभां कैयविक्षेपो र्भेदानुज्ञा पर्यनुयोज्योपेक्षेणं निरनुयोज्यानुयोगः अपसिद्धान्तो हेत्वाभेसाश्चेति
निग्रहस्थानानि । तदेते प्रमाणादयः षोडश पदार्था नैयायिकदर्शनसमासः ॥ वैशेषिकैः पुनरयं वत्स ! परिकल्पितो निर्द्युतिनगरीगमन-
मार्गः, यदुत—द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायानां पणानां पदार्थानां तत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । स हि निर्द्युतिर्निःश्रेयसरूपा ।
तत्र पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशं कालो दिगात्मा मनो इति नव द्रव्याणि । रूपरसगन्धस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वबु-
द्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारगुरुत्वद्रवत्वलोहवेगशब्दाः पञ्चविंशतिर्गुणाः । उत्क्षेपणमवक्षेपणमाकुञ्चनं प्रसारणं गमनमिति पञ्च
कर्माणि । सामान्यं द्विविधं—परमपरं च, तत्र परं सत्तालक्षणं, अपरं द्रव्यत्वादीति । नित्यद्रव्यवृत्तयोऽन्त्या विशेषाः । अयुतसिद्धा-
नामाधाराधेयभूतानां यः सम्बन्ध इहप्रत्ययेहेतुः स समवायः । लैङ्गिकप्रत्यक्षे द्वे एव प्रमाणे । इति वैशेषिकदर्शनसमासार्थः । सांख्यैस्तु
वत्स ! निजबुद्ध्या परिकल्पितोऽयं निर्द्युतिनगर्योः पन्थाः, यदुत—पञ्चविंशतितत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । तत्र त्रयो गुणाः—सत्त्वं
रजस्तमश्च । तत्र प्रसादलाघवप्रणयानभिष्वङ्गोद्वेगप्रतीतयः कार्यं सत्त्वस्य, शोकतापभेदस्तम्भोद्वेगापद्वेपाः कार्यं रजसः, मरणसादनवी-
भत्सदैन्यगौरवाणि तमसः कार्यं । ततः सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, सैव प्रधानमित्युच्यते । प्रकृतेऽथ महानाविर्भवति, बुद्धि-

रित्यर्थः । बुद्धेऽद्याहङ्कारः । ततोऽहङ्कारोदेकादशेन्द्रियाणि, तद्यथा—पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थलक्षणानि मनश्चाविर्भवति । तथा तत् एवाहङ्कारात्तमोबहुलात्पञ्च तन्मात्राणि स्पर्शरसरूपगन्धशब्दस्पर्शान्याविर्भवन्ति । तेभ्यश्च पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि । तदेषा चतुर्विंशतितत्त्वात्मिका प्रकृतिः । तथा परः पुरुषश्चैतन्यस्वरूपः, स चानेको जन्ममरणकरणानां नियमदर्शनाद्धर्मादिषु प्रवृत्तिनानात्वाच्च । प्रकृतिपुरुषयोश्चोपभोगार्थः संयोगः पञ्चबन्धयोरिव, उपभोगश्च शब्दाद्युपलम्भो गुणपुरुषान्तरोपभोगश्च । प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि । इति सांख्यदर्शनसंक्षेपार्थः ॥ बौद्धैः पुनर्भद्र ! परिकल्पितेयं निर्धृतिनगरीवर्तनी, यदुत—द्वादशायतनानि, तद्यथा—पञ्चेन्द्रियाणि पञ्च शब्दादयो मनो धर्मायतनं च, धर्मास्तु सुखादयो विज्ञेयाः । प्रत्यक्षानुमाने द्वे एव प्रमाणे । इति बौद्धदर्शनसमासार्थः ॥ अथवा वैभागिकसौत्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदाच्चतुर्विधा बौद्धा भवन्ति, तत्र वैभागिकमतमिदं, यदुत—क्षणिकं वस्तु, तद्यथा—जातिर्जनयति स्थितिः स्थापयति जरा अर्जयति विनाशो नाशयति । तथाऽऽत्माऽपि तथाविध एव पुद्गलश्चासावभिधीयते ॥ सौत्रान्तिकमतं पुनरिदं—रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्काराः सर्वशरीरिणामेते पञ्च स्कन्धा विद्यन्ते, न पुनरात्मा । स एव हि परलोकगामिनः । तथा क्षणिकाः सर्वे संस्काराः स्वलक्षणं परमार्थतः । अन्यापोहः शब्दार्थः । सन्तानोच्छेदो मोक्ष इति ॥ योगाचारमतं त्विदं—विज्ञानमात्रमिदं भुवनं, न विद्यते बाह्यार्थः । वासनापरिपाकतो नीलपीतादिप्रतिभासाः । आल्यविज्ञानं सर्ववासनाधारभूतं । आल्यविज्ञानविशुद्धिरेव चापवर्ग इति ॥ माध्यमिकदर्शने तु—सर्वशून्यमिदं, स्वप्नोपमः प्रमाणप्रमेयप्रविभागः । ‘मुक्तिस्तु शून्यतादृष्टिस्तदर्थं शेषभावना’ इति बौद्धविशेषाणां मतसंक्षेपार्थः ॥ लोकायतैः पुनर्वत्स ! सा निर्धृतिनगरी नास्तीति प्रख्यापितं लोके, यतोऽस्मीं ब्रुवते—नास्ति निर्धृतिर्नास्ति जीवो नास्ति परलोको नास्ति पुण्यं नास्ति पापमित्यादि ।

किं तर्हि? पृथिव्यापस्तेजो वायुरिति तत्त्वानि, तत्समुदाये शरीरेन्द्रियविषयसंज्ञा । तेभ्यश्चैतन्यं मद्याङ्गेभ्यो मदशक्तिवत् । जलबुद्बुद-
वल्लीवाः । प्रवृत्तिनिवृत्तिसाध्या प्रीतिः पुरुषार्थः, स च काम एव, नान्यो मोक्षादिः । तस्मान्नान्यत्पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वमस्ति, दृष्टहान्य-
दृष्टकल्पनासम्भवादिति । प्रत्यक्षमेव चैकं प्रमाणमिति लोकायतमतसमासः ॥ मीमांसकानां पुनरेष मार्गः, यदुत—वेदपाठानन्तरं
धर्मेजिज्ञासा कर्तव्या । यतश्चैवं ततस्तस्य निमित्तपरीक्षा । निमित्तं च चोदना । यत उक्तं—“चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः” । चोदना च क्रि-
यायां प्रवर्तकं वचनमाहुर्यथा—‘अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः’ इत्यादि । तेन धर्मो लक्ष्यते, नान्येन प्रमाणेन, प्रत्यक्षादीनां विद्यमानो-
पलम्भनत्वादिति । प्रत्यक्षानुमानशब्दोपमानार्थोपपत्त्यभावाः पट् प्रमाणानि । इति मीमांसकमतसमासः ॥ अमीभिः पुनर्वत्स ! विवे-
कमहापर्वतारूढैरप्रमत्तत्वशिखरस्थितैर्जैनपुरनिवासिभिर्जैनलोकैरयं दृष्टो निवृत्तिनगरीगमनमार्गः, यदुत—जीवाजीवास्त्रवन्धसंस्वरनिर्ज-
रामोक्षास्तत्त्वं । तत्र सुखदुःखज्ञानादिपरिणामलक्षणो जीवः । तद्विपरीतस्त्वजीवः । मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा बन्धहेतवः
स आस्रवः । आस्रवकार्यं बन्धः । आस्रवविपरीतः संस्वरः । संस्वरफलं निर्जरा । निर्जराफलं मोक्ष इत्येते सप्त पदार्थाः । तथा विधिप्र-
तिषेधानुष्ठानपदार्थाविरोधश्च । अत्र जैनदर्शने स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादि कर्तव्यं ‘सर्वे जीवा न हन्तव्या’ इति वचनात् ‘सततस-
मितिशुश्रुद्धा क्रिया असंपन्नो योग’ इति वचनात् । उत्पादविगमघ्नौव्ययुक्तं सत् । एकं द्रव्यमनन्तपर्यायमर्थ इति । प्रत्यक्षपरोक्षे द्वे एव
प्रमाणे । इति जैनमतस्य दिग्दर्शनमात्रम् ॥ तत्रैते प्रथमास्तावच्चत्वारो वत्स ! वादिनः । नैयायिकादयो नैव, निवृत्तेर्मोर्गेवेदकाः
॥ १ ॥ यतः—एकान्तनित्यमिच्छन्ति, पुरुषं तत्र गामुकम् । सर्वत्रगं च वाञ्छन्ति, तथाऽन्ये क्षणनन्धरम् ॥ २ ॥ नित्यश्चासौ कथं
गच्छेत्तस्यामविचलो यतः । सर्वत्रगश्च यो भद्रः, स क गच्छेत्कुतोऽपि वा ? ॥ ३ ॥ नन्धरोऽपि विनष्टत्वाच्च तस्यां गन्तुमर्हति । तस्मा-

रित्यर्थः । बुद्धेऽहङ्कारः । ततोऽहङ्कारोदशेन्द्रियाणि, तद्यथा—पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थलक्षणाणि मनश्चाविर्भवति । तथा तत एवाहङ्कारात्तमोबहुलात्पञ्च तन्मात्राणि स्पर्शरसरूपगन्धशब्दलक्षणायाविर्भवन्ति । तेभ्यश्च पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि । तदेपा चतुर्विंशतितत्त्वात्मिका प्रकृतिः । तथा परः पुरुषश्चैतन्यस्वरूपः, स चानेको जन्ममरणकरणानां नियमदर्शनादमोदिषु प्रवृत्तिनानात्वाच्च । प्रकृतिपुरुषयोश्चोपभोगार्थः संयोगः पङ्ग्वन्धयोरिव, उपभोगश्च शब्दाद्युपलब्धो गुणपुरुषान्तरोपभोगश्च । प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि । इति सांख्यदर्शनसंक्षेपार्थः ॥ बौद्धैः पुनर्भद्र ! परिकल्पितेयं निर्धृतिनगरीवर्तनी, यदुत—द्वादशायतनानि, तद्यथा—पञ्चेन्द्रियाणि पञ्च शब्दादयो मनो धर्मायतनं च, धर्मास्तु सुखादयो विज्ञेयाः । प्रत्यक्षानुमाने द्वे एव प्रमाणे । इति बौद्धदर्शनसमासार्थः ॥ अथवा वैभाषिकसौत्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदाच्चतुर्विधा बौद्धा भवन्ति, तत्र वैभाषिकमतमिदं, यदुत—क्षणिकं वस्तु, तद्यथा—जातिर्जनयति स्थितिः स्थापयति जरा जर्जरयति विनाशो नाशयति । तथाऽऽत्माऽपि तथाविध एव पुद्गलश्चासावभिधीयते ॥ सौत्रान्तिकमतं पुनरिदं—रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्काराः सर्वशरीरिणामेते पञ्च रूपा विद्यन्ते, न पुनरात्मा । त एव हि परलोकगामिनः । तथा क्षणिकाः सर्वे संस्काराः स्वलक्षणं परमार्थतः । अन्यापोहः शब्दार्थः । सन्तानोच्छेदो मोक्ष इति ॥ योगाचारमतं त्विदं—विज्ञानमात्रमिदं भुवनं, न विद्यते बाह्यार्थः । वासनापरिपाकतो नीलपीवादिप्रतिभासाः । आलयविज्ञानं सर्ववासनाधारभूतं । आलयविज्ञानविशुद्धिरिव चापवर्ग इति ॥ माध्यमिकदर्शने तु—सर्वशून्यमिदं, स्वप्नोपमः प्रमाणप्रमेयप्रविभागः । 'मुक्तिस्तु शून्यतादृष्टिस्तदर्थं शेषभावना' इति बौद्धविशेषाणां मतसंक्षेपार्थः ॥ लोकायतैः पुनर्वत्स ! सा निर्धृतिनगरी नास्तीति प्रख्यापितं लोके, यतोऽमी भुवन्ते—नास्ति निर्धृतिर्नास्ति जीवो नास्ति परलोको नास्ति पुण्यं नास्ति पापमित्यादि ।

किं तर्हि ? पृथिव्यापस्तेजो वायुरिति तत्त्वानि, तत्समुदाये शरीरेन्द्रियविषयसंज्ञा । तेभ्यश्चैतन्यं मद्याद्भ्यो मदशक्तिवत् । जलबुद्बुद-
वज्जीवाः । प्रवृत्तिनिवृत्तिसाध्या ग्रीतिः पुरुषार्थः, स च काम एव, नान्यो मोक्षादिः । तस्मान्नान्यत्पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वमस्ति, दृष्टहान्य-
दृष्टकल्पनासम्भवादिति । प्रत्यक्षमेव चैकं प्रमाणमिति लोकायतमतसमासः ॥ मीमांसकानां पुनरेष मार्गः, यदुत—वेदपाठानन्तरं
धर्मजिज्ञासा कर्तव्या । यतश्चैवं ततस्तस्य निमित्तपरीक्षा । निमित्तं च चोदना । यत उक्तं—“चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः” । चोदना च क्रि-
यायां प्रवर्तकं वचनमाहुर्न्या—‘अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः’ इत्यादि । तेन धर्मो लक्ष्यते, नान्येन प्रमाणेन, प्रत्यक्षादीनां विद्यमानो-
पलम्भनत्वादिति । प्रत्यक्षानुमानशब्दोपमानार्थोपपत्त्यभावाः पट् प्रमाणानि । इति मीमांसकमतसमासः ॥ असीभिः पुनर्वरस ! विवे-
कमहापर्वतारूढैरप्रसक्तत्वशिखरस्थितैर्जैनपुरनिवासिभिर्जैनलोकैरयं दृष्टो निर्धृतिनगरीगमनमार्गः, यदुत—जीवाजीवासववन्धसंवरनिर्ज-
रामोक्षास्तत्त्वं । तत्र सुखदुःखज्ञानादिपरिणामलक्षणो जीवः । तद्विपरीतस्त्वजीवः । मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा बन्धहेतवः
स आस्रवः । आस्रवकार्यं बन्धः । आस्रवविपरीतः संवरः । संवरफलं निर्जरा । निर्जराफलं मोक्ष इत्येते सप्त पदार्थाः । तथा विधिप्र-
तिषेधानुष्ठानपदार्थाविरोधश्च । अत्र जैनदर्शने स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादि कर्तव्यं ‘सर्वे जीवा न हन्तव्या’ इति वचनात् ‘सततस-
मितिगुप्तिशुद्धा क्रिया असपन्नो योग’ इति वचनात् । उत्पादविगमध्रौव्ययुक्तं सत् । एकं द्रव्यमनन्तपर्यायमर्थे इति । प्रत्यक्षपरोक्षे द्वे एव
प्रमाणे । इति जैनमतस्य दिग्दर्शनमात्रम् ॥ तत्रैते प्रथमास्तावच्चत्वारो वत्स ! वादिनः । नैयायिकादयो नैव, निर्धृतेर्मार्गेवेदकाः
॥ १ ॥ यतः—एकान्तनित्यमिच्छन्ति, पुरुषं तत्र गासुकम् । सर्वत्रगं च वाञ्छन्ति, तथाऽन्ये क्षणनश्वरम् ॥ २ ॥ नित्यश्चासौ कथं
गच्छेत्तस्यामविचलो यतः । सर्वत्रगश्च यो भद्रः, स फ गच्छेत्कुतोऽपि वा ? ॥ ३ ॥ नश्वरोऽपि विनष्टत्वान्न तस्यां गन्तुमर्हति । तस्मा-

देते न जानन्ति, मार्गं तस्यास्तपस्विनः ॥४॥ लोकायतास्तु दूरेण, वर्तन्ते वत्स ! निर्वृतेः । ये हि पापहृतात्मानो, निराकुर्वन्ति तामपि ॥५॥ किं च—लोकायतमतं प्राज्ञैर्ज्ञेयं पापौघकारणम् । निर्द्वन्द्वानन्दपूर्णया, निर्वृतेः प्रतिषेधकम् ॥ ६ ॥ तस्मादुष्टाशयकरं, छिद्रस-
त्त्वविचिन्तितम् । पापश्रुतं सदा धीरैर्वर्ज्यं नास्तिकदर्शनम् ॥ ७ ॥ परमार्थेन सा वत्स !, नेष्टा मीमांसकैरपि । यैः सर्वज्ञं निराकृत्य,
वेदप्रामाण्यमीरितम् ॥ ८ ॥ तदेवमेते सर्वेऽपि, भूमिष्ठपुरवासिनः । अनेन कारणेनोक्ता, मिथ्यादर्शनमोहिताः ॥ ९ ॥ एते तु शिखरा-
रूढाः, पुरे वास्तव्यका जनाः । यं वदन्ति स निर्मिथ्यो, निर्वृतेः प्रगुणः पथः ॥ १० ॥ ततश्च—यथावस्थितसन्मार्गवेदिनां वीर्यशा-
लिनाम् । महत्तमो न बाधायै, मिथ्यादर्शननामकः ॥ ११ ॥ ज्ञानश्रद्धानपूतास्ते, निःस्पृहा भवचारके । चारित्रयानमारुह्य, निर्वृतिं
यान्ति मानवाः ॥ १२ ॥ यथा च सन्मा(त्यो मा)र्गोऽयं, यथा चान्ये न तद्विधाः । इदं च पुरतो वत्स !, यद्यहं ते विचारये ॥१३॥ ततो
जन्म ममालोति, न विचारस्य निष्ठितिः । तेनदं ते समासेन, प्रविमज्य निवेद्यते ॥ १४ ॥ युग्मम् । ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणो ह्यान्तरो
मतः । विद्वद्भिर्निर्वृतेर्मार्गः, प्रगुणः सुपरिस्पृष्टः ॥ १५ ॥ स दृष्टः पर्वतारूढैर्न दृष्टो भूमिवासिभिः । तेनैते तत्र गन्तारो, न गन्तारो
भुवि स्थिताः ॥ १६ ॥ तदेते कथितास्तुभ्यं, भवचक्रे मया जनाः । ये मिथ्यादर्शनाख्येन, तेन भद्र ! विडम्बिताः ॥ १७ ॥ प्रकर्षः
प्राह मामेदं, भवचक्रं मया पुरम् । सर्वं विलोकितं दृष्टं, वीर्यमान्तरभूमुजाम् ॥ १८ ॥ केवलं तदिदं जातं, महाहास्यकरं परम् ।
आभाणकं जगत्त्रय, यद्गलैरपि गीयते ॥ १९ ॥ गन्त्रीमनुष्यसामग्र्या, यो वधूमाहारिष्यति । तस्यैव विस्मृता हन्त, सा वधूरिति
कौतुकम् ॥ २० ॥ तथाहि—महामोहादिजेतारो, महात्मानो नरोत्तमाः । द्रष्टव्या भवचक्रेऽत्र, सन्तोषसहिताः किल ॥ २१ ॥ एतदर्थ-
मिहायातौ, मामावामत्र पत्तने । न दृष्टास्ते महात्मानो, न च सन्तोषभूयतिः ॥ २२ ॥ अतोऽधुनापि तान्मामो, मदनुग्रहकाम्यया ।

गत्वा ते यत्र वर्तन्ते, तत्स्थानं दर्शयत्वल्म ॥ २३ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यदिदं शिखरे स्थितम् । जैनं पुरं भवन्त्येव, नूनमत्र
तथाविधाः ॥ २४ ॥ तस्मादत्रैव गच्छावो, येनेदं ते कुतूहलम् । साक्षाद्दर्शनतो वत्स !, निःशेषं परिपूर्यते ॥ २५ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते,
तौ गतौ तत्र सत्पुरे । दृष्टाश्च साधवस्तत्र, निर्मलीयसमानसाः ॥ २६ ॥ विमर्शः प्राह भद्रैते, ते लोका यैर्महात्मभिः । निक्षिप्ता
निजवीर्येण, महामोहादिभूमुजः ॥ २७ ॥ “सर्वे भगवतामेपां, बान्धवा वत्स ! एते त्रसेतराणां च, बान्धवाः सर्वदेहिनाम्
“॥ २८ ॥ समस्ता मातरोऽमीपां, नरामरपशुस्त्रियः । एतेऽपि सूनुवत्सासां, भगवन्तो नरोत्तमाः ॥ २९ ॥ बाह्ये परिग्रहे वत्स !, निजेऽपि
“च शरीरके । चित्तं न लग्नमेतेपां, पद्मवज्जलपङ्क्तयोः ॥ ३० ॥ सत्यं भूतहितं वाक्यममृतक्षरणोपमम् । एते परीक्ष्य भापन्ते, कार्ये सति
“मिताक्षरम् ॥ ३१ ॥ असङ्गयोगसिद्ध्यर्थ, सर्वदोषविवर्जितम् । आहारमेते गृह्णन्ति, लौल्यनिर्मुक्तचेतसः ॥ ३२ ॥ किं चेह बहुनोक्तेन ?,
“चेष्टा या या महात्मनाम् । सा सा भगवतामेपां, महामोहादिसूदनी ॥ ३३ ॥ तेन वत्स ! भगवतामेतेपां सम्बन्धिन्याऽपेक्षया तस्यां
“चित्तदृष्टिमहाटव्यामेवं जानीहि यदुत—अत्यन्तशुष्का सा प्रमत्तता नदी, विरलीभूतं तद्विलसितपुलिनं, परिमग्नश्चित्तविक्षेपमण्डपः;
“निरस्ता वृष्णावेदिका, विघटितं विपर्यासविष्टं, संचूर्णिता चाविद्यागात्रयष्टिः, प्रलीनो महामोहराजः, उच्चाटितो महामिथ्यादर्शनपि-
“शाचः, निर्नेष्टो रागकेसरी, निर्भिन्नो द्वेषगजेन्द्रः, विपाटितो मकरध्वजः, विदारितो विपथाभिलापः, निर्वासिता महामूढतादयस्तद्कार्याः;
“विहंसितो हासभटः, विकर्तिते जुगुप्सारती, निपूदितौ भयशोकौ, विदलिता दुष्टाभिसन्धिप्रभृतयश्चरटाः, पलायितानि लिम्भरूपाणि,
“विद्राविता ज्ञानसंवरणादयस्ते त्रयो दुष्टनरपतयः, अनुकूलीभूतास्ते चत्वारः सप्तानां मध्यवर्तिनो वेदनीयाद्याः, व्यपगतं चतुरङ्गमपि
“तत्सफलं दलं, प्रदान्ता विब्वोकाः, विगलिता विलासाः, तिरोभूताः समस्तविकाराः । किं बहुना ? सर्वथा—यद्दृष्टं भवता तस्यां, व-

“गितं च मया पुरा । वस्तु किञ्चित्समस्तानां, दुःखदं बाह्यदेहिनाम् ॥ १ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, तत्सर्वमिह संस्थिताः । प्रलीनं वत्स !
“पश्यन्ति, नूनमेते महाधियः ॥ २ ॥ युगम् सा सर्वोपद्रवैर्मुक्ता, श्रेया रत्नौघपूरिता । एतेषां ध्यानयोगेन, चित्तवृत्तिः प्रभासते ॥ ३ ॥ तदेते
“ते महात्मानो, ये मया वत्स ! वर्णिताः । पूर्वं तपोयनाः सम्यक्, पश्य विस्फारितेक्षणः ॥ ४ ॥ अर्कपेणोक्तं—चारु चारु कृतं माम् !,
विहितो मदनुग्रहः । जनितः धूतपापोऽहमेतेषां दर्शनात्स्वया ॥ ५ ॥ कृतं मानसनिर्वाणं, विहितः पटुलोचनः । आनन्दामृतसेकेन, गात्रं
निर्वापितं च मे ॥ ६ ॥ केवलं दर्शनीयोऽसौ, ममाद्यापि ननु त्वया । यो वर्णितो महावीर्यो, माम् ! सन्तोषभूपतिः ॥ ७ ॥ विमर्शो-
नोक्तं—य एष दृश्यते वत्स !, सदृष्टेः सुखदायकः । शुभ्रचित्तसमाधानो, नाम विस्तीर्णमण्डपः ॥ ८ ॥ सर्वेषां बह्वभोऽमीषां, जनानां
पुरवासिनाम् । स सन्तोषमहाभूपो, नूनमत्र भविष्यति ॥ ९ ॥ अर्कपेः ग्राह यथेवं, ततोऽत्रैव प्रविश्यताम् । एवं भवतु वत्सेति,
यभापे तस्य मातुलः ॥ १० ॥ अविश्य चोचिते देशे, ताभ्यां दृष्टः स मण्डपः । निजप्रभावविक्षिप्तजनसन्तापसुन्दरः ॥ ११ ॥ तत्र
च—राजमण्डलमध्यस्थं, दीप्तिनिर्धूततामसम् । वेष्टितं भूरिलोकेन, सच्चिदानन्ददायकम् ॥ १२ ॥ विशालवेदिकारूढमुपविष्टं बरासने ।
दृष्टास्थानं नरेन्द्रं तौ, पश्यतः स्म चतुर्मुखम् ॥ १३ ॥ ततः अर्कपेक्षं वीक्ष्य, मनसा हर्षनिर्भरः । मनाक् संजातसन्देहो, मातुलं प्रत्य-
भापत ॥ १४ ॥ अहो रम्यमिदं जैनं, पुरं यत्रेदृशः प्रभुः । ईदृक्षो मण्डपो लोका, वास्तव्या यत्र चेदृशाः ॥ १५ ॥ एवं च स्थिते—
यत्रेदृशं पुरं माम् !, विवेकवरपर्वते । किं सोऽयं भवचक्रेऽत्र, वर्तते दोषपूरिते ॥ १६ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यस्मिन्नेप महागिरिः ।
वर्तते तदहं वदये, स्थानमस्य निशामय ॥ १७ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, वर्तते परमार्थतः । भवचक्रे तु विद्वद्भिरुपचारेण कथ्यते ॥ १८ ॥
यतोऽत्र विद्यते वत्स !, सद्योऽपि सुविस्तीर्णः । अन्तरङ्गं सुविस्तीर्णः, पुरं सात्त्विकमानसम् ॥ १९ ॥ तत्रायं संस्थितो वत्स !, विवेकवरप-

चित्तसमा-
धानम-
ण्डपः
सन्तोषभूपः
सात्त्विक-
पुरव०
॥ ४४० ॥

वर्ततः । आधाराधेयसम्बन्धस्तेनैवं परिकीर्तितः ॥ २० ॥ प्रकर्षेणोदितं—माम् ! यद्येवं ततो यदिदमस्य पर्वतस्याधारभूतं सात्त्विकमानसं पुरं ये च तत्सेविनो बहिरङ्गलोकाः यश्चायं विवेकमहागिरिः यच्चैदमप्रमत्तशिखरं यच्चादो जैनं पुरं ये चात्र स्थिता बहिरङ्गजनाः यश्चायं चित्तसमाधानमहामण्डपो या चेयं वेदिका यच्चैदं सिंहासनं यश्चायं नरेन्द्रो यश्चायमस्य परिवारः तदिदं सर्वं मम जन्मापूर्वं ततो ममानुग्रहधिया प्रत्येकं विशेषतस्तद्वर्णयितुमर्हति माम् ; विमर्शेनोक्तं—वत्स ! यद्येवं ततः समाकर्णय—यदिदं पर्वताधारं, पुरं सात्त्विकमानसम् । तदन्तरङ्गरत्नानां, सर्वपामाकरो मतम् ॥ २१ ॥ अनेकदोषपूर्णोऽपि, भवचक्रे व्यवस्थितम् । नेदं स्वरूपतो वत्स !, दोषसंश्लेषभाजनम् ॥ २२ ॥ अधन्या भवचक्रेऽत्र, वर्तमाना मनुज्यकाः । इदं स्वरूपतो वत्स !, न पश्यन्ति कदाचन ॥ २३ ॥ यानि निर्मलचित्तादिपुराण्यन्तरभूमिषु । अत्रैव प्रतिघट्टानि, तानि जानीहि भावतः ॥ २४ ॥ स कर्मपरिणामाल्लभ्यो, राजा नेदं महापुरम् । समुक्तिकं ददालोकं, महामोहादिभूगुजाम् ॥ २५ ॥ किं तर्हि ? , स्वयमेव मुनकीदं, तथाऽन्यैर्वरभूमिपैः । शुभाशयादिभिर्वत्स !, भोजयेच्च समुक्तिकम् ॥ २६ ॥ इदं हि जगतः सारमिदं च निरुपद्रवम् । इदमेव कृताह्लादं, बहिर्जनमनोहरम् ॥ २७ ॥ तदिदं ते समासेन, पुरं सात्त्विकमानसम् । निवेदितं मया वत्स !, शृणु चात्राधुना जन्तम् ॥ २८ ॥ ये लोका निवसन्त्यत्र, पुरे सात्त्विकमानसे । बहिरङ्गा भवन्त्येषां, शौर्यवीर्यादयो गुणाः ॥ २९ ॥ बहिरङ्गा जनास्ते हि, निवसन्त्यत्र सत्पुरे । पुरमाहात्म्यमात्रेण, गच्छन्ति विबुधालये ॥ ३० ॥ अन्यच्च वसतामत्र, पुरे सात्त्विकमानसे । प्रत्यासन्नतया याति, विवेको दृष्टिगोचरे ॥ ३१ ॥ ततश्च—यद्यारोहन्त्यमुं लोका, विवेकवरपर्वतम् । ततो जैनं समासाद्य, पुरं यान्ति सुखास्पदम् ॥ ३२ ॥ एवं च स्थिते—पुरप्रभावमात्रेण, सदैते सुन्दरा जनाः । विवेकशिलरारूढाः, पुनः स्युरतिसुन्दराः ॥ ३३ ॥ किं च—अन्येषां पाणिनां वत्स !, भवचक्रनिवासिनाम् । सदा न प्रति-

“वाङ्मणेपु अवष्टभ्रन्ति परीपहेपु सयन्ते दिव्याद्युपसर्गेषु गूहयति प्रवचनमालिन्यं वचयन्तीन्द्रिययूतगणं लुभ्यन्ति तपत्ररणेषु गृह्यन्ति
 “वैयाघ्रत्याचरणेषु अभ्युपपद्यन्ते सङ्ख्यानयोगेषु वृष्यन्ति परोपकारकरणेषु निव्रन्ति प्रमादचौरवृन्दं विभ्यति भववक्रप्रमयात् जुगुप्सन्ते
 “विमार्गेचारितां रसन्ते निर्वृतिनगरीगमनमार्गे उपहसन्ति विषयसुखशीलतां उद्विजन्ते दैयित्याचरणान् शोचन्ति पिरन्तनदुश्चरितानि
 “गहन्ते निजशीलस्खलितानि निन्दन्ति भवचक्रनिवासं आराधयन्ति जिनाम्नायुवर्ति प्रतिसेवन्ते द्विविधशिक्षालनां ॥” तदेवं सर्वकार्याणि,
 महामोहादिभूजुजाम् । एतेषु माम् ! दृश्यन्ते, जैनेषु सुपरिस्फुटम् ॥ ६९ ॥ तत्कथं भवता प्रोक्तमेवं सति ममापतः । यथैते दूरतस्तत्का,
 महामोहाविशद्युभिः ॥ ७० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, य एते भवतोदिताः । महामोहादयस्तेऽन्ये, वत्सला जैनयान्धवाः ॥ ७१ ॥
 एते हि द्विविधा वत्स !, महामोहादयो मत्ताः । एकेऽरयोऽत्र जन्तूनामपरेऽतुलयान्धवाः ॥ ७२ ॥ यतः—प्रथमा भवचक्रेऽत्र, पात-
 यन्ति सदा जनम् । अग्रशास्तया तेषां, प्रकृतिः खलु तादृशी ॥ ७३ ॥ इतरे निर्युतिं लोकं, नयन्ति निकटे स्थिताः । प्रशस्तास्ते यत-
 स्तेषां, प्रकृतिः साऽपि तादृशी ॥ ७४ ॥ तदेते शत्रुभिस्त्यक्ता, बन्धुभिः परिवेष्टिताः । महामोहादिभिर्वत्स !, मोदन्ते जैनसज्जनाः
 ॥ ७५ ॥ एवं च—अमी सकलकल्याणभाजिनो जैनसज्जनाः । निवेदिता मया तुभ्यमघुना शृणु मण्डपम् ॥ ७६ ॥ अयं चित्तसमाधानो,
 मण्डपः सर्वदेहिनाम् । संप्राप्तः कुरुते सौख्यमतुलं निजवीर्यतः ॥ ७७ ॥ अथैव भूपतेर्नृनमास्थानार्थं विनिर्मितः । वेधसा त्रिजगद्बन्धो-
 रादरादेय मण्डपः ॥ ७८ ॥ नास्त्येव भवचक्रेऽत्र, सुखगन्धोऽपि सुन्दरः ! । यावच्चित्तसमाधानो, नैप संप्राप्यते जनैः ॥ ७९ ॥
 तदेप लेशतो वत्स !, चर्णितो वरमण्डपः । एषा निःस्पृहता नाम, वेदिका ते निवेद्यते ॥ ८० ॥ ये लोका वेदिकां वत्स !, स्पर्शयेनां
 पुनः पुनः । तेषां शब्दादयो भोगाः, प्रतिभान्ति विषोपमाः ॥ ८१ ॥ न तेषु वर्तते चित्तं, क्षीयते कर्मसन्ध्यः । जायन्ते निर्मलत्वेन,

भवचक्रपराङ्मुखाः ॥ ८२ ॥ येषामेवा स्थिता चित्ते, धन्यानां वत्स ! वेदिका । नेन्द्रेन देवैर्नो भूषैर्नान्यैस्तेषां प्रयोजनम् ॥ ८३ ॥ ए-
पाऽपि नूनमस्यैव, निविष्टा वरभूपतेः । आस्थानार्थं विधात्रेति, वत्स ! सुन्दरवेदिका ॥ ८४ ॥ इयं निःस्पृहता ताव !, वर्णिता ते सुवे-
दिका । जीववीर्यमिदं नाम, साम्प्रतं शृणु विष्टरम् ॥ ८५ ॥ जीववीर्यमिदं येषां, परिस्फुरति मानसे । सुखमेव परं तेषां, दुःखानामु-
द्भवः कुतः ? ॥ ८६ ॥ अयं हि राजा दीप्तान्नो, दृश्यते यश्चतुर्मुखः । निविष्टोऽत्र जगद्धन्दुर्दत्तास्थानो मनोरमः ॥ ८७ ॥ यः शुभ्रः
परिवारोऽस्य, यद्वाज्यं या विभूतयः । यश्चातुलं महत्तेजो, विष्टरं तत्र कारणम् ॥ ८८ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ?, पुरं लोका महागिरिः ।
शिखरं सत्पुरं लोका, मण्डपो वरवेदिका ॥ ८९ ॥ राजाऽयं सह सैन्येन, राज्यं भुवनसुन्दरम् । जगच्छिष्टमिदं सर्वं, माहात्म्येनास्य न-
न्दति ॥ ९० ॥ तथाहि—यद्येतन्न भवत्यत्र, जीववीर्यं वरासनम् । महामोहादिभिः सर्वं, तदिदं परिभूयते ॥ ९१ ॥ विद्यमाने पुन-
र्वत्स !, जीववीर्यवरासने । महामोहादयो नैव, प्रविशन्त्यत्र मण्डपे ॥ ९२ ॥ अन्यच्च—कचित्तिरस्कृतं ताव !, महामोहादिभिर्वलम् ।
इदमाविर्भवत्येव, जीववीर्यप्रभावतः ॥ ९३ ॥ इदं सिंहासनं वत्स !, यावदत्र प्रकाशते । तावद्धि सर्वतोभद्रं, राजा सैन्यं गिरिः पुरम्
॥ ९४ ॥ तदिदं वर्णितं वत्स !, जीववीर्यवरासनम् । परिवारयुतो राजा, साम्प्रतं ते निवेद्यते ॥ ९५ ॥ प्रकर्षेण चिन्तितं—अये !
यान्येतानि प्रतिपादितान्यनेन मे वस्तूनि तेषामेव भावार्थो मम स्फुरति हृदये यदुत—अकामनिर्जरापेक्षं, जन्तुवीर्यं यदुत्कटम् ।
मिथ्यादृष्टेर्विना ज्ञानं, तद्धि सात्त्विकमानसम् ॥ ९६ ॥ ये तेन संयुता लोका, वास्तव्यास्ते प्रकीर्तिताः । त एव तत्प्रभावेण, प्रयान्ति
विबुधालये ॥ ९७ ॥ धनपुत्रकलत्रादेः, शरीरात्कर्मणस्तथा । अन्योऽहं भेदतो दुष्टा, महामोहादिशत्रवः ॥ ९८ ॥ अज्ञातजैनसिद्धान्ते,
कर्मनिर्जराज्जने । या सादेवंविधा बुद्धिः, न विवेक इहेष्यते ॥ ९९ ॥ युग्मम् । विवेकादप्रमत्तत्वं, कपायादिनिवर्तने । यद्भवेच्छुद्धोपाणां,

“वाहणेपु अवष्टभन्ति परीपहेपु स्मयन्ते दिव्याद्युपसर्गेषु गूहयन्ति प्रवचनमालिन्यं वञ्चयन्तीन्द्रियधूर्तगणं लुभ्यन्ति तपश्चरणेषु गृह्यन्ति
 “वैद्याष्टाचरणेषु अभ्युपपद्यन्ते सद्धानयोगेषु तुष्यन्ति परोपकारकरणेषु निघ्नन्ति प्रमादचौरवृन्दं विभ्यति भवचक्रभ्रमणात् जुगुप्सन्ते
 “विमार्गचारितां रमन्ते निर्वृतिनगरीगमनमार्गे उपहसन्ति विषयसुखशीलतां उद्विजन्ते शैथिल्याचरणात् शोचन्ति चिरन्तनदुश्चरितानि
 “गह्वन्ते निजशीलस्खलितानि निन्दन्ति भवचक्रनिवासं आराधयन्ति जिनाद्यायुवतिं प्रतिसेवन्ते द्विविधशिक्षाललनां ॥” तदेवं सर्वकार्योणि,
 महामोहादिभूजाम् । एतेषु माम् ! दृश्यन्ते, जैनेषु सुपरिस्फुटम् ॥ ६९ ॥ तत्कथं भवता प्रोक्तमेवं सति ममाग्रतः । यथैते दूरतस्त्यक्ता,
 महामोहादिशत्रुभिः ॥ ७० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, य एते भवतोदिताः । महामोहादयस्तेऽन्ये, वत्सला जैनवान्धवाः ॥ ७१ ॥
 एते हि द्विविधा वत्स !, महामोहादयो मताः । एकेऽरयोऽत्र जन्तूनामपरेऽतुलवान्धवाः ॥ ७२ ॥ यतः—प्रथमा भवचक्रेऽत्र, पात-
 यन्ति सदा जनम् । अप्रशस्ततया तेषां, प्रकृतिः खलु तादृशी ॥ ७३ ॥ इतरे निर्वृतिं लोकं, नयन्ति निकटे स्थिताः । प्रशस्तास्ते यत-
 स्तेषां, प्रकृतिः साऽपि तादृशी ॥ ७४ ॥ तदेते शत्रुभिस्त्यक्ता, वन्धुभिः परिवेष्टिताः । महामोहादिभिर्वत्स !, मोदन्ते जैनसज्जनाः
 ॥ ७५ ॥ एवं च—जमी सकलकल्याणभाजिनो जैनसज्जनाः । निवेदिता मया तुभ्यमधुना शृणु मण्डपम् ॥ ७६ ॥ अयं चित्तसमाधानो,
 मण्डपः सर्ववेदिनाम् । संप्राप्तः कुरुते सौख्यमतुलं निजवीर्यतः ॥ ७७ ॥ अस्मैव भूपतेर्नूतमास्थानार्थं विनिर्मितः । वेधसा त्रिजगद्वन्धो-
 रादरादेष मण्डपः ॥ ७८ ॥ नास्त्येव भवचक्रेऽत्र, सुखगन्धोऽपि सुन्दरः । यावच्चित्तसमाधानो, नैष संप्राप्यते जनैः ॥ ७९ ॥
 तदेव लेशतो वत्स !, वर्णितो वरमण्डपः । एष निःस्पृहता नाम, वेदिका ते निवेद्यते ॥ ८० ॥ ये लोका वेदिकां वत्स !, स्मरन्त्येतां
 पुनः पुनः । तेषां शब्दादयो भोगाः, प्रतिभान्ति विपोषमाः ॥ ८१ ॥ न तेषु वर्तते चित्तं, क्षीयते कर्मसञ्चयः । जायन्ते निर्मलत्वेन,

वत्स !, साधूनां शीलमुत्तमम् ॥ ११९ ॥ तेभ्यः संपूर्णमादेशं, सुखमेतत्प्रयच्छति । 'किञ्चिन्मात्रं प्रकुर्वन्ति, वचोऽस्य' मुनिशेषकाः ॥ १२० ॥ शीलाख्यं वदनं वत्स !, तदिदं वर्णितं मया । तृतीयं तु तपोनाम, वदनं तन्निबोध मे ॥ १२१ ॥ चारित्रधर्मराजस्य, व-
क्ष्येतन्मनोहरम् । आकाङ्क्षार्त्तिविनाशेन, जनेऽत्र कुरुते सुखम् ॥ १२२ ॥ विशिष्टज्ञानसंवेगशमसातकरं परम् । तपःसंज्ञमिदं वक्ष्य-
म्यावाधसुखावहम् ॥ १२३ ॥ इदमस्य नरेन्द्रस्य, वदनं वीक्ष्य सज्जनाः । आराध्य च महासत्त्वा, निर्युतिं यान्ति लीलया ॥ १२४ ॥
तदिदं ते तपोनाम, भूपतेर्वदनं मया । कथितं साम्प्रतं वक्ष्ये, चतुर्थं शुद्धभावनाम् ॥ १२५ ॥ स्मृतं निरीक्षितं मत्तया, संज्ञनैरिदम-
जसा । निःशेषपापसद्घातदलनं कुरुते सुखम् ॥ १२६ ॥ अस्यादेशदिमे जैना, भावयन्तीह सज्जनाः ।—“समस्तं वस्तुविस्तारमतिबुच्छं
“विनश्यत् ॥ १२७ ॥ नास्तीह शरणं लोके, दुःखपीडितदेहिनाम् । एकत्र जायते जन्तुर्म्रियते च भवोदयो ॥ १२८ ॥ यदिदं देहिनां
“किञ्चिज्जित्तावन्यविधायकम् । शरीरं धनमन्यद्वा, सर्वं तन्निजमात्मनः ॥ १२९ ॥ मूत्राब्रूदजम्यालपूरितं च कलेवरम् । तदत्रालयन्त-
“धीमत्से, शुचिगन्धो न विद्यते ॥ १३० ॥ माता भूत्वा पुनर्भार्या, भवत्यत्र भवोदयो । कर्मास्तवो भवत्येव, पापानुष्ठानकारिणाम्
“॥ १३१ ॥ नियुक्तानां सदाचाराज्जायते वरसंवरः । तपसा तु भवत्येव, सततं कर्मनिर्जरा ॥ १३२ ॥ मृतां जातांश्च सर्वेषु, लोको-
“देशेषु जन्तवः । भक्षितानि च सर्वेषु, रूपिद्रव्याणि जन्तुना ॥ १३३ ॥ संसारसांगरोत्तारकारकश्च जिनोदितः । धर्मः सुदुर्लभा चात्र,
“योधिः सर्वज्ञदर्शने ॥ १३४ ॥ अष्टभिः कुलकम् ।” ये चैवं भावयन्त्यत्र, श्रद्धासंशुद्धबुद्धयः । आदेशं वदनंस्यास्य, ते धन्यास्ते मन-
स्विनः ॥ १३५ ॥ चारित्रधर्मराजस्य, वदनं चारुदर्शनम् । इदं वत्स ! प्रकृत्यैव, सर्वसौख्यकरं परम् ॥ १३६ ॥ तदेव वदनैर्वत्स !,
चतुर्भिः पुरवासिनाम् । एषां निःशेषसौख्यानि, करोत्येव महानृपः ॥ १३७ ॥ किं च—सर्वेषामेव सुखदो, भुवनोदरचारिणाम् । वत्स !

शिलरं तदुदाहृतम् ॥ १०० ॥ चतुर्वर्णमहासङ्गप्रमोदपरकारणम् । द्वादशाङ्गं पुनर्जनं, वचनं पुरमुच्यते ॥ १०१ ॥ वास्तव्यकां जनास्तत्र,
ये तदोदेशकारिणः । त एव च चतुर्वर्णा, यथोक्तगुणभूषणाः ॥ १०२ ॥ एष एव च सारोऽत्र, यथार्थो वरमेण्डवः । यतः—विना
चित्तसमाधानं, पुरमेतत्र शोभते ॥ १०३ ॥ वेदिका चासनं चेदं, कथितं प्रकटाक्षरैः । यथार्थमेव विज्ञेयमिदं द्वितियमखंसां ॥ १०४ ॥
ततो येन मया सर्वमिदं भावार्थसंयुतम् । बुद्धं सोऽहं नृपं सैन्यं, भोत्ये नास्त्यत्र संशयः ॥ १०५ ॥ ततश्च—योवावष्टम्भतुष्टात्मा, स
प्राह निजमातुलम् । माम् ! वर्णय राजानं, येनाहमवधारये ॥ १०६ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्तं, वत्स ! योऽयं नराधिपः । लोके चारित्र्य-
मोऽयं, प्रसिद्धोऽत्यन्तसुन्दरः ॥ १०७ ॥ अनन्तवीर्यो विल्यातः, प्रगुणो जगते हितः । समृद्धः कोशदण्डाभ्यां, ज्ञेयः सर्वगुणाकरः
॥ १०८ ॥ यान्यस्य वत्स ! दृश्यन्ते, चत्वारि वन्दनानि भोः ! । तेषां नामानि ते वक्ष्ये, वीर्याणि च निबोध मे ॥ १०९ ॥—दानं
शीलं वपस्त्रात !, चतुर्थं शुद्धभावम् । एतानि ननु वक्राणां, नामान्येषां यथाक्रमम् ॥ ११० ॥ तत्रायं द्वापयस्त्रं, पात्रेभ्यो जैनस-
सुरे । सज्जानं मोहनाशार्थमभयं जगतः प्रियम् ॥ १११ ॥ तथा—सद्धर्माधारदेहानां, यदुपग्रहकारणम् । आहारवस्त्रपात्रादि, दीयता-
मिति भाषते ॥ ११२ ॥ दीनान्यकृपणेभ्यश्च, दीयमानं कृपापदैः । आहारादिकमेतद्धो !, वदन् न निपेयति ॥ ११३ ॥ गवांश्चभूमिहे-
मानि, यवान्यदपि वादशम् । तत्रेच्छति गुणामावादीयमानमिदं मुखम् ॥ ११४ ॥ अन्यच्च—संदाशयकरं वक्रमाग्रहच्छेदकारकम् ।
इदं जगति लोकानामनुकम्पाप्रवक्तव्यम् ॥ ११५ ॥ दानाख्यं तदिदं भद्र !, वर्णितं प्रथमं मुखम् । भूपतेरस्य शीलाख्यं, द्वितीयमधुना
रूपम् ॥ ११६ ॥—य एते साधवो वत्स !, वर्तन्ते जैनसत्पुत्रे । यदिदं भाषते वक्र !, तैस्ते सर्वं प्रकुर्वते ॥ ११७ ॥ अष्टादशं सहस्राणि,
नियमानां नरोत्तमाः । अस्यादेशेन कुर्वन्ति, सदैव वत्स ! साधवः ॥ ११८ ॥ इदमेव हि सर्वस्वमिदमेव विभूषणम् । इदमालम्बनं

लना सदा । निःसङ्गं वहिरन्तश्च, मुनीनां कुरुते मनः ॥ १५७ ॥ तपोयोग इति ख्यातः, संशुद्धः पञ्चमो नरः । युक्तो द्वादशभिर्वत्सः,
स्वाङ्गिकैर्वरमानुषैः ॥ १५८ ॥ एतेषां च प्रभावेण, मानुषाणां नरोत्तमः । यदेष कुरुते जैने, पुरे तत्ते निवेदये ॥ ११९ ॥ सर्वाहारप-
रित्यागान्निःस्पृहं कुरुते जनम् । वीर्यं च वर्धयत्येष, कारयन्मूनमोजनम् ॥ १६० ॥ अस्यादेशेन कुर्वन्ति, नानाऽभिग्रहसुन्दरम् । मुनयो
दृत्तिसङ्क्षेपं, शमसातविवर्धनम् ॥ १६१ ॥ तथा—रसभोगं न कुर्वन्ति, मोहोद्रेकादिकारणम् । अस्यादेशान्निपेवन्ते, कायकुशं सुखावहम्
॥ १६२ ॥ कपायेन्द्रिययोगैश्च, संलीनास्तात ! साधवः । विविक्कचर्यया नित्यमासते तेन चोदिताः ॥ १६३ ॥ प्रायश्चित्तं च दशधा,
चिनयं च चतुर्विधम् । वैयाघृत्यं च कुर्वन्ति, दशधैवास्त्य वीर्यतः ॥ १६४ ॥ पञ्चप्रकारं स्वाध्यायं, द्वेधा ध्यानं च सत्तमम् । सततं
कारयत्येष, मुनिलोकं नरोत्तमः ॥ १६५ ॥ गणोपधिस्त्रीराणामाहारस्य च निःस्पृहाः । प्राप्ते काले प्रकुर्वन्ति, त्यागमेतेन चोदिताः
॥ १६६ ॥ लेशोद्देशादिदं वत्स !, तपोयोगविचेष्टितम् । वर्णितं विस्तरेणास्य, वर्णेन नास्ति निष्ठितिः ॥ १६७ ॥ यस्त्वयं दृश्यते वत्स !,
पष्ठोऽमीपां मनोरमः । बह्वभो मुनिलोकस्य, संयमाख्यो नरोत्तमः ॥ १६८ ॥ स सप्तदशभिर्युक्तो, मानुषैर्जनसत्पुरे । यथा विजृम्भते
तात !, तत्ते सर्वं निवेदये ॥ १६९ ॥ पापास्तवपिधानेन, शान्तवोधैर्निराकुलम् । पञ्चेन्द्रियविरोधेन, संतुष्टं विगतस्पृहम् ॥ १७० ॥
कपायतापप्रशमाक्षित्तिनिर्वाणघन्धुरम् । मनोवाक्काययोगानां, नियमेन मनोहरम् ॥ १७१ ॥ सततं धारयत्येष, मुनिलोकं नरोत्तमः ।
संयमास्तुः स्ववीर्येण, निमग्नं धृतिसागरे ॥ १७२ ॥ अथवा—इलाजलानलगतामनिलास्त्रिलशस्त्रिणां । हिंसां द्वित्रिचतुष्पञ्चहृषीकाणां
निपेधति ॥ १७३ ॥ अचित्तमपि यद्वस्तु, हिंसाकरमसुन्दरम् । ग्रहणं तस्य यत्नेन, वारयत्येष संयमः ॥ १७४ ॥ प्रेक्षणं स्थण्डिला-

परित्रयमोऽयममृतं कस्य दुःखदम् ? ॥ १३८ ॥ तथापि पापिनः सत्त्वा, भवचक्रनिवासिनः । एके नैनं विजानन्ति, निन्दन्त्यन्ये विपु-
ष्यकाः ॥ १३९ ॥ तदेव ते महाराजअनुवर्दनसुन्दरः । वर्णितः साम्प्रतं वक्ष्ये, परिवारसथाधुना ॥ १४० ॥ यैषा विलोक्यते वत्स !,
शुद्धस्फटिकनिर्मला । अर्धोसने निविष्टाऽस्य, नारी सर्वाङ्गसुन्दरा ॥ १४१ ॥ इयं हि विरतिर्नाम, भार्योऽस्य वरभूपतेः । समानगुण-
वीर्यो च, भूभुजाऽनेन वर्तते ॥ १४२ ॥ तथाहि—आह्लादजननी लोके, निवृत्तेर्मार्गदेशिका । गता तादात्म्यमेतेन, न भिन्नेयं प्रतीयते
॥ १४३ ॥ य एते पञ्च दृश्यन्ते, राजानोऽभ्यर्णवर्तिनः । एतस्यैव नरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूता वयस्यकाः ॥ १४४ ॥ तत्र च—आद्यः सा-
मायिकाल्योऽयं, भूपतिर्जनसत्पुत्रे । निःशेषपापविरतिं, वत्स ! कारयते सदा ॥ १४५ ॥ छेदोपस्थापनो नाम, द्वितीयो वत्स ! भूपतिः ।
पापानुष्ठानसङ्घातं, विशेषेण निषेधति ॥ १४६ ॥ परिहारविशुद्धीयस्तृतीयस्तु नरेश्वरः । साधूनां दर्शयत्युग्रं, तपोऽष्टादशमासिकम्
॥ १४७ ॥ यत्स्वेव दृश्यते वत्स !, चतुर्थो वरभूपतिः । स सूक्ष्मसंपरायाख्यः, सूक्ष्मपापाणुनाशकः ॥ १४८ ॥ अत्यन्तनिर्मलो वत्स !,
निर्धूताशेषकल्मसः । एष सारो यथाख्यातः, पञ्चमो वरभूपतिः ॥ १४९ ॥ शरीरं जीवितं प्राणाः, सर्वस्वं तत्त्वमुत्तमम् । चारित्रधर्म-
राजस्य, पञ्चाप्येते वयस्यकाः ॥ १५० ॥ यत्स्वेव निकटे वत्स !, दृश्यते मूलभूपतेः । सोऽस्यैव यतिधर्माख्यः, सुतो राज्यधरः परः
॥ १५१ ॥ बहिर्विलोकिता भद्र !, ये त्वया मुनिपुङ्गवाः । अत्यन्तबल्लभस्तेषामेव राजसुतः सदा ॥ १५२ ॥ शैरेष दशभिर्वत्स !, परि-
चारितयिग्रहः । मानुषाणि प्रकुर्वन्ति, तानि यत्तन्निबोध मे ॥ १५३ ॥ योषिदाद्या क्षमा नाम, मुनीनामपि बल्लभा । तेषामुपदिशत्येषा,
सदा रोपनिवारणम् ॥ १५४ ॥ दिग्भरूपमिदं तात !, द्वितीयमिह भार्दवम् । करोति निजवीर्येण, साधूनामतिनघ्रताम् ॥ १५५ ॥
एतीयमार्जवं नाम, दिग्भरूपमिदं सदा । सर्वत्र सरलं भावं, विषत्ते वत्स ! सद्वियाम् ॥ १५६ ॥ एषा तु मुक्ता तात !, चतुर्थी ल-

अत्यन्तस्थूलहिंसायाः कचिद्विरतिसुन्दरम् । स्थूलालीकनिवृत्तं च, करोत्येव पुरे जनम् ॥ १९३ ॥ स्थूलस्तेयनिवृत्तं च, परदारपरंजुलम् ।
कचित्संक्षिप्तमानं च, सकलेऽपि परिग्रहे ॥ १९४ ॥ परित्यक्तनिशमकं, कृतमानं च संवरे । युक्तोपभोगसम्भोगं, कर्मानुष्ठानकारकम्
॥ १९५ ॥ अन्तर्दण्डविरतं, सामायिकरतं सदा । देशवकाशिके संकं, पौपथे कृतनिश्चयम् ॥ १९६ ॥ अतिथेः संविभागेन, परिपू-
तमनोमलम् । करोत्येव जनं वत्स !, गृहियमोऽत्र सत्पुरे ॥ १९७ ॥ किं च—यो यावन्तं करोत्यत्र, निर्देशं शक्तितो जनैः । तस्य
तावत्करोत्येव, फलं नास्त्यत्र संशयः ॥ १९८ ॥ या त्वेषा वालिका वत्स !, विस्फारितवरेक्षणा । दृश्यतेऽस्यैवं भार्येयं, तान्नां सद्गुणर-
क्ता ॥ १९९ ॥ वत्सला मुनिलोकस्य, गुरुणां विनयोद्यता । भर्तुरि स्नेहवद्धेयं, वत्स ! सद्गुणरक्ता ॥ २०० ॥ तदेतौ जैनलोकानां,
राजपुत्रौ सभार्यकौ । विज्ञातव्यौ प्रकृत्यैव, सततानन्दकारकौ ॥ २०१ ॥ अनयोश्च सदा पित्रा, विहितः परिपालकः । अयं महत्तमो
वत्स !, सम्यग्दर्शननामकः ॥ २०२ ॥ अनेन रहितावेतौ, दृश्येते न कदाचन । एतौ हि वर्धयत्येव, निकटस्योऽतिवत्सलः ॥ २०३ ॥
अन्यच्च—यानि ते कथितान्यत्र, सप्त तत्त्वानि सत्पुरे । दृढनिश्चयमेतेषु, भवचक्रपराङ्मुखम् ॥ २०४ ॥ शमसंवेगनिर्वेदकृपाऽऽस्तिक्वयि-
राजितम् । मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थैर्मोवितात्मकम् ॥ २०५ ॥ सदा प्रयाणकारूढं, निर्दुतौ गमनेच्छया । करोत्येव जनं वत्स !, स-
म्यग्दर्शननामकः ॥ २०६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । या त्वेषा दृश्यते वत्स !, शुभवर्णा मनोहरा । इयमस्यैव सद्भार्यो, सुदृष्टिर्नामं विश्रुता
॥ २०७ ॥ इयं हि जैनलोकानां, सन्मार्गे वीर्यशालिनी । चित्तस्थैर्यकरी ज्ञेया, विधिना पर्युपासिता ॥ २०८ ॥ एवं च स्थिते—यो-
ऽसौ निवेदितस्तुभ्यं, कुदृष्टिसहितः पुरा । विचित्रचरितस्तात !, महामोहमहत्तमः ॥ २०९ ॥ तदाचारविरुद्धं हि, सर्वमस्य विचेष्टि-
तम् । विशेषं जगदानन्दं, सुविचारितसुन्दरम् ॥ २१० ॥ स तन्नयति यत्नेन, महामोहवलयं सदा । चारित्र्यधर्मराजस्य, बलमेव महत्तमः

सद्गुणर-
क्ता

सम्यग्दर्श-
नसुदृष्टी

॥ ४५१ ॥

दीनां, गृहस्थानामुपेक्षणम् । स्थानादिकरणे सम्यक्, तद्भूमीनां प्रमार्जनम् ॥ १७५ ॥ आहारोपधिशय्यानामशुद्धाविकभावतः । परिष्ठा-
पनमन्तत्र, मनोवाक्याययन्त्रणम् ॥ १७६ ॥ विमुक्तभवकर्तव्यैः, सततं सुसमाहितैः । मुनिभिः कारयत्येष, सर्वमेतन्नरोत्तमः ॥ १७७ ॥
तदिदं लेशतो वत्स !, चरितं परिकीर्तितम् । नरस्य संयमाख्यस्य, शेषाणां शृणु साम्प्रतम् ॥ १७८ ॥ य एष सप्तमो वत्स !, दृश्यते
पुरुषोत्तमः । यतिधर्मपरीवारे, सत्यनामातिसुन्दरः ॥ १७९ ॥ हितं मिताक्षरं काले, जंगदाहादकारणम् । अस्यादेशेन भापन्ते, वचनं
मुनिपुत्र्याः ॥ १८० ॥ शौचाभिधानो यो वत्स !, वर्तते चाष्टमो नरः । ब्रव्यभावात्मिकां शुद्धिमस्यादेशेन कुर्वते ॥ १८१ ॥ यदिदं
नयमं तात !, डिम्बरूपं मनोहरम् । आकिञ्चन्यमिदं नाम, मुनीनामतिलभम् ॥ १८२ ॥ अवाप्तसौष्ठवं वत्स !, बाह्यान्तरपरिग्रहम् ।
मुनिभिर्मोचयत्येवच्छुद्धस्फटिकनिर्मलम् ॥ १८३ ॥ इदं तु दशमं तात !, गर्भे (डिम्भ) रूपं मनोहरम् । ब्रह्मचर्यमिति-ख्यातं, मुनीनां हृदयप्रियम्
॥ १८४ ॥ दिव्यौदारिकसम्यगं, मनोवाक्काययोगतः । अत्रह्य वारयत्येतत्कृतकारणमोदनैः ॥ १८५ ॥ तदेष्टुः दशभिर्वत्स !, मानुषैः
परिवारितः । पुटेऽत्र बिलसत्येवं, यतिधर्मः खलीलया ॥ १८६ ॥ एषांऽत्र विलसद्दीप्तिर्यालिकाऽमललोचना । सद्भावसारता नाम,
भार्याऽस्य मुनिवल्लभा ॥ १८७ ॥ अस्यां जीवति जीवन्त्यां, मरणेऽस्या न जीवति । अत्यर्थं रतचित्तोऽस्यां, राजसूनुयं सदा ॥ १८८ ॥
किं चेहं यदुनोक्तेन ? दाम्पत्यमिदमीदृशम् । निर्मिथ्यस्नेहगर्भार्थं, न दृष्टं कुत्रचिन्मया ॥ १८९ ॥ यः पुनर्दृश्यते तात !, द्वितीयोऽयं
कुमारकः । गृहिधर्माभिधानोऽसौ, कनिष्ठोऽस्य सहोदरः ॥ १९० ॥ यदेष्टुं कुर्वते वत्स !, युक्तो द्वादशमानुषैः । जैनेन्द्रसत्पुरे चित्तं,
लसन्नुदामलीलया ॥ १९१ ॥ तदहं वर्णयिष्यामि, पुरतस्ते वरेक्षण ! । चेतः समाहितं कृत्वा, तेष वत्सावधारय ॥ १९२ ॥ (युग्मम्) —

उनेन हेतुना ॥ २३० ॥ तृतीयोऽवधिनामायं, सद्धोघस्य वयस्यकः । अनेकरूपविस्तारकारकोऽयमुदाहृतः ॥ २३१ ॥ कचिदीधं कचि-
द्रस्यं, कचिद् स्तोकं कचिद्बहु । वस्तुजातं जगत्त्रय, विलोकयति लीलया ॥ २३२ ॥ चतुर्यः पुरुषो वत्स !, मनःपर्यायनामकः । सा-
क्षात्करोति वीर्येण, परेषां यन्मनोरगतम् ॥ २३३ ॥ मनुष्यलोके नास्तत्र, चित्तं तत्तात ! किञ्चन । अनेन यत्र दृश्येत, धीमता भाववे-
दिना ॥ २३४ ॥ पञ्चमः पुरुषो वत्स !, केवल्यो नाम विश्रुतः । निःशेषज्ञेयविस्तारमेव पश्यति सर्वदा ॥ २३५ ॥ निर्वृतिं नगरीं
यान्ति, ये जना जैनसत्परात् । तेषामेव प्रकृत्यैव, नायकः पुरुषोत्तमः ॥ २३६ ॥ तद्वेष पञ्चभिर्वत्स !, वयस्यैः परिवारितः । सद्धोघ-
सचिवो लोके, साक्षादिव दिवाकरः ॥ २३७ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, स सन्तोषमहीपतिः । न दर्शितस्त्वयाऽद्यापि, यत्र मेऽत्यन्त-
कौतुकम् ॥ २३८ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्तं, वत्स ! योऽयं पुरः स्थितः । संयमस्य स विज्ञेयः, सन्तोषो नात्र संशयः ॥ २३९ ॥ प्रकर्षे-
णोक्तम्—यस्योपरि समायाता, महामोहादिभूमुजः । विक्षेपेण स सन्तोषो, नैव किं मूलनायकः ? ॥ २४० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !,
नैवायं मूलनायकः । चारित्रधर्मराजस्य, पदातिरिति गृह्यताम् ॥ २४१ ॥ शूरो नीतिपरो दक्षः, सन्धिबिम्बह्रवेदकः । तेनैव तत्रपालत्वे,
नियुक्तो मूलभूमुजा ॥ २४२ ॥ संपूर्णवलसामभ्या, भ्रमतोद्दामलीलया । अनेन स्पर्शनादीनि, तानि दृष्टानि कुत्रचित् ॥ २४३ ॥ ततो-
ऽभिभूय तान्येव, स्वमाहात्म्येन निर्वृता । नयति स्म जनं कञ्चिद्दूलेनैयां महीमुजाम् ॥ २४४ ॥ ततो विज्ञाय वृत्तान्तमेतं ते जनवा-
र्तया । महामोहादिभूपालाञ्चलिता रणकाम्यया ॥ २४५ ॥ तवस्यैः स्वाधिया वत्स !, कल्पितो मूलनायकः । पदातिरपि सन्तोषस्तत्रेदं
हन्त कारणम् ॥ २४६ ॥ तावन्मात्रं जनो वेत्ति, यावन्मात्रं किलेक्षते । यतः सितोदरोऽपीह, कृष्णः सर्पोऽभिधीयते ॥ २४७ ॥
अनेन स्पर्शनादीनि, निहतानीति वार्तया । अस्योपरि यथा रोपस्तेषां शेषेषु नो तथा ॥ २४८ ॥ सन्तोषमुररीकृत्य, ततो विग्रहवाञ्छया ।

॥ २११ ॥ सम्यग्दर्शनसंज्ञस्य, तस्मादत्र व्यवस्थितः । स एव शत्रुः परमो, मिथ्यादर्शननामकः ॥ २१२ ॥ एवं च स्थिते—त्रिरूपश्च भवत्येव, किञ्चिदासाद्य कारणम् । क्षयेण प्रतिपक्षस्य, प्रशमेनोभयेन वा ॥ २१३ ॥ तच्च रूपत्रयं वत्स !, जायेतास्य स्वभावतः । यद्वा संपादयत्येव, मग्नी सद्वोधनामकः ॥ २१४ ॥ अयं हि सचिवो वत्स !, सद्वोधो भुवनोदरे । तन्नास्ति यत्र जानीते, पुरुषार्थप्रसाधकम् ॥ २१५ ॥ भवद्भूतमविष्यत्सु, भावेषु भवभावेषु । विज्ञातुं प्रभवत्येव, सूक्ष्मव्यवहितेषु च ॥ २१६ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ? जगदेव चराचरम् । अनन्तद्रव्यपर्यायं, वीक्षते विमलेक्षणः ॥ २१७ ॥ निपुणो नीतिमार्गेषु, वत्सलश्च महीपतेः । चिन्तको राज्यकार्येषां, बले च विहितादरः ॥ २१८ ॥ प्रियो महत्तमस्यौचित्यस्य च स्थिरताकरः । सकलेऽपि जगत्त्र, सचिवो नास्त्यमूढशः ॥ २१९ ॥ किं च—ज्ञानसंवरणस्यायं, प्रतिपक्षतया स्थितः । क्षयोपशमतस्तस्य, क्षयाच्च द्विविधो मतः ॥ २२० ॥ इयं तु निकटे वत्स !, निर्मलाङ्गी सुलोचना । मन्त्रिणोऽव्यगतिर्नाम, भार्योऽस्यैव वरानना ॥ २२१ ॥ स्वरूपं जीवितं प्राणाः, सर्वस्वं वर्ततेऽनघा । इयमस्य सदा पत्नी, क्षीराव्यतिरेकिणी ॥ २२२ ॥ तथा—य एते पञ्च दृश्यन्ते, त इमे पुरुषोत्तमाः । अस्यैव तु सद्वोधस्य, स्वाङ्गीभूता वयस्यकाः ॥ २२३ ॥ आयोऽत्राभिनियोऽयं, वयस्यः पुरवासिनाम् । इन्द्रियाभिन्द्रियज्ञानं, जनानां जनयत्यलम् ॥ २२४ ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र !, प्रसिद्धोऽयं सदागमः । यस्यादेशे स्थितं सर्वं, पुरमेतन्नं संशयः ॥ २२५ ॥ कार्योणि मन्त्रयत्येव, निखिलान्यपि भूभुजाम् । वचःपाटवयुक्तोऽयं, मूढाः शेषा मनुष्यकाः ॥ २२६ ॥ यतः सदागमस्यास्य, दृष्ट्वा वचनकौशलम् । सद्वोधोऽनेन भूयेन, मन्त्रित्वे स्थापितः पुरा ॥ २२७ ॥ अयं सदागमोऽमीषां, सर्वेषां वत्स ! भूभुजाम् । बहिश्च जैनलोकानां, ज्ञेयः परमकारणम् ॥ २२८ ॥ अनेन रहितं वत्स !, न कदाचिदिदं बलम् । पुरं चेदं जगत्त्र, स्वरूपेण प्रकाशते ॥ २२९ ॥ तदेवं सर्वकार्येषामुपदेष्टा सदागमः । द्वितीयः पुरुषो वत्स !, प्रधानो-

इनेन हेतुना ॥ २३० ॥ तृतीयोऽवधिनामां, सद्बोधस्य वयस्यकः । अनेकरूपविस्तारकारकोऽयमुदाहृतः ॥ २३१ ॥ कचिदीर्घं कचि-
द्भ्रं, कचिद् स्तोकं कचिद्बहु । वस्तुजातं जगत्त्रय, विलोकयति लीलया ॥ २३२ ॥ चतुर्यः पुरुषो वत्स !, मनःपर्यायनामकः । सा-
क्षात्करोति वीर्येण, परेषां यन्मनोगतम् ॥ २३३ ॥ मनुष्यलोके नास्त्यत्र, चित्तं तच्चात ! किञ्चन । अनेन यत्र दृश्येत, धीमता भाववे-
दिना ॥ २३४ ॥ पञ्चमः पुरुषो वत्स !, केवलो नाम विश्रुतः । निःशेषज्ञेयविस्तारमेव पश्यति सर्वदा ॥ २३५ ॥ निर्वृतिं नगरीं
यान्ति, ये जना जैनसत्परात् । तेषामेव प्रकृतैव, नायकः पुरुषोत्तमः ॥ २३६ ॥ तदेव पञ्चभिर्वत्स !, वयस्यैः परिवारितः । सद्बोध-
सचिवो लोके, साक्षादिव दिवाकरः ॥ २३७ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, स सन्तोषमहीपतिः । न दर्शितस्त्वयाऽद्यापि, यत्र मेऽत्यन्त-
कौतुकम् ॥ २३८ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्तं, वत्स ! योऽयं पुरः स्थितः । संयमस्य स विज्ञेयः, सन्तोषो नात्र संशयः ॥ २३९ ॥ प्रकर्षे-
णोक्तम्—यस्योपरि समायाता, महामोहादिभूजः । विक्षेपेण स सन्तोषो, नैव किं मूलनायकः ? ॥ २४० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !,
नैवायं मूलनायकः । चारित्रधर्मराजस्य, पदातिरिति गृह्यताम् ॥ २४१ ॥ शूरो नीतिपरो दक्षः, सन्धिविग्रहवेदकः । तेनैव तत्रपालत्वे,
नियुक्तो मूलभूजः ॥ २४२ ॥ संपूर्णवलसामग्र्या, भ्रमतोऽहमलीलया । अनेन स्पर्शनादीनि, तानि दृष्टानि कुत्रचित् ॥ २४३ ॥ ततो-
ऽभिभूय तान्येव, स्वमाहात्म्येन निर्धूतौ । नयति स्म जनं कञ्चिद्दूलेनैषां महीभुजाम् ॥ २४४ ॥ ततो विज्ञाय वृत्तान्तमेनं ते जनवा-
र्तया । महामोहादिभूपात्राश्रिता रणकाम्यया ॥ २४५ ॥ ततस्तैः स्वधिया वत्स !, कल्पितो मूलनायकः । पदातिरपि सन्तोषस्तत्रेदं
हन्त कारणम् ॥ २४६ ॥ तावन्मात्रं जनो वेत्ति, यावन्मात्रं किलेक्षते । यतः सितोदरोऽपीह, कृष्णः सर्पोऽभिधीयते ॥ २४७ ॥
अनेन स्पर्शनादीनि, निहतानीति वार्तया । अस्योपरि यथा रोपस्तेषां शेषेषु नो तथा ॥ २४८ ॥ सन्तोषमुरीकृत्य, ततो विग्रहवाञ्छया ।

॥ २११ ॥ सम्यग्दर्शनसंज्ञस्य, तस्मादत्र व्यवस्थितः । स एव शत्रुः परमो, मिथ्यादर्शननामकः ॥ २१२ ॥ एवं च स्थिते—त्रिरूपश्च भवत्येव, किञ्चिदासाद्य कारणम् । क्षयेण प्रतिपक्षस्य, प्रशमेनोभयेन वा ॥ २१३ ॥ तच्च रूपत्रयं वत्स !, जायेतास्य स्वभावतः । यद्वा संपादयत्येव, मद्यो सद्बोधनामकः ॥ २१४ ॥ अयं हि सचिवो वत्स !, सद्बोधो भुवनोदरे । तत्रास्ति यत्र जानीते, पुरुषार्थप्रसाधकम् ॥ २१५ ॥ भवद्भूतमविष्यत्सु, भावेषु भवभावेषु । विज्ञातुं प्रभवत्येव, सूक्ष्मव्यवहितेषु च ॥ २१६ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ? जगदेव पराचरम् । अनन्तद्रव्यपर्यायं, वीक्षते विमलेक्षणः ॥ २१७ ॥ निपुणो नीतिमार्गेषु, वत्सलश्च महीपतेः । चिन्तको राज्यकार्योणां, बले च विहितादरः ॥ २१८ ॥ प्रियो महत्तमस्योच्चैस्तस्य च स्थिरताकरः । सकलेऽपि जगत्त्र, सचिवो नास्त्यमूढशः ॥ २१९ ॥ किं च—ज्ञानसंवरणस्यायं, प्रतिपक्षतया स्थितः । अयोपशमस्तस्य, क्षयाच्च द्विविधो मतः ॥ २२० ॥ इयं तु निकटे वत्स !, निर्मलाङ्गी गुलोचना । मन्त्रिणोऽचगतिर्नाम, भार्योऽस्यैव वरानना ॥ २२१ ॥ स्वरूपं जीवितं प्राणाः, सर्वस्वं वर्ततेऽनघा । इयमस्य सदा पत्नी, शरीराव्यतिरेकिणी ॥ २२२ ॥ तथा—य एते पञ्च दृश्यन्ते, त इमे पुरुषोत्तमाः । अस्यैव तु सद्बोधस्य, स्वाङ्गीभूता वयस्यकाः ॥ २२३ ॥ आद्योऽत्राभिनियोद्यं, वयस्यः पुरवासिनाम् । इन्द्रियानिन्द्रियज्ञानं, जनानां जनयत्यलम् ॥ २२४ ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र !, प्रसिद्धोऽयं सदागमः । यस्यादेशे स्थितं सर्वं, पुरमेतत्र संशयः ॥ २२५ ॥ कार्यणि मन्त्रयत्येव, निखिलान्यपि भूमुजाम् । वचःपाटवयुक्तोऽयं, मूढाः शेषा मनुष्यकाः ॥ २२६ ॥ यतः सदागमस्यास्य, दृष्ट्वा वचनकौशलम् । सद्बोधोऽनेन भूयेन, मन्त्रित्वे स्थापितः पुरा ॥ २२७ ॥ अयं सदागमोऽमीषां, सर्वेषां वत्स ! भूमुजाम् । वहिश्च जैनलोकानां, ज्ञेयः परमकारणम् ॥ २२८ ॥ अनेन रहितं वत्स !, न कदाचिदिदं यलम् । पुरं चेदं जगत्त्र, स्वरूपेण प्रकाशते ॥ २२९ ॥ तदेव सर्वकार्यणामुपदेष्टा सदागमः । द्वितीयः पुरुषो वत्स !, प्रधानो-

ऽमीषां महीभुजाम् ॥ २६७ ॥ ततश्च—असंख्यातजनं वत्स !, पूरितं भूरिभूमिपैः । निःशेषमिदमास्थानं, को हि वर्णयितुं क्षमः ? ॥ २६८ ॥ ततो मयेदं ते वत्स !, समासेन निवेदितम् । गच्छावः साम्प्रतं द्वारे, यदि पूर्णं कुतूहलम् ॥ २६९ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, विनिर्गत्या विलोकितम् । चतुरङ्गं वलं ताभ्यां, तदीयं तच्च कीदृशम् ॥ २७० ॥—गाम्भीर्यौदाय्यशौर्यादिनामभिः स्यन्दनैः सदा । प्रेङ्ख-
णघणारावपूरिताशेषदिकूपथम् ॥ २७१ ॥ यशःसौष्टवसौजन्यप्रश्रयादिमहागजैः । विलसत्कण्ठनिर्घोषसंरुद्धभुवनोदरम् ॥ २७२ ॥
बुद्धिपाटववाग्मिभूतनैपुण्यादितुरङ्गमैः । महाहेपारवापूर्णसत्प्रजाकर्णकोटरम् ॥ २७३ ॥ अचापलमनस्वित्त्वदाक्षिण्यादिपदातिभिः । अ-
लङ्घगाथविस्तीर्णस्तिमितोदधिविभ्रमम् ॥ २७४ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततश्चैवविधं वीक्ष्य, चतुरङ्गं महाबलम् । प्रकर्षश्चेतसा तुष्टः,
प्रोवाच निजमातुलम् ॥ २७५ ॥ यथेष्टमधुना माम् !, पूरितं मे कुतूहलम् । यदत्र किञ्चिद्भ्रष्टव्यं, तत्सर्वं दर्शितं त्वया ॥ २७६ ॥ तथाहि
—दर्शितं भवचक्रं मे, नानावृत्तान्तसङ्कुलम् । महामोहादिवीर्यं च, कारणैरपरापरैः ॥ २७७ ॥ विवेकपर्वतश्चायं, दर्शितो मे मनोहरः ।
निवेदितं च सङ्कोकैः, पूर्णं सात्त्विकमानसम् ॥ २७८ ॥ शिखरं चाप्रमत्तत्वं, जैनं चेदं महापुरम् । युक्तं महात्मभिलोकैर्दर्शितं मम
मुन्दरम् ॥ २७९ ॥ तथा चित्तसमाधानो, मण्डपो वेदिका च मे । त्वया निःस्पृहताऽऽख्याता, जीववीर्यं च विष्टरम् ॥ २८० ॥
वर्णितश्च महाराजः, साक्षात्करणपूर्वकम् । प्रत्येकं वर्णिताः सर्वे, भूपालास्तस्य सेवकाः ॥ २८१ ॥ इदं च दर्शितं रम्यं, चतुरङ्गं महा-
बलम् । एवं च कुर्वता माम् !, नास्ति तद्यत्र मे कृतम् ॥ २८२ ॥ जनितः पूतपापोऽहं, कृतो बृहदनुग्रहः । कृपापरीतचित्तेन, पूरिता
ने मनोरथाः ॥ २८३ ॥ तथापि रमणीयेऽत्र, वस्तुमिच्छामि साम्प्रतम् । दिनानि कतिचिन्माम् !, लीलया जैनसत्पुरे ॥ २८४ ॥ किं
च—स्थितो मासद्वयं यावत्, सद्विचारपरायणः । पुरे तथा तथा प्राज्ञो, जायेऽहं त्वत्प्रसादतः ॥ २८५ ॥ अहं च परमां काष्ठां, नेयो

महामोहादयो वत्स !, स्वपुरेभ्यो विनिर्गताः ॥ २४९ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, रणमेयामनेकनः । नन्तानं न च मंजारी, मृदुः । उपम-
 राजयौ ॥ २५० ॥ यतः—कचिज्जयति सन्तोषस्तन्त्रपालोऽरिसंहतिम् । प्रभवन्ति फचिचेऽपि, महामोहादिभूनुतः ॥ २५१ ॥ एतं च
 स्थिते—सदा सैन्यद्वयस्यास्य, रुपाऽन्योऽन्यं जिगीपतः । कालो गच्छति पद्माक्ष !, न जाने किं भविष्यति ? ॥ २५२ ॥ न एव दर्शित-
 स्तुभ्यं, मया सन्तोषतन्त्रपः । आख्यातश्चास्य दृत्तान्तो, यत्र तेऽत्यन्तकौतुकम् ॥ २५३ ॥ या त्वस्य पार्श्वे पद्माक्षी, दृश्यते यत्न ! क-
 लिका । सा निष्पिपासिता नाम, भार्योऽस्यैव धरानना ॥ २५४ ॥ शब्दरूपसस्पर्शगन्धेषु सुधियां मनः । निरुणक्तं दुरोनेना, राग-
 द्वेषविवर्जितम् ॥ २५५ ॥ छाभालाभे सुखे दुःखे, सुन्दरेऽसुन्दरेऽपि च । तंयाऽऽहारादिके जाते, सन्तुष्टिं जनयन्त्यलम् ॥ २५६ ॥
 तदेवं वत्स ! दुष्यल, निर्विकल्पेन चेतसा । चारित्रधर्मराजोऽत्र, नायकः परमार्यतः ॥ २५७ ॥ अस्य च—यदिधर्मः मुतो ज्ञायमान्,
 गृहिधर्मः कनिष्ठकः । मन्त्री सद्बोधनामायं, निविष्टो राज्यचिन्तकः ॥ २५८ ॥ महत्तमस्तु विज्ञेयः, सम्यग्दर्शननामकः । सन्तोषस्तन्त्र-
 पालोऽयमेवं वत्सावधारय ॥ २५९ ॥ महामोहादयः सर्वे, यथा भुवनतापकाः । तथैतं वत्स ! विज्ञेया, भुवनाद्वादकारिणः ॥ २६० ॥
 एते हि जगदालम्बा, एते हितविधायकाः । एते समस्तजन्तूनां पारमार्थिकवान्धवाः ॥ २६१ ॥ एते निरन्तसंसारसागरोच्चारकाः ।
 अनन्ताहादसन्दोहादयका जगतो मताः ॥ २६२ ॥ चारित्रधर्मराजाद्याः, सर्वेऽप्येते नरेश्वराः । सुखहेतव एवात्र, सर्वेषामपि देहिनाम्
 ॥ २६३ ॥ तदेते स्वाङ्गिकास्तात !, तावदित्यं मयाऽखिलाः । चारित्रधर्मराजस्य, वान्धवास्ते निवेदिताः ॥ २६४ ॥ ये त्वमी वेदिका-
 ऽभ्यर्णे, वर्तन्ते मण्डपस्यिताः । शुभाशयादयस्तात !, तेऽप्यस्यैव पदातयः ॥ २६५ ॥ अस्यादेशेन कुर्वन्ति, सुन्दराणि सदा जने । एते
 चार्याणि भूपाला, निर्मिथ्यममृतोपमाः ॥ २६६ ॥ किं च—मनुष्या योपितो हिम्भा, ये लोकाः सुखहेतवः । विवर्तन्ते समस्तास्ते, मध्ये-

ज्वलविवुदलङ्करणा । कृतसन्ततगर्जितधीरखा, दृढगोपितास्करजाररता ॥ २९९ ॥ रटदुद्भटददुरखिद्वनरा, चलशुभ्रवलाहकहासपरा ।
गिरिकोटरनृत्तशिखण्डिवरा, बहुलोकमनोहररूपधरा ॥ ३०० ॥ सुसुगन्धिकदम्बपरागवहा, विटकोटिविदारणमोदसहा । इति रूपविला-
सलसत्कपटा, भुवनेऽत्र रराज यथा कुलटा ॥ ३०१ ॥ अथ तां तादृशीं वीक्ष्य, प्रावृपं हृष्टमानसः । प्रकर्पो गमनोद्युक्तः, प्रोवाच
निजमातुलम् ॥ ३०२ ॥—गम्यतामधुना माम् ! त्वरितं तातसन्निधौ । यतोऽमी शीतलीभूता, वर्तन्ते सुगमाः पथाः ॥ ३०३ ॥
विमर्शेनोदितं वत्स !, मैवं वोचः कदाचन । यतोऽधुना व्यवच्छिन्नौ, विशेषेण गमागमौ ॥ ३०४ ॥ तथाहि—सुच्छन्नगृहमध्यस्थाः,
स्वाधीनदयिताननाः । बर्षासु धन्या गण्यन्ते, जनैरेव न प्रवासिनः ॥ ३०५ ॥ तथाहि—पश्यतु वत्स !—जलपूरितमार्गेषु, पङ्कजिन्नेषु
गच्छतः । स्वलित्वा पतितानेते, हसन्ति कुटजोत्कराः ॥ ३०६ ॥ निपतद्धारिधारौघहता ये यान्ति पापिनः । देशान्तरेषु तान्मेघो,
मारयामीति गर्जति ॥ ३०७ ॥ एवं व्यवस्थिते तात !, मुच्यतां गमनादरः । यथेयन्तं स्थितः कालं, तिस्रत्रैव तथाऽधुना ॥ ३०८ ॥
किं च—गच्छन्नत्र बहुः कालो, न दोषाय गुणावहः । यतः सोऽनुक्षणं वत्स !, जायते तव धृद्धये ॥ ३०९ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते,
पुनर्मोक्षचतुष्टयम् । स्थित्वा समागतौ गेहे, हृष्टौ स्वस्वीयमातुलौ ॥ ३१० ॥ अथ प्रविष्टौ तौ गेहे, दत्तास्थाने शुभोदये । भार्यायुक्ते च
तस्यैव, निफटस्ये विचक्षणे ॥ ३११ ॥ ततो विधाय सद्गुण्या, प्रणामं विहिताञ्जली । तेषां पुरो निविष्टौ तौ, विनयाच्छुद्धभूतले
॥ ३१२ ॥ बलादुत्थाप्य दुःख्याऽसौ, विमर्शः स्निग्धचेतसा । आलिङ्गितः प्रयत्नेन, तद्गर्त्रो च पुनः पुनः ॥ ३१३ ॥ प्रकर्पोऽपि समा-
लिङ्ग्य, रोहनिर्भरमानसैः । निजाङ्के स्थापितः सर्वैः, परिपाट्याऽतिबल्लभः ॥ ३१४ ॥ आघ्रातो मूर्धदेशे च, कुशलं च मुहुर्मुहुः । आ-
नन्दोदकपूर्णक्षैः, घृष्टः सर्वैः समातुलः ॥ ३१५ ॥ ततो यथा विनिर्गत्य, गेहाद्वाहोषु हिण्डितौ । ततोऽन्तरङ्गदेशेषु, यथा पर्यटितौ पुनः

माग्नेन सर्वथा । अतो जैनपुरे तावदत्र त्वं वस्तुमर्हसि ॥ २८६ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्तं, या तवेच्छा प्रवर्तते । तामेव त्वत्सुखाकाङ्क्षी, किं भनक्ति वशो जनः ? ॥ २८७ ॥ महाप्रसाद इत्युक्त्वा, ततस्तत्रैव सत्पुरे । स्थितो मासद्वयं यावत्स प्रकर्षः समातुलः ॥ २८८ ॥ इतश्च मानवावासे, वसन्तो लङ्घितस्तदा । आदेशेन महादेव्याः, प्राप्तो ग्रीष्मः सुदारुणः ॥ २८९ ॥ यत्र ग्रीष्मे—जगत्कोष्ठकमध्यस्थो, लोह-मोलकसन्निभः । घ्मायते चण्डवर्तेन, जगद्वाहकरो रविः ॥ २९० ॥ जायते पत्रशाटंस्तरूणामलं हीयते देहिनां यत्र देहे बलं, पीयते प्राणिभिर्भूरिपाराजलं शुण्यते चास्यमेपां दृष्यात्यर्गलम् । दहते तीव्रतापेन सर्वो जनः स्विद्यते स्वेदनिर्वदितं तन्मनो, वान्ति वाताः स-तप्ता जगत्तापिनः शुष्कपत्रावलीमर्मराविणः ॥ २९१ ॥ अपि च—भानोरिव प्रतापेन, संतुष्टं वर्धितं दिनम् । स्वामिनोऽभ्युदये सर्वः सन्तोषादभिवर्धते ॥ २९२ ॥ यत्र च विदलिता मल्लिकाः विकसिता जालपाटलाः श्यामलितं कुसुमभरेण शिरीषवंनं सुभगीभूताञ्चन्द्र-किरणाः हृदयदयिता जलाशयाः मनोऽभिरुचिता मौक्तिकहारयष्टयः अतिबह्वर्णानि विमलहर्न्यतलानि प्रियतमानि चन्दनविलेपनानि अमृतायन्ते तालवृन्तव्यजनकानि सुखायन्ते शिशिरकिसलयकुसुमस्रसाराः लगन्ति बहिःशरीरनिहिता अपि जनानामन्तर्मानसे चन्दन-जलाद्रौ इति । ततश्चैवंविधे काले, भागिनेयमभापत । गच्छावः साम्प्रतं वत्स ! स्वस्थानमिति मातुलः ॥ २९३ ॥ प्रकर्षः प्राह ग-मने, दारुणोऽवसरोऽधुना । तत्राहं माम् ! शक्नोमि, गन्तुमेवंविधेऽध्वनि ॥ २९४ ॥ ततो मासद्वयं तिष्ठ, माम् ! सन्तापदारुणम् । ये-नाहं शीतलीभूते, दिक्चक्रे यामि सत्वरम् ॥ २९५ ॥ किं च—विचारपरयोः स्थानभावयोगुणकारणम् । अत्र जैनपुरे माम् !, मा मंस्था निष्ययोजनम् ॥ २९६ ॥ यतः—मम स्थैर्यं भवेदेवं, पुरस्थास्य गुणोत्करे । ततस्तातोऽपि जायेत, मद्गुणादत्र बद्धधीः ॥ २९७ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, ततस्तत्रैव सत्पुरे । तिष्ठतोः प्रावृढायाता, तयोः मा हन्त कीदृशी ॥ २९८ ॥—घनतुङ्गपयोधरभारधरा, लसदु-

ज्वलविद्युदलङ्करणा । कृतसन्ततगर्जितधीरवा, दृढगोपितभास्करजारता ॥ २९९ ॥ रटदुद्भटदुर्दुरखिङ्गनरा, चलशुभ्रवलहकहासपरा ।
गिरिकोटनृतशिल्पिण्डवरा, बहुलोकमनोहररूपधरा ॥ ३०० ॥ सुसुगन्धिकदम्बपरागवहा, विटकोटिविदारणमोदसहा । इति रूपविला-
सलसत्कपटा, भुवनेऽत्र रराज यथा कुलटा ॥ ३०१ ॥ अथ तां तादृशीं वीक्ष्य, प्रावृपं हृष्टमानसः । प्रकर्षो गमनोद्युक्तः, प्रोवाच
निजमातुलम् ॥ ३०२ ॥—गम्यतामधुना माम् ! त्वरितं तातसन्निधौ । यतोऽमी शीतलीभूता, वर्तन्ते सुगमाः पथाः ॥ ३०३ ॥
विमर्शेनोदितं वत्स !, मैवं वोचः कदाचन । यतोऽधुना व्यवच्छिन्नौ, विशेषेण गमागमौ ॥ ३०४ ॥ तथाहि—सुच्छन्नगृहमध्यस्थाः,
स्वाधीनव्ययिताननाः । वर्षासु धन्या गम्यन्ते, जनैर्ये न प्रवासिनः ॥ ३०५ ॥ तथाहि—पश्यतु वत्स !—जलपूरितमार्गेषु, पङ्कजिन्नेषु
गच्छतः । स्थलित्वा पतितानेते, हसन्ति कुटजोत्कराः ॥ ३०६ ॥ निपतद्धारिधारौघहता ये यान्ति पापिनः । देशान्तरेषु तान्मेघो,
मारयामीति गर्जति ॥ ३०७ ॥ एवं व्यवस्थिते तात !, मुच्यतां गमनादरः । यथेयन्तं स्थितः कालं, तिष्ठन्नैव तथाऽधुना ॥ ३०८ ॥
किं च—गच्छन्नत्र बहुः कालो, न दोषाय गुणावहः । यतः सोऽनुक्षणं वत्स !, आयते तव दृढये ॥ ३०९ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते,
पुनर्मसचतुष्टयम् । स्थित्वा समागतौ गेहे, हृष्टौ स्वस्तीयमातुलौ ॥ ३१० ॥ अथ प्रविष्टौ तौ गेहे, दत्तास्थाने शुभोदये । भार्यायुक्ते च
तस्यैव, निकटस्थे विचक्षणे ॥ ३११ ॥ ततो विधाय सङ्कत्तथा, प्रणामं विहिताञ्जली । तेषां पुरो निविष्टौ तौ, विनयाच्छुद्धभूतले
॥ ३१२ ॥ बलादुत्थाप्य बुद्ध्याऽसौ, विमर्शः स्निग्धचेतसा । आलिङ्गितः प्रयत्नेन, तद्भर्त्रा च पुनः पुनः ॥ ३१३ ॥ प्रकर्षोऽपि समा-
लिङ्ग्य, रोहनिर्भरमानसैः । निजाङ्के स्थापितः सर्वैः, परिपाट्याऽतिवल्लभः ॥ ३१४ ॥ आग्रातो मूर्धदेशे च, कुशलं च मुहुर्मुहुः । आ-
नन्दोदकपूर्णक्षैः, पृष्टः सर्वैः समातुलः ॥ ३१५ ॥ ततो यथा विनिर्गम्य, गेहाद्वाह्येषु हिण्डितौ । ततोऽन्तरङ्गदेशेषु, यथा पर्यटितौ पुनः

॥ ३१६ ॥ यथा पुरद्वयं दृष्टं, यथा दृष्टा महादवी । विलोकितं यथा स्थानं, महामोहादिभूमुजाम् ॥ ३१७ ॥ रसनाभूलशुद्धिश्च, यथा सम्यगियमिच्छिता । यथेयं वर्तते पुत्री, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥ ३१८ ॥ कुतूहलवशेनैव, भवचक्रं यथा गतौ । निरीक्षितं च तत्सर्वं, नाना-
पृत्तान्तसङ्कुलम् ॥ ३१९ ॥ यथा दृष्टा महात्मानो, विवेकवरपर्वते । चारित्रधर्यराजस्य, यथा स्थानं विलोकितम् ॥ ३२० ॥ यथा दृष्टः
स सन्तोषो, यच्च तेन विचेष्टितम् । यच्च कारणमुद्दिश्य, भूरिकालोऽतिवाहितः ॥ ३२१ ॥ तदिदं तेन निःशेषं, विमर्शेन परिस्फुटम् ।
पुरो विचक्षणादीनां, विस्तरेण निवेदितम् ॥ ३२२ ॥ सप्रभिः कुलकम् । इतश्च मांसमद्याचौर्लोक्यंस्तामसौ जडः । रसनां लोलतावाक्यैर्न
चेत्तयति किञ्चन ॥ ३२३ ॥ स तस्या लालने सक्तः, कुर्वाणः कर्म गर्हितम् । न पश्यति महापापं, न लज्जां न कुलक्रमम् ॥ ३२४ ॥
अन्यदा लोलतावाक्यैर्मयविह्वलचेतसा । महाजं मारयामीति, मारितः पशुपालकः ॥ ३२५ ॥ ततश्च तमजारक्षं, पशुभ्रान्त्या निपातितम् ।
निरीक्ष्य लोलतादुःखाजडेनैवं विचिन्तितम् ॥ ३२६ ॥ लालिता रसना नूतं, मांसैर्नानाविधैर्मया । इदं तु मानुषं मांसं, नैव दत्तं कदाचन
॥ ३२७ ॥ ततोऽधुना ददामीदमलै पश्यामि यादृशः । अनेन जायते तोयो, रसनायाः सुखावहः ॥ ३२८ ॥ ततः संस्कृत्य तदस्ते,
तेन जाता प्रमोदिता । रसना लोलता तुष्टा, सोऽपि हर्षमुपागतः ॥ ३२९ ॥ भूयश्च लोलतावाक्यैरपरापरमानुषान् । निहत्य भार्यया
सार्धं, सादन् जातः स राक्षसः ॥ ३३० ॥ ततो बालजनेनापि, निन्दितो बन्धुवर्जितः । लोकेन परिभूतश्च, स जातः पापकर्मणा
॥ ३३१ ॥ अन्यदा लोलतायुक्तो, मनुष्याणां जिघांसया । प्रविष्टश्चौरवद्रात्रौ, गृहे शूरकुटुम्बिनः ॥ ३३२ ॥ ततः प्रसुप्तं तत्सूनुं, गृ-
हीत्वा निःसरन् वहिः । स दृष्टेन शूरेण, जडः क्रोधान्धचेतसा ॥ ३३३ ॥ ततः कलकलारावं, कुर्वता सह वान्यवैः । तेनास्फोट्य
निवद्धोऽसौ, मारितो यातनाशतैः ॥ ३३४ ॥ प्रभाते च स वृत्तान्तः, संजातः प्रकटो जने । तथापि किञ्चिन्मूर्खस्य, न कृतं जडव-

न्युभिः ॥ ३३५ ॥ किं तर्हि ? प्रत्युत तैश्चिन्तितं, यदुत—शूरेण विहितं चारु, यदसौ कुलदूषणः । अस्माकं लाघवोत्पादी, जडः पापो निपातितः ॥ ३३६ ॥ अमुं च जडवृत्तान्तं, निरीक्ष्य स विचक्षणः । ततश्च चिन्तयत्येवं, निर्मलीमसमानसः ॥ ३३७ ॥ अये !—इह लोके जडस्येदं, रसनालालने फलम् । संजातं परलोके तु, दुर्गतिः संजनिष्यति ॥ ३३८ ॥ ततोऽत्यर्थं विरक्तोऽसौ, रसनालालनं प्रति । स्थितो विचक्षणस्तावत्, यावत्तौ समुपागतौ ॥ ३३९ ॥ ततश्च—कथितायां विमर्शेन, मूलशुद्धौ सविस्तरम् । रसनां त्यक्तुकामोऽसौ, पितरं प्रत्यभाषत ॥ ३४० ॥ तात ! दृष्टविपाकेयं, रसना साम्प्रतं जडे । दुहिता दोषपुञ्जस्य, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥ ३४१ ॥ तदेनामधुना दुष्टां, भार्या दुष्टकुलोद्भवाम् । सर्वथा त्यक्तुमिच्छामि, ताताहं त्वदनुज्ञया ॥ ३४२ ॥ ततः शुभोदयेनोक्तं, भार्येति प्रथिता जने । तवेयं रसना तस्मान्नाकाण्डे त्यागमर्हति ॥ ३४३ ॥ अतः क्रमेण मोक्तव्या, त्वयेयं वत्स ! सर्वथा । तदत्र प्राप्तकालं ते, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ३४४ ॥ ये ते तुभ्यं महात्मानो, विमर्शेन निवेदिताः । विवेकपर्वतारूढा, महामोहादिसूदनाः ॥ ३४५ ॥ तेषां मध्ये स्थितस्येयं, तदाचारेण तिष्ठतः । दुष्टाणि रसना वत्स !, न ते किञ्चित्करिष्यति ॥ ३४६ ॥ तस्मादारुह्य यन्नेन, तं विवेकमहागिरिम् । रसनादोपनिर्मुक्तस्तिष्ठ त्वं सकुटुम्बकः ॥ ३४७ ॥ ततो विचक्षणेनोक्तं, तात ! दूरे स पर्वतः । कथं कुटुम्बसहितस्तत्राहं गन्तुमुत्सहे ? ॥ ३४८ ॥ शुभोदयोऽब्रवीद्वत्स !, न कार्यं भवता भयम् । विमर्शो यस्य ते वन्धुश्चिन्तामणिरिवातुलः ॥ ३४९ ॥ यतोऽस्य वियते वत्स !, विमर्शस्य वराञ्जनम् । तद्वलादर्थयत्येव, तमिद्वैव महागिरिम् ॥ ३५० ॥ प्रकर्षेणोदितं तात !, सत्यमेतन्न संशयः । अनुभूतं मयाऽप्यस्य, योगाञ्जनविजृम्भितम् ॥ ३५१ ॥ किं बहुना ?—यावदेव महावीर्यं, न प्रयुक्ते वराञ्जनम् । तावदेव न दृश्यन्ते, ते पर्वतपुरादयः ॥ ३५२ ॥ यदा तु विमलालोकमयं युक्ते तदञ्जनम् । तदा सर्वत्र भासन्ते, ते पर्वतपुरादयः ॥ ३५३ ॥ ततो विचक्ष-

॥ ३१६ ॥ यथा पुरद्वयं दृष्टं, यथा दृष्टा महादृवी । विलोकिन्तं यथा स्थानं, महामोहादिभूमुजाम् ॥ ३१७ ॥ रसनामूलशुद्धिश्च, यथा सम्यग्यिनिश्चिता । यथेयं वर्तते पुत्री, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥ ३१८ ॥ कुतूहलवशेनैव, भवचक्रं यथा गतौ । निरीक्षितं च तत्सर्वं, नाना-
पृष्ठान्तसङ्कुलम् ॥ ३१९ ॥ यथा दृष्टा महात्मानो, विवेकवरपर्वते । चारित्र्यधर्मराजस्य, यथा स्थानं विलोकिताम् ॥ ३२० ॥ यथा दृष्टः
स सन्तोषो, यच्च तेन विचेष्टितम् । यच्च कारणशुद्दिश्य, भूरिकालोऽतिवाहितः ॥ ३२१ ॥ तदिदं तेन निःशेषं, विमर्शेन परिस्फुटम् ।
पुरो विचक्षणादीनां, विस्तरेण निवेदितम् ॥ ३२२ ॥ सप्तभिः कुलकम् । इतश्च मांसमद्याद्यैर्लोक्यंस्त्वामसौ जडः । रसनां लोलतावाक्येन
चेतयति किञ्चन ॥ ३२३ ॥ स तस्या लालने सक्तः, कुर्वोणः कर्म गर्हितम् । न पश्यति महापापं, न लज्जां न कुलकमम् ॥ ३२४ ॥
अन्यदा लोलतावाक्यैर्मयविह्वलचेतसा । महाजं मारयामीति, मारितः पशुपालकः ॥ ३२५ ॥ ततश्च तमजारक्षं, पशुभ्रान्त्या निपातितम् ।
निरीक्ष्य लोलतादुःखाज्जडेनैवं विचिन्तितम् ॥ ३२६ ॥ लालिता रसना नूनं, मांसेर्नोन्नाविधैर्मया । इदं तु मानुषं मांसं, नैव दत्तं कदाचन
॥ ३२७ ॥ ततोऽप्युना दृढामीदमसौ पश्यामि यादृशः । अनेन जायते तोषो, रसनायाः सुखावहः ॥ ३२८ ॥ ततः संस्कृत्य तदत्तं, कदाचन
तेन जाता प्रमोदिता । रसना लोलता लुष्टा, सोऽपि हर्षमुपागतः ॥ ३२९ ॥ भूयश्च लोलतावाक्यैरपरापरमानुषान् । निहृत्य भार्यया
सार्धं, लादन् जातः स राक्षसः ॥ ३३० ॥ ततो बालजनेनापि, निन्दितो बन्धुवर्जितः । लोकेन परिभूतश्च, स जातः पापकर्मणा
॥ ३३१ ॥ अन्यदा लोलतायुक्तो, मनुष्याणां जिघांसया । प्रविष्टश्चौरवद्रात्रौ, गृहे शूरकुटुम्बिनः ॥ ३३२ ॥ ततः प्रसुप्तं तत्सूनुं, गृ-
हीत्वा निःसरन् वहिः । स दृष्टेन शूरेण, जडः क्रोधान्धचेतसा ॥ ३३३ ॥ ततः कलकलारावं, कुर्वता सह बान्धवैः । तेनास्फोट्य
नियद्वोऽसौ, मारितो यातनाशतैः ॥ ३३४ ॥ प्रभाते च स वृत्तान्तः, संजातः प्रकटो जने । तथापि किञ्चिच्छृण्वरस्य, न कृतं जडय-

दृशी भदीया प्रव्रज्येति । एवं च व्यवस्थिते—भार्योदोषेण यो नाम, प्रव्रज्यां समुपागतः । न च साऽपि परित्यक्ता, सर्वथा येन पापिनी ॥ ३६३ ॥ यच्च पालयतेऽद्यापि, कुटुम्बं तदवस्थितम् । तस्य मे कीदृशी नाम, प्रव्रज्या भूप ! कथ्यताम् ? ॥ ३६४ ॥ तथापि ते महा-
राज !, यन्ममोपरि गौरवम् । तर्कयन्नपि तत्राहं, न जाने वत् कारणम् ॥ ३६५ ॥ यतः—सदोपेऽपि गुणारोपी, जगदाह्लादकारकः ।
किमेयोऽचिन्त्यसौन्दर्यः, सज्जनप्रकृतेर्युगः ॥ ३६६ ॥ तथाहि—नूनमेवा सतां दृष्टिआपयष्टिरपूर्विका । अकारणेऽपि या नित्यं, गुणा-
रोपपरायणा ॥ ३६७ ॥ किंवा भुवनवन्द्यस्य, गुणोऽयं हतविद्विषः । अस्यैव जैनलिङ्गस्य, यत्रैते संस्थिता वयम् ॥ ३६८ ॥ तथाहि—
सुरेन्द्रा अपि वन्दन्ते, तं भक्तिभरपूरिताः । करलं यस्य पश्यन्ति, जैनेन्द्रं लिङ्गमजसा ॥ ३६९ ॥ किं चान्यत्कारणं . किञ्चिद्बृहत्स्याचा-
रधारकः । येनेदृशोऽपि ते राजन्नहं दुष्करकारकः ॥ ३७० ॥ एवं च वदति भगवति विगलिवमदचेतसि विचक्षणसूरी नरवाहनराजेन
चिन्तितं—अहो निजचरितकथनेन भगवता जनितो मे मोहविलयः अहो भगवतां वचनविन्यासः अहो विवेकित्वं अहो मय्यनुग्रह-
परता अहो दृष्टपरमार्थेति, विज्ञातश्च मया सर्वस्यास्य भगवद्भाषितस्य गर्भोर्थः, ततोऽभिहितमनेन—भदन्त ! यादृशं लोके, संपन्नं
ते कुटुम्बकम् । अधन्यास्तादृशं नूनं, प्राप्नुवन्ति न भादृशाः ॥ ३७१ ॥ इदं च पोषयन्नत्र, जैनलिङ्गे च संस्थितः । भदन्त ! भगवा-
नेव, गृहस्थो भवतीदृशः ॥ ३७२ ॥ अन्यच्च—कृताऽकिञ्चित्करी येन, रसनाऽपि महात्मना । अत्यन्तदुर्जया लोके, लोलता च निरा-
कृता ॥ ३७३ ॥ महामोहादिवर्गं च, जित्वा यो जैनसत्पुरे । स्थितोऽसि साधुमध्यस्थः, कुटुम्बसहितो मुने ! ॥ ३७४ ॥ स चेत्त्वं न
भवस्यत्र, हन्त दुष्करकारकः । कीदृशास्ते भवन्त्यन्ये, ब्रूहि दुष्करकारकाः ? ॥ ३७५ ॥ यस्मायं तव संपन्नो, वृत्तान्तो जगदद्भुतः । एत-
द्भुत्तान्तयुक्ता ये, ते वन्द्याः प्रतिभान्ति मे ॥ ३७६ ॥ तद्भदन्त ! किमेतेषां, साधूनामयमीदृशः । संपन्न एव वृत्तान्तः, किंवा नेति

गेनोक्तो, विमर्शो भद्र ! दीयताम् । महां तदञ्चनं तूर्णं, यद्यस्ति तव तादृशम् ॥ ३५४ ॥ ततोऽनुग्रहदुर्लभैव, सादरं प्रतिपादितम् । वि-
पक्षणाय निःशेषं, विमर्शेन तदञ्चनम् ॥ ३५५ ॥ तवस्तदुपयोगेन, क्षणादेव पुरःस्थितम् । विचक्षणेन यद्वृष्टं, तदिदानीं निवोद्यत
॥ ३५६ ॥ यत्तत्क्षोदशलाकीर्णं, पुरं सात्त्विकमानसम् । यश्चासौ विमलसुज्जो, विवेको नाम पर्वतः ॥ ३५७ ॥ यच्च तच्छिखरं रम्य-
मप्रमत्तत्वनामकम् । यद्योपरिष्ठात्तस्यैव, निविष्टं जैनसत्पुरम् ॥ ३५८ ॥ ये च लोका महात्मानः, साधवस्त्रिवासिनः । यच्च चित्तस-
मायानो, मध्यस्थस्तत्र मण्डपः ॥ ३५९ ॥ या च निःस्पृहता नाम, वेदिका तत्र संस्थिता । तस्याश्चोपरि यश्चारु, जीववीर्यं महासनम्
॥ ३६० ॥ चारित्र्यधर्मराजश्च, परिवारविवेष्टितः । ये च तस्य गुणाः शुभा, ये च तेषां महीभुजाम् ॥ ३६१ ॥ तदिदं भो महाराज !, तदानीं
नरयाहनं ॥ विचक्षणेन निःशेषं, साक्षादेवावलोकितम् ॥ ३६२ ॥ पङ्क्तिः कुलकम् । ततश्च भो भो महानरेन्द्र नरवाहन ! स विचक्षणः सहैव
तेन शुभोदयेन पित्रा युक्त एव तथा निजचारुतया मात्रा आलिङ्गित एव तथा प्रियभार्यया वुष्ट्या सहित एव तेन श्वशुर्येण विमर्शेन
अन्वित एव वक्षःस्थलशायिना तेन प्रकर्षेण प्रियतमतनयेन समुपेत एव वदनकोटरवने वर्तमानया रसनाभार्यया सर्वथा सकुटुम्बक एव
केवलं तामेकां लोलतां दासचेटीं परित्यज्य निराकृत्य च परुषक्रियया संग्राप्य गुणधरनामानमाचार्यं प्रव्रजितः, तेन स्थितस्तेषां जैनपु-
रनिवासिनां भगवतां साधूनां मध्ये किलाहं प्रव्रजित इति मन्यमानः, ततः शिक्षितः समस्तोऽपि तेन तेषामाचारो नियेवितः परमभक्त्या
वितर्जिता सा रसना सर्वथा विहिताऽत्यर्थमकिञ्चित्करी, ततः स्थापितस्तेन गुरुणा निजपदे स विचक्षणः, स चान्यत्रापि दृश्यमानः
परमार्थतत्त्वत्रैव विवेकगिरिशिखरवासिनि जैनपुरे द्रष्टव्यः । यतो भो महाराज नरवाहन ! स विचक्षणोऽहमेव विज्ञेयः, एते च ते म-
हात्मानः साधवो मन्तव्याः, ततो महाराज ! यद्भवद्विरभ्यधापि यदुत—किं ते वैराग्यकारणमिति तदिदं मम वैराग्यकारणं, इयं चे-

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तन्धसर्वाङ्गस्तानाभाये तदेदशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः ! को नाम, तपनोऽयं ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदा-
कर्ण्य मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं
नीताः प्रकृतयः तमुज्झितं राज्यमुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमस्माद्वचनं भवति, तन्नैवं वदितुमर्हति देवः, कियतामस्माकमनुरोधेन
तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो सुदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं
संक्षितोऽहं मृपावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत ययोचितं अहं तु पञ्चादागमिष्यामि,
वत्तास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति । ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मन्त्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-
ननृपतेर्विधिदेशभाषणवेपवर्णस्वरभेदविज्ञानान्तर्धानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिच्चरेण विदितोऽयं धृत्तान्तो निवेदितस्तप-
नाय । इतश्च मन्त्रिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महाह्रिप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण,
पृष्टा रिपुदारणवार्ता, मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! देवपादग्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म-
माहायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृपाबादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मन्त्रिमहत्तमान् । यथा—
केनात्र प्रहिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवि-
तमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाहायकाः, निवेदितं मन्त्रिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा
नष्टजीविताशाः परस्परभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्यादेति चिन्तयन्तः किमधुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

द्वे भार्ये, वरतावर्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते सुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥
 साग्रादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूप !, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदेष ते कन्ये, ल-
 क्यते रिपुदारणः । तद्भागे च वयस्याभ्यामाभ्यामेव वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथैवो दोषपुञ्जौ । तस्मा-
 ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूप ! पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यस्तु तेऽभिमतं भूप !, तदेवाचर
 साग्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनुर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यत्सेदृशौ रिपू-
 नितां, पार्श्वस्यो दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं कियतामत्र ?, नैवास्यस्य प्रतिक्रिया ।
 त्यक्तसन्नोऽधुनाऽहं तत्करोमि हितमालने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिपिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्कान्तो
 नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्थोऽमि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ समापि
 राज्ये संपन्ने, लब्धावसरसौष्टवौ । शैलराजमृगवाद्दौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । जलग-
 ण्डूपसंकाशमनृतं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—खिन्नैरुत्पास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । तुष्टस्य धूर्तवचनैरलीकैश्चादुर्कर्मभिः
 ॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भूदे !, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोपप्रतापाह्नः,
 सांख्यभौमो द्विपंतपः । चक्रवर्ती तदा लोके, तपनी नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्रा, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समा-
 यातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदितवद्वातैरहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातचतुपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ य-
 दुव—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देव !, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

मृदुतास-
त्यते कन्ये

नरवाहन-
दीक्षा

तपनच-
क्र्यागमः

॥ ४६४ ॥

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तवधसर्वाङ्गस्तानामापे तदेदशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः ! को नाम, तपनोऽयं ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदा-
कर्ण्य मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं
नीताः प्रकृतयः समुद्भूतं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमसद्वचनं भवति, तन्नैवं वदितुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन
तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं
संक्षितोऽहं मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पञ्चादागमिष्यामि,
दत्तास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति । ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मन्त्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-
ननृपतेर्विधेदशभाषावेपवर्णस्वरभेदविज्ञानान्तर्धानविज्ञातारो वहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिच्छरेण विदितोऽयं वृत्तान्तो निवेदितस्तप-
नाय । इतश्च मन्त्रिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महाहर्षप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण,
पृष्ट्वा रिपुदारणवार्ता, मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म-
माहायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृषावादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मन्त्रिमहत्तमान् । यथा—
केनात्र प्रहिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवि-
तमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाहायकाः, निवेदितं मन्त्रिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा
नटजीविताशाः परस्परभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्योदेति चिन्तयन्तः किमघुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

द्वे भार्ये, वरतावर्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्यते सुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥
साश्रादमृतरूपे वे, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूपः, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदपि ते कन्ये, ल-
प्यते रिपुदारणः । तद्भावे च वयस्याभ्यामाभ्यामेव वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथैव दोषपुञ्जकौ । तस्मा-
त्पात्र्यां सहावस्था, नानयोर्भूपः पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूपः, तदेवाचर-
साग्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनुर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू-
नित्यं, पार्थस्यौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्यस्य प्रतिक्रिया ।
त्यक्तसङ्कोऽयुनाऽहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिपिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्थे, निष्क्रान्तो
नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्योऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ समापि-
राज्ये संपन्ने, लब्धावसरसौष्ठवौ । शैलराजमृपावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । जलग-
ण्डूपसंकाशमनृतं प्रतिमति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—खिन्नैरुत्प्रास्यमानस्य, निन्यमानस्य पण्डितैः । तुष्टस्य धूर्तवचनैरलीकैश्चादुकर्मभिः,
॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भेदे!, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोपप्रतापाज्ञः,
सार्वभौमो द्विपतपः । चक्रवर्ती तदा लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्ववलसामग्रा, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समा-
यातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदिततद्वातेरहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ य-
दुत—चक्रवर्ती जगज्येष्ठतपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियां देव!, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं सातमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तव्यसर्वोङ्गस्तानाभाये
 तदेदंशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः ! को नाम, तपनीड्यं समाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदा-
 कर्ण्ये मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्त्वा राजनीतिः प्रलयं
 नीताः प्रकृतयः समुत्थितं राज्यसुखं परिहासितो विनयः अपकर्णितमसाद्वचनं भवति, तन्नैवं वदितुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन
 तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम वरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाह् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं
 संक्षितोऽहं मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पञ्चादागमिष्यामि,
 दत्तास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति । ततो यदाक्षापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मन्त्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-
 ननृपतेर्विविधेशभाषावेषवर्णस्वरभेदविज्ञानान्तर्धानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिचरेण विदिवोऽयं दृष्टान्तो निवेदितस्तप-
 नाय । इतश्च मन्त्रिमहत्तमैर्विहितं तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि नहार्हप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण,
 पुष्टा सिुदारद्वारार्ता, नस्मिन्हृदयैरुक्तं—देव ! देवपादप्रस्तादेन कुसली सिुदारण्यः, सनागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म-
 नान्नमयः, विदुस्मिन्तौ शैलराजकुमारौ, तदस्ते ममऽभिहितः पशुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वोन्मन्त्रिमहत्तमान् । यथा—
 केनच पशितं मूर्खः, उपात्तलो मराधन्तः ॥ ४३६ ॥ ततो मम नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरया नाल्पि भवतां जीवि-
 तमस्ते । एताकल्पं सप्तशतलक्षोऽप्युत्तरयन्तः । तदेति चेन्नरेवपते, तवस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा
 बभूवुः । तदाकल्पं सप्तशतलक्षोऽप्युत्तरयन्तः । तदेति चेन्नरेवपते, तवस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा
 बभूवुः । तदाकल्पं सप्तशतलक्षोऽप्युत्तरयन्तः । तदेति चेन्नरेवपते, तवस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा

द्वे भार्ये, वरतार्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥ साक्षादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूपः, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदपि ते कन्ये, लप्स्यते रिपुदारणः । तद्वामे च वयस्याभ्यामाभ्यामेप वियोदयते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथैवो दोषपुञ्जकौ । तस्मात्साभ्यां सदावस्था, नानयोर्भूपः पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूपः, तदेवाचर साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनुर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपूनितां, पार्श्वसौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्त्यस्य प्रतिक्रिया । त्यज्यसन्नोऽयुनाऽहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिपिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं ययोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्कान्तो नरयाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्योऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममापि राज्ये संपन्ने, लब्धावसरसौष्ठवौ । शैलराजमृगवादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ दृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । जलगण्डूपसंकाशमनृतं प्रतिमाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—खिन्नैरुत्थास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । तुष्टस्य धूर्तवचनैरलीकैश्चादुर्कर्मभिः ॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भूतेः, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोभ्रप्रतापाह्नः, सार्वभौमो द्विपंतपः । चक्रवर्ती तदा लोकैः, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्ववलसामग्र्या, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समायातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदिततद्वातेहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातचपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ यदुत—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्वपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देवः, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

मृदुतास-
त्यते कन्ये

नरवाहन-
दीक्षा

तपनच-
क्रयागमः

॥ ४६४ ॥

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तव्यसर्वोङ्गस्तानाभापे तदेदृशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः ! को नाम, तपनोऽयं ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदा कर्णं मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं नीताः प्रकृतयः समुञ्जितं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमस्मद्वचनं भवति, तत्रैवं वदितुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपतावष्टम्भः, केवलं संक्षितोऽहं मृपावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पश्चादागमिष्यामि, दत्तास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति । ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मन्त्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-ननृपतेर्विविधेशभाषावेषवर्णस्वरभेदविज्ञानान्तर्धानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिच्चरेण विदितोऽयं धृत्तान्तो निवेदितस्तप-नाय । इतश्च मन्त्रिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महार्हप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण, पृष्ट्वा रिपुदारणवार्ता, मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म-माह्वायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृपावादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मन्त्रिमहत्तमान् । यथा—केनात्र प्रहिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवि-तमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाह्वायकाः, निवेदितं मन्त्रिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा नष्टजीविताशाः परस्परभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्योदेति चिन्तयन्तः किमधुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

हे भार्ये, वरतापयते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्यते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥ साक्षादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूपः, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदपि ते कन्ये, लप्स्यते रिपुदारणः । तद्वामे च वयस्याभ्यामाभ्यामेप वियोष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथैवो दोषपुञ्जकौ । तस्मात्ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूपः ! पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूपः, तदेवाचर साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सुनोर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू नित्यं, पार्श्वस्यौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र ? नैवास्यस्य प्रतिक्रिया । त्यक्तसत्त्वोऽधुनाऽहं तत्करोमि हितमालम्बे ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिपिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्क्रान्तो नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिलरस्योऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममपि राज्ये संपन्ने, लब्धावसरसौष्ठवौ । शैलराजमृपावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । जलगण्डूपसंकाशममृतं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—खिन्नैरुत्थास्यमानस्य, निन्यमानस्य पण्डितैः । तुष्टस्य धूर्त्तवचनैरलीकैश्चादुर्कर्मभिः ॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राग्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भूते !, वर्पोणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोग्रप्रतापाङ्गः, सार्वभौमो द्विपंतपः । पञ्चवर्ती तदा लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्रा, महीदर्शनलीलया । भ्रमस्तत्र समायातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदिततद्घातैरहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ यदुत—पञ्चवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियातां देव !, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

वीत निजपापभरेण भृशं जनः ॥ ४३८ ॥ ध्रुवकः ॥ एवं च सोल्लासमुद्रायन्तस्ते वल्गमानाः कुण्डकमध्ये मां कृत्वा विजृम्भितुं प्रवृत्ताः, ततोऽहं पतामि तेषां प्रत्येकं पादेषु नृत्यामि हास्यकरं जनानां ससुल्लसामि तेषुल्लसमानेषु ददामि च तालाः, ततस्तैरभिहितं—पश्यतेह भव एव जनाः कुतूहलं, शैलराजवरमित्रविलासकृतं फलम् । यः पुरैष गुरुदेवगणानपि नो नतः, सोऽद्य दासचरणेषु नतो रिपुदारणः ॥ ४३९ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ इत्यादि । ततो ममापि मुखं स्फुटित्वेदमागतं । यदुत—शैलराजवशवर्ति-
तया निखिले जने, हिण्डितोऽहमनृतेन दृथा किल पण्डितः । मारिता च जननी हि तथा नरसुन्दरी, तेन पापचरितस्य ममात्र विडम्ब-
नम् ॥ ४४० ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ इत्यादि । ततो रासदायकाः प्रोक्ता विदितपूर्ववृत्तान्तेन योगेश्वरेण—
अरे रे एवं गायत, इदं च कुरुत—योऽत्र जन्ममतिदायिगुरुरनवमन्यते, सोऽत्र दासचरणाम्रतलैरपि हन्यते । यस्त्वलीकवचनेन जनानु-
पतापयेत्, तस्य तपननृप इत्युचितानि विधापयेत् ॥ ४४१ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ इत्यादि । ततश्चेदं गायन्तस्ते गाढं पाष्णिप्रहारैर्मा
निर्दयं चूर्णयितुं प्रवृत्ताः, ततो निविडलोहपिण्डैरिव समकालं निपतद्भिरैतावद्भिः पादैर्दलितं मे शरीरं विमूढा गाढतरं मे चेतना, त-
थापि ते राजपुरुषा नरकपाला इव मम कुण्डकाग्निःसारमयच्छन्तस्तथैवोल्लमाना मां वलादाखेटयन्तस्त्रितालकं रासं ददमाना एव प्राप्ता-
स्तपननरेन्द्रास्थानं, दर्शितं तत्र विशेषतस्तत्प्रेक्षणकं, प्रवृत्तं प्रहसनं, ईदृशल्यैव योग्योऽयं दुरात्मेति संजातो जनवादः । ततो योगेश्वरेण
रासकदायकमध्ये स्थित्वाऽभिहितम् यथा—नो नतोऽसि पितृदेवगणं न च मातरं, किं हतोऽसि ? रिपुदारण ! पश्यसि कातरम् । नृत्य
नृत्य विहिताहति देवपुरोऽधुना, निपत चरणेषु च सर्वमहीशुजाम् ॥ ४४२ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’
इत्यादि । ततोऽहमुन्मादवशेन जीवितभयेन च दैन्यमुरीकृत्य नाटितोऽनेकधा, पतितोऽन्त्यजानामपि चरणेषु, संजातश्चावस्तुभूतः,

अिमदत्तमाः लक्षितात्मननरेन्द्रेण, ततोऽभिहितमनेन—भो भो लोका धीरा! भवत मा भैतुं योगोऽहं पश्यतं दानं । रिपुदारणस्य शीलं ततोऽहं स्वयमेव तेन भलिष्यामि, केवलं भवद्विरवस्तुनिर्वन्यपरैर्न भाव्यं मोक्षत्रयमप्योपरि प्राप्तिरनुभूतः योगो चितोऽसौ राजलक्ष्याः न योग्यो युष्माद्विषयपदातीनाम् । तथाहि शुभ्ररूपाणां, रतानां शुद्धमानसो । न जानु गतदंगानां, दानां भवति नायकः ॥ ४६७ ॥ तन्मुञ्चत सर्वथा तस्योपरि स्नेहभावं, ततो मयि विरण्यात्तेगानभिदिनं मदीयं—यदाज्ञापयति देव इति । ततोऽभिहितस्तपनराजेन योगेश्वरनामा तत्रवादी कर्णे यदुत—गत्वा तस्मैदमिदं कुरुयेति, योगेश्वरानोत्—यदाज्ञापयति देवः, ततः समागतो मत्समीपे सह भूरिराजपुरुषैर्योगेश्वरः, दृष्टोऽहं कृतावष्टम्भः शैलराजेन समालिङ्गितो मुपासनेन परिवेष्टितयोः त्वासनपरिवेष्टितैः खिन्नलोकैः, ततः पुरतः स्थित्वा तेन योगेश्वरेण तत्रवादिना प्रदत्तोऽहं मुने योगयुग्मुक्षा, ततोऽप्यन्यनया मणिमौपधीनां प्रभावस्य तस्मिन्नेव क्षणे संजातो मे प्रकृतिविवर्धयः संपन्नं शून्यमिव हृदयं प्रतिमान्ति विपरीता इरेन्द्रियायाः क्षित इव महागह्वरे न जानाम्यात्मस्वरूपं, तपनसत्कोऽयं योगेश्वर इति भीतो मदीयः परिवारः स्थितः किंकरतव्यतामूढो मोहितश्च तेन योगशक्त्या, ततो विहितभृकुटिना आः पाप ! दुरात्मन्नागच्छसि त्वं देवपादमूलमिति वदता ताडितोऽहं चेन्नलतया योगेश्वरेण संपन्नं मे भयं गतो दैन्यं पतितस्तश्चरणयोः, अत्रान्तरे नष्टोऽसौ मद्दयस्यः पुण्योदयः तिरोभूतो शैलराजभृपावादी, ततः संक्षिता योगेश्वरेणात्ममनुष्यकाः, ततोऽहं क्षणेनैव संजातोन्मादो वेदयमानस्तीव्रमन्तस्तापं विहितस्तैः पुरुषैः यथाज्ञातः कृतः पञ्चजटो विलिप्तो भूत्वा पर्वितो मापपुण्ड्रकैः, प्रवृत्तास्ते तालारवं कर्तुं, समवतारितोऽहं रासमध्ये । ततो मां नाटयन्तः प्रारब्धास्ते मनुष्यास्त्रितालकं रासं दातुं, कथम् ?—यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यते, वाघकं च जगतामनृतं च वदिष्यते । नूनमत्र भव एव स तीव्रविडम्बनां, प्राप्नु-

योगेश्वरः

गमनं

रिपुदार-

णविद-

म्बना

॥ ४६६ ॥

वीत निजपापभरेण भृशं जनः ॥ ४३८ ॥ ध्रुवकः ॥ एवं च सोल्लासमुद्रायन्तस्ते वलामानाः कुण्डकमध्ये मां कृत्वा विजृम्भितुं प्रवृत्ताः, ततोऽहं पतामि तेषां प्रत्येकं पादेषु नृत्यामि हास्यकरं जनानां समुल्लासामि तेषुल्लासमानेषु ददामि च तालाः, ततस्तैरभिहितं—पश्यतेह भव एव जनाः कुतूहलं, शैलराजवरमित्रविलासकृतं फलम् । यः पुरैष गुरुदेवगणानपि नो नतः, सोऽद्य दासचरणेषु नतो रिपुदारणः ॥ ४३९ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ इत्यादि । ततो ममापि मुखं स्फुटित्वेदमागतं । यदुत—शैलराजवशवर्ति-
तया निखिले जने, हिण्डितोऽहमनृतेन दृथा किल पण्डितः । भारिता च जननी हि तथा नरसुन्दरी, तेन पापचरितस्य ममात्र विडम्ब-
नम् ॥ ४४० ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ इत्यादि । ततो रासदायकाः प्रोक्त्वा विदितपूर्ववृत्तान्तेन योगेश्वरेण—
अरे रे एवं गायत, इदं च कुरुत—योऽत्र जन्ममतिदायिगुरुनवमन्यते, सोऽत्र दासचरणाग्रतलैरपि हन्यते । यस्त्वलीकवचनेन जनानु-
पतापयेत्, तस्य तपनट्टप इत्युचितानि विधापयेत् ॥ ४४१ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’ गाढं पाणिप्रहारैर्मो-
निर्दयं चूर्णयितुं प्रवृत्ताः, ततो निविडलोहपिण्डैरिव समकालं निपतद्भिरैतावद्भिः पादैर्दलितं मे शरीरं विमूढा गाढतरं मे चेतना, त-
थापि ते राजपुरुषा नरकपाला इव मम कुण्डकान्निःसारमयच्छन्तस्तथैवोल्लभमाना मां वलादाखेटयन्तस्त्रितालकं रासं ददमाना एव प्राप्ता-
स्तपननरेन्द्रास्थानं, दर्शितं तत्र विशेषतस्तत्प्रेक्षणकं, प्रवृत्तं ग्रहसनं, ईदृशस्यैव योग्योऽयं दुरात्मेति संजातो जनवादः । ततो योगेश्वरेण
रासकदायकमध्ये स्थित्वाऽभिहितम् यथा—नो नतोऽसि पितृदेवगणं न च मातरं, किं हतोऽसि ? रिपुदारण ! पश्यसि कातरम् । नृत्य
नृत्य विहिताहति देवपुरोऽधुना, निपत निपत चरणेषु च सर्वमहीभुजाम् ॥ ४४२ ॥ पुनर्ध्रुवकः—‘यो हि गर्वमविवेकभरेण करिष्यत’
इत्यादि । ततोऽहमुन्मादवशेन जीवितमयेन च दैन्यमुरीकृत्य नाटितोऽनेकधा, पतितोऽन्त्यजानामपि चरणेषु, संजातश्चावस्तुभूतः,

त्रिमदत्तमाः लक्षितास्तपनरेन्द्रेण, ततोऽभिहितसनेन—भो भो लोका धीरा ! भवत मा भैषुर्न दोषोऽयं भवतां प्रतीतं मे रिपुदारणस्य शीलं. ततोऽहं स्वयमेव तेन भलिष्यामि, केवलं भवद्विरवस्तुनिर्वन्धयैर्न भाव्यं मोक्तव्यस्तस्योपरि स्वामिबहुमानः नो-पितोऽसौ राजलक्ष्म्याः न योग्यो युष्मद्विधपदतीनाम् । तथाहि शुभ्ररूपाणां, रतानां शुद्धमानसे । न जातु राजहंसानां, काको भवति नायकः ॥ ४३७ ॥ तन्सुच्यत सर्वथा तस्योपरि स्नेहमात्रं, ततो मयि विरक्तत्वात्तेषामभिहितं सर्वैरपि—यदाज्ञापयति देव इति । ततोऽभिहितस्तपनराजेन योगेश्वरनामा तन्त्रवादी कर्णे यदुत—गत्वा तस्येदमिदं कुरुवेति, योगेश्वरेणोक्तं—यदाज्ञापयति देवः, ततः समागतो मत्समीपे सह भूरिराजपुरुषैर्योगेश्वरः, दृष्टोऽहं कृतावष्टम्भः शैलराजेन समालिङ्गितो मृपावादेन परिवेष्टितश्चो-द्रास्तनपर्यैर्द्विरद्वैः त्विद्वलोकैः, ततः पुरतः स्थित्वा तेन योगेश्वरेण तन्त्रवादिना प्रहृतोऽहं मुखे योगचूर्णमुष्ट्या, ततोऽचिन्त्यतया गणिमन्त्रौपधीनां प्रभावस्य तस्मिन्नेव क्षणे संजातो मे प्रकृतिविर्ययः संपन्नं शून्यमिव हृदयं प्रतिभान्ति विपरीता इवेन्द्रियार्थोः क्षिप्त इव मदागहरे न जानाम्यात्मस्वरूपं, तपनसत्कोऽयं योगेश्वर इति भीतो मदीयः परिवारः स्थितः किर्कतव्यतामूढो मोहितश्च तेन योगशक्त्या, ततो विहितमृकुटिना आः पाप ! दुरात्मन्नागच्छसि त्वं देवपादमूलमिति वदता ताडितोऽहं वेत्रलतया योगेश्वरेण संपन्नं मे भयं गतो दैन्यं पतितस्तचरणयोः, अत्रान्तरे नष्टोऽसौ मद्भयस्यः पुण्योदयः तिरोभूतौ शैलराजमृपावादौ, ततः संज्ञिता योगेश्वरेणात्ममनुष्यकाः, ततोऽहं क्षणेनैव संजातोन्मादो वेदयमानस्तीव्रमन्तस्तापं विहितस्तैः पुरुषैः यथाजातः कृतः पञ्चजदो विलिप्तो भूला चर्चितो मापपुण्ड्रकैः, प्रवृत्तास्ते तालाखं कर्तुं, समवतारितोऽहं रासमध्ये । ततो मां ताटयन्तः प्रारब्धस्ते मनुष्यास्त्रितालकं रासं दातुं, कथम्?—यो हि गर्वमविवेकमरेण करिष्यते, धाधकं च जगतामनृतं च वदिष्यते । नूनमत्र भव एव स तीव्रविडम्बनां, प्राप्नु-

योगेश्वर-
गमनं

रिपुदार-
णविड-
म्बना

॥ ४६६ ॥

व्यता, आविर्भावितस्तथा पुनरपि न सहचरो मे पुण्योदयः, ततोऽभिहितमनया—आर्यपुत्र ! गन्तव्यं मनुजगंतौ भवता वर्धमानपुरे,
स्वातव्यं तत्र यथासुखासिकया, अयं च तवानुचरः पुण्योदयो भविष्यति, मयाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवी, ततो जीर्णयां प्राची-
नगुटिकायां दत्ता पुनरेकभववेद्या सा ममापरा गुटिका भवितव्यतयेति ॥ भवगहनमनन्तं पर्यटङ्किः कथञ्चिन्नरभवमतिरस्यं प्राप्य भो
भो मनुष्याः ! निरुपमसुखहेतावादरः संविधेयो, न पुनरिह भवङ्किर्मानजिह्वाऽनृतेषु ॥ ४४३ ॥ इतरथा बहुदुःखशतैर्दृता, मनुजभूमिषु
लब्धविडम्बनाः । मदरसानृतगृद्धिपरायणा, ननु भविष्यथ दुर्गतिगामुकाः ॥ ४४४ ॥ एतन्निवेदितमिह प्रकटं मया भो !, मध्यस्थभावम-
वलम्ब्य विशुद्धचित्ताः । मानानृते रसनया सह संविहाय, तस्माज्जिनेन्द्रमतलम्पटतां कुरुध्वम् ॥ ४४४ ॥ इत्युपमितिभवप्रपञ्चायां
कथायां मानमृपावादरसनेन्द्रियविपाकवर्णनस्तुरीयः प्रस्तावः समाप्तः ॥ ४ ॥

इति श्रीमत्सिद्धर्षिसाधुविरचितायामुपमितिभवप्रपञ्चकथायां

चतुर्थः प्रस्तावः समाप्तः ॥

इति श्रेष्ठ देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्दारे ग्रन्थाङ्कः ४६.

तपनरेन्द्रेण तु मदीय एव कनिष्ठो भ्राता कुलभूषणो नामाभिषेचितः सिद्धार्थपुरे राज्ये । ततो भद्रेऽगृहीतसङ्केते ! तथा तैर्गाढपार्श्विप्र-
हारेर्जैरित्तशरीरस्य मे निपतितसुदरे रक्तं संजातः सन्तापतिरेकः ततो जीर्णो मे सैकम्भवेद्या गुटिका दत्ता च ममान्या गुटिका
भवितव्यतया, तन्माहात्म्येन गतोऽहं तस्यां पापिष्ठनिवासायां नगर्यां महातमःप्रभाभिधाने पाटके, समुत्पन्नः पापिष्ठकुलपुत्रकरूपः,
स्थितस्तत्रैव शयस्त्रिंशत्सारागरोपमाणि कन्दुकबहुल्लभानोऽघस्तादुपरि च वज्रकण्टकैस्तुद्यमानः, तदिदंमवगाहितो मयाऽतितीव्रतरदुःसम्भर-
सागरः । सुतलत्पर्यन्ते जीर्णयां पूर्वदत्तगुटिकायां दत्ता ममान्या गुटिका भवितव्यतया, तत्तेजसा समागतोऽहं पञ्चाक्षपशुसंस्थाने नगरे ।
दर्शितस्तत्र जम्बुकाकारधारको भवितव्यतया । एवं च भद्रेऽगृहीतसङ्केते ! केलिपरतया तथा निजभार्यया भवितव्यतया तस्यां पापिष्ठनि-
वासायां नगर्णोमुपपुंरि स्थितेषु सप्तसु पाटकेषु तथा पञ्चाक्षपशुसंस्थाने विकलाक्षनिवासे एकाक्षनिवासे मनुजगतौ, किं बहुना?, तदसंव्यव-
हारनगरं विहायापरेषु प्रायेण सर्वस्थानेषु जीर्णयां जीर्णयां तस्यामेकम्भवेद्याभिधानायां कर्मपरिणाममहाराजसमर्पितायां गुटिकायां पुनरपरा-
परं गुटिकां योजयन्त्या अरघट्टपटीयन्नन्यायेन भ्रामितोऽहमनन्तं कालं प्रतिस्थानमनन्तवाराः, सर्वस्थानेषु च पर्यटतो मे अघन्या जातिनि-
न्दितं कुलं असन्तर्हीनं यत्नं गर्हितं रूपं निन्द्यं तपश्चरणं आजन्म दारिद्र्यं सततं च मूर्खता अलाभसन्तापदारुणं याचकत्वं सकलजननिष्ठत्वं
च गुटिकाप्रयोगेणैव प्रकटितं भवितव्यतया, तथा जिह्वोत्पादनं तप्तताम्रपानं मूकत्वं मन्मनत्वं जिह्वोच्छेदमित्यादि च विधापितवती ।
एवं च वदति संसारिजीवे ग्रन्थाविशालया चिन्तितं—अहो मानमृषावादयोर्दोरुणता, तथाहि—तद्वशवर्तिनाऽनेन संसारिजीवेन हारितो
मनुष्यभूतः प्राप्तास्त्रैव नानाविडम्बनाः अवगाहितोऽनन्तः संसारसागरोऽनुभूतानि विविधदुःखानि प्राप्तानि गर्हितानि जात्यादीनीति ।
संसारिजीवः प्राह—ततोऽन्यदा दर्शितोऽहं भवचक्रपुरे मनुष्यरूपतया संजाता मे तत्र मध्यमगुणता तत्तस्तुष्टा ममोपरि भवित-

न्यता, आविर्भावितस्तथा पुनरपि स सहचरो मे पुण्योदयः, ततोऽभिहितमनया—आर्यपुत्र ! गन्तव्यं मनुजगंतौ भवता वर्धमानपुरे,
स्थातव्यं तत्र यथासुखासिकया, अयं च तवानुचरः पुण्योदयो भविष्यति, मयाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवी, ततो जीर्णायां प्राची-
नगुटिकायां दत्ता पुनरेकभववेद्या सा ममापरा गुटिका भवितव्यतयेति ॥ भवगहनमनन्तं पर्यटद्भिः कथञ्चिन्नरभवमतिरम्यं प्राप्य भो
भो मनुष्याः ! । निरुपमसुखहेतावादरः संविधेयो, न पुनरिह भवद्भिर्मोनजिह्वाऽनृत्यतेषु ॥ ४४३ ॥ इतरथा बहुदुःखशतैर्हता, मनुजभूमिषु
लब्धविडम्बनाः । मदरसानृतगृद्धिपरायणा, ननु भविष्यथ दुर्गतिगामुकाः ॥ ४४४ ॥ एतन्निवेदितमिह प्रकटं मया भो !, मध्यस्थभावम-
वलम्ब्य विशुद्धचित्ताः । मानानृते रसनया सह संविहाय, तस्मान्निनेन्द्रमतलम्पटतां कुरुष्वम् ॥ ४४४ ॥ इत्युपमितिभवप्रपञ्चायां
कथायां मानमृपावादरसनेन्द्रियविपाकवर्णनस्तुरीयः प्रस्तावः समाप्तः ॥ ४ ॥

इति श्रीमत्सिद्धर्षिसाधुविरचितायामुपमितिभवप्रपञ्चकथायां

चतुर्थः प्रस्तावः समाप्तः ॥

इति श्रीष्टि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारे ग्रन्थाङ्कः ४६.

॥ इति श्रीमत्सिद्धर्षिसाधुविरचितायामुपमितिभव-
प्रपञ्चकथायां चतुर्थः प्रस्तावः समाप्तः ॥

इति श्रीष्टि देवचन्द्र लालभातृ जैनपुस्तकोद्धारं ग्रन्थाङ्कः ४६.

भाषार्थ श्री विमलचन्द्र ज्ञान जगद्गुरु, कपपुर

